

четиво

ХАРПЪР ЛИ

Да

убиеш

присмехулик

за Юноши

ХАРПЪР ЛИ ДА УБИЕШ ПРИСМЕХУЛНИК

Превод: Цветан Стоянов

chitanka.info

„Романът «Да убиеш присмехулник» остава в световната белетристика като изключителен литературен феномен. Весел, забавен и написан с естествена прецизност, този южняшки роман и днес не е изгубил своя блясък. Брилянтното писателско перо на Ли прорязва времето и все още учи читателя на удивителен брой полезни истини за живота.

Творба с ранга на изключително постижение в литературата, който несъмнено ще ви накара да се насладите на естествената простота, с която е написан... Един роман със силно съвременно звучене.“ (Тайм)

На мистър Ли и на Алиса с обич и топлина.

Предполагам, че и юристите все някога са били деца.

Чарлз Лам

ПЪРВА ЧАСТ

1

Малко преди да навърши тринайсет години, брат ми Джем си счупи ръката в лакътя. После счупеното зарасна, Джем вече не се страхуваше, че ще му забранят да играе футбол и рядко се сещаше за случая. Лявата му ръка остана малко по-къса от дясната; когато стоеше или ходеше, дланта му се извъръщаше под прав ъгъл към тялото, а палецът заставаше успоредно на бедрото. Но на Джем му беше безразлично това, щом можеше да подава и шутира топката.

След няколко години, като обсъждахме спокойно миналото, често разсъждавахме какво беше довело до нещастния случай. Аз смятам, че всичко започна от Юеловци, но Джем, който е четири години по-голям от мене, каза, че всичко било започнало много по-рано. Според него, започнало през лятото, когато Дил дойде при нас и пръв ни внуши мисълта да изкараме Бу Редли навън.

Аз казах, че ако се погледне по-общо на въпроса, то цялата работа е започнала с Андрю Джексън. Ако на времето генерал Джексън не беше прогонил индианците от речното племе нагоре по реката. Саймън Финч нямаше да отплава с лодката си по Алабама и тогава щяхме ли да се родим ние? Бяхме вече твърде порасли, за да решаваме споровете с юмруци, и затова се допитахме до Атикус. Баща ни каза, че и двамата сме прави.

Понеже бяхме южняци, някои членове на нашия род се срамуваха, че нямаме нито един працядо, който да се е сражавал в битката при Хейстингс^[1], било от едната, било от другата страна. Имахме си само Саймън Финч, аптекар и ловец на кожи от Корнуол, който е бил толкова благочестив, че неговото благочестие е било надминато само от скъперничеството му. В Англия Саймън бил раздражен от преследванията, на които били подлагани методистите от страна на своите по-свободомислещи братя, и понеже Саймън също се смятал за методист, прекосил Атлантическия океан до Филадельфия, оттам отишъл в Ямайка, оттам в Мобил, и нагоре до Сейнт Стивънс. Саймън помнел, че Джон Уесли^[2] осъжда многото приказки в търговията и бързо натрупал състояние от медицинската си практика,

но се страхувал да продължи по този път, за да не бъде изкушен и противно на божията премъдрост да се кичи със злато и скъпи дрехи. По този начин той забравил какво казва неговият учител за робовладелството, купил трима роби и с тяхна помощ си построил ферма край реката Алабама, около четиридесет мили над Сейнт Стивънс. Той се върнал в Сейнт Стивънс само веднъж, за да си намери жена и с нея сложили началото на род, в който се раждали повече дъщери. Саймън доживял до дълбока старост и умрял богат.

Мъжете от нашия род обикновено оставаха във фермата на Саймън „Пристанището на Финч“ и живееха от добив на памук. Имението задоволяваше само нуждите си; в сравнение с околните империи „Пристанището“ изглеждаше скромно, но въпреки това произвеждаше всичко необходимо за човешкото съществуване, с изключение на лед, пшеничено брашно и дрехи, които му доставяха речните параходи от Мобил.

Саймън би изпаднал в безсилна ярост от разпратата между Севера и Юга, защото заради нея потомците му останали само със земята си; но традицията да се живее във фермата не била нарушена и едва в двадесетия век моят баща, Атикус Финч отишъл в Монтгомъри да учи право, а по-малкият му брат заминал за Бостон да следва медицина. Сестра им Александра била единственият член на семейството, останал в „Пристанището“; тя се омъжила за един мълчаливец, който повечето време лежеше в хамак край реката и се чудеше дали се е хванала риба на въдиците му.

Когато баща ми станал адвокат, той се върнал в Мейкомб и започнал да практикува. Мейкомб се намира на около двадесет мили източно от „Пристанището на Финч“ и е център на окръга Мейкомб. Кантората на Атикус беше в съдебната сграда и побираще закачалката, плювалника, шахматната дъска и един малко употребяван сборник със законите на Алабама. Първите му клиенти бяха последните двама души, които са били обесени в окръжния затвор на Мейкомб. Атикус се бе помъчил да ги убеди, че трябва да приемат великодушието на щата, според което, щом се признаеха за виновни в непредумишлено убийство, щяха да спасят живота си; но те бяха Хейвърфордовци, а в окръга това име е синоним на магарешки инат. Най-добрият ковач в Мейкомб несправедливо им задържал една кобила, покрай възникналото недоразумение двамата го изпратили на оня свят, имали

неблагоразумието да го направят в присъствието на трима свидетели и въпреки това настояваха, че „тъй му се падало на кучия му син“, и че нямат нужда от друга защита. Вместо да се признаят за виновни в непредумишлено убийство, те предпочели да не се признават виновни в предумишлено убийство, така че Атикус не можел да им помогне с друго, освен да присъствува на техния край и от този случай вероятно произтичаше дълбокото отвращение на баща ми към наказателните дела.

През първите пет години в Мейкомб Атикус се занимавал главно със спестявания; няколко години влагал своите печалби в следването на брат си. Джон Хейл Финч е десет години по-млад от баща ми и избрал да учи медицина по време, когато не си струвало да се отглежда памук. Но след като помогнал на чичо Джек да стъпи на крака, Атикус почнал да си докарва прилични доходи от адвокатската работа. Той обичаше Мейкомб, беше роден и отрасъл в окръга Мейкомб; познаваше хората, те го познаваха и поради неуморните усилия на Саймън Финч имаше кръвно или сватовско родство с почти всяко семейство в града.

Мейкомб беше стар град и имаше уморен вид още когато за първи път го опознах. При дъжд улиците се превръщаха в червени локви; по тротоарите растеше трева, съдебната сграда на площада беше леко наклонена. По онова време бе някак по-горещо; през лятото черните кучета страдаха; дъбовете на площада хвърляха изнемошля сянка, а под нея костеливи мулета, впрегнати в талиги, разгонваха с опашките си мухите. Колосаните яки на мъжете омекваха до девет часа сутринта. Дамите се къпеха сутрин и подир следобедната дрямка и все пак вечерно време приличаха на сладки хлебчета, покрити с глазура от пот и пудра.

По онова време хората се движеха бавно. Те се разхождаха по площада, влачеха крака из околните магазини и не бързаха за нищо. Денонощието беше от двадесет и четири часа, но изглеждаше по-дълго. Никой не бързаше, защото нямаше къде да се отиде, нямаше какво да се купи, нямаше пари за купуване и нямаше нищо, което да заслужаваше да се види извън границите на окръга Мейкомб. Но за някои хора това беше време на неясен оптимизъм: наскоро преди това бяха казали за окръга Мейкомб, че не бива да се страхува от нищо освен от самия страх.

Живеехме на главната улица — Атикус, Джем и аз плюс Калпурния — нашата готвачка. Джем и аз намирахме баща си задоволителен; той участвуваше в игрите ни, четеше ни и се отнасяше с нас учтиво и безпристрастно.

Калпурния беше съвсем друга. Беше цялата ъгловата и костелива, късогледа, кривогледа, а ръката ѝ бе широка колкото креватна табла и два пъти по-тежка. Тя непрекъснато ми заповядваше да изляза от кухнята, питаше ме защо не мога да бъда послушна като Джем, макар да знаеше, че той е по-голям от мене, и ме викаше в къщи, когато не ми се искаше да се прибирам. Нашите битки бяха епични и винаги завършваха по един начин. Калпурния ги печелеше, главно защото Атикус всякога заставаше на нейна страна. Тя живееше в къщи от раждането на Джем и откакто се помня, постоянно съм усещала нейното тиранично присъствие.

Майка ни умряла, когато съм била на две години, така че никога не съм чувствувала липсата ѝ. Тя била от рода Греъм от Монтгомъри; Атикус я срещнал, когато бил избран за пръв път в Законодателното събрание на щата. По онова време бил на средна възраст и петнадесет години по-стар от нея. След първата година от техния брак се появил Джем, след четири години съм се родила аз, а след две години майка ни внезапно умряла от сърдечен удар. Казват, че това често се случвало в техния род. На мен тя не ми липсваше, но мисля, че Джем скърбеше по нея. Той си я спомняше ясно и понякога посред игрите ни изпускаше дълга въздишка и отиваше да си играе сам зад гаража. Щом изпаднеше в такова настроение, знаех, че е по-добре да не го закачам.

Бях почти на шест години, а Джем близо десетгодишен и през лятото нашите граници бяха къщата на мисис Хенри Лафайет Дюбоуз през две врати северно от нас и домът на Редли през три врати южно от нас (тоест такова разстояние, че Калпурния винаги да може да ни викне). Ние никога не изпитвахме изкушението да нарушим тези граници. Домът на Редли беше обитаван от едно неизвестно същество и бе достатъчно само да ни го опишат, за да се държим прилично няколко дни; а колкото до мисис Дюбоуз, тя бе същинска вещица.

Същото лято Дил дойде при нас.

Една сутрин ние с Джем отрано започнахме да играем в задния двор и чухме нещо между зелевите лехи в съседната градина на мис Рейшъл Хевърфорд. Отидохме до телената ограда, за да видим дали не

е някое кученце — фокстериерът на мисис Рейшъл трябваше да се окучи, — и вместо кученце намерихме едно момче да седи и да ни гледа. Седнало, то не беше много по-високо от зелките. Ние се опулихме насреща му, а то заговори:

— Здравсти.

— Здравсти и ти — отвърна вежливо Джем.

— Аз съм Чарлз Бейкър Харис — каза момчето. — Мога да чета.

— Та що от това? — казах аз.

— Рекох, че ще ви е приятно да знаете, че мога да чета. Ако имате нещо за четене, мога да ви го прочета...

— На колко си години — попита Джем, — на четири и половина ли?

— Наближавам седем.

— Какво се хвалиш тогава? В това няма нищо чудно — продължи Джем и ме посочи с палец. — Скаут^[3] чете, откак се е родила, а още не е тръгнала на училище. Виждаш ми се дребен за седем години.

— Нисък съм, ама съм голям.

Джем отметна косата от челото си, за да го види по-добре.

— Защо не дойдеш при нас, Чарлз Бейкър Харис? — каза той. — Боже, какво име!

— Не е по-смешно от твоето. Леля Рейшъл ми каза, че се казваш Джереми Атикус Финч.

Джем се намръщи.

— Аз съм си достатъчно голям, за да ми прилича името — отвърна той. — А твоето име е по-дълго от тебе. С цял фут е по-дълго.

— Викат ми просто Дил — съобщи Дил и се пъкна под телената ограда.

— По-добре да беше прекрачил, вместо да се пъкаш — казах аз. — Откъде идваш?

Дил идвал от Меридиан, щата Мисисипи, за да прекара лятото при леля си Рейшъл и занапред щял да прекарва всяко лято в Мейкомб. Семейството му произхождало от окръга Мейкомб, майка му работела при един фотограф в Меридиан, изпратила една негова снимка на конкурса за красиви деца и спечелила пет долара. Дала парите на Дил и с тях той ходил двадесет пъти на кино.

— Тук нямаме кино, само понякога в съда дават филми за Исус Христос — каза Джем. — А ти гледал ли си нещо по-свастно?

Дил беше гледал „Дракула“ и това откритие накара Джем да го загледа с уважение.

— Разкажи ни го — помоли той.

Дил беше любопитно създание. Носеше сини панталонки от лен, които се закопчаваха за ризата му, косата му беше снежнобяла и стърчеше над главата като пачи пух: беше една година по-голям от мене, но аз бях по-висока. Докато ни разправяше старата история за Дракула, сините му очи ту светваха, ту потъмняваха, изсмиваше се внезапно и от сърце; често подръпваше кичура коса посред челото си.

Когато Дил разби Дракула на пух и прах и Джем каза, че филмът бил по-хубав от книгата, аз попитах Дил къде е баща му:

— Нищо не ни каза за него.

— Нямам баща.

— Умрял ли е?

— Не...

— Щом не е умрял, трябва да имаш баща, нали?

Дил се изчерви и Джем ми каза да си трая, а това беше сигурен знак, че вече е проучил Дил и го е намерил за приемлив, от този ден лятото премина в редовни занимания. Редовните занимания бяха да поправим нашата въздушна къщичка, опряна между двете стъбла на огромния платан в задния двор: да се караме и да разиграваме наред представления по книги на Оливър Оптик, Виктор Епълтън и Едгар Райе Бюроуз^[4]. Тук Дил се оказа незаменим. Той играеше ролите, които дотогава се предоставяха на мен — горилата от „Гарзан“, мистър Дамън от „Том Суифт“. Така Дил стана за нас един подръчен малък Мерлин^[5], чийто мозък кипеше от необикновени желания и особени фантазии.

Но към края на август нашият репертоар ни омръзна с постоянните си повторения и тогава Дил подхвърли мисълта да изкараме Бу^[6] Редли навън.

Къщата на Редли беше очаровала Дил. Въпреки нашите предупреждения и обяснения тя го привличаше, както луната привлича водата, но го привличаше само до ъгловия електрически стълб — на безопасно разстояние от външната врата на Редли. Той застава там с ръка около дебелия стълб, зяпаше и се чудеше.

Къщата на Редли излизаше напред, под остър ъгъл след нашата. Ако тръгнеш на юг, човек се изправяше срещу тяхната външна врата: тротоарът завиваше и вървеше покрай двора им. Къщата беше ниска, на времето е била бяла, имаше широка веранда отпред и зелени капаци, които отдавна бяха посивели и се сливаха с цвета на градината. От корниза на верандата се подаваха прогнили греди: няколко дъбови дървета не пропускаха слънчевите лъчи. Разклатени като пияници, останките от оградата пазеха предния двор — „изметен“ двор, който никога не биваше изметен и където бурените растяха в изобилие.

Вътре в къщата живееше зъл дух. Хората казваха, че имало зъл дух, макар Джем и аз никога да не го бяхме виждали. Хората казваха, че излизал нощно време, когато няма луна, и надничал в прозорците. Щом започнеха студовете и азалиите в двора на някого измръзнеха, това ставаше, защото духът е дъхнал върху тях. Всички малки, тайнствени престъпления в Мейкомб се приписваха на него. По едно време градът изпадна в ужас от цял ред зловещи нощни произшествия: сутрин хората намираха своите любими кучета и котки обезобразени и въпреки че виновникът се оказа смахнатият Ади, който по-късно се удави в Баркъровия вир, хората продължаваха да поглеждат към къщата на Редли, сякаш не искаха да се откажат от първоначалните си подозрения. Нито един негър не се решаваше да мине нощем край тази къща, а винаги отиваше на отсрещния тротоар и започваше да си подсвирква. Дворът на училището в Мейкомб опираше до двора на Редли: край кокошарника растяха високи пеканови дървета^[7] и плодовете им падаха в училищния двор, но децата не ги докосваха: орехи от къщата на Редли можеха да ги убият. Ако топка за бейзбол паднеше в двора на Редли, тя беше загубена и за нея вече нямаше какво да се говори.

Злата участ на тази къща бе започнала много години преди Джем и аз да се родим. Всички врати в града били открити за Редлиевци, но те живееха твърде затворено, а в Мейкомб това се смята за непростим грях. Те не посещаваха църква, главното развлечение на Мейкомб, а се молеха на бога у дома си: мисис Редли много рядко пресичаше улицата да изпие едно сутрешно кафе със съседките си и никога не бе посещавала мисионерското дружество. Мистър Редли всяка сутрин излизаше в единадесет и половина и само след половин час се връщаше. Понякога той носеше голяма кафява кесия и съседите

предполагаха, че кесията съдържа продукти за семейството. Аз не знаех с какво си изкарва хляба старият мистър Редли — Джем казваше, че „купувал памук“, учтив израз за безделие, — но мистър Редли, жена му и техните двама сина живееха в нашия град от незапомнени времена.

В неделни дни капците и вратите на тяхната къща оставаха затворени, което също противоречеше на обичаите в Мейкомб: вратите се затваряха само в студено време и при болест. Неделята беше ден за гости: жените си слагаха корсети, мъжете сака, а децата обуваха обувки. Но никой от съседите в неделя не изкачваше стъпалата на Редлиевци, за да извика: „Ехей!“ Тяхната къща нямаше стъклени врати. Веднъж попитах Атикус дали някога са имали такива врати; Атикус каза, че имали, но преди аз да се родя.

Между съседите се разказваше легендата, че когато по-младият син на Редли бил малък, той се сдружил с няколко Кънингамовци от Олд Саръм — многолюдно и съмнително племе, в северната част на окръга — и с тях образувал единствената банда, която е съществувала някога в Мейкомб. Постъпките им не били кой знае какви, но достатъчни, за да заговори градът за тях и да бъдат публично порицани от три църковни катедри; те се навъртали около бръснарницата; в неделни дни се качвали на автобуса за Абътсвил и отивали на кино; ходели на танци в „Капка роса и риболовен лагер“, комарджийско заведение край реката; и дори се опитвали да пият уиски. Никой в Мейкомб нямал достатъчно смелост да каже на мистър Редли, че синът му се е свързал с лоша компания.

Една нощ момчетата получили внезапен пристъп на повишено настроение, минали на заден ход през площада с една взета назаем раздрънкана кола, оказали съпротива, когато старият църковен пазач мистър Конър се опитал да ги арестува, и го заключили в бараката на съда. Целият град решил, че нещо трябва да се направи; мистър Конър заявил, че ги познал до един и че той няма да остави това така, и момчетата били изправени пред съда, обвинени в хулиганство, нарушение на обществения ред, обида на служебно лице и неприличен език в присъствието на дами. Съдията попитал мистър Конър защо е включил и последното обвинение. „Те ругаеха високо“ — отговорил мистър Конър — и той бил сигурен, че всички дами в Мейкомб са ги чули. Съдията решил да изпрати момчетата в занаятчийското училище

на щата, където понякога изпращаха момчета само за да имат сваятна храна и покрив над главата си: това училище не беше затвор и не се считаше за позорно. Но мистър Редли бил на друго мнение. Ако съдията пуснел Артър, мистър Редли щял да се погрижи той повече да не безпокои никого. Съдията знаел, че може да се разчита на думата на мистър Редли и охотно се съгласил.

Другите момчета постъпили в занаятчийското училище и получили най-доброто средно образование, което може да се получи в нашия щат; един от тях впоследствие дори завърши висшето техническо училище в Обърн. А къщата на Редли се затворила и за делниците, и за празниците и цели петнадесет години никой не видял по-младия син на мистър Редли.

Един ден, Джем смътно помнеше, че пак се чуло за Бу Редли и няколко души го видели, но не и Джем. Той ми казваше, че Атикус не обича да говори за Редлиевци; когато Джем го попитал, Атикус му отвърнал да си гледа работата и да остави другите да си гледат своята работа, което било тяхно право; Джем обаче добавяше, че Атикус тогава поклатил глава и добавил; „Хм, хм, хм.“

Затова пък Джем получаваше повечето свои сведения от мис Стефани Крауфорд, наша съседка и стара клюкарка, която казваше, че знаела цялата история. Според мис Стефани, веднъж Бу седял във всекидневната, изрязвал парчета от „Мейкомб трибюн“ и ги лепял в албум. Баща му влязъл в стаята. Когато мистър Редли минал край него, Бу забил ножицата в крака на баща си, издърпал я, изтрил я в панталоните си и продължил своите занимания.

Мисис Редли изскочила на улицата и започнала да крещи, че Артър иска да ги убива, но шерифът дошъл и заварил Бу да си седи във всекидневната и да реже парчета от вестника. По онова време Бу бил на тридесет и три години.

Мис Стефани разправяше как били подметнали на мистър Редли, че би било добре за Бу да прекара известно време в Тускалуза, но той отвърнал, че нито един Редли няма да попадне в лудница. Бу не бил луд, а само от време на време ставал раздразнителен. Мистър Редли се съгласил, че е правилно да го затворят, но настоял да не обвиняват Бу в нищо, защото той не бил престъпник. Шерифът не се решил да го вкара в затвора, където имало негри, и Бу бил затворен в мазето на съда.

Джем смътно си спомняше връщането на Бу от мазето в къщи. Мис Стефани Крауфорд разправяше как някои членове на градския съвет казали на мистър Редли, че ако не си вземе Бу, той щял да умре в мазето от влагата и плесента. Освен това Бу не можел да живее вечно за сметка на окръга.

Никой не знаеше какви заплахи използваше мистър Редли, за да не позволи на Бу да излезе навън... но Джем смяташе, че повечето време мистър Редли го държи завързан с вериги за кревата. Атикус обаче каза „не“ — не било така, имало и други начини да се превърне човек в зъл дух.

Помня, че понякога виждах мисис Редли да отваря външната врата и да полива своите цветя. Но всеки ден ние с Джем виждахме как мистър Редли отива в града и се връща. Той беше слаб, жилест човек с безцветни очи, толкова безцветни, че не отразяваха светлината. Скулите му бяха остри, устата широка, горната устна тънка, а долната дебела. Бил толкова праведен, разправяше мис Стефани Крауфорд, че приемал божие слово за свой единствен закон, и ние й вярвахме, защото мистър Редли вървеше изправен като гръмоотвод.

Той никога не ни говореше. Когато минаваше край нас, ние навеждахме очи и казвахме: „Добър ден, сър“, а той отговаряше с покашляне. По-големият син на мистър Редли живееше в Пенаскола; идваше си в къщи за Коледа и беше един от малкото хора, които виждахме да влизат или да излизат от техния дом. Казваха, че от деня, в който мистър Редли отвел Артър у дома, къщата умряла.

Но един ден Атикус ни каза, че ще ни скъса ушите, ако вдигаме шум в двора, и даде право на Калпурния да направи същото в негово отсъствие. Мистър Редли беше на смъртно легло.

Той не бързаше да умира. От двете страни на улицата бяха сложени дървени магарета, тротоарът бе покрит със слама и отклониха движението по задната улица. При всяко свое посещение доктор Рейнолдс паркираше колата си пред нашата къща и отиваше пеша до къщата на Редли. Най-сетне махнаха дървените магарета и ние заставахме пред вратата да гледаме как мистър Редли за последен път минава край нашата къща.

— Отива си най-долният човек на земята — измърмори Калпурния и замислено плю в двора. Ние я погледнахме изненадани, защото Калпурния рядко обсъждаше поведението на белите.

Съседите мислеха, че щом мистър Редли си замине, Бу ще излезе, но бяха сгрешили — по-големият брат на Бу се върна от Пенаскола и зае мястото на мистър Редли. Единствената разлика между него и баща му беше във възрастта. Джем казваше, че и мистър Натан Редли „купувал памук“. Но мистър Натан ни проговаряше, когато му казвахме „добър ден“, а понякога го виждахме да се връща от града със списания под ръка.

Колкото повече разправяхме на Дил за Редлиевци, толкова повече искаше той да знае, толкова повече се заседяваше, прегърнал ъгловия стълб, толкова повече се замисляше.

— Интересно ми е какво прави вътре — мърмореше той. — Може всеки миг да си подаде носа от вратата.

— Той излиза, когато е съвсем тъмно — каза Джем. — Мис Стефани Крауфорд ми разправи как веднъж се събудила посред нощ и го видяла да гледа през прозореца право в нея... каза, че главата му била като череп. Ти не си ли се будил посред нощ и не си ли го чувал, а, Дил? Той ходи така... — Джем провлачи крака по чакъла. — Защо мислиш, че мис Рейшъл се заключва толкова? Много сутрини съм виждал дирите му в нашия заден двор, а една нощ го чух да драска по задната врата, но докато Атикус излезе, той изчезнал.

— Интересно ми е как изглежда — каза Дил. Джем обрисова достатъчно добре Бу: според дирите от стъпките му, той бил шест и половина фута висок^[8], ядял сурови скакалци, а също и котките, които успявал да хване, затова ръцете му били окървавени — ако ядеш сурови животни, никога не можеш да измиеш кръвта от ръцете си. През цялото му лице минавал дълъг, назъбен белег; имал само няколко зъба, жълти и развалени; очите му изскачали, а от устата течала слюнка.

— Хайде да го накараме да излезе — предложи Дил. — Ще ми се да го видя как изглежда.

Джем каза, че ако Дил иска да бъде убит, то трябва да отиде и да почука на тяхната врата.

Нашата първа акция се състоя, само защото Дил се обзаложи с Джем на „Сивият призрак“ срещу два „Том Суифта“, че Джем не смее да влезе по-навътре от външната врата на Редли. През целия си живот Джем не беше отклонил нито едно предизвикателство.

Джем мисли по въпроса цели три дни. Изглежда, че честта му беше по-скъпа от живота, защото Дил лесно го предизвика.

— Бъз те е — каза Дил първия ден.

— Не ме е бъз, но не е прилично — отвърна Джем.

— Бъз те е дори с палеца си да стъпиш в двора — каза Дил на следващия ден.

Джем възрази, че не го е бъз, защото всеки ден минавал край Редли на път за училище.

— Да, ама винаги тичащ — казах аз.

На третия ден вече Дил го довърши, като заяви на Джем, че хората в Меридиан не били толкова страхливи, колкото хората в Мейкомб, и че никога не бил виждал толкова бъзливи хора, колкото в Мейкомб.

Това беше достатъчно — то накара Джем да отиде до ъгъла, да спре там, да прегърне стълба и да се вгледа във вратата, която нелепо висеше на грубите си панти.

— Но трябва да ти е ясно, Дил Харис, че той ще ни убие всичките — каза Джем, когато отидохме при него. — Да не кажеш после, че аз съм виновен, когато ти избоде очите. Помни, че сам си го поиска!

— Теб все те е бъз — измърмори търпеливо Дил. Джем искаше Дил, да разбере веднъж завинаги, че не го било бъз от нищо.

— Не, просто не мога да измисля как да го изкарам, без да ни хване.

Освен това Джем трябваше да мисли за своята по-малка сестра.

Като каза това, разбрах, че го е страх. Джем също бе казал, че трябвало да мисли за своята по-малка сестра, когато го предизвиках да скочи от върха на къщата.

— Ами ако се претрепя, какво ще стане с теб? — попита той. След това скочи, падна без да се удари, и оттогава чувството му за отговорност към мене не се яви повече до мига, в който застана пред вратата на Редли.

— Значи не ти стиска? — попита Дил. — Щом е така, тогава...

— Дил, за такива неща трябва да се помисли — каза Джем. — Остави ме да помисля за минутка... то е все едно да накараш костенурка да си подаде главата...

— А как става това? — заинтересува се Дил.

— Като запалиш клечка кибрит под нея.

Аз казах на Джем, че ако мисли да запали къщата на Редлиевци, ще го обадя на Атикус.

Дил каза, че да се пали кибрит под костенурка било ужасно.

— Не е ужасно, ти само я убеждаваш по тоя начин, то не е като да я хвърлиш жива в огъня — изръмжа Джем.

— Откъде знаеш, че не я боли от кибрита?

— Костенурките нищо не усещат, глупчо — отвърна Джем.

— Брей, ти бил ли си костенурка, а?

— Боже мой, Дил! Остави ме да помисля... Слушай, ако започнем да хвърляме камъни...

Джем стоя и мисли толкова дълго, че Дил направи малка отстъпка.

— Добре, няма да ти се смея, че те е бърз и ще ти дам „Сивият призрак“, но ако отидеш и се допреш до къщата.

Джем се оживи.

— Ако само се допра до къщата ли?

Дил кимна.

— Сигурен ли си? Да не ми поискаш после, като се върна?

— Не, само това — отвърна Дил. — Щом те види в двора, той сигурно ще се втурне след теб, а тогава ние със Скаут ще се метнем върху него, ще го съборим и ще го натиснем, додето му обясним, че няма да му сторим нищо лошо.

Напуснахме ъгъла, минахме пресечката пред къщата на Редли и застанахме пред външната врата.

— Хайде върви — каза Дил. — Ние със Скаут сме зад тебе.

— Отивам — отвърна Джем. — Сега не ме притеснявай!

Той стигна до ъгъла, после се върна, заоглежда пространството пред себе си, сякаш искаше да реши кой е най-добрият начин да проникне, мръщеше се и се чешеше по главата.

Тогава аз му се захилих злобно.

Джем отвори портата и хукна към къщата, плесна стената с длан и изтича обратно край нас. Той не изчака да види дали неговият набег е излязъл успешен. Дил и аз го последвахме по петите. Намерихме се в безопасност до нашата врата и задъхани се обърнахме.

Старата къща си беше същата, унила и сгърбена, но докато гледахме надолу по улицата, стори ни се, че виждаме как един от

вътрешните капаци мърда. Щрак! Леко, едва забележимо движение и къщата отново замря.

---

[1] Битката при Хейстингс — между норманските завоеватели на Англия и местните англосакси е била в 1066 г. Б.пр. ↑

[2] Джон Уесли (1703 — 1791) — основател на религиозната секта „методисти“. Б.пр. ↑

[3] Скаут (разузнавач) е прякорът на малката героиня. Б.пр. ↑

[4] Автори на приключенски романи. ↑

[5] Легендарен вълшебник. Б.пр. ↑

[6] Бу — възклицание, което изразява неодобрение или страх, в случая такъв е прякорът на младия Редли. Б.пр. ↑

[7] От рода на орехите. Б.пр. ↑

[8] Близо два метра. Б.пр. ↑

В първите дни на септември Дил ни напусна, за да се върне в Меридиан. Ние го изпратихме до автобуса, който тръгваше в пет часа, и аз се почувствувах много нещастна без него, докато не се сетих, че след седмица тръгвам на училище. През живота си нищо друго не съм очаквала с такова нетърпение. Зиме с часове стоях в нашата къщичка на платана и наблюдавах училищния двор, разглеждах тълпите деца през бинокъла на Джем, изучавах игрите им, следях червеното сако на Джем, когато играеха на сляпа баба, тайно споделях техните нещастия и дребни победи. Ужасно ми се искаше да бъда с тях.

През първия учебен ден Джем благоволи да ме заведе на училище, нещо, което обикновено се правеше от родителите, но Атикус каза, че и Джем с удоволствие щял да ми покаже моята класна стая. Струва ми се, че в тази спогодба участвуваше и известна парична сума, защото завивайки покрай ъгъла на Редли, чух необичайно звънтене в джоба на Джем. Когато забавихме крачките си пред училищния двор, Джем внимателно ми обясни, че докато сме на училище, не бивало да му досаждам, не бивало да го моля да играем на „Тарзан и хората мравки“, да го поставям в неудобно положение със забележки за личния му живот, нито да се мъкна подир него през междучасията. Аз трябвало да си седя при първокласниците, а той при петокласниците. Накъсо, трябвало да го оставя на мира.

— Значи няма вече да играем двамата? — попитах аз.

— В къщи ще си караме, както досега — каза той. — Но ти ще видиш... в училище е малко по-друго.

В училище наистина беше по-друго. Преди да свърши сутринта, мис Каролайн Фишер, нашата учителка, ме изправи пред целия клас и нашиба дланта ми с линията си, а след това ме остави да стоя в ъгъла до обед.

Мис Каролайн не беше на повече от двадесет и една година. Имаше ярко кестеняви коси, розови бузи и червено лакирани нокти. Беше с високи токове и рокля на бели и червени черти. Приличаше и миришеше на ментов бонбон. Тя живееше срещу нас, една къща по-

надолу, у мис Моди Аткинсън, беше наела там предната стая на горния етаж, и когато мис Моди ни я представи, Джем дни наред ходеше като в мъгла.

Мис Каролайн написа името си на черната дъска и каза:

— Ето, това тук значи, че аз съм мис Каролайн Фишер. Аз съм от Северна Алабама, от окръга Уинстън.

Класът възбудено зашепна, защото хората от този окръг никак не бяха цвете. (Когато на 11 януари 1861 година Алабама се отцепила, от съюза на Южните щати, окръгът Уинстън се отцепил от Алабама и всяко дете от окръга Мейкомб го знаеше.) Северна Алабама беше пълна със спиртни предприятия, текстилни заводи, стоманодобивни компании, републиканци, професори и други подобни лица без родословие.

Като начало мис Каролайн ни прочете една приказка за котки. Котките водеха дълги разговори помежду си, обличаха се в красиви малки дрешки и живееха в топла къщичка под една кухненска печка. В мига, в който госпожа Котачка позвъни в аптеката^[1], за да поръча шоколадени сушени мишки, целият клас се извиваше на чиновете като купчина червеи. Мис Каролайн явно не разбираше, че одърпаните първокласници в дочени ризи и поли от зебло, повечето от които бяха почнали да берат памук и да хранят свинете, веднага щом се бяха научили да ходят, не бяха възприемчиви към изящната литература. Мис Каролайн свърши приказката и каза:

— Много хубава приказка, нали?

После отиде до черната дъска и написа с огромни печатни главни букви азбуката, обърна се към класа и попита:

— Знае ли някой какво е това?

Всички знаеха; повечето първокласници бяха повтарачи.

Предполагам, че избра мене, защото ме познаваше. Когато започнах да чета азбуката, веждите ѝ се присвиха и след като ме накара да изчета на глас повече от половината буквар и борсовия бюлетин от „Мобил реджистър“, тя откри, че съм грамотна и ме изгледа с леко отвращение. Мис Каролайн ми каза да кажа на баща си да не ме учи вече, защото това щяло да попречи на моите училищни занятия.

— Да ме учи ли? — възкликнах аз с изненада. — Та той на нищо не ме е учил, мис Каролайн! Атикус няма време да ме учи — добавих

аз, когато мис Каролайн се усмихна и поклати глава. — Вечерно време той е толкова уморен, че само си седи във всекидневната и чете.

— А кой те е научил, щом не е той? — попита благосклонно мис Каролайн. — Все някой те е научил. Ти не си се родила със способността да четеш „Мобил реджистър“, нали?

— Джем казва, че така съм се родила. Той чел една книга и там аз съм била Бълфинч, а не Финч^[2]. Джем казва, че името ми всъщност е Джин-Луиза Бълфинч и когато съм се родила, са ме сменили, и всъщност аз съм...

Мис Каролайн явно мислеше, че я лъжа.

— Хайде стига фантазии, миличка — каза тя. — И кажи на баща си да не те учи повече. Най-добре е учението да се започне отначало. Кажи му, че отсега нататък аз ще се заема с тебе и ще се постарая да поправа грешката.

— Моля?

— Баща ти не знае как се преподава. Можеш да си седнеш.

Аз измърморих, че съжалявам, и се оттеглих в размисли за престъплението си. Никога не съм учила нарочно да чета, но съм се ровила в ежедневниците, без никой да ми позволи. А може би се бях научила през дългите часове в църквата? Не си спомнях такова време, когато не съм могла да чета химните. Сега, принудена да си помисля по този въпрос, реших, че се бях научила да чета от само себе си, също както се бях научила да си закопчавам отзад дрехата и да не обърквам връзките на обувките си, а да ги завързвам на фльонга. Не можех да си спомня кога започнаха да се делят на думи редовете под движещия се показалец на Атикус, но всяка вечер ги гледах и слушах последните новини, проектите за нови закони, дневниците на Лоренцо Доу — всичко, което Атикус четеше вечер, а пък аз лазех в скута му. И докато в този миг не се изплаших, че ще ми забранят да чета, аз не обичах да чета. Както не се обича дишането.

Знаех, че съм разсърдила мис Каролайн и затова гледах през прозореца до междучасието, когато Джем ме измъкна от първокласниците, струпани на двора. Попита ме как се чувствавам. Аз му казах.

— Ако можех, щях да се махна, Джем. Тази проклета госпожица казва, че Атикус ме бил учил да чета и че трябвало да престане...

— Не се безпокой, Скаут — утеши ме Джем. — Нашата учителка казва, че мис Каролайн въвежда нов начин на преподаване. Научила го била в колежа. Скоро ще го въвеждат във всички класове. По този начин не трябва да се учиш много-много от книгите — ако искаш да учиш за кравите, отиваш и издояваш една крава, разбираш ли?

— Да, Джем, но аз не искам да уча за крави, аз...

— Разбира се, че искаш. Трябва да знаеш всичко за кравите, те играят важна роля в живота на окръга Мейкомб.

Аз се задоволих да го попитам дали не е откачил.

— Не, само се опитвам да ти обясня новия начин на преподаване, глупачко! Нарича се „Десетичната система на Дюи“.

Никога не съм се съмнявала в твърденията на Джем и не виждах причина да се съмнявам сега. „Десетичната система на Дюи“ се състоеше отчасти в това мис Каролайн да размахва пред нас картони, на които беше написано с печатни букви „котка“, „мишка“, „човек“ и „ти“. Явно от нас не се очакваха никакви коментари и класът приемаше тези многозначителни импресии с пълно мълчание. Доскуча ми и започнах да пиша писмо на Дил. Мис Каролайн ме хвана, че пиша и ми каза да кажа на баща си да престане да ме учи.

— Освен това — продължи тя, — в първи клас ние пишем само с печатни букви. Няма да се учиш да пишеш ръкописно, докато не минеш в трети клас.

За това беше виновна Калпурния. По този начин в дъждовните дни аз не подлудявах съвсем. Тя ми задаваше писмен урок, като надраскваше азбуката на една плоча и под нея преписваше една глава от библията. Ако възпроизведях задоволително нейните писания, тя ми даваше за награда една филия, намазана с масло и посипана със захар. В преподаването на Калпурния липсваше всякаква сантименталност; рядко успявах да я задоволя и тя рядко ме награждаваше.

— Всички, които ще си ходят в къщи за обед, да си вдигнат ръката! — каза мис Каролайн и прекъсна новия ми гняв срещу Калпурния.

Децата от града вдигнаха ръце и тя ни огледа.

— Всеки, който си носи обед, да го сложи отпред на чина.

Неизвестно откъде, върху чиновете се появиха кофички за петмез и по тавана затанцуваха метални отражения. Мис Каролайн мина край редиците, като поглеждаше в кофичките и поклащаше глава

пред едни, когато тяхното съдържание ѝ харесваше, а пред други леко се намръщваше. Тя спря до чина на Уолтър Кънингам.

— Къде е твоят обед? — попита го тя.

Всички първокласници знаеха по лицето на Уолтър Кънингам, че той има глисти. Липсата на всякакви обуца обясняваше как ги е хванал. Глистите се хващаха, като ходиш бос по дворовете, пред оборите и кочините. Ако имаше обувки, Уолтър щеше да ги обуе за първия учебен ден и след това пак щеше да ходи бос до средата на зимата, но той нямаше. Затова пък беше облечен в чиста риза и старателно изкърпени дочени панталони.

— Забравил ли си да си вземеш обед отзарана? — попита мис Каролайн.

Уолтър се загледа право пред себе си. Видях как едно мускулче подскача под кожата на хлътнолата му буза.

— Забрави ли го отзарана? — попита мис Каролайн. Бузата на Уолтър отново трепна.

— Ъхъ! — измърмори накрая той.

Мис Каролайн отиде до катедрата и отвори чантата си.

— Ето ти двадесет и пет цента — каза тя на Уолтър. — Върви в града да се нахраниш. Утре ще ми върнеш парите.

Уолтър поклати глава.

— Не, благодаря, госпожице — проточи той тихичко.

В гласа на мис Каролайн прозвуча нетърпение.

— Уолтър, ела да вземеш парите.

Уолтър отново поклати глава.

Когато Уолтър за трети път поклати глава, някой прошепна:

— Хайде, Скаут, кажи ѝ.

Аз се обърнах и видях, че почти всички градски и всички извънградски деца ме гледаха втренчено. Ние с мис Каролайн вече два пъти бяхме беседвали и те сега ме гледаха с невинното убеждение, че взаимното познанство поражда по-дълбоко разбиране.

И аз снизходително станах в защита на Уолтър:

— Хм, мис Каролайн?

— Какво има, Джин-Луиза?

Струваше ми се, че бях обяснила достатъчно. За нас беше напълно ясно: Уолтър Кънингам най-безсрамно лъжеше. Той не си беше забравил обеда, а просто нямаше обед. Днес нямаше обед,

нямаше да има и утре, и в други ден. Той вероятно никога през живота си не беше виждал на едно място три монети от по двадесет и пет цента.

Аз направих още един опит.

— Уолтър е от Кънингамовци, мис Каролайн.

— Не разбирам, Джин-Луиза?

— Няма нищо, госпожице, след време ще опознаете всички в окръга. Кънингамовци никога не са вземали нищо безплатно — нито подаръци от църквата, нито помощи от общината. Никога не са вземали нищо от никого и карат, с каквото имат. Няма много, но карат само с него.

Специалните си познания за рода Кънингам — по скоро за един негов клон — бях получила миналата зима. Бащата на Уолтър беше клиент на Атикус. Една вечер в нашата всекидневна след дълъг скучен разговор за наследствени права и погасяване мистър Кънингам каза, преди да си тръгне:

— Мистър Финч, не знам дали някога ще мога да ви платя.

— Нека това да не ви тревожи, Уолтър — отвърна Атикус.

Попитах Джем какво е погасяване и Джем ми обясни, че това било особен вид гасене на пожар. После попитах Атикус дали мистър Кънингам ще ни плати изобщо.

— С пари няма да плати — отвърна Атикус, — но преди да изтече годината, трудът ми ще бъде възнаграден. Ще видиш.

И ние видяхме. Една сутрин Джем и аз открихме един товар дърва за горене в задния двор. По-късно пред задната врата се появи чувал орехи. За Коледа пристигна сандък с хубави борови клонки. Пролетта, когато намерихме един чувал прясна ряпа, Атикус каза, че мистър Кънингам му е заплатил с лихвите дори.

— Защо ти плаща така? — попитах аз.

— Защото това е единственият начин, по който може да ми плати. Той няма пари.

— А ние бедни ли сме, Атикус?

Атикус кимна.

— Да, бедни сме.

Джем смръщи нос.

— Колкото Кънингамовци ли сме бедни?

— Не точно. Кънингамовци са фермери и кризата ги удари по-тежко.

Атикус каза, че хората с други професии са бедни, защото и фермерите са бедни. Окръгът Мейкомб беше предимно фермерски и затова при лекарите, зъболекарите и адвокатите трудно попадаха пари. Въпросът с погасяванията и наследствените права беше само част от грижите на мистър Кънингам. Другата им земя беше ипотекирана докрай и малкото пари, които печелеше в брой, отиваха за лихви. Ако си държеше езикът зад зъбите, мистър Кънингам можеше да получи обществена работа, но земята му щеше да пропадне, щом я оставеше на произвола, и той предпочиташе да ходи гладен, да пази земята си и да гласува, за когото си иска. Атикус каза, че мистър Кънингам произхожда от непреклонен род. И понеже Кънингамовци нямаха пари да платят на адвокат, те ни плащаха, с каквото могат.

— Не знаеш ли, че доктор Рейнолдс работи по същия начин? — каза Атикус. — На някои хора той взема един бушел^[3] картофи, за да помогне при раждането на бебе. А ти, госпожице Скаут, ако ми отделиш малко внимание, ще ти обясня и какво е наследствено право, и какво е погасяване.

Понякога Джем обяснява изключително точно!

Ако бих могла да кажа тези неща на мис Каролайн, щях да спестя на себе си известни неприятности, а на мис Каролайн — последвалото разочарование, но не ми беше по силите да обяснявам така добре, както Атикус, затова казах:

— Вие го засрамвате, мис Каролайн. Уолтър не може да ви върне парите, защото те в къщи нямат двадесет и пет цента, а на вас не ви трябват дърва за горене.

Мис Каролайн застана като гръмната, после ме сграбчи за ръката и ме завлече при катедрата.

— Джин-Луиза, достатъчно съм те слушала тази сутрин — каза тя. — Ти всичко правиш, както не трябва. Протегни си ръката.

Аз помислих, че ще плюе в ръката ми, понеже това беше единствената причина някой в Мейкомб да си протегне ръката: по този осветен от вековете начин се сключваха всички устни договори, уговорки и обещания. Зачудих се какво има да се уговаряме с нея и се обърнах за отговор към класа, но първокласниците ме гледаха с удивление. Мис Каролайн взе линията си, тупна ме леко пет-шест пъти

по ръката и ми каза да застана в ъгъла. Когато най-последно класът разбра, че мис Каролайн ме е набила, в стаята се разрази буря от смях.

Мис Каролайн ги заплаши с подобна съдба, целият клас отново избухна и отрезвя, едва когато върху тях падна сянката на мис Блънт. Коренячка от Мейкомб, все още непосветена в тайните на „десетичната система“, мис Блънт застана на вратата с ръце на хълбоците и съобщи:

— Ако чуя още един звук от тази стая, ще ви претрепя всичките. Мис Каролайн, от вашия шум не мога да предам в шести клас урока за пирамидите!

Престоят ми в ъгъла беше кратък. Звънецът спаси мис Каролайн и тя изпрати класа на обед. Аз си излязох последна и я видях как се отпуска на стола и скрива глава в ръцете си. Ако се беше държала по-добре с мене, бих я съжалила. Тя беше хубавичка.

---

[1] В американските аптеки освен лекарства се продават и най-различни други стоки. Б.пр. ↑

[2] Игра на думи. „Бълфинч“ значи червеношийка. Б.пр. ↑

[3] Мярка за вместимост — около трийсет и шест литра. Б.пр. ↑

3

На двора пипнах Уолтър Кънингам и това ми достави известно удоволствие, но тъкмо му триех мутрата в земята, Джем дойде и ми каза да спра.

— Ти си по-голяма от него — смърри ме той.

— Голям е почти колкото тебе — отвърнах аз. — Заради него започнах много лошо.

— Пусни го, Скаут. Защо се биете?

— Не си носи обед — казах аз и обясних как съм се забъркала в продълствените трудности на Уолтър.

Уолтър се беше изправил и мълчаливо слушаше какво си говорим с Джем. Юмруците му бяха леко присвити, сякаш очакваше и двамата да се нахвърлим отгоре му. Аз пристъпих към него, но Джем протегна ръка и ме спря. Той изгледа внимателно Уолтър и попита:

— Баща ти е мистър Уолтър Кънингам от Олд Саръм, нали?

Уолтър кимна с глава.

Уолтър сякаш бе отхранен само с риба: очите му бяха сини като на Дил Харис, воднисти и зачервени по края. Лицето му бе бледо, освен върха на носа, който беше влажно розов. Той неспокойно опипваше металните токички по презрамките на гащеризона си.

Джем ненадейно му се усмихна.

— Ела да обядваш у нас, Уолтър — каза той. — Ще се радваме, ако дойдеш.

Лицето на Уолтър засия, но после потъмня.

— Баща ни е приятел с баща ти — продължи Джем. — Не гледай Скаут, тя е малко откачена! Няма да те закача вече.

— Това не се знае — добавих аз. — Лекотата, с която Джем даваше обещания от мое име, ме раздразни, но драгоценните минути на обедната почивка изтичаха. — Добре, Уолтър, няма да те закачам вече. Обичаш ли боб? Нашата Калп е добра готвачка.

Уолтър остана на мястото си и прехапа устни. Джем и аз се отказахме от намерението си и бяхме стигнали почти до къщата на Редли, когато Уолтър извика:

— Ей, идвам с вас.

Уолтър ни настигна и Джем приятелски заговори с него.

— Тука живее един зъл дух — каза той сърдечно и показа към къщата на Редли. — Чувал ли си за него, Уолтър?

— Чувал съм, разбира се — отвърна Уолтър. — Първата година, като тръгнах на училище и хапнах от неговите пеканови орехи, едва не умрях! Хората разправят, — че ги отравял и ги изхвърлял през училищната ограда.

Сега, когато Уолтър и аз вървахме до него, Джем изглежда не се плашеше никак от Бу Редли. Той дори започна да се хвали.

— Веднъж отидох чак до къщата — каза той на Уолтър.

— Онзи, който веднъж е ходил чак до къщата, няма защо после да тича, когато минава край нея — съобщих аз, гледайки нагоре.

— А кой тича край нея, фукло?

— Ти тичаш, ако няма никой с тебе.

Докато стигнем стъпалата на предната врата, Уолтър беше забравил, че е Кънингам. Джем изтича в кухнята и помоли Калпурния да сложи още една чиния на масата, защото имаме гост. Атикус се здрависа с Уолтър и започна с него разговор за реколтата, от който ние с Джем нищо не разбрахме.

— Не мога да мина във втори клас, мистър Финч, защото всяка пролет помагам на татко за памука, но сега вече в къщи поизрасна другият ми брат и може да работи на полето.

— Бушел картофи ли платихте за него? — попитах аз, а Атикус ми се закани с глава.

Уолтър насипа в чинията си храна и за наше удивление те разговаряха с Атикус като двама възрастни. Атикус се впусна в разни фермерски въпроси, но Уолтър го прекъсна и попита дали имаме петмез. Атикус повика Калпурния и тя донесе цяла кана петмез. Тя застана до Уолтър и почака той да си налее. Уолтър обилно поля с петмез месото и зеленчуците в чинията си. Може би той щеше да налее и в чашата си с мляко, ако аз не го бях попитала какви са тия номера.

Сребърният поднос издрънча, когато Уолтър постави каната върху него, той бързо прибра ръцете си в скута и наведе глава.

Атикус отново ми се закани.

— Но той заля цялата си чиния с петмез! — запротестирах аз. — Наля върху...

В този момент Калпурния каза, че трябва да отида в кухнята.

Тя беше разярена, а когато беше разярена, Калпурния пообъркваше граматиката. В спокойно състояние граматиката ѝ беше като на всички други в Мейкомб. Атикус казваше, че тя е много по-образована от останалите негри.

Тя ме погледна изкосо и бръчиците край очите ѝ станаха по-дълбоки.

— Има хора, дето не ядат като нас — прошепна тя ожесточено, — но ти не трябва да им се смееш на масата. Туй момче ти е гост и може да рече да изяде покривката, но ти въпреки туй няма да го закачаш, чуваш ли?

— Но, Калп, той не ми е гост, той е от Кънингамовци...

— Затваряй си устата! Какъвто и да е, щом е дошъл в тая къща, той ти е гост и да не съм те чула да му забелязваш! Виж я ти, колко важна! Може твоето семейство да е по-добро от Кънингамовци, но ти само го срамиш! Като не можеш да се държиш прилично на масата, ще ядеш в кухнята!

С едно здраво пошляпване Калпурния ме отправи през вратата на трапезарията. Взех си чинията и довърших обед в кухнята, но все пак бях благодарна, че си спестих унижението отново да седна при другите. Казах на Калпурния, че ще я науча аз нея: някой от тия дни ще я издебна, ще избягам и ще се удавя в Баркъровия вир и тогава ще ѝ бъде мъчно. Освен това, прибавих аз, тя вече беше станала причина да си имам днес неприятности: беше ме научила да пиша и това беше само нейна вина.

— Стига си хленчила — каза тя.

Джем и Уолтър се върнаха в училище преди мене; да остана назад и да уведомя Атикус за престъпленията на Калпурния си струваше самотното бягане покрай къщата на Редли.

— И изобщо тя обича Джем повече от мене — заключих аз и предложих Атикус веднага да я изгони.

— А ти помислила ли си някога, че Джем ѝ създава двойно по-малко грижи от тебе? — гласът на Атикус беше суров. — Няма да я изгоня нито сега, нито когато и да било. Помислила ли си, че не можем

да преживеем без нея нито един ден? Спомни си колко много прави Калп за тебе и затова ще я слушаш, чуваш ли?

Върнах се в училище и с омраза мислех за Калпурния, докато един внезапен вик прекъсна мрачните ми размисли. Вдигнах поглед и видях мис Каролайн, застанала в средата на стаята, с ужасено лице. Тя явно се беше оправила достатъчно през обедната почивка, за да продължи да се занимава с работата си.

— Жива е — изпищя мис Каролайн. — Мърда!

Мъжката част на класа веднага се втурна на помощ. „Господи — помислих си аз, — изплашила се е от една мишка!“ Малкият Чък Литъл, чието самообладание беше изключително, каза:

— Накъде отиде, мис Каролайн? Кажете ни накъде отиде! Хей, Ди! — обърна се той към момчето зад него. — Затвори вратата и ще я хванем! Бързо, госпожице, кажете накъде отиде?

Мис Каролайн посочи с разтреперан пръст не към пода, нито към чиновете, а към една огромна личност, която не познавах, Малкият Чък се смръщи и попита кротко:

— За него ли говорите, госпожице? Той ли мърда? Уплаши ли ви?

Мис Каролайн каза отчаяно:

— Минавах покрай него и тя изпълзя от косата му... просто изпълзя от косата му...

Малкият Чък се засмя до уши.

— Не трябва да се плашите от една въшка, госпожице. Че вие не сте ли виждали въшки? Не се плашете, хайде качете се на катедрата и ни предайте още нещо.

Малкият Чък Литъл също бе от хората, които не са сигурни дали ще се нахранят до довечера, но иначе беше роден джентълмен. Той хвана под ръка мис Каролайн и я отведе в предната част на стаята.

— Хайде, хайде, не се безпокойте, госпожице — повтори той. — Не трябва да се плашите от една въшка. Ей сега ще ви донеса малко студена вода.

Собственикът на въшката не проявяваше ни най-малък интерес към ужаса, който беше произвел. Той опипа косата над челото си, намери своя скрит спътник и го смачка с палеца и показалеца си.

Мис Каролайн наблюдаваше действията му с разширени от ужас очи. Малкият Чък ѝ донесе вода в книжна чаша и тя с благодарност я

изпи. Скоро гласът ѝ се възвърна.

— Как се казваш, малкият? — кротко попита тя.

Момчето премигна.

— Кой, аз ли?

Мис Каролайн кимна.

— Бърис Юел.

Мис Каролайн погледна в дневника.

— Тука имам един Юел, но не е записано малкото му име... кажи си името по букви, за да го запиша.

— Не зная как се пише. В къщи ми викат Бърис.

— Е, добре, Бърис — каза мис Каролайн, — струва ми се, че най-добре ще е да те освободим от занятия за днес следобед. Искам да си отидеш у дома и да си измиеш добре главата.

Тя извади една дебела книга от катедрата, прелисти я и за миг се зачете.

— Добро домашно средство против... Бърис, искам да си отидеш у дома и да си измиеш главата с катранен сапун. След това си намажи косата с газ.

— Защо, мисус?^[1]

— За да се отървеш от... хм, от тези въшки! Виждаш ли, Бърис, другите деца могат да прихванат от тебе, а на тебе няма да ти е приятно, нали?

Момчето се изправи. Бе най-мръсното човешко същество, което съм виждала. Вратът му беше тъмносив, ръцете ръждиви, а ноктите му пълни с мръсотия. Той погледна мис Каролайн — умитото пространство на лицето му не надминаваше една длан. Никой не го беше забелязал дотогава, може би защото цялата сутрин аз и мис Каролайн бяхме забавлявали класа.

— И тъй, Бърис — продължи мис Каролайн — много ще те моля, добре да се изкъпеш, преди да дойдеш утре на училище.

Момчето се изсмя грубо.

— Вие хич не можете да ме изгоните, мисус. Аз сам се канех да си отида... стига ми толкоз учене за тази година.

Мис Каролайн го изгледа с недоумение.

— Какво искаш да кажеш?

Момчето не отговори, а само изсумтя презрително. Едно от по-големите деца ѝ обясни:

— Той е от Юеловци, госпожице.

Аз се зачудих дали и това обяснение ще се окаже несполучливо като моето. Но мис Каролайн изглежда беше склонна да го изслуша.

— Цялото училище е пълно с тях. Всяка година идват за първия учебен ден и после си отиват. Инспекторката успява да ги доведе, защото ги заплашва с шерифа, но накрая се отказва да ги задържи. Мисли, че е спазила закона, щом ги е записала в списъците и ги е докарала за първия учебен ден. А после вие през цялата година ще им пишете отсъствия.

— Ами родителите им? — попита, сериозно загрижена, мис Каролайн.

— Те нямат майка, а баща им не иска и да знае, Бърис Юел беше поласкан от обяснението.

— Вече трета година идвам в първи клас за първия учебен ден — съобщи той гордо. — Ако изляза по-хитър тази година, може и да мина във втори клас...

— Моля те, седни си, Бърис — каза мис Каролайн и в същия миг аз разбрах, че направи голяма грешка. Благоволенieto на момчето се превърна в гняв.

— Брей, че вие ли ще ме командвате, мисус? Малкият Чък Литъл се изправи.

— Оставете го да си отиде, госпожице — каза той. — Юел е подъл, зъл и подъл. Може да направи скандал, а в класа има и малки деца.

Той беше от най-дребните, но когато Бърис Юел се извърна към него, малкият Чък мушна дясната си ръка в джоба.

— Внимавай, Бърис — каза той. — По-приятно ще ми е да те пречукам, отколкото да те гледам пред себе си. Хайде, измитай се у вас!

Бърис сякаш го беше страх от това дете, което едва стигаше до гърдите му, и мис Каролайн се възползува от неговата нерешителност.

— Върви си у вас, Бърис. Ако не си вървиш, ще викна директора — каза тя. — И без това трябва да му докладвам за твоя случай. Момчето изсумтя и мързеливо се помъкна към вратата. Когато се намери в безопасност, се извърна и извика:

— Докладвай и върви по дяволите! Още не се е родила такава мръсна, глупава учителка, която да ме командва мене! Ти не можеш да

ме изгониш, мисус. Запомни, че не можеш да ме изгониш!

Почака, за да се увери, че тя плаче, и после се измъкна от сградата.

Ние веднага се струпахме около катедрата и се опитахме да утешим учителката кой както може. „Подло момче... непочтен... никой не може да ви накара да учите такива като него... в Мейкомб не е така, мис Каролайн, наистина... не се тревожете, госпожице... Мис Каролайн, защо не ни прочетете някоя приказка? Онази, котешката, отзарана беше чудесна...“

Мис Каролайн се усмихна, избърса носа си, каза: „Благодаря ви, милички“, отвори една книга и хвърли в недоумение първокласниците с един дълъг разказ за една жаба, която живеела в салон.

Когато за четвърти път през този ден минах край къщата на Редли — и двата пъти в галоп, — настроението ми беше съвсем мрачно, то напълно подхождаше на самата къща. Ако през остатъка от учебната година имаше такива драматични събития, както в първия ден, може би щеше да е поне забавно, но перспективата да прекарам девет месеца, въздържайки се от четене и писане, ме принуди да помисля за бягство.

Късно следобед планът ми беше напълно готов; когато Джем и аз хукнахме да се надбягваме по тротоара, за да посрещнем Атикус от работа, аз не си дадох труд да тичам много бързо. Бяхме свикнали веднага щом видим, че Атикус се задава зад ъгъла на пощата, да се втурваме да го посрещнем. Атикус изглежда беше забравил, че на обед бях изпаднала в немилост; засипа ме с въпроси за училището. Аз отговорях едносрично и той не настоя.

Може би Калпурния чувствуваше, че денят е бил тежък за мен и ме остави да гледам как приготвя вечерята.

— Затвори си очите, отвори си устата и ще получиш една изненада — каза тя.

Тя рядко правеше пържени филийки, казваше, че никога не ѝ стигало времето, но днешният ѝ ден бил по-лек, защото и двамата бяхме на училище. Тя знаеше, че обичам пържени филийки.

— Днес ми домъчня за тебе — каза тя. — Към два часа се почувствувах толкова самичка, че трябваше да пусна радиото.

— Защо? Ние с Джем седим в къщи само когато вали.

— Зная — отвърна тя, — но винаги единият от вас е наблизно. Колко ли време губя да викам по вас? Охо, май ще има време да изпържа още един тиган филийки — продължи тя и стана от кухненския стол. — Хайде, сега бягай отгук и ме остави да донеса вечерята на масата.

Калпурния се наведе и ме целуна. Аз изтичах и си помислих какво ли ѝ е станало. Май че искаше да се помирим. Винаги е била несправедлива към мене, най-после беше разбрала грешката си, съжаляваше, но беше много упорита, за да го признае. Бях уморена от толкова престъпления през този ден.

След вечеря Атикус седна с вестник в ръка и ме повика.

— Скаут, готова ли си да почетем?

Не можах да изтърпя повече и излязох на предната веранда. Атикус дойде след мен.

— Какво има, Скаут?

Казах на Атикус, че не се чувствавам добре и че, ако той не възразява, няма повече да ходя на училище.

Атикус седна на люлеещия се стол, кръстоса крака и тикна пръсти в джобчетата на жилетката си; казваше, че само така можел да мисли. Той мълчеше съчувствено и аз реших да укрепя позициите си.

— Ти самият никога не си ходил на училище, а нищо ти няма! Затова и аз ще си стоя в къщи. Ти ще ме учиш, както дядо ви е учил, тебе и чичо Джек.

— Аз не мога да те уча — каза Атикус. — Трябва да си изкарвам хляба. Освен това, ако те оставя в къщи, ще ме пхнат в затвора... Така, че тази вечер ще вземеш една доза магнезиево мляко^[2], а утре ще вървиш на училище.

— На мене нищо ми няма...

— Така си и мислех. Какво се е случило?

На части аз му разправих всичките си нещастни приключения през деня.

— ... и тя каза, че си ме научил погрешно, затова ние с тебе не можем да четем вече. Моля ти се, не ме пращай на училище, моля ти се, сър!...

Атикус стана и отиде до края на верандата. Като престана да оглежда пълзящата лоза, той се върна при мене.

— Най-напред — каза той, — ако успееш да научиш един съвсем прост номер, Скаут, ще се спогаждаш много по-добре с всякакви хора. Никога не можеш да разбереш един човек, докато не обмислиш нещата от неговата гледна точка...

— Как така, сър?

— ... Ей така, докато не влезеш в неговата кожа! Атикус каза, че днес аз съм научила доста неща, а и самата мис Каролайн е научила нещичко. Например тя е научила да не дава нищо на човек от Кънингамовия род, но ако Уолтър и аз се бяхме поставили на нейно място, щяхме да видим, че нейната грешка не е била съзнателна. Не можехме да искаме от нея да научи всички обичаи на Мейкомб за един ден и не трябваше да я виним, че не знаела това или онова.

— Гръм и мълнии! — казах аз. — Ами и аз също не знаех, че на нея няма да ѝ бъде приятно да чета, но тя въпреки това ме обвини... Слушай, Атикус, няма нужда да ходя на училище! — Внезапно ме осени друга мисъл. — Спомняш ли си Бърис Юел? Той винаги отива на училище само първия учебен ден. Инспекторката мисли, че щом включи името му в списъка, и законът е спасен...

— С тебе това не може да стане, Скаут — отвърна Атикус. — Понякога в някои специални случаи е по-добре да се заобиколи малко законът, но в твоя случай това не може да стане. Така че ти трябва да отидеш на училище.

— Не виждам защо аз да ходя, когато той може и да не ходи!

— Слушай тогава.

Атикус каза, че Юеловци в течение на три поколения са били позорът на Мейкомб. Доколкото си спомнял, никой от тях нито един ден не бил преживял от честен труд. Каза, че след някоя Коледа, като махаме елхата, ще ме заведе да видя къде и как живеят Юеловци. Уж са хора, а живеят като животни.

— Ако проявяват и най-малкото желание да се изучат, те винаги могат да посещават училището, но би било глупаво хора като Юеловци да се принуждават на нещо, с което не са свикнали!...

— Значи, ако утре не ида на училище, ти ще ме принудиш?

— Да не говорим повече — каза Атикус сухо. — Ти, мис Скаут Финч, си като всички обикновени хора. Трябва да се подчиняваш на закона.

Той каза, че Юеловци били членове на едно специално общество, съставено само от Юеловци. При известни обстоятелства обикновените хора нарочно им позволявали известни предимства, като си затваряли очите за някои техни постъпки. Например за тях не било задължително да ходят на училище. Друг пример — бащата на Бърис, мистър Боб Юел, можел да ходи на лов дори извън ловния сезон.

— Но, Атикус, това е много лошо — казах аз. — В окръга Мейкомб се считаше за нарушение на законите да не спазваш ловния сезон, а населението гледаше на това като на истинско престъпление.

— Вярно, че е нарушение на закона — отвърна баща ми — и е много лоша постъпка, но когато човек обръща в уиски цялата помощ, която му се дава, децата му вият от глад. Не познавам в окръга нито един фермер, комуто да се досвиди дивечът, убит от техния баща.

— Мистър Юел не бива да върши такива неща...

— Вярно, че не бива, но той никога няма да се поправи. Ти ще упрекнеш ли заради това и децата му?

— Не сър — измърморих аз и направих последен опит: — Но ако продължа да ходя на училище, ние вече никога няма да можем да четем...

— А това силно те огорчава, нали?

— Да, сър.

Когато Атикус погледна надолу към мене, видях на лицето му оня израз, който винаги ме караше да очаквам нещо.

— А ти знаеш ли какво значи компромис? — попита ме той.

— Да се заобикаля законът ли?

— Не, да се постигне споразумение чрез взаимни отстъпки. Ето как става това — продължи той, — ако ти отстъпиш пред необходимостта да ходиш на училище, ние ще продължим да четем всяка вечер, както досега. Съгласна ли си?

— Да, сър!

— Нека считаме споразумението за постигнато, без обикновените формалности — избърза да каже Атикус, като видя, че се готвя да плюя.

Аз отворих предната врата и Атикус добави:

— Между другото, Скаут, по-добре ще бъде да не споменаваш в училище за нашето споразумение.

— Защо?

— Страх ме е, че нашите действия ще бъдат посрещнати със значително неодобрение от по-горните учебни власти.

Джем и аз бяхме свикнали с езика на завещанията и кодексите, които употребяваше баща ни, и винаги имахме право да прекъснем Атикус, за да ни бъде обяснено нещо, което не разбирахме.

— Моля, сър?

— Никога не съм ходил на училище — поясни той, — но ако кажеш на мис Каролайн, че четем всяка вечер, предчувствувам как тя ще се нахвърли срещу мене, а пък аз съвсем не искам да се нахвърля върху мене.

Цялата вечер ние с Джем припадахме от смях, защото Атикус невъзмутимо ни чете един дълъг разказ за някакъв човек, който стоял върху един стълб без причина, и това беше достатъчно, за да вдъхнови Джем да прекара следващата събота в нашата къщичка на дървото. Джем престоя там от закуска до залез слънце и щеше да остане и през нощта, ако Атикус не беше прекъснал снабдителните му линии. По-голямата част от деня аз прекарах в катерене по дървото, изпълнявах негови поръчки, снабдявах го с литература, храна и вода и тъкмо му носех одеяла за през нощта, когато Атикус каза, че ако аз не му обръщам внимание, то Джем ще слезе много скоро. Атикус излезе прав.

---

[1] Развалено от „мисис“ — госпожа. Б.пр. ↑

[2] Разпространено в САЩ детско лекарство против разстройство, неприятно на вкус. Б.пр. ↑

Следващите ми училищни дни не бяха по-благоприятни от първия. Всъщност, те представляваха един безкраен „Проект“, който постепенно се приемаше „с единомушие“ и за който щатът Алабама изхарчи огромни количества хартия и моливи в благородното си, но безплодно усилие да ме изучи на „Групови действия“. Това, което Джем наричаше „Десетичната система на Дюи“, към края на моята първа учебна година обхвана цялото училище, така че аз не можах да я сравня с други образователни системи. Виждах само това, което бе около мен: Атикус и чичо ми, които бяха учили в къщи, знаеха всичко — или поне, което не знаеше единият, другият го знаеше. Освен това не можех да не забележа, че татко от години биваше избран в законодателното събрание на щата, без никой да гласува против него, а нямаше и представа за хитроумните методи, необходими, според моите учители, за възпитаването на добрите граждани. Джем беше възпитан наполовина по десетичната система и наполовина по обикновената и изглежда добре се справяше както самостоятелно, така и в група, но Джем не беше сполучлив пример: нямаше такава образователна система, измислена от хората, която да го спре да не чете. А пък аз знаех само каквото бях прочела в списанието „Таим“ и от книгите, които ми попадаха в къщи, но в училище се влачех след образователната система на окръга Мейкомб и през цялото време ми се струваше, че ме мамят с нещо. С какво точно, не знаех, но не можех да повярвам, че щатът е предвидил за мене дванадесет години такава непобедима скука.

През годината моите часове свършваха половин час преди Джем, който трябваше да стои до три часа следобед, тогава аз изтичвах покрай къщата на Редли, колкото мога по-бързо, и не спирах, докато не се намеря в безопасност на нашата веранда. Един следобед, както си тичах така, забелязах нещо, което ме накара да поема дълбоко дъх, да се огледам и да се върна назад.

Там, където свършваше дворът на Редли, растяха два вирджински дъба; корените им се подаваха на страничния път и го

правеха неравен. Нещо върху стеблото на едното дърво привлече вниманието ми.

В една дупка от чеп, на височина колкото мен, ми намигаше парче станиол и отразяваше следобедното слънце. Застанах на пръсти, още веднъж се огледах бързо, посегнах към дупката и извадих две дъвки без горната им обвивка.

В първия миг поисках да ги напъхам, колкото мога по-бързо в устата си, но си спомних къде съм. Изтичах в къщи и на предната веранда разгледах своята плячка. Дъвката изглеждаше прясна. Помирисах я и реших, че миризмата ѝ е добра. Близнах я и почаках известно време. Останах жива и я напъхах в устата си: беше „двойно ментова“.

Джем се върна в къщи и ме попита откъде имам толкова дъвка. Казах му, че съм я намерила.

— Не яж неща, които си намерила, Скаут.

— Дъвката не беше на земята, а на едно дърво. Джем изръмжа.

— Наистина, на дърво беше — казах аз. — Стърчеше ей на онзи дъб, откъм училището.

— Веднага я изплюй!

Аз я изплюх. И без това вкусът ѝ беше вече изчезнал.

— Цял следобед я дъвча и още не съм умряла. Дори не ми стана лошо.

Джем тропна с крак.

— Не знаеш ли, че не трябва и да се допираш до тези дървета? Ако се допреш до тях, ще умреш!

— Ти веднъж се допря до къщата!

— Това беше друго нещо! Върви да си изплакнеш устата... веднага, чуваш ли?

— Не искам, ще ми се махне вкусът от устата.

— Ако не си изплакнеш устата, ще те обадя на Калпурния!

Предпочетох да послушам Джем, отколкото да си имам неприятности с Калпурния. Откак тръгнах на училище, по неизвестни причини в отношенията ми с Калпурния настъпиха големи промени: Калпурния вече не ме тиранизираше, не ме закачаше и не се бъркаше в моите работи, само мърмореше неодобрително. От своя страна, аз полагах големи усилия да не я дразня.

Наближаваше лятото; ние с Джем го очаквахме с нетърпение. Лятото беше любимият ни сезон: тогава спяхме на задната закрыта веранда върху походни кревати или се опитвахме да спим в къщичката на дървото; през лятото имаше най-хубавите неща за ядене; то разкриваше хиляди ярки цветове сред обгорения пейзаж; но преди всичко лятото означаваше Дил.

Последния учебен ден нашите наставници ни пузнаха по-рано и ние с Джем тръгнахме заедно към къщи.

— Дил сигурно ще пристигне утре — казах аз.

— Не, вероятно в други ден — отвърна Джем. — В Мисисипи свършват училище един ден по-късно.

Когато наближихме вирджинските дъбове в двора на Редли, аз вдигнах ръка и за стотен път посочих с пръст дупката, където бях намерила дъвката. Мъчех се да убедя Джем, че там съм я намерила, и открих, че соча към ново парче станиол.

— Виждам, Скаут! Виждам...

Джем се огледа, посегна нагоре и внимателно пхна в джоба си едно малко, лъскаво пакетче. Изтичахме до къщи и на верандата разгледахме кутийката, облепена с парченца станиол. В подобни кутийки слагат венчални пръстени — с червено кадифе отвътре и мъничка закопчалка. Джем я отвори. Вътре, една върху друга, лежаха две почистени и лъснати монети от по едно пени. Джем ги разгледа обстойно.

— Индийска глава — каза той. — От хиляда деветстотин и шеста, Скаут, а тази е от хиляда и деветстотната. Истински старинни монети!

— Хиляда и деветстотната! — възкликнах аз. — Слушай...

— Млъкни за малко, остави ме да помисля.

— Джем, как мислиш, да не би това да е скривалище на някого?

— Не, освен нас почти никой не минава оттам. Освен, ако е някой възрастен!...

— Възрастните нямат скривалища. Как мислиш, да си ги задържим ли, а, Джим?

— Не знам какво да правим, Скаут. И на кого можем да ги върнем? Знаем със сигурност, че никой не минава оттам... Сесил минава по задната улица и пресича целия град, за да се прибере у тях.

Сесил Джейкъбс, който живееше в края на нашата улица до пощата, изминаваше всеки учебен ден по цяла миля, за да избегне къщата на Редли и на мисис Хенри Лафайет Дюбоуз. Мисис Дюбоуз живееше нагоре по улицата през две къщи от нашата; и всички съседи бяха съгласни, че мисис Дюбоуз е най-отвратителната старица, която светът познава. Джем никога не би минал покрай нейната къща без Атикус.

— Какво мислиш, че трябва да направим, а, Джем? Намереното остава у този, който го намери, освен ако не се разбере чия собственост е. Да си откъснем някоя камелия, да изцъркаме през горещ летен ден малко топло мляко от кравата на мис Моди Аткинсън, да докопаме чепка грозде от чуждо лозе — всичко това не противоречеше на нашето морално възпитание, но парите бяха нещо друго.

— Знаеш ли какво? — каза Джем. — Ще ги задържим, докато почнем училище, и тогава ще питаме децата дали не са на някого. Може да са от някое извънградско дете — представи си, че някой днес е бързал да се махне от училището и ги е забравил. Тези пари са на някого, сигурен съм в това. Виж как са излъскани! Някой си ги е пазил.

— Вярно, но защо пък да крие дъвка по такъв начин? Знаеш, че дъвката не трае дълго.

— Не разбирам, Скаут. Но тези монети имат голямо значение за някого...

— Защо, Джем...?

— Защото са индиански глави — значи идват от индианците. Носят много силна магия и щастие, голямо щастие. Не нещо дребно, като например неочаквано да ядеш пържено пиле на обед, а истинско щастие, да кажем, дълъг живот и добро здраве, и да си изкараш контролните изпити... С една дума, тия монети за някого са много важни. Аз временно ще ги скрия в кутията си.

Преди да се прибере в своята стая, Джем дълго гледа към къщата на Редли. Явно беше, че отново мисли.

Два дни по-късно Дил пристигна тържествено: дошъл бил съвсем сам с влака от Меридиан до гарата Мейкомб (това име беше само учтива форма, защото всъщност гарата се намираше в окръга Абът), там го посрещнала мисис Рейшъл с единственото такси в Мейкомб; обядвал във вагон-ресторанта, видял двама близнаци, залепени един за друг, да слизат в Бей Сент Луис и не се отказваше от

истинността на тази история, въпреки заплахите. Вместо ужасните сини шорти, които се закопчаваха за ризата му, сега носеше истински къси панталони с колан; беше понаедрял, без да порасне на височина, и ни каза, че е видял баща си. Бащата на Дил беше по-висок от нашия, имаше черна брада (заострена) и беше президент на железопътната компания Луисвил-Нешвил.

— Помогнах малко на машиниста — каза Дил и се прозя.

— Хей, Дил, стига си ни ментил, затвори си човката! — отвърна Джем. — На какво ще играем?

— На Том, Сам и Дик — предложи Дил. — Хайде да отидем в градината отпред.

Дил искаше да играем на братята Роувър, защото и трите роли бяха положителни. Явно беше, че му е омръзнало да играе само злодея в нашите представления.

— Омръзнали са ми — казах аз. Беше ми омръзнало да играя Том Роувър, който по средата на един филм загубваше паметта си и изчезваше от сценария, докато накрая го намираха някъде в Аляска.

— Джем, измисли нещо ново — предложих аз.

— Омръзна ми да измислям.

Ваканцията едва започваше, а на нас всичко ни беше омръзнало. Замислих се, какво ли щеше да ни донесе лятото.

Бяхме минали в предната градина; Дил се вглеждаше в мрачната фасада на Редлиевата къща.

— Мирише ми на смърт — рече той.

Аз му казах да си затваря човката, но той настоя:

— Наистина, подушвам я.

— Искаш да кажеш, че когато някой умира, ти можеш да го подушиш, така ли, а?

— Не, искам да кажа, че мога да подуша кога някой ще умре. Една стара жена ме научи как става това. — Дил се наведе към мене и ме помириша. — Джин-Луиза Финч, ти ще умреш след три дни.

— Дил, ако не си затваряш човката, така ще те цапна, че да ме помниш. Съвсем сериозно ти говоря...

— Затваряй си човката — изръмжа Джем. — Скаут, говориш, като че вярваш в горещи течения!

— А ти говориш, като че не вярваш! — отвърнах аз.

— Какво е това горещо течение? — попита Дил.

— Не ти ли се е случвало нощно време да вървиш сам по някой отдалечен път и да минеш край горещо място? — попита го Джем. — Горещото течение е някой, който не може да отиде на небето и скита по отдалечените пътища, а пък ако минеш през него, то, щом умреш, и ти ще станеш като него и ще скиташ нощно време, и ще изсмукваш дъха на живите хора...

— А как да се предпазиш и да не минеш през него?

— Не можеш да се предпазиш — каза Джем. — Те понякога са се разпрострели напреко през целия път, но ако трябва да минеш такава място, казваш: „Ангеле, ангеле, жив в смъртта, махни се оттук, не смучи ми дъха!“ Тогава няма да се обвие около тебе...

— Не му вярвай, Дил — казах аз. — Калпурния разправя, че това са негърски измишльотини.

Джем се намръщи, но каза:

— Ще играем ли на нещо или не?

— Хайде да се въртим в гумата — предложих аз. Джем въздъхна.

— Знаеш, че съм много голям за такава игра.

— Ти можеш да ни буташ.

Аз изтичах в задния двор и измъкнах под къщата една стара автомобилна гума.

— Първа съм.

Дил каза, че той трябвало да бъде пръв, защото току-що е дошъл.

Джем отсъди, че аз ще бъда първа, а Дил ще се върти повече, и аз се вмъкнах в гумата.

До последния миг не можах да се досетя, че Джем ми е сърдит, задето му се противопоставих за горещите течения, и че търпеливо чака случай да си отмъсти. Той с цялата си сила бутна гумата по тротоара. Земята, небето и къщите се сляха в бесен кръг и ушите ми забучаха — задушавях се. Не можех да извадя ръце, за да спра, защото ги бях свила между гърдите и колената си. Оставаше ми само надеждата, че Джем ще надбяга гумата и ще я спре отпред или някоя издатина на тротоара ще ме задържи. Чух го да тича зад мен и да вика.

Гумата попадна върху чакъла, свърна през улицата, удари се силно в нещо и ме изхвърли като тапа на земята. Виеше ми се свят и ми се повдигаше; лежах върху цимента, разклатих глава, докато я избистря, плеснах се по ушите, за да престане бръмченето, и чух гласа на Джем:

— Скаут, бягай оттам, ела!

Вдигнах глава и видях точно пред себе си стъпалата на Редлиевата къща. Замръзнах.

— Идвай, Скаут, недей лежа там! — изкрещя Джем. — Не можеш ли да станеш?

Изправих се, но краката ми се подгъваха и треперех.

— Вземи гумата! — изрева Джем. — Донеси я! Оглупя ли?

Щом добих способност да се движа, аз изтичах при тях, колкото можех по-бързо коленете ми се подгъваха.

— Защо не я донесе? — изкрещя Джем.

— Върви ти да я донесеш! — изпищях аз. Джем млъкна.

— Хайде върви, близо до вратата е. Нали веднъж се допря до къщата, не помниш ли?

Джем ме изгледа разярен, но не можеше да се откаже, хукна по тротоара, вмъкна се през портата в двора и грабна гумата.

— Виждаш ли? — тържествено и презрително ме погледна той. — Голяма работа! Ама наистина, Скаут, някой път се държиш като истинско момиче! На човек просто му става противно.

Имаше други неща, които той не знаеше, но реших да не му отговарям.

Калпурния се показа на вратата и извика:

— Хей, време е да пиете лимонада! Хайде, махайте се по-скоро от слънцето, че живи ще се изпържите!

Да се пие сутрин лимонада беше летен обичай. Калпурния постави една кана и три чаши на верандата и отиде да си гледа работата. Аз не се огорчих много, че Джем ми е сърдит. Лимонадата щеше да му върне доброто настроение.

Джем изпи втората чаша наведнъж и се потупа по гърдите.

— Измислих на какво ще играем — съобщи той. — На нещо ново, съвсем различно.

— Какво? — попита Дил.

— На Бу Редли.

Понякога намеренията на Джем бяха съвсем прозрачни: сега нарочно беше измислил тази игра, за да ми покаже, че никак не го е страх от Редлиевци, да противопостави на моята страхливост своя безстрашен героизъм.

— На Бу Редли ли? Как? — попита Дил.

— Скаут, ти ще бъдеш мисис Редли...

— Ще видим дали ще бъда. Струва ми се...

— Какво ти става? — попита Дил. — Още ли те е бъз?

— Ами, ако през нощта, докато всички спим, той излезе?... — казах аз.

Джем подсвирна.

— Скаут, откъде пък ще разбере какво правим? После, него сигурно го няма вече. Кой знае преди колко години е умрял и са го натикали в комина!

— Джем, нека двамата с тебе играем, а Скаут да ни гледа, щом е такава бъзла?

Бях напълно сигурна, че Бу Редли е в къщата, но не можех да го докажа и реших да си мълча, защото в противен случай щяха да ме обвинят, че вярвам в горещи течения, а денем такива суеверия никак не могат да ми подействуват.

Джем разпредели ролите: аз бях мисис Редли и трябваше само да излизам и да преминавам прага. Дил беше старият мистър Редли: той се разхождаше нагоре-надолу и кашляше, когато Джем го заговаряше. Джем, естествено, беше Бу: той се завря под стъпалата и от време на време крещеше и виеше.

Лятото напредваше, а с него и нашата игра. Ние я оглаждахме и развивахме, прибавихме ѝ диалог и сюжет, докато накрая стана малка пиеса, в която всеки ден нанасяхме някаква промяна.

Дил беше злодей над злодеите: вживяваше се във всяка отрицателна роля, която му биваше определена, и дори изглеждаше повисок, ако това беше нужно. Аз с нежелание изпълнявах дамските роли от сценариите. Според мен, Тарзан беше много по-занимателен и през цялото лято играех с тревога, въпреки уверенията на Джем, че Бу Редли е вече умрял и че нищо не може да ми се случи, понеже денем той и Калпурния са с мене, а вечер Атикус си е в къщи.

Джем беше роден герой.

Нашата пиеса представляваше малка тъжна драма, изплетена от дочутите клюки и легенди: мисис Редли била красавица, докато се омъжила за мистър Редли и загубила всичките си пари. Тя загубила също така почти всичките си зъби, косата си и десния си показалец (това го измисли Дил). Бу го отхапал една нощ, когато не намерил никакви котки и катерички за храна. Повечето време тя стоеше във

всекидневната и плачеше, а Бу насичаше на трески всички мебели в къщата.

После и тримата представяхме момчета, хванати като хулигани; за разнообразие аз играех съдията; Дил отвеждаше Джем и го натикваше под стъпалата, като го ръчкаше с дръжка от метла. Според нуждите на пиесата, Джем се появяваше отново като шериф, тълпа граждани или мис Стефани Крауфорд, която можеше да разкаже за Редлиевци повече от всеки друг в окръга Мейкомб.

Щом дойдеше ред да изиграе коронния номер на Бу, Джем се промъкваше в къщата, без да го види Калпурния, задигаше ножиците от чекмеджето на шевната машина, а после седнаше на прага и започваше да реже парчета от вестници. Дил минаваше край него, изкашляше се и Джем се преструваше, че се нахвърля с ножицата към бедрото му. От мястото, където стоях аз, всичко изглеждаше съвсем истинско.

Всеки ден мистър Натан Редли минаваше край нас на път за града, тогава ние застивахме и мълчахме, докато изчезне от погледа ни, а после се чудехме какво ли би ни направил, ако се досетеше за играта ни. Прекъсвахме винаги, щом се появеше някой от съседите, а веднъж видях мисис Моди Аткинсън да ни гледа от другата страна на улицата с неподвижна градинска ножица в ръка.

Един ден дотолкова се бяхме увлекли да играем глава XXV, част II от „Семейството“, че не забелязахме Атикус, който стоеше на тротоара и се удряше по коляното с едно навито на тръба списание. Слънцето показваше пладне.

— На какво играете? — попита той.

— На нищо — отвърна Джем.

— Какво нищо? — настоя Атикус.

— Нищо, сър.

— Я ми дай ножиците — каза Атикус. — Те не са за игра. Да не би случайно вашата игра да има някаква връзка с Редлиевци?

— Не, сър — отвърна Джем и се изчерви.

— Надявам се, че казваш истината — отсече Атикус и влезе в къщи.

— Дж-ем...

— Мълчи! Атикус влезе във всекидневната и може да ни чуе!

Едва когато се намерихме на безопасно разстояние в двора, Дил попита Джем дали ще можем пак да играем.

— Не знам. Атикус не каза, че не можем...

— Джем — казах аз, — струва ми се, че Атикус знае.

— Не, не знае. Ако знаеше, щеше да ни каже.

Аз не бях толкова сигурна като него, но Джем ми каза, че съм момиче, а момичетата винаги си въобразявали и затова хората не ги обичали и ако съм продължавала да се държа като момиче, то можело да вървя и да си намеря друг някой, с когото да играя.

— Добре тогава, карай нататък! Ще видиш какво ще стане!

Появяването на Атикус беше втората причина, поради която не исках да играя вече. Първата причина ми стана ясна още в оня ден, когато се изтъркалях в двора на Редли. Тогава главата ми бучеше, повдигаше ми се, Джем крещеше, но въпреки всичко това чух един съвсем нисък звук, който не бих могла да чуя от тротоара. Вътре в къщата някой се смееше.

С течение на времето постоянното ми мърморене омръзна на Джем, както бях сигурна, че ще стане, и за мое облекчение вече не играехме толкова често на Бу Редли. Въпреки това той пак поддържаше, че Атикус не е казал да не играем и затова можем да продължаваме; а пък ако някога Атикус кажеше, че не можем, Джем пак беше измислил как да се изплъзне: щеше да промени имената на действащите лица и тогава никой не можеше да ни обвини.

Дил поддържаше същия план на действие. Изобщо Дил почна да ми дотяга с постоянното си мъкнене подир Джем. В първите дни на лятото ме помоли да се ожения за него и веднага след това го забрави. Загради ме, беляза ме като своя собственост, каза, че аз съм единственото момиче, което ще обича цял живот, после престана да ми обръща внимание. Набих го два пъти, но и това не помогна, а само го сближи още повече с Джем. По цели дни прекарвах заедно в къщичката на дървото, крояха и замисляха нещо и ме викаха само когато им трябваше трети човек. Но за известно време аз стоях настрана от по-щурите им начинания и дори с риск да ме нарекат „момиче“ прекарвах повечето летни вечери с мисис Моди Аткинсън на нейната веранда.

На нас с Джем винаги ни беше позволено да ходим из двора на мисис Моди, стига да не закачаме азалиите ѝ, но нашите отношения с нея не бяха ясно определени. Докато Джем и Дил не ме изключиха от техните планове, тя представляваше за мен една благосклонно настроена съседка.

Според нашето негласно споразумение с мисис Моди, ние можехме да играем по нейната трева, да ядем от гроздето ѝ, без да се катерим по асмата, и да правим експедиции в големия ѝ заден двор. Условията бяха толкова благоприятни, че ние грижливо отбягвахме да говорим с нея, да не би да нарушим деликатното равновесие на нашите отношения. Със своето поведение обаче Джем и Дил се сблизиха с мисис Моди.

Мисис Моди не обичаше къщата си: за нея времето, прекарано в къщата, беше загубено време. Тя беше вдовица, жена хамелеон — работеше в мъжки гащеризон и със сламена шапка из лехите на градината си, но в пет часа се изкъпваше и тогава се появяваше на верандата, за да властва над улицата с величествената си красота.

Тя обичаше всичко, което ражда божията земя, дори бурените, с едно изключение. Намереше ли поне един стрък от живовляк в градината си, веднага започваше нещо като втората битка при Марна: мисис Моди се нахвърляше върху него с една тенекиена кутия и поливаше корените му с отрова. Отровата, казваше тя, била много силна и щяла да убие всички ни, ако не се пазим по-настрани.

— А не може ли направо да го изкорените? — попитах аз, след като присъствах на подобна битка с един десетсантиметров стрък.

— Да го изкореня ли, детето ми? Как да го изкореня? — Тя хвана клюмналия стрък и прекара палеца по стъблото му. Посипаха се микроскопични зрънца. — Ето, виж, един стрък живовляк може да погуби цяла градина! Есенно време тези зрънца изсъхват и вятърът ги разнася из целия окръг Мейкомб!

Изразът на лицето ѝ бе такъв, сякаш говореше за вехтозаветните чумни епидемии.

За разлика от другите жители на окръга Мейкомб тя говореше живо и решително. Всеки от нас наричаше с пълното му име и когато се усмихваше, в устата ѝ се показваха две малки златни коронки на горните кучешки зъби. Аз се възхитих от тях и казах, че някой ден също ще имам такива.

— Така ли? Гледай тогава — каза мисис Моди, цъкна с език и извади изкуствената си челюст — сърдечен жест, който окончателно закрепил нашата дружба.

Добротата на мисис Моди се простираше и над Джем и Дил, когато те не биваха заети с тайнствените си игри; ние бяхме облагодетелствувани от една нейна способност, за която не знаехме дотогава. Тя правеше най-хубавите кейкове в целия квартал. Откакто между нас се установи пълно доверие, всеки път, когато печеше кейк, тя правеше и три малки кейкчета и ни викаше през улицата:

— Джем Финч, Скаут Финч, Чарлз Бейкър Харис, елате!

Ние се появявахме веднага и винаги бивахме възнаградени.

Лятно време вечерите са дълги и тихи. Най-често ние двете седяхме с мисис Моди мълчаливо на нейната веранда и гледахме как залязваше слънцето и небето ставаше жълто, а после розово и как лястовичките на ята прелитаха ниско над съседните къщи и изчезваха зад покрива на училището.

— Мисис Моди — попитах аз една вечер, — мислите ли, че Бу Редли е още жив?

— Той се казва Артър и е жив — отвърна тя. Тя леко се люлееше в големия си дъбов стол. — Усещаш ли миризмата на моите мимози? Също като ангелски дъх.

— Ъхъ! А откъде знаете?

— Какво да зная, детето ми?

— Че Б... мистър Артър е жив?

— Какъв мрачен въпрос! Но и самата тема е мрачна. Знаем, че е жив, Джин-Луиза, защото не съм видяла да го изнасят.

— А може да е умрял и да са то натикали в комина!...

— Откъде ти е дошло на ум такова нещо?

— Джем мисли така.

— Хм, хм! Той всеки изминат ден все повече заприличва на Джек Финч.

Мисис Моди познаваше чичо Джек Финч, брата на Атикус, още от дете. Бяха почти на една възраст и бяха отраснали заедно в „Пристанището на Финч“. Мисис Моди беше дъщеря на един техен съсед — доктор Франк Бъфорд. По професия доктор Бъфорд бе лекар, а по призвание се занимаваше с всичко, което ражда земята, и затова бе останал беден. Чичо Джек Финч задоволяваше своите земеделски страсти, като поливаше саксиите на прозорците си в Нешвил и затова бе станал богат. Всяка Коледа чичо Джек идваше при нас и винаги се провикваше през цялата улица към мисис Моди, като ѝ предлагаше да се ожени за него. А тя му викаше:

— Малко по-силно, Джек Финч, да те чуят и до пощата, че аз не мога да те чуя!

Ние с Джем мислехме, че този начин на предложение за женитба е малко особен, но чичо Джек по начало си беше особен човек. Той казваше, че искал да ядоса мисис Моди — четиридесет години вече напразно се бил опитвал; той бил последният човек на света, за когото тя би се оженила, но винаги тя първо се заяждала с него и затова най-

добрата защита била той да я нападне пръв — тогава вече ние го разбирахме.

— Артър Редли просто си седи в къщи, това е всичко — каза мисис Моди. — Ти също би си стояла в къщи, ако и на тебе не ти се излиза.

— Да, госпожо, само че на мене ми се излиза. А той защо не иска?

Мисис Моди присви очи.

— Ти знаеш много добре цялата история.

— Никога не съм чувала защо не иска да излиза. Никой не ми е казал.

Мисис Моди нагласи изкуствената си челюст.

— Ти знаеш, че старият мистър Редли беше от ония баптисти, дето мият краката си...

— Нали и вие сте от тях?

— Аз не съм толкова убедена, детето ми, аз съм обикновена баптистка.

— Но нали всички баптисти вярват в измиването на краката?

— Да, вярват. Само че у дома, във ваната.

— Но ние не можем да се причестяваме заедно с вас...

Мисис Моди явно реши, че е по-лесно да ми обясни основите на баптизма, отколкото разликите в причастието, и каза:

— Баптистите, които си мият краката, вярват, че всяко удоволствие е грях. Знаеш ли, оная събота едни от тях дойдоха от гората, минаха отгук и ми казаха, че аз и цветята ми ще идем в ада?

— Ама и цветята ли?

— Ами да! И те щели да горят заедно с мене във вечния огън. Тези хора мислят, че прекарвам твърде много време под божието небе и твърде малко стоя в къщи да чета библията.

Представих си как мисис Моди ще се пържи во веки веков в различните протестантски адове и вярата ми в църковните проповеди значително отслабна. Вярно, че езикът ѝ беше остър и че не ходеше по съседите да върши добри дела като мис Стефани Крауфорд. Но човек трябва да е съвсем откачен, за да се довери на мис Стефани, докато ние с Джем имахме пълно доверие в мисис Моди. Тя никога не ни беше обаждала, никога не си играеше с нас на котка и мишка и никак не се интересуваше от частния ни живот. Тя беше наш приятел. Не можех да

разбера защо трябва такъв разумен човек да живее под заплахата на вечните мъки.

— Това не е право, мисис Моди. Вие сте най-добрата жена на света.

Мисис Моди се засмя.

— Благодаря ви, госпожице. Работата е там, че тези миячи на крака смятат всяка жена за грешна по начало. Виждаш ли, те разбират библията съвсем буквално.

— И затова ли мистър Артър си стои в къщи, за да не вижда жени ли?

— Нямам представа.

— Не, нищо не разбирам. Струва ми се, че ако мистър Артър иска да отиде в рая, то би трябвало да излиза поне на верандата. Атикус казва, че господ обича хората като себе си...

Мисис Моди престана да се люлее и гласът ѝ стана суров.

— Много си малка, за да го разбереш, но понякога библията в ръцете на един човек е по-страшна, отколкото бутилка уиски в ръцете на... баща ти например.

— Атикус никога не пие уиски! — възмутих се аз. — През целия си живот той не е сложил капка уиски в устата си... А, не, пил е! Каза ми, че веднъж пийнал и не го харесал.

Мисис Моди се разсмя.

— Не исках да кажа това. Мисълта ми беше, че ако Атикус Финч се напие, пак няма да бъде толкова лош, колкото другите хора в най-добрия им вид. Има хора, които са толкова заети да мислят за другия свят, че не могат да се научат да живеят в този, и ако искаш да видиш докъде води това, погледни малко по-надолу в нашата улица!

— Мислите ли, че всичко туй дете го разправят за Б... за мистър Артър е вярно?

— Какво разправят?

Аз ѝ казах.

— Тези приказки са три четвърти измислени от негрите и една четвърт от Стефани Крауфорд — заяви мрачно мисис Моди. — Стефани Крауфорд дори ми каза, че веднъж се събудила посред нощ и го видяла да я гледа през прозореца. Тогава аз я попитах: „А ти какво стори, Стефани, измести ли се, да му направиш място в леглото си?“ Това ѝ затвори устата за известно време.

Бях сигурна, че е така. Гласът на мисис Моди можеше да накара всеки да си затвори устата.

— Не, детето ми — продължи тя. — В този дом цари голяма скръб. Спомням си Артър Редли като момче. Каквото и да разправят за него хората, с мене винаги е говорел много вежливо. Толкова вежливо, колкото умееше.

— Мислите ли, че е луд?

Мисис Моди поклати глава.

— И да не е бил, досега сигурно е полудял. Никога не знаем какво става с хората. Какво става в чуждите къщи, там зад техните затворени врати, какви тайни...

— Атикус никога не се държи с Джем и с мене различно, в къщи и навън — казах аз, защото се чувствувах задължена да защитя баща си.

— Боже мой, детето ми, съвсем не мислех за баща ти! Но щом стана дума, ще ти кажа? Атикус Финч се държи еднакво и на улицата, и у дома си. Искаш ли сега да ти дам малко торта за в къщи?

Исках дори твърде много.

Когато се събудих на следната сутрин, намерих Джем и Дил в задния двор, потънали в оживен разговор. Присъединих се към тях, но както обикновено, те ми казаха да се махам.

— Няма да се махна. Този двор е толкова мой, Джем Финч, колкото и твой. Аз имам толкова право да играя в него, колкото и ти.

Дил и Джем направиха кратко, тайно съвещание.

— Добре, ще останеш, но ще правиш, каквото ти кажем — предупреди ме Дил.

— Я го виж колко важен станал! — казах аз.

— Ако не се закълнеш, че ще правиш, каквото ти кажем, няма да ти разправим нищо — продължи Дил.

— Говориш, като че си пораснал от снощи с десет инча! Добре де, какво има?

— Ще изпратим писмо на Бу Редли — каза Джем спокойно.

— Как?

Опитах се да потисна неволния ужас, който ме обзе. Мисис Моди можеше да си говори — тя беше стара и си стоеше удобно на верандата. А за нас работата беше по-друга.

Джем искаше да закрепил писмото на една въдица и да я прокара през процепа на капациите. Ако се зададеше някой, Дил щеше да даде тревога.

Дил вдигна ръка със сребърния обеден звънец на майка ми.

— Ще мина отстрани на къщата — обясни Джем. — Вчера огледахме мястото от другата страна на улицата и видяхме, че един капак не се затваря добре. Мисля, че ще мога поне да го оставя на перваза...

— Но Джем...

— Слушай, ти вече знаеш тайната и не можеш да се откажеш, бързливке!

— Добре де, само че аз не искам да стоя на пост. Джем, ако някой...

— О, да, ти ще стоиш на пост, ще пазиш задната страна на къщата, а Дил ще наблюдава отпред и улицата; ако се зададе някой, ще звъни със звънеца. Ясно ли е?

— Добре. А какво ще му пишете?

— Ще го помолим най-учтиво да излезе и да ни разправи какво прави вътре. Ще му пишем, че няма да му направим нищо лошо и че ще му купим сладолед — каза Дил.

— Вие сте полудели, той ще ви убие!

— Идеята е моя — каза Дил. — Чини ми се, че ако излезе и поседи с нас, ще се почувствува по-добре.

— Ти пък откъде знаеш, че не се чувствува добре?

— А ти как би се чувствувала, ако стоиш затворена сто години и се храниш само с котки? Обзалагам се, че има брада ей до тука...

— Като баща ти ли?

— Баща ми няма брада... — Дил млъкна, сякаш се мъчеше да си припомни нещо.

— Аха, хвана ли се! — казах аз. — Нали по-рано разправяше, че баща ти имал черна брада...

— Щом искаш да знаеш, той миналото лято си обръсна брадата! Да, и мога да ти го докажа, имам от него писмо и ми изпрати два долара!

— Карай, карай, сигурно ти е изпратил и полицейска униформа! Само че насън, нали? Карай, разправяй ни ги!...

Бил Харис можеше да измисля най-опашатите лъжи, които съм чувала. Между другото, той седемнадесет пъти беше летял на пощенски самолет, беше ходил в Нова Скотия, беше виждал жив слон, и сам бригадният генерал Джо Уилър бе негов дядо и му бе оставил сабята си.

— Затваряйте си човките! — каза Джем. Той полази под къщата и измъкна един жълт бамбуков прът. — Мисля, че е достатъчно дълъг, за да стигне до прозореца от тротоара, а?

— Ако един човек е толкова храбър, че може да се допре до къщата, на него никак не му трябва въдица — казах аз. — Защо направо не почукаш на входната врата?

— Това е друга работа... — отвърна Джем. — Колко пъти трябва да ти обяснявам?

Дил извади парче хартия от джоба си и го подаде на Джем. Ние тримата тръгнахме предпазливо към старата къща. Дил остана до ъгловия стълб пред къщата, а ние с Джем се промъкнахме по тротоара отстрани. Минах край Джем и заставах на другия ъгъл, откъдето можех да виждам зад завоя.

— Всичко е наред — казах аз. — Никой няма.

Джем погледна към Дил и той му кимна.

Джем привърза писмото за края на пръта, промъкна го над двора и го насочи към прозореца, който си беше избрал. Прътът беше по-къс с няколко инча и Джем се надвеси, колкото можеше. Дълго го гледах как тика пръта. Напуснах поста си и отидох при него.

— Не мога да откача писмото от пръта — измърмори той. — А и да го откача, не мога да го закрепя на прозореца. Върви на улицата, Скаут.

Аз се върнах на поста си и се загледах зад ъгъла в пустинната улица. От време на време поглеждах към Джем, който търпеливо се опитваше да остави писмото на перваза под прозореца. То падаше на земята и той го намушкваше с пръта; накрая помислих, че дори и да го получи, Бу Редли не ще може да го прочете. Гледах към улицата, когато зазвъня звънецът.

Извърнах се наежена и чаках срещу мене да се изправи Бу Редли с окървавена уста; вместо това видях как Дил лудо размахва звънеца в лицето на Атикус.

Джем имаше ужасен вид и не ми даде сърце да му кажа: „Нали ти разправях, че така ще стане!“ Той тръгна бавно и тежко по тротоара и помъкна пръта след себе си.

— Престани да звъниш — каза Атикус.

Дил хвана езичето на звънеца; в последвалата тишина на мен ми се прииска отново да зазвъни. Атикус килна шапката си назад и сложи ръце на кръста.

— Джем — каза той, — какво правиш?

— Нищо, сър.

— Не говори глупости. Казвай!

— Аз... Ние се опитвахме да дадем нещо на мистър Редли.

— Какво се опитвахте да му дадете?

— Едно писмо. Само едно писмо.

— Дай да го видя.

Джем протегна парче измърсена хартия. Атикус го взе и се опита да го прочете.

— А защо искате мистър Редли да излезе?

— Мислехме, че може да му бъде приятно с нас... — каза Дил и онемя, когато Атикус го погледна.

— Сине — обърна се той към Джем, — ще ти кажа нещо и няма да го повтарям: престанете да мъчите човека. Това се отнася и за вас двамата.

Какво правел мистър Редли, било негова работа. Ако искал да излезе, щял да излезе. Ако искал да си седи в собствената къща, имал право да си седи вътре, без да любопитстват разни нахални деца; думата „нахални“ била много мека за такива като нас. Щяло ли да ни бъде приятно, ако Атикус се втурнел през нощта в стаите ни, без да чука? А всъщност ние сме постъпвали с мистър Редли по същия начин. Постъпките на мистър Редли можели да ни изглеждат особени, но за него те не били особени. Освен това не ни ли било идвало на ум, че учтивият начин да се свържем с някого бил през входната врата, а не през страничните прозорци? И накрая ние трябвало да стоим настрана от тази къща, докато не ни поканят вътре, и трябвало да спрем глупавата игра, с която ни бил видял да се занимаваме, да не се подиграваме с хората...

— Ние не сме се подигравали с него — каза Джем, — ние само...

— Нали точно това правехте?

— Какво, да му се подиграваме ли?

— Не — каза Атикус, — да разигравате историята на живота му пред очите на съседите!

Джем сякаш се изду.

— Не съм казал такова нещо, не съм казал!

Атикус се усмихна сухо.

— Току-що ми го каза. Веднага спрете с тези ваши глупости и тримата.

Джем зяпна към него.

— Нали искаш да станеш юрист? — Устата на баща ни беше подозрително свита, сякаш той се стараеше да не я отпусне.

Джем реши, че е безполезно да увърта, и замълча. Атикус влезе в къщи, да вземе някаква папка, която забравил сутринта, и Джем чак тогава разбра, че е попаднал в най-старата юридическа клопка. Той застана на почетно разстояние от входната врата, дочака Атикус да излезе и да тръгне към града и когато Атикус не можеше вече да го чуе, извика подир него:

— Да, мислех, че искам да стана юрист, но сега вече не съм толкова сигурен.

— Добре — каза татко, когато Джем го попита може ли да отидем и да поседим с Дил край езерцето на мис Рейшъл, защото на другия ден Дил заминаваше. — Поздравете го и от мене и му кажете, че другото лято пак ще го чакаме.

Прескочихме ниския зид, който отделяше двора на мис Рейшъл от нашата алея. Джем свирна рязко като птица и в мрака се разнесе отговорът на Дил.

— Няма никакъв вятър — каза Джем. — Погледнете нататък.

Той посочи към изток. Иззад дърветата, в градината на мисис Моди, се надигаше огромната луна.

— От нея сякаш става още по-горещо — прибави той.

— Тази вечер има ли на нея кръст? — попита Дил, без да вдигне поглед. Той свиваше цигара от канап и парче вестник.

— Не, там е само жената. Не пали това нещо, Дил, защото ще усмърдиш целия град.

В Мейкомб се смяташе, че на луната има една жена. Тя седеше пред огледалото и вчесваше косите си.

— Ще ни липсваш, момче — казах аз. — Да идем да видим какво става с мистър Ейвъри, а?

Мистър Ейвъри беше наел стая от другата страна на улицата, у мисис Хенри Лафайет Дюбоуз. Всяка неделя мистър Ейвъри минаваше с диска за волни пожертвования; освен това той всяка вечер седеше на верандата до девет часа и кихаше. Веднъж, след залез слънце, ни се удаде щастието да наблюдаваме едно негово действие, което изглежда бе последното от този род, защото никога вече не го видяхме да се повтори. Тъкмо Джем и аз си бяхме тръгнали от мисис Рейшъл, когато Дил ни спря.

— Я, гледайте какво става там!

Той посочи другата страна на улицата. Отначало видяхме само обраслата с глицинии веранда, но се вгледахме по-добре и се оказа, че от листата изскача водна струя, описва дъга и плиска жълтата улична светлина на десетина фута от своя източник; поне на нас така ни се

стори. Джем каза, че мистър Ейвъри не улучва точно, а Дил добави, че според него, той пиел по цял галон течности на ден. Последва състезание, за да се определят както относителните разстояния, така и възможните постижения, и аз пак се почувствувах оставена на заден план, защото нямах способности в тази област.

Сега Дил се протегна, прозя се и каза с подозрително безразличие:

— Измислих. Хайде да се разходим.

Тази покана ми се видя съмнителна, в Мейкомб никой не се разхожда без цел.

— Къде, Дил?

Дил кимна в южна посока.

— Дадено — каза Джем и когато взех да протестирам, добави с меден глас: — Ти можеш и да не идваш с нас, ангелче...

— И ти не трябва да отиваш. Не си ли спомняш, че...

Но Джем не обичаше да си спомня предишните поражения: изглежда, че от разговора си с Атикус той беше придобил само някои познания по водене на кръстосан разпит.

— Скаут, няма да вършим нищо лошо, ще отидем до уличната лампа и ще се върнем.

Тръгнахме мълчаливо по тротоара, слушахме как скърцат люлеещите се столове по верандите на съседите и се чуват тихите вечерни гласове на възрастните хора от нашата улица. От време на време чувахме и смеха на мис Стефани Крауфорд.

— Е? — попита Дил.

— Готово — отвърна Джем. — Скаут, ти защо не си отидеш в къщи?

— Какво ще правите?

Дил и Джем възнамеряваха само това: да надзърнат през прозореца с открехнатия капак и да се опитат да видят Бу Редли, а пък ако не съм искала да отида с тях, то можело да се прибера направо в къщи и да си държа цапнатата уста затворена, това било положението.

— Че защо, по дяволите, чакахте чак до тази вечер?

Защото нощно време никой не можел да ги види, защото Атикус сега се бил зачел толкова дълбоко, че нямало да усети и настъпването на второто пришествие, защото, ако Бу Редли ги убиел, щели да изтърват училищните занятия, а не ваканцията, и защото по-лесно

било да се види в тъмната къща, когато е тъмно, отколкото през деня, не ми ли било ясно?

— Но, Джем, моля ти се...

— Скаут, за последен път ти казвам, или си затваряй човката, или се прибирай в къщи — ей, боже мои, всеки ден все повече заприличваш на момиче.

След тези думи не ми оставаше никакъв избор, освен да се присъединя към тях. Решихме, че е най-добре да се промъкнем под високата телена ограда в задната част на Редлиевия двор — така беше по-малко вероятно да ни видят. Зад оградата имаше широка градина и дървена малка барака.

Джем повдигна най-долния тел и направи знак на Дил да се провере отдолу. Аз го последвах и държах тела да се провере и Джем. Той едва се промъкна.

— Не вдигайте, шум — пошепна Джем. — И да не се вмъкнете в някоя леха със зелки, че ще събудите и умрелите!

Като мислех за това, аз се придвижвах със скорост от една крачка в минута. Тръгнах по-бързо, когато видях далече пред себе си Джем да ни маха в лунната светлина. Стигнахме портичката, която делеше градината от задния двор. Джем я докосна. Портичката изскърца.

— Плюй отгоре й — прошепна Дил.

— Добре ни нареди, Джем — измърморих аз. — Мъчно ще се измъкнем оттук.

— Шт! Плюй отгоре й, Скаут.

Плюхме, докато не ни остана плюнка в устата, и Джем бавно отвори портичката. Повдигна я и я облегна на оградата. Бяхме в задното дворче.

От задната страна къщата на Редли изглеждаше още по-неприветлива: по цялата ѝ дължина се простираше запусната веранда; имаше две врати, а между вратите два тъмни прозореца. От едната страна покривът се подпираше не на колона, а на обикновена греда. В един ъгъл на верандата имаше ниска печка; над нея висеше окачалка за дрехи и нейното огледало блестеше призрачно в лунните лъчи.

— Уф! — тихо изохка Джем и вдигна крак.

— Какво има?

— Кокошки — прошепна едва чуто той.

Дил изохка пред нас и това отново потвърди необходимостта да се пазим от неизвестното, което можеше да ни нападне отвсякъде. Пропълзяхме отстрани, до прозореца с увисналия капак. Первазът беше няколко инча по-висок от Джем.

— Сега ще те повдигна — прошепна той на Дил. — Не, почакай.

Джем хвана лявата си китка и моята дясна китка, а пък аз хванах моята лява китка и дясната китка на Джем, наведохме се и Дил седна върху „столчето“. Повдигнахме го и той се хвана за перваза.

— Побързай — изшептя Джем. — Не можем да те удържим дълго.

Дил ме ощипа по рамото и ние го свалихме на земята.

— Какво видя?

— Нищо. Има завеси. Но някъде свети.

— Хайде да се махаме оттук — едва чуто каза Джем. — Да минем отново отзад! Шт! — предупреди ме той, когато поисках да му възразя.

— Да опитаме задния прозорец.

— Дил, недейте! — казах аз.

Дил спря и пусна Джем да мине пръв напред. Джем стъпи върху най-долното стъпало и то изскърца. Той замря и след това постепенно се отпусна с цялата си тежест. Стъпалото мълчеше. Джем прескочи две стъпала, сложи крак на верандата, повдигна се и едва не загуби равновесие. Оправи се и се отпусна на колене. Пропълзя до прозореца, вдигна глава и погледна.

И тогава аз видях сянката. Беше сянка на мъж с шапка на главата. Отначало я помислих за дърво, но нямаше никакъв вятър, а и стъблата на дърветата не се разхождаха. Задната веранда беше окъпана в лунна светлина и сянката, съвсем откροена, мина през светлината към Джем.

След мен я видя Дил и закри лице с длани.

Когато тя падна върху Джем, Джем също я видя. Той вдигна ръце над главата си и замря.

Сянката спря на фут зад Джем. Вдигна ръце, отпусна ги и застана неподвижна. След това се извърна, отдалечи се, мина по верандата и зави зад къщата по същия път, от който беше дошла.

Джем скочи от верандата и се втурна към нас. Той отвори портичката, избута ни с Дил напред и ни подгони между две лехи

шумящи зелки. На половината път аз се спънах и точно тогава един пушечен изстрел разтърси квартала.

Дил и Джем се хвърлиха по корем до мене. Джем прошепна на пресекулки:

— Оградата... към училището!... Бързай, Скаут!

Джем повдигна най-долния тел; Дил и аз се изтърколихме под него и бяхме преполовили пътя до сянката на самотния дъб в училищния двор, когато видяхме, че Джем не е с нас. Изтичахме обратно и го намерихме. Мъчеше се да си свали панталоните, за да се промъкне. Той изтича към дъба по долни гащи.

Стигнахме под закрилата на дъба и там изпаднахме във вцепенение, но мозъкът на Джем продължаваше да работи нормално.

— Трябва да се върнем в къщи, защото ще забележат, че ни няма.

Изтичахме през училищния двор, провряхме се под оградата откъм Еленовата ливада, прехвърлихме се през стобора и се намерихме до задния вход на нашата къща; едва тогава Джем ни позволи да си починем.

Почакахме да се успокои дишането ни и с най-невинен вид тръгнахме към предния двор. Погледнахме надолу по улицата — пред портата на Редли видяхме купчина хора.

— Най-добре ще бъде и ние да отидем там — каза Джем. — Ако не се явим, ще им се види съмнително.

Мистър Натан Редли стоеше в двора до вратата и държеше отворена ловджийска пушка. Атикус стоеше до мисис Мод и мис Стефани Крауфорд. Мисис Рейшъл и мистър Ейвъри бяха наблизко. Никой не видя, че идваме.

Тихичко се приближихме до мисис Мод; тя се огледа.

— Къде бяхте, не чухте ли врявата?

— Какво се е случило? — попита Джем.

— Мистър Редли стрелял по един негър в градината си.

— Улучил ли го е?

— Не — каза мис Стефани. — Стрелял във въздуха. Изплашил го, та чак побелял. Казва, че ако някой види сега бял негър, да знае, че е същият. Каза, че е напълнил другата цев и при следващия шум, който чуе в градината, няма да се цели във въздуха, та ако ще да е куче, негър или... Джем Финч!

— Какво има, госпожице? — попита Джем.

Заговори Атикус:

— Къде ти са панталоните, сине?

— Панталоните ли, сър?

— Да, да. Панталоните.

Нямаше какво да се каже. В този миг Джем стоеше пред хората по долни гащи. Въздъхна тежко.

— Хм... мистър Финч!

В светлината на уличната лампа видях как Дил се готви да излъже: очите му се разшириха, а пълничкото му, ангелско лице стана още по-кръгло.

— Какво има, Дил? — попита Атикус.

— Хм... аз спечелих неговите панталони — отвърна той мъгливо.

— Как тъй си ги спечелил?

Дил се почеса по врата. После прекара ръка по челото си.

— Играехме покер на разсъбличане, ей там, край рибника.

Джем и аз се поуспокоихме. Съседите явно бяха доволни: всички се вкамениха. Но как се играеше покер на разсъбличане? Не можахме да разберем, защото мисис Рейшъл наду глас като градска сирена.

— Б-о-о-о-жичко, Дил Харис! Да играеш комар при моя рибник? Ще те науча аз как се играе покер на разсъбличане!

Атикус спаси Дил от незабавно разкъсване.

— Една минутка, мисис Рейшъл — каза той. — Никога досега не съм чувал, че правят подобно нещо. На карти ли играхте?

Джем се втурна със затворени очи в подкрепа на Дил:

— Не, сър, на клечки.

Възхитих се от брат си. Клечките бяха опасни наистина, но картите бяха сигурна гибел.

— Джем и Скаут — обърна се към нас Атикус, — не искам да чувам повече за никакъв покер. Джем, върви с Дил да си вземеш панталоните. Двамата се разберете помежду си.

— Не се безпокой, Дил — каза Джем, когато тръгнахме по тротоара, — нищо няма да ти направи. Атикус ще я разубеди. Бързо го измисли, момче. Слушай... чуваш ли ги?

Спряхме и чухме гласа на Атикус.

— ... нищо сериозно... всички деца минават по този път, мисис Рейшъл...

Дил се успокои, обаче ние с Джем — не. Пред Джем стоеше задачата да намери до сутринта някакви панталони.

— Ще ти дам едни мои панталони — предложи Дил, щом стигнахме пред стъпалата на къщата на мисис Рейшъл. Джем каза, че не можел да влезе в тях, но въпреки това му благодари. Сбогувахме се и Дил си влезе в къщи. После явно си спомни, че е сгоден за мене, защото изтича обратно и бързо ме целуна пред очите на Джем.

— И да ми пишете, чувате ли? — изрева той след нас. Дори и панталоните на Джем да бяха благополучно в стаята му, ние пак нямаше да спим спокойно. Всеки нощен звук, който стигаше до походното ми легло на задната веранда, се увеличаваше поне три пъти; всяка стъпка по чакъла беше на Бу Редли, тръгнал да си откъщава, всеки негърски смях в нощта беше самият Бу Редли, който се разхождаше свободно и идеше да ни търси; насекомите, които се блъскаха в мрежата, бяха безумните пръсти на Бу Редли, протегнати, за да я разкъсат; платаните бяха зли и като живи се надвесваха над нас. Дълго прекарах между бдение и сън, докато чух Джем да шепне:

— Спиш ли, Триочке?

— Да не си полудял?

— Шт! Атикус загаси лампата.

В слабата светлина на луната, която вече залязваше, видях как Джем спусна крак от кревата си.

— Отивам да ги търся — каза той.

Аз седнах в кревата.

— Не може. Няма да те пусна.

Джем намъкваше ризата си.

— Налага се.

— Опитай само и веднага ще събудя Атикус.

— Опитай само и веднага ще те удуша. Дръпнах го до мене на кревата. Помъчих се да го вразумя.

— Мистър Натан ще ги намери утре сутринта, Джем. Той знае, че ти си ги загубил. Ще ги покаже на Атикус и ще стане доста горещо. Но това ще бъде всичко. Хайде, лягай.

— Точно така мисля и аз — каза Джем. — Затова отивам да ги търся.

Прилоша ми от страх. Отново да отиде сам на онова място — спомних си какво каза мис Стефани: мистър Натан държал заредена

втората цев на пушката за следващия шум, който чуе, все едно дали е куче, негър или...

Джем го знаеше не по-зле от мене. Изпаднах в отчаяние.

— Слушай, Джем, не си струва да ходиш. Ако те напердашат, ще те заболи и бързо ще ти мине. Но там ще те застрелят, Джем. Моля ти се...

Той търпеливо въздъхна.

— Откакто се помня, Атикус никога не ме е бил. Не искам сега да започва.

Интересна мисъл. На мен ми се струваше, че Атикус ни заплашва с бой поне през ден.

— Значи, нито веднъж не те е хванал в нещо лошо.

— Може и така да е... Но не искам да започва сега по друг начин, Скаут. Не трябваше тази нощ да постъпваме така, Скаут.

От този миг навярно ние с Джем започнахме за първи път да се отделяме един от друг. Понякога не го разбирах, но неразбирането ми не траеше дълго. А сега изобщо не можех да го разбера.

— Моля ти се — настоях аз, — помисли си само за минутка — сам на онова място...

— Млъквай!

— Голяма работа... Да не би Атикус толкова да ти се разсърди, че вече да не ти говори!... Не, ще го събудя, Джем, честна дума...

Джем сграбчи яката на пижамата ми и едва не ме задуши.

— Тогава ще дойда с теб.

— Няма да дойдеш, ще вдигаш шум.

Безсмислено беше да го разубеждавам. Дръпнах резето на задната врата и я държах, а той се спусна тихо по стъпалата. Трябва да беше два часът. Луната залязваше и изписаните като дантели сенки избледняваха, докато изчезнат напълно. Краищата на бялата му риза се вееха като малки, танцуващи духове, които бягат от приближаващото утро. Духаше лек ветрец и охлаждаше потта, която ме обливаше.

Стори ми се, че мина по обратния път, през Еленовата ливада, за да прекоси училищния двор до оградата — поне натам тръгна. Това щеше да му отнеме повече време, така че беше още рано да се безпокоя. Изчаках, докато стане време да се безпокоя, и се вслушах. Очаквах да чуя пушката на мистър Редли. После ми се стори, че чувам да скърца задната ограда. Така ми се искаше.

После чух Атикус да покашля. Затаих дъх. Понякога, през нощта ние отивахме до банята и го откривахме, че чете. Казваше ни, че често се събуждал нощно време, поглеждал как сме и се зачитал, докато заспи отново. Почаках да светне лампата и напрегнах очи да видя светлината в хола. Но всичко остана тъмно и аз си отдъгнах.

Нощните привидения се бяха прибрали, но при всяко подухване на вятъра, платановите плодове продължаваха да тропат по покрива, а тъмнината ставаше още по-самотна и тъжна, с далечен лай на кучета.

Ето че Джем се връщаше при мене. Бялата му риза се праметна през оградата и петното бавно нарасна. Той се изкачи по стъпалата на задната врата, заключи вратата зад себе си и седна на кревата. Повдигна панталоните си, без да каже нито дума. Легна и аз чувах как леглото му доста време потрепваше. После затихна. Не го чух вече да мърда.

Цяла седмица Джем беше мрачен и мълчалив. Опитах се „да вляза в неговата кожа“, както ме беше посъветвал Атикус на времето: ако бях отишла сама до градината на Редли в два часа през нощта, на другия ден сигурно щеше да бъде погребението ми. Затова оставих Джем на мира и се стараех да не му досаждам.

Започнахме училището. Във втори клас беше също така лошо, както и в първи, дори малко по-лошо — продължаваха да размахват разни картинки пред нас и не ни позволяваха да четем и пишем. По взривовите от смях, които се чуваха през стената, можеше да се съди как напредва работата на мис Каролайн в съседната стая; впрочем, редовният отбор от повтарачи пак бе останал в първи клас и помагаше да се пази ред. Единственото хубаво нещо във втори клас беше, че тази година и аз стоях в училище, колкото Джем, и към три часа двамата се връщахме заедно в къщи.

Един следобед, като пресичахме училищния двор на път за в къщи, Джем ненадейно ми каза:

— Има нещо, което не съм ти разправил.

Това беше първото му пълно изречение от няколко дена и аз го поощрих.

— Какво?

— За онази нощ...

— Нищо не си ми разправял за онази нощ — казах аз.

Джем махна с ръка, като че пропъждаше досаден комар. Мълча известно време и после рече:

— Когато се върнах за панталоните си — преди това те се бяха закачили здравата, едва се измъкнах от тях и не можах да ги освободя — та, казвам, когато се върнах... — Той пое дълбоко въздух. — Когато се върнах, бяха сгънати и сложени върху оградата... сякаш нарочно приготвени за мене.

— Върху оградата?...

— И нещо друго... — Джем говореше с безизразен глас. — Ще ти покажа, като се приберем. Бяха защити. Не както шият жените, а

както бих ги зашил аз. Съвсем накриво. Сякаш...

— ... някой е знаел, че ще се върнеш да ги търсиш.

Джем потръпна.

— Сякаш някой е отгатнал мислите ми... сякаш някой е знаел какво ще направя. Може ли някой да знае как ще постъпя, ако не ме познава, а, Скаут?

Въпросът на Джем беше по-скоро молба. Успокоих го.

— Някой не може да знае какво ще направиш, ако не живее заедно с тебе, дори аз понякога не съм сигурна.

Минавахме покрай нашето дърво. В дупката лежеше кълбо сив канап.

— Не го вземай, Джем — казах аз. — Това явно е нечие скривалище.

— Не вярвам, Скаут.

— Така е. Някой като Уолтър Кънингам идва всяко междучасие и си крие нещата, а ние минаваме след него и му ги вземаме. Слушай, хайде да го оставим и да почакаме няколко дена. Ако все още е там, ще го вземем, съгласен ли си?

— Добре, може би имаш право — отвърна Джем. — Може да е на някое малко дете и то да си крие нещата от големите. Забелязала ли си, че намираме неща, само когато ходим на училище?

— Да — казах аз, — но ние никога не минаваме оттук през лятото.

Прибрахме се в къщи. На следващата сутрин канапът си седеше на същото място. На третия ден не беше мръднал и Джем го прибра в джоба си. Оттогава всичко, което намирахме в дупката, приемахме като наша собственост.

Вторият клас беше тъп и мрачен, но Джем ме уверяваше, че всяка година училището ставало все по-интересно; той бил започнал по същия начин и едва в шести клас се научавало нещо по-ценно. Изглежда, че шестият клас му хареса от самото начало: той прекара кратък египетски период, който ме учуди — опитваше се да върви като плоско изображение, с една ръка, прилепена на гърдите, а другата отзад, слагаше крак зад крак — заявяваше, че така ходели египтяните. Казах му, че ако са ходели така, не виждам как са могли да вършат нещо, но Джем ми отговори, че те били постигнали много повече от американците, били изнамерили тоалетната хартия и вечното

балсамиране и ме попита къде щяхме да бъдем днес, ако не ги били изнамерили? По този повод Атикус ме посъветва да не си служа с епитети, а да приемам фактите.

В Южна Алабама годишните времена не са строго разделени, лятото прелива в есента, а понякога след есента изобщо няма зима — постепенно настъпват пролетни дни и те отново се стопяват в лятото. Тази есен беше продължителна и топла, не стана достатъчно студено дори за сако. През един топъл октомврийски следобед ние с Джем вървахме по пътя си, когато нашата дупка отново ни спря. Този път в нея имаше нещо бяло.

Джем предостави честта на мене и аз извадих две малки фигурки, изрязани от сапун. Едната изобразяваше момче, а на другата имаше някакво грубо подобие на рокля.

Преди да си спомня, че в същност магията е суеверие, изпищях и ги захвърлих. Джем се наведе и ги грабна.

— Какво ти става? — викна той. Избърса фигурките от червения прах. — Хубави са — каза той. — Никога не съм виждал толкова хубави фигурки.

Подаде ми ги. Бяха почти съвършени миниатюри на две деца. Момчето беше с къси панталони и кичур сапунена коса падаше до веждите му. Погледнах към Джем. От пътя на правата му коса се спускаше кестеняв кичур. Досега не го бях забелязала.

Джем вдигна очи от женската кукличка и ме погледна. Женската кукличка имаше букла. И аз имах.

— Това сме ние — каза той.

— Кой мислиш, че ги е направил?

— Познаваме ли някой наоколо, който да може да ги издяла? — попита Джем.

— Мистър Ейвъри.

— Мистър Ейвъри само дяла, а пък аз имам предвид някого, който изрязва фигурки.

Мистър Ейвъри обработваше по една цепеница седмично; издялваше от нея една клечка за зъби и започваше да я дъвче.

— И гаджето на мис Стефани Крауфорд — допълних аз.

— Той е скулптор, вярно, само че живее извън града. Няма кога да ни обърне достатъчно внимание.

— Може би, като седи на нейната веранда, да гледа нас, а не мис Стефани. Ако бях на негово място, и аз щях да правя така.

Джем се втренчи толкова дълго в мен, че го попитах какво има, но той ми отговори само: „Нищо, Скаут“. Прибрахме се в къщи и Джем сложи фигурките в кутията си.

Не минаха и две седмици, и ние намерихме цяло пакетче с дъвки; насладихме им се, а Джем съвсем забрави, че всичко, свързано с двора на Редли, е отровно.

На другата седмица открихме в дупката един потъмнял медал. Джем го показва на Атикус и той каза, че бил медал за добър правопис; още преди ние да се родим, в училищата на окръга Мейкомб се провеждали състезания за добър правопис, на победителите давали медали. Атикус каза, че сигурно някой го е загубил и се осведоми дали сме питали съседите. Аз понечих да кажа къде сме го намерили, но Джем ме срита. Той попита Атикус дали помни кой е спечелил такъв медал и Атикус каза, че не помни.

Най-голямата ни находка се появи след четири дни; джобен часовник с верижка и алуминиево ножче; часовникът не работеше.

— Дали не е чисто злато, а, Джем?

— Не знам. Ще го покажа на Атикус.

Атикус каза, че когато часовникът е бил нов, сигурно е струвал десет долара заедно с верижката и ножчето.

— Да не си правил трампа с някого в училище? — попита той.

— О, не, сър! — Джем извади часовника на дядо си, който Атикус му даваше да носи веднъж в седмицата при условие, че Джем го пази грижливо. В дните, когато носеше часовника, Джем вървеше, сякаш беше от стъкло. — Атикус, ако нямаш нищо против, предпочитам да нося този часовник. Може би ще мога да го поправя.

След като привикна към дядовия си часовник, на Джем му омръзна да трепери над него и вече не изпитваше нуждата през пет минути да гледа колко е часът.

Той добре се справи с разглобяването и сглобяването и накрая му останаха само една пружинка и две малки частички, но часовникът не пожела да тръгне.

— Уф! — въздъхна Джем. — Няма да тръгне. Слушай, Скаут!...

— А?

— Как мислиш, да напишем ли писмо на този, който ни оставя нещата?

— Това ще бъде много мило, Джем, ще му благодарим... какво ти става?

Джем се държеше за ушите и клатеше глава.

— Не разбирам, нищо не разбирам... не зная, Скаут... — той погледна към всекидневната. — Май трябва да кажа на Атикус... не, по-добре да не му казвам.

— Да му кажа аз вместо тебе?

— Не, не трябва, Скаут. Скаут?

— Какво-о?

През цялата вечер езикът го сърбеше да ми каже нещо; от време на време лицето му светваше, той се навеждаше към мене, после променяше намерението си. И този път постъпи по същия начин.

— О, нищо.

— Ето, хайде да му напишем писмо! — Бутнах под носа му хартия и молив.

— Добре. Драги господине...

— Откъде знаеш, че е мъж? Ами ако е мисис Модри — отдавна си мисля дали не е тя.

— Е-е-е, мисис Модри не може да дъвче дъвка — Джем се ухили. — Понякога нали я знаеш колко красиво говори. Веднъж ѝ предложих дъвка и тя ми отказа, отговори ми, че дъвката се лепяла на небцето и я карала да онемява — поясни Джем. — Това звучи много красиво, нали?

— Да, понякога тя казва много красиви неща. Вярно, тя няма и такъв часовник с верижка.

— Драги господине — продължи Джем. — Много сме ви признателни за ча... не, много сме ви признателни за всичко, което ни оставяте в дупката. Искрено предан вам Джереми Атикус Финч.

— Ако се подпишеш така, няма да знае кой си. Джем изтри името си и написа „Джем Финч“. Под него аз се подписах „Джин-Луиза Финч (Скаут)“. Джем сложи бележката в един плик.

На другата сутрин той изтича на път за училище пред мен и спря до дървото. Беше с лице към мене, когато вдигна поглед и го видях как побледня като мъртвец.

— Скаут!

Хукнах към него.

Някой беше запълнил нашата дупка с цимент.

— Не плачи, Скаут... не плачи, не се безпокой... — мърмореше ми той по целия път до училище.

Върнахме се в къщи за обед, Джем излапа храната си набързо, изтича на верандата и застана на стъпалата. Аз го последвах.

— Още не е минал — каза той.

На следващия ден Джем пак застана на пост и беше възнаграден.

— Здравейте, мистър Натан — поздрави той.

— Здравей, Джем, здравей, Скаут — отвърна мистър Редли, минавайки край нас.

— Мистър Редли! — каза Джем.

Мистър Редли се обърна.

— Мистър Редли, хм... вие ли сте сложили цимент на онова дърво?

— Да — отвърна той. — Аз го запълних.

— А защо, сър?

— Дървото е на умиране. Когато са болни дърветата, дупките им се запълват с цимент. Би трябвало да знаеш това, Джем.

Джем не каза нищо повече по този въпрос. Минахме покрай нашето дърво, той го потупа замислено по цимента и продължи да мисли. Струваше ми се, че настроението му се разваля и се държах понастрани от него.

Същата вечер, както обикновено, посрещнахме Атикус на връщане от работа. Стигнахме до нашите стъпала и Джем каза:

— Атикус, погледни, моля ти се, онова дърво.

— Кое дърво, сине?

— В градината на Редли, ей там, в ъгъла откъм училището.

— Е, и?

— На умиране ли е това дърво?

— Не, сине, не ми изглежда така. Виж листата, съвсем зелени и сочни са, никъде няма кафяви ивици...

— Не е ли болно?

— Дървото е здраво като тебе, Джем. Защо питаш?

— Мистър Натан Редли казва, че било на умиране.

— Може и така да е. Сигурно мистър Редли познава по-добре от нас своите дървета.

Атикус ни остави на верандата. Джем се облегна на един стълб и взе да чеше рамената си в него.

— Гърбът ли те сърби, Джем? — попитах аз, колкото може поучтиво. Той не ми отговори. — Хайде да влизаме, Джем — казах аз.

— След малко.

Той остана там, докато се стъмни, а пък аз го чаках. Като влязохме вътре, видях, че е плакал; по съответните места лицето му беше изцапано, но ми се стори чудно, че не го бях чула.

Тази година по причини, недостижими и за най-опитните пророци в окръга Мейкомб, след есента настъпи зима. Две седмици имаше страшен студ и Атикус каза, че от 1885 година не е било толкова студено. Мистър Ейвъри разправяше, че така било писано на прочутата Розетска плоча^[1] — когато децата не слушат родителите си, пушат цигари и се бият, годишните времена се влошават. Ние с Джем чувствувахме бремето на вината си, защото и ние бяхме спомогнали за тия природни аномалии, бяхме причинили мъка на съседите си и неприятности на нас самите.

Същата зима умря старата мисис Редли, но смъртта ѝ остана почти незабелязана — съседите я виждаха само когато поливаше канните^[2] си. Джем и аз решихме, че Бу Редли най-после е успял да я докопа, но когато Атикус се завърна от къщата на Редли, за наше разочарование каза, че била умряла от естествена смърт.

— Попитай го — пошепна Джем.

— Ти го попитай, ти си по-голям.

— Точно затова ти трябва да го питаш.

— Атикус — казах аз, — видя ли мистър Артър?

Атикус ме погледна строго иззад вестника си.

— Не, не го видях.

Джем не ми позволи да питам повече. Той каза, че Атикус още не е забравил нашата история с Редлиевци и не трябва да го закачаме по този въпрос. Според Джем, Атикус подозирал, че онова, което сме правили през онази нощ на миналото лято, не се е ограничило само с покер на разсъбличане. Джем нямаше определени основания да мисли така, но просто подушвал нещо такова.

На другата сутрин се събудих, погледнах през прозореца и едва не умрях от уплаха. Моите викове привлякоха Атикус от банята, обръснат наполовина.

— Атикус, иде краят на света! Моля ти се, направи нещо!... — Завлякох го до прозореца и посочих навън.

— Не иде краят на света — успокой, ме той. — Вали сняг.

Джем попита Атикус дали ще се задържи. И Джем никога не беше виждал сняг, но знаеше какво представлява снегът. Атикус каза, че и той не знаел нещо повече за снега от Джем.

— Но, както ми изглежда, ако е все така мокър, ще се обърне на дъжд.

Телефонът иззвъня и Атикус стана от масата.

— Обади се Юла Мей — каза той, като се върна. — Цитирам: „Понеже в окръга Мейкомб не е валил сняг от 1885 година, днес няма да има учебни занятия“.

Юла Мей беше най-известната телефонистка в Мейкомб. На нея беше поверена задачата да предава публичните съобщения, поканите за сватба, пускането на пожарната сирена и съветите за първа медицинска помощ, в отсъствие на доктор Рейнолдс.

Най-после Атикус ни прикани към ред и ни заповяда да гледаме в чиниите си, а не през прозорците. Тогава Джем попита:

— Как се прави снежен човек?

— Нямам представа — отвърна Атикус. — Не искам да ви разочаровам, но ми се струва, че няма да има сняг и за снежна топка дори.

Калпурния влезе и каза, че може би ще се задържи. Изтичахме в задния двор, а той беше покрит с тънък слой мокър сняг.

— Не трябва да ходим по него — каза Джем. — Виж, с всяка стъпка го разваляш.

Погледнах назад към разтопените си следи. Джем каза, че ако почакаме да навали малко повече, ще съберем за един снежен човек. Изплезих език и докопах с него една снежинка. Опари ме.

— Джем, снегът е горещ!

— Не е горещ, а е толкова студен, че пари. Не го яж, Скаут, хабиш го. Остави го да вали.

— Искам да походя по него.

— Знаеш ли какво, можем да походим в градината на мисис Моди.

С няколко широки крачки Джем прескочи предната градина. Аз го следвах по стъпките. На тротоара пред къщата на мисис Моди към нас се приближи мистър Ейвъри. Лицето му беше розово, а под колана се издуваше дебелият му корем.

— Видяхте ли какво докарахте? — каза той. — В Мейкомб не е ваял сняг от Апоматокс^[3] насам. Такива непослушни деца като вас влошават годишните времена...

Зачудих се дали мистър Ейвъри знае с каква надежда сме го наблюдавали миналото лято и сме чакали да повтори подвига си. Казах си, че ако това е възмездието, то грехът не е много лошо нещо. Не се запитах откъде черпеше мистър Ейвъри своите метеорологически сведения: те идваха направо от Розетската плоча.

— Джем Финч, хей, Джем Финч!

— Джем, мисис Моди те вика.

— Стойте в средата на градината. Близо до верандата снегът е засипал шибоа. Внимавайте да не го настъпите!

— Ще внимаваме, госпожо! — извика Джем. — Нали е много красиво, мисис Моди?

— Никак не е красиво! Ако през нощта хване мраз, ще отидат азалиите ми!

По старата широкопола сламена шапка на мисис Моди блестяха снежинки. Тя се привеждаше над ниските храсти и ги увиваше в чували. Джем я попита защо го прави.

— За да им е топло — отвърна тя.

— Как може да им е топло? Нали те нямат кръвообращение!

— Не мога да ти отговоря на този въпрос, Джем Финч. Зная само, че ако през нощта хване мраз, тези растения ще измръзнат и затова трябва да се покрият. Ясно ли ти е?

— Да, госпожо. Мисис Моди?

— Какво има, млади господине?

— Можем ли да вземем със Скаут малко от вашия сняг?

— О, божичко, вземете го всичкия! Под къщата има една стара кошница от праскови, съберете го в нея. — Мисис Моди присви очи. — Джем Финч, а за какво ви е моят сняг?

— Ще видите — каза Джем и ние пренесохме, колкото можахме, сняг от двора на мисис Моди в нашия двор. Беше доста кишава работа.

— Какво ще правим, Джем? — попитах аз.

— Ще видиш — каза той. — Сега вземи кошницата и донеси тук, в средния двор, колкото сняг можеш да нагребеш от задния. Върви по следите си — предупреди ме той.

— Снежно бебе ли ще си правим, а, Джем?

— Не, истински снежен човек. Хайде, трябва здравата да поработим!

Джем изтича в задния двор зад купчината дърва, извади градинската мотика и започна да копае припряно, като отделяше настрана всеки намерен червей. Влезе в къщата и се завърна с панера за пране, напълни го с пръст и го отнесе в предния двор.

Пренесохме пет панера пръст и две кошници сняг. И Джем каза, че можем да започнем.

— Не ти ли се струва грозна тази каша? — попитах аз.

— Сега изглежда малко кална, но после няма да е така — каза той.

Джем загреба шепа пръст, умеси я на топка, прибави към нея втора и продължи така, докато построи туловището.

— Джем, никога не съм чувала за черен снежен човек.

— Няма да остане черен — изръмжа Джем.

Той донесе няколко клона от задния двор, преплете ги и ги огъна за скелет, който трябваше да се покрие с пръст.

— Прилича ми на мис Стефани Крауфорд с ръце на хълбоците — казах аз. — Дебел в средата и с тънки ръце.

— Ще ги направя по-дебели. — Джем плисна вода върху пръстения човек и му прибави още пръст. За миг се вгледа замислено в него, след това оформи под талията на фигурата голям корем. Очите му заблестяха закачливо към мене. — Не ти ли прилича този смешен човек на мистър Ейвъри, а?

После загреба малко сняг и започна да го лепи. Позволи ми да покривя със сняг само гърба, а запази за себе си всички части, които щяха да се виждат. Постепенно мистър Ейвъри стана бял.

С помощта на дървени парченца, които служеха за очи, нос, уста и копчета, Джем успя да придаде на мистър Ейвъри сърдит вид. Една цепеница допълни картината. Джем се отдръпна и огледа своята творба.

— Чудесен е, Джем — казах аз. — Като че ей сега ще проговори.

— Не е лош, нали? — каза той скромно. Нямахме търпение да чакаме Атикус до обед, а му позвънихме по телефона и му казахме, че имаме изненада за него. Той видя, че сме пренесли почти целия заден двор в предния, остана много учуден, но каза, че сме свършили отлична работа.

— Не знаех как ще го направиш — рече той на Джем, — но отсега нататък няма да се безпокоя за тебе, сине. Ти във всички случаи ще измислиш нещо.

Ушите на Джем почервеняха от този комплимент, но той видя, че Атикус се отдръпва и веднага погледна нагоре. Атикус се вгледа с присвити очи в снежния човек. Усмихна се, после се разсмя.

— Сине, не знам какъв ще станеш — инженер, адвокат или портретист, но ти си извършил публично оскърбление, и то в предния двор. Трябва да го замаскираме малко този приятел.

Атикус предложи Джем да понамали корема на творбата си, да замени цепеницата с метла и да му сложи престилка.

Джем обясни, че ако направи това, снежният човек ще стане само кал и няма да бъде снежен човек.

— Измисли, каквото щещ, но измисли нещо — каза Атикус. — Не можеш да правиш такива карикатури на съседите.

— Това не е карикатура — отвърна Джем. — Той само му прилича малко.

— Мистър Ейвъри може да е на друго мнение.

— Сетих се! — извика Джем. Изтича през улицата, изчезна в двора на мисис Моди и се върна горд и доволен. Върху главата на снежния човек нахлупи нейната широкопола сламена шапка, а в сгънатата му ръка набута градинската ѝ ножица. Атикус каза, че сега всичко е наред.

Мисис Моди отвори вратата си и застана на верандата. Тя погледна през улицата към нас. И внезапно се усмихна.

— Джем Финч — викна тя, — ах ти, дяволе! Върни ми веднага шапката, господинчо!

Джем погледна Атикус, но той поклати глава.

— Тя само на шега го казва — успокой го той. — Всъщност е поразена от твоето... постижение.

Атикус отиде на тротоара пред мисис Моди и двамата заговориха, като размахаха ръце; единствената фраза, която дочух, беше: „... направил същински мафродит в двора! Атикус, никога няма да ги възпитаеш както трябва!“

Следобед снегът престана, температурата спадна и привечер най-мрачните предсказания на мистър Ейвъри се сбъднаха; Калпурния поддържаше силен огън във всички огнища в къщата и въпреки това

беше студено. Щом се върна вечерта, Атикус каза, че работата била лоша и попита Калпурния дали не иска да остане при нас през нощта. Калпурния погледна към високия таван и дългите прозорци и каза, че у тях щяло да ѝ бъде по-топло. Атикус я откара у дома ѝ с колата.

Преди да заспя, Атикус дойде в моята стая и сложи още въглища в огъня. Каза, че термометърът показвал шестнадесет градуса^[4], че това било най-ниската температура, която помнел, и че навън нашият снежен човек бил замръзнал.

Сякаш бяха минали само няколко минути, когато усетих, че ме разтърсват. Върху мене беше хвърлено палтото на Атикус.

— Съмна ли се?

— Ставай, моето момиченце.

Атикус държеше в ръце моята хавлия и палтото ми.

— Сложи си първо хавлията — каза той.

Джем стоеше до Атикус, разрошен и сънен. С една ръка държеше яката на връхното си палто, а другата му ръка беше в джоба. Виждаше ми се някак премного дебел.

— Побързай, пиленце — каза Атикус. — Ето ти обувката и чорапите.

Аз ги обух, без да разбирам нищо.

— Съмнало ли се е вече?

— Не, минава един часът. Побързай.

Най-после разбрах, че нещо не е в ред.

— Какво има?

Сега вече нямаше нужда да ми обяснява. Както птичките знаят къде да се скрият, щом завали, така и аз знаех, когато на нашата улица е станало някакво нещастие. Дочух тихи звуци, сякаш шумеше тафта, навън глухо се суетяха. Обхвана ме безпомощна уплаха.

— У кого е?

— У мисис Моди, пиленце — каза кротко Атикус.

От входната врата видяхме как изскачат пламъци от прозорците на столовата на мисис Моди. За да потвърди тази гледка, градската пожарна сирена зави, издигна пискливия си глас и не замлъкна.

— Ще изгори, нали? — жално попита Джем.

— Предполагам — каза Атикус. — Слушайте сега! Вървете и застанете пред къщата на Редли. И се дръжте настрани, чувате ли? Нали виждате, че вятърът духа откъм онази страна!

— Охо! — възкликна Джем. — Атикус, не трябва ли да вадим мебелите?

— Още не, сине. Прави каквото ти казвам. Хайде, тичайте. Грижи се за Скаут, чуваш ли? Не я изпускай от очи.

Атикус ни побутна към предната врата на Редлиевата къща. Застанахме там и гледахме как улицата се изпълва с мъже и коли, докато огънят мълчаливо поглъщаше къщата на мисис Моди.

— Защо не побързат, защо не побързат!... — мърмореше Джем.

Скоро видяхме защо. Старата противопожарна машина беше замръзнала и тълпа мъже я буташа към нас. Когато прикачиха маркуча ѝ към един воден кран, маркучът се пукна, струя вода пръсна нагоре и по паважа.

— О, господи! Джем...

Джем ме обгърна с ръка.

— Мълчи, Скаут — каза той. — Рано е още да се безпокоиш. Ще ти кажа, когато му дойде времето.

Мъжете от Мейкомб, облечени и съблечени в най-различни степени, изнасяха мебелите на мисис Моди в един двор, от другата страна на улицата. Видях Атикус да носи тежкия дъбов стол на мисис Моди и си помислих, че е много разумно от негова страна да спаси най-ценната за нея вещ.

От време на време чувахме викове. После от един прозорец на втория етаж се подаде главата на мистър Ейвъри. Той избута един дюшек през прозореца на улицата и започна да хвърля покъщнина, докато мъжете завикаха.

— Слизай, Дик! Стълбището гори!

— Бягайте оттам, мистър Ейвъри!

Мистър Ейвъри взе да се измъква през прозореца.

— Скаут, заклеци се... — въздъхна Джем — О, господи!...

Мистър Ейвъри се заклеци здравата. Аз зарових глава под мишницата на Джем и не погледнах, докато Джем не извика:

— Откачи се, Скаут! Нищо му няма!

Погледнах нагоре и видях мистър Ейвъри да пресича балкона. Той прекрачи парапета и започна да слиза по една колона, но не се удържа, извика и падна в храстите на мисис Моди.

Изведнъж забелязах, че хората се отдръпват от къщата на мисис Моди и се приближават към нас. Бяха престанали да изнасят мебелите.

Огънят бе обхванал напълно втория етаж и ближеше покрива; рамките на прозорците се чернееха около оранжевите пламъци.

— Джем, виж, цветът им е също като на тиква...

— Скаут, погледни!

От нашата къща и от къщата на мисис Рейшъл се вдигна дим, като че мъгла се виеше над реката. Мъжете задърпаха маркучите нататък. Зад гърба ни пожарната от Абътсвил изскърца на завоя и спря пред нашата къща.

— Онази книга... — казах аз.

— Какво? — попита Джем.

— Онази книга за Том Суифт не е моя, на Дил е...

— Не се безпокой, Скаут, още е рано да се безпокоиш — отвърна Джем. — Погледни натам.

Сред група съседи Атикус стоеше, пъхнал ръце в джобовете на балтона си, и сякаш наблюдаваше футболен мач. Мисис Моди беше до него.

— Виж, той е спокоен — каза Джем.

— Защо не се качи на някой покрив?

— Много е стар, ще си строши врата.

— Да почнем да вадим мебелите, как мислиш? Да му кажем?

— Нека не му досаждаме сега, той сам знае кога да започне — рече Джем.

Пожарната от Абътсвил взе да облива с вода нашата къща; един мъж на покрива показваше къде най-много трябва да поливат. Гледах как нашият „съвършен мафродит“ почернява и се топи; сламената шапка на мисис Моди остана да лежи върху купчината кал. Не виждах градинската ѝ ножица. Между къщите на мисис Моди, на мисис Рейшъл и нашата беше толкова горещо, че мъжете отдавна бяха свалили палтата и хавлиите си. Работеха по пижами и нощници, натъпкани в панталоните, но на мен взе да ми става студено. Джем се опитваше да ме стопли, ръката му обаче не беше достатъчна. Освободих се и сама обвих с ръце раменете си. Потанцувах малко и наново усетих краката си.

Пристигна още една пожарна и спря пред къщата на мис Стефани Крауфорд. Нямаше втори кран за маркуча и мъжете се опитаха да облеят нейната къща с ръчни пожарогасители.

Железният покрив на мисис Моди прегради пътя на огъня. Къщата се събори с грохот; на всички страни пръснаха пламъци; по съседните покриви хората се хвърлиха с одеяла да гасят искрите и горящите главни.

Съмна се и едва тогава мъжете взеха да се разотиват, отначало един по един, а след това на групи. Избутаха Мейкомбската пожарна обратно към града, пожарната от Абътсвил си замина, а третата остана. На другия ден разбрахме, че е дошла от Кларкс Фери, на шестдесет мили оттук.

Ние с Джем тихо прекосихме улицата. Мисис Моди гледаше димящата черна дупка в нейния двор, а Атикус поклати глава, за да ни покаже, че не ѝ е до приказки. Той ни поведе към къщи и се държеше за рамената ни, докато прекосим заледената улица. Каза, че засега мисис Моди ще отиде у мис Стефани.

— Иска ли някой чаша топло какао? — попита той. После запали огън в кухненската печка, а пък аз потръпнах.

Докато пиехме какаото, забелязах, че Атикус се вглежда в мен първо с любопитство, а след това строго.

— Струва ми се, че ви казах да не мърдате с Джем — рече той.

— Точно така направихме. Не сме мърдали...

— А чие е това одеяло тогава?

— Одеяло ли?

— Да, госпожице, одеяло. Не е наше.

Погледнах надолу и открих, че съм наметнала по индиански едно кафяво вълнено одеяло.

— Атикус, не знам, сър... аз...

Обърнах се за отговор към Джем, но той беше по-учуден от мене. Каза, че не знае как се е появило то, ние постъпихме точно, както ни беше казал Атикус, стояхме до вратата на Редли, настрани от другите, не сме мърдали на сантиметър... Джем млъкна.

— Мистър Натан беше при пожара — измърмори после той. — Видях го, видях го, той влачеше един дюшек... Атикус, честна дума...

— Няма нищо, сине — Атикус се усмихна. — Изглежда, че целият Мейкомб е бил тази нощ навън. Джем, в килера има амбалажна хартия. Върви я донеси и ще...

— Атикус, не, сър!...

Джем сякаш полудя. Той почна да раздрънква всичките ни тайни, без да го е грижа нито за моята, нито за неговата безопасност. Не пропусна нищо — нито за дупката, нито за панталоните.

— ... мистър Натан замаза дупката с цимент, Атикус, и го направи нарочно, за да не намираме нищо в нея... Може и да е луд, както разправят хората, но, Атикус, кълна се, че никога не ни е сторил нищо лошо; онази вечер можеше да ми пререже гърлото, а вместо това, той се опита да ми закрепя панталоните... никога нищо лошо не ни е сторил, Атикус...

— По-спокойно, сине — каза Атикус, и то толкова кротко, че веднага почувствувах облекчение. Явно, не беше разбрал нито дума от това, което му разправи Джем, защото каза само:

— Имаш право. Повече да не говорим нито за това, нито за одеялото. Може би някой ден Скаут ще има възможност да му благодари, задето я е загърнал с одеялото!

— На кого да благодаря? — попитах аз.

— На Бу Редли. Ти дотолкова си се била заплеснала по огъня, че не си усетила кога те е загърнал с одеялото!

Стомахът ме присви, прилоша ми, когато Джем разгъна одеялото и се заусуква около мене.

— Измъкнал се е от къщата... минал е зад ъгъла... и се е промъкнал ей така!

— Не се увличай, Джереми! — каза сухо Атикус.

Джем се нацупи.

— Ама аз нищо не правя! — Забелязах, че авантюристичната искрица в очите му загасна. — Помисли си само, Скаут — продължи той, — да се беше обърнала и си щяла да го видиш!

Калпурния ни събуди по обед. Атикус беше казал този ден да не ходим на училище, защото нямаше да научим нищо, след като не си бяхме отспали. Калпурния ни нареди да почистим предната градина.

Сламената шапка на мисис Модисе виждаше през тънък слой лед, също като муха в кехлибар, а градинската й ножица трябваше да изровим от калта. Намерихме я в нейния заден двор да гледа замислено своите обгорели и замръзнали азалии.

— Носим ви нещата, мисис Модисе — каза Джем. — Много ни е мъчно.

Мисис Моди се огледа и по лицето ѝ пропълзя сянка от старата ѝ усмивка.

— Винаги съм си мечтала за по-малка къща, Джем Финч. Така ще си имам по-голяма градина. Помисли си само, че имам повече място за моите азалии!

— Не ви ли е мъчно, мисис Моди? — попитах аз изненадана. Атикус ни каза, че тя нямала нищо друго освен къщата си.

— Да ми е мъчно ли, дете мое? Та аз не можех да търпя този стар хамбар. Много пъти съм си мислила, сама да го подпала, но ме беше страх, че ще ме бутнат в затвора.

— Но...

— Не се безпокой за мене, Джин-Луиза Финч. Има неща, които не можеш още да разбереш. Сега ще си построя малка къща, ще си взема двама наематели и, ей, богу, ще имам най-хубавата градина в цяла Алабама. Тогава ще натрия носа на Белингретовци!

Ние с Джем се спогледахме.

— Как се е подпалила, мисис Моди? — попита той.

— Не знам, Джем. Сигурно от кюнците в кухнята. Снощи до късно поддържах там огъня, заради саксиите с цветята. Чух, че през нощта си имала неочакван гост, мис Джин-Луиза!

— Откъде знаете?

— Атикус ми разправи тази сутрин, като минаваше за града. Да ти кажа право, много ми се щеше да съм била с вас. Щях да се сетя и да се обърна.

Мисис Моди ме учудваше. Почти цялата ѝ собственост изгоряла, любимата ѝ градина приличаше на бойно поле, а тя, въпреки това, живо се интересуваше от нашите работи с Джем.

Тя сигурно беше забелязала учудването ми, защото каза:

— Снощи се безпокоях само задето вдигнах и изложих на опасност толкова хора. Можеше да изгорят всички съседни. Мистър Ейвъри ще лежи цяла седмица — добре се поопече. Твърде стар е за такива неща и му го казах. Щом си поизчистя ръцете и издебна момент, в който Стефани Крауфорд да не гледа, ще му направя най-добрия си кейк. Тази Стефани от тридесет години се мъчи да научи рецептата ми, но ако си мисли, че ще ѝ я дам, само защото живея у нея, лъже се!

Рекох си, че дори ако мисис Моди не издържи и ѝ даде рецептата, то мис Стефани пак няма да направи кейка като хората. Веднъж мисис Моди ми я показа: между другите работи в рецептата пишеше, че трябва да се сложи и една голяма чаша захар.

Денят беше тих. Въздухът беше толкова студен и чист, че чухме как часовникът на съдебната сграда скърца, тупти и се напруга още преди да избие. Носът на мисис Моди имаше цвят, какъвто не бях виждала, и аз я попитах защо има такъв цвят.

— Стоя тук шест часа вече — каза тя. — Сигурно съм замръзнала.

Тя вдигна ръце. Дланите ѝ, изцапани с пръст и засъхнала кръв, бяха осеяни с пукнатини.

— Разсипали сте си ръцете — каза Джем. — Защо не повикате някой негър? — В гласа му нямаше никаква нотка на самопожертвувателност, когато добави: — Ние със Скаут можем да ви помогнем.

— Благодаря ти, млади господине — каза мисис Моди, — но вие си имате друга работа. — Тя посочи към нашия двор.

— Мафродита ли имате предвид? — попитах аз. — Дребна работа, ще го изгребем с греблото за минутка.

Мисис Моди се втренчи в мене и устните ѝ замърдаха мълчаливо. Изведнъж тя се хвана за главата и се разтресе от смях. Когато си тръгнахме, още продължаваше да се смее.

Джем каза, че не разбира какво ѝ станало — просто си беше такава мисис Моди.

---

[1] Плочата, по която са били разчетени египетските йероглифи. Б.пр. ↑

[2] Тропическо декоративно растение. Б.пр. ↑

[3] Апоматокс — място, където на 9.IV.1865 г. капитулирал главнокомандуващият на южните войски генерал Ли. Б.пр. ↑

[4] По Фаренхайт — около минус 9 градуса Целзий. Б.пр. ↑

— Момче, вземи си думите назад!

С тази моя заповед към Сесил Джейкъбс за нас с Джем започна един твърде лош период. Юмруците ми бяха свити и бях готова да се сбия. Атикус беше се заканил, че ще ме напердаши, ако още веднъж участвам в сбиване; той каза, че съм вече порасла за такива детинщини и че колкото по-скоро се науча да се въздържам, толкова по-добре ще бъде за всички. Но аз скоро забравих думите му.

Забравих ги заради Сесил Джейкъбс. Предния ден той съобщи на всеослушание в училищния двор, че бащата на Скаут Финч защитава черни. Аз отрекох това, но съобщих на Джем.

— Какво иска да каже? — попитах аз.

— Нищо — отвърна Джем. — Попитай Атикус, той ще ти обясни.

— Защищаваш ли черни, Атикус? — попитах го аз същата вечер.

— Разбира се. Не казвай „черни“, Скаут. Грозно е.

— Всички в училище казват така.

— Отсега нататък ще казват така всички без един...

— Щом не искаш да говоря по този начин, защо ме пращаш на училище?

Татко ме погледна кротко, с интерес. Независимо от нашия компромис, моята борба да не ходя на училище беше, продължила под една или друга форма още от първата ми атака: началото на септември ми донесе виене на свят, леки припадъци и слаби стомашни болки. Стигнах дотам, че намерих сина на готвачката на мис Рейшъл и му платих пет цента, за да отъркам главата си в неговата; той страдаше от страшен кел. Но не можах да се заразя.

Сега обаче ме безпокоеше друга мисъл.

— Всички ли адвокати защитават ч... негри, Атикус?

— Разбира се, Скаут.

— Тогава защо Сесил казва, че ти си защитава черни? И каза така — все едно, че вършиш нещо нередно.

Атикус въздъхна.

— Просто защитавам един негър, нарича се Том Робинсън. Живее в малкото предградие зад градското бунище. Ходи в същата църква, където ходи Калпурния, и тя познава добре семейството му. Калп казва, че са напълно порядъчни хора. Скаут, ти не си достатъчно голяма още, за да разбереш някои неща, но из града сега се разнасят крясъци, че не трябва да се старая в защита на този човек. Делото е твърде особено — ще мине пред съда чак на лятната сесия. Джон Тейлър беше така добър да го отложи...

— Щом не трябва да го защитаваш, защо го защитаваш?

— По много причини — каза Атикус. — Главната причина е, че ако не го защитавам, не ще мога да ходя с вдигнато чело из града, не ще мога да представлявам нашия окръг в законодателното събрание, дори не ще мога да забранявам на тебе и Джем ония неща, които не бива да правите.

— Искаш да кажеш, че ако не защитаваш този човек, ние с Джем можем и да не те слушаме?

— Нещо подобно.

— Защо?

— Защото не ще мога вече да искам от вас да ме слушате. Скаут, нашата работа е такава, че поне веднъж в живота си всеки адвокат попада на дело, което го засяга лично. Предполагам, че за мене това дело е такова. Покрай него може да чуете доста неприятни неща в училище, но ще те моля да направиш нещо заради мене, дръж високо главата си и ниско юмруците си! Каквото и да ти кажат, не им позволявай да те раздразнят. Опитай се за разнообразие да се бориш с мозъка си... той не е толкова лош, въпреки че не ще да учи!

— Атикус, ще спечелим ли делото?

— Не, пиленце.

— Тогава защо...

— Това, че са ни победили сто години, преди да започнем борбата, не значи, че не трябва да опитаме да спечелим — каза Атикус.

— Ти говориш също като братовчеда Айк Финч — казах аз.

Нашият братовчед Айк Финч беше единственият жив ветеран от Южната армия в Мейкомб. Носеше брада като на генерал Худ и се гордееше неимоверно много с нея. Поне веднъж в годината Атикус, Джем и аз му отивахме на гости и трябваше да го целувам. Беше

ужасно. Ние с Джем почтително изслушвахме как Атикус и братовчедът Айк отново прекрояват цялата война.

— Знаеш ли какво ще ти кажа, Атикус — започваше братовчедът Айк, — компромисът в Мисури ни погуби, но ако се наложи да започнем пак отначало, то пак ще мина по същия път и пак по него ще се върна, както преди, само че този път ще ги бием... а пък в 1864 година, когато Стоунуол Джексън дойде с... прощавайте, младежи. Тогава старикът беше вече на небето, лека му пръст...

— Ела, Скаут — повика ме Атикус. Аз се покачих в неговия скут и пъгнах глава под брадичката му. Той ме прегърна леко и ме залюля. — Този път е друго — каза той. — Сега не воюваме с янките, а с приятелите си. Но запомни това: колкото и ожесточена да стане битката, те все пак си остават наши приятели и тук си остава родният ни дом.

Помнейки тези неща, аз на другия ден се изправих пред Сесил Джейкъбс в училищния двор.

— Ще си вземеш ли думите назад?

— Ще си ги взема, само че друг път! — извика той. — В къщи казват, че баща ти е срам за града и че черният трябва да бъде обесен на първото дърво.

Понечих да го халосам, спомних си какво ми беше казал Атикус, отпуснах юмруци и се отдалечих, а в ушите ми звънтеше викът: „Скаут е бързлива!“ За първи път в живота си обръщах гръб пред сбиване.

Струваше ми се някак, че ако се сбия със Сесил, ще измамя доверието на Атикус. Атикус толкова рядко искаше от нас с Джем да направим нещо заради него, че спокойно можех да понеса да ме нарекат бързлива. Почувствувах се твърде благородна, задето си припомних навреме молбата му, и благородството ми продължи цели три седмици. След това дойде Коледа и се разрази нещастieto.

Ние с Джем очаквахме Коледата със смесени чувства. Добрата страна на Коледата се състоеше в елхата и чичо Джек Финч. Всеки Бъдни вечер ние посрещяхме на гарата чичо Джек и той прекарваше цяла седмица при нас.

Обратната страна на медала се състоеше в неизбежното роднинство на леля Александра и Френсис.

Може би трябваше да прибавя и чичо Джими, мъжът на леля Александра, но през целия ми живот той само веднъж ми бе

проговорил, за да ми каже: „Слез от оградата“, и не виждах, защо трябва да му обръщам внимание. Леля Александра също не му обръщаше внимание. Преди много време, в изблик на дружески чувства, леля и чичо Джими бяха произвели един син на име Хенри, който беше напуснал при първа възможност дома си, бе се оженил и от своя страна бе произвел Френсис. Хенри и жена му всяка Коледа оставяха Френсис на баба му и дядо му, а после се отдаваха на самостоятелни забави.

Колкото и да въздишахме, никога не успяхме да убедим Атикус, че най-добре ще прекараме Коледата у дома... Доколкото си спомням, всяка Коледа отивахме в „Пристанището на Финч“. Леля беше добра готвачка и това отчасти изкупваше мъчителното прекарване на празника заедно с Френсис Хенкок. Той беше година по-голям от мене и аз го избягвах по принцип: на него му харесваше всичко, което на мене не ми харесваше, и той не приемаше моята изобретателност в развлеченията.

Леля Александра беше сестра на Атикус, но когато Джем ми каза някои неща по въпроса за подхвърлените и подменени деца, аз реших, че тя е била подменена при раждането си и че дядо и баба, вместо потомък на Финч, вероятно са получили някоя Крауфорд. Ако вярвах в мистичните сравнения с планински върхове, които, изглежда, непрестанно се въртят из главите на адвокатите и съдиите, то бих приличила леля Александра на връх Еверест: през целия ми живот тя се възправяше пред мен, непристъпно студена.

Когато на Бъдни вечер чичо Джек скочи от влака, ние трябваше да почакаме, докато носачът му подаде два дълги пакета. На нас с Джем винаги ни беше смешно, когато чичо Джек целуваше Атикус по бузата; те бяха единствените мъже, които бяхме виждали да се целуват. Чичо Джек се здрависа с Джем, а мене ме подхвърли във въздуха, но не много високо: чичо Джек беше с една глава по-нисък от Атикус; беше изтърсакът на семейството, по-млад от леля Александра. Приличаха си с леля, но той си служеше много по-добре с лицето си: никога не забелязвахме острия му нос и издадената брадичка.

Той беше един от малкото учени хора, които никога не ме плашеха, защото никога не се държеше като лекар. Преди да окаже някоя малка лекарска услуга на Джем или на мене — като например да ни извади тресчица от крака, — той винаги казваше какво точно ще

направи, даваше ни приблизителна идея колко ще боли и обясняваше целта на всеки инструмент, който употребяваше. Една Коледа се криех из ъглите с крив трън, забит в крака, и не пусках никого да се приближи до мен. Чичо Джек ме хвана и ме разсмя с разказа за един пастор, който никак не обичал да ходи на църква, пасторът всеки ден заставал на прага по халат и с чибук в устата и отправял пет минутни проповеди към всеки минувач, който се нуждаел от духовна подкрепа. Прекъснах чичо Джек и го помолих да ми каже кога ще измъкне тръна, но той ми показа в пинсетите си окървавен бодил и заяви, че го бил извадил, докато съм се смяла, и че това именно се наричало относителност.

— Какво има в тези кутии? — попитах го аз и посочих дългите тънки пакети, които му беше дал носачът.

— Не е твоя работа — отговори той.

— А как е Роза Ейлмер? — попита Джем.

Роза Ейлмер беше котката на чичо Джек. Тя беше красива котка, за която чичо Джек казваше, че била единствената особа от женски пол, чието присъствие можел да понася непрекъснато. Той бръкна в джоба на палтото си и извади няколко снимки. Бяхме във възторг от тях.

— Понадебеляла е — казах аз.

— Нищо чудно. Тя изяжда всички отрязани пръсти и уши от болницата.

— Дяволска работа! — казах аз.

— Какво рече, моля?

— Не й обръщай внимание, Джек — каза Атикус. — Тя сега те изпитва. Калп ми съобщи, че от една седмица непрекъснато ругаела.

Чичо Джек вдигна вежди и не каза нищо. На мене ругатните ми харесваха сами по себе си, но освен това имах и една друга смътна цел. Ако Атикус разбереше, че съм ги научила в училище, може би нямаше да ме кара да го посещавам.

Но когато на вечеря помолих чичо Джек да ми подаде малко от „мръсната, проклета шунка“, той ме заплаши с пръст и каза:

— Ще си поговорим после, госпожице. Свършихме вечерята и чичо Джек се настани във всекидневната. Потупа се по бедрата, за да ме покани да седна на скута му. Обичах неговата миризма: приличаше

ми на бутилка с алкохол и нещо сладко. Отмахна кичура от челото ми и ме погледна.

— Повече приличаш на Атикус, отколкото на майка си — каза той. — И ми се струва, че гащичките ти са станали малки вече.

— А на мене ми се струва, че не са ми малки.

— Значи ти харесват думи като „дяволски“ и „проклето“, а?

Отговорих му, че ми харесват.

— А на мене не ми харесват — продължи чичо Джек. — Освен ако не е необходимо да ги кажеш. Ще стоя тука седмица и докато съм при вас, не искам да чувам такива думи. И ако ти, Скаут, продължаваш да ги говориш наляво и надясно, ще си имаш неприятности. Нали искаш да пораснеш и да станеш дама?

Казах, че не държа особено.

— Искаш, разбира се. А сега, хайде да вървим при елхата!

Украсявахме я, докато стана време за лягане, а през нощта сънувах двата дълги пакета за Джем и за мене. На другата сутрин Джем и аз се втурнахме към тях: бяха от Атикус, който беше писал на чичо Джек да ни ги донесе, и в тях се намираше точно това, за което го бяхме молили.

— Не се целете из къщи — каза Атикус, когато Джем се прицели в една картина на стената.

— Трябва да ги научиш да стрелят — каза чичо Джек.

— Това е твоя работа — отвърна Атикус. — Аз само се примирих с неизбежното.

Атикус бе принуден да употреби юридическия си глас, за да ни накара да се дръпнем от елхата. Не ни позволи да си вземем въздушните пушки в „Пристанището“ (вече бях намислила да стрелям по Френсис) и каза, че ако направим с тях някаква пакост, ще ни ги отнеме завинаги.

„Пристанището на Финч“ се състоеше от триста шестдесет и шест стъпала по един висок бряг и завършваше с мостче. По-надолу по течението, зад отвесния бряг, имаше останки от едно пристанище за памук, където някога негрите на семейство Финч са товарили бали памук и са разтоварвали блокове лед, брашно, захар, земеделски инвентар и женски тоалети. От брега започваше път с два коловоза и изчезваше сред тъмните дървета. На края на пътя имаше двуетажна бяла къща с веранди, които обикаляха двата етаж. На стари години

нашият прародител Саймън Финч я беше построил, за да угоди на досадната си жена; но верандите бяха единственото нещо, по което къщата приличаше на другите къщи от онова време. Вътрешното ѝ разположение показваше колко простодушен е бил Саймън и какво абсолютно доверие е имал в децата си.

На горния етаж имаше шест спални — четири за осемте момичета, една за Уелкъм Финч, единственият му син, и една — за роднини, дошли на гости. Съвсем просто разположение; но само по една стълба можеше да се стигне до стаята на дъщерите, а по друга — до стаята на Уелкъм и до гостната. Стълбата на дъщерите тръгваше от долния етаж, от спалнята на родителите, така че Саймън винаги е знаел за всяко тяхно нощно влизане и излизане.

Кухнята беше отделно от къщата и се свързваше с нея чрез покрита дървена галерия; в задния двор на един прът висеше ръждясала камбана, която е събирала работниците или е давала тревога; върху покрива имаше „вдовишка тераса“, но по нея никога не се беше разхождала вдовица — оттам Саймън Финч е надзиравал надзирателите си, гледал е лодките по реката и е надничал в живота на околните земевладелци.

За къщата имаше някои легенди от войната с янките: една девойка от рода Финч, сгодена по онова време, облякла цялата си зестра, за да я спаси от грабителите, които скитали наоколо; заклешила се във вратата към стълбата на дъщерите, но я облели с вода и накрая успели да я избутат. Когато пристигнахме „В пристанището“, леля Александра целуна чичо Джек, ние с Джем дадохме подаръци на Френсис, който също ни даде подарък. Джем веднага се почувствува възрастен и се присъедини към тяхната група, а мене остави да забавлявам братовчедата. Френсис беше на осем години и заглаждаше косата си назад.

— Какво получи за Коледа? — попитах аз учтиво.

— Каквото си бях поискал — отвърна той. Френсис си беше поискал панталони до колената, чанта от червена кожа, пет ризи и папийонка.

— Много хубави неща — излъгах аз. — Ние с Джем получихме въздушни пушки, а Джем освен това и една малка химическа лаборатория...

— Сигурно играчка.

— Не, истинска. С лабораторията ще ми приготви симпатично мастило и с него ще пиша на Дил.

Френсис ме попита какъв смисъл имало в подобно нещо.

— Можеш ли да си представиш каква мутра ще направи, като получи писмо от мене и на него няма нищо писано? Ще го подлуди.

Винаги, когато говорех с Френсис, изпитвах чувството, че се спускам бавно на морското дъно. Той беше най-скучното дете, което съм срещала. Живееше в Мобил и не можеше да ме издава на училищните власти, но затова пък успяваше да разправи всичко на леля Александра; тя на свой ред го доверяваше на Атикус и той, според настроението си, или го забравяше, или ми се караше здравата. Но сега за първи път чух Атикус да отговаря рязко:

— Сестро, мъча се колкото мога, да ги възпитавам!

Ставаше дума за това, че съм ходела в панталони.

Леля Александра беше фанатична по въпроса за моето облекло. Ако съм продължавала да ходя с панталони, никога нямало да стана истинска дама; когато ѝ отвърнах, че с рокля не мога да направя нищо, тя ми каза, че никога не трябвало да правя нещо, за което са необходими панталони. Леля Александра си представяше моите занимания така: да си играя с малки печки, да нося сервизчета за чай и да си слагам огърлицата от изкуствени перли, която ми беше подарила при рождението ми; освен това, да бъда слънчев лъч в самотния живот на баща си. Подхвърлих, че и с панталони мога да бъда слънчев лъч, но леля каза, че трябвало да се държа като слънчев лъч, че когато съм се била родила, съм била добра, но всяка година съм ставала все по-лоша. Тя непрекъснато ме оскърбяваше и дразнеше, но аз поисках обяснение от Атикус и той ми отговори, че в семейството имало вече достатъчно слънчеви лъчи, затова нека съм си гледала моите работи, за него съм била добра и такава, каквато съм си.

По време на коледния обед мене ме поставиха на една масичка в столовата; Джем и Френсис седнаха заедно с възрастните. Леля Александра продължаваше да ме изолира дълго след като Джем и Френсис бяха повишени да седат на голямата маса. Често се чудех каква ли пакост си представя, че ще направя — може би ще скоча и ще захвърля нещо? Понякога мислех да я помоля да седна поне веднъж на голямата маса заедно с всички и щях да ѝ покажа колко възпитана бих могла да бъда; в края на краищата, в къщи всеки ден ядях без особени

гафове. Помолих Атикус да употреби влиянието си по този въпрос, но той каза, че нямам влияние — били сме гости и трябвало да сядаме, където тя ни посочи. Каза също, че леля Александра не разбираше от момичета, защото тя самата нямала дъщери.

Но с готвенето си леля Александра изкупваше всичко: три месни блюда, сушени зеленчуци от килера ѝ; компот от праскови, два вида сладкиши — всичко това съставяше скромният коледен обед. След него възрастните се отправиха към всекидневната и полузамаяни насядаха. Джем легна на пода, а пък аз тръгнах към задния двор.

— Сложи си палтото — каза сънено Атикус, но аз реших, че не съм го чула.

Френсис седна до мене на задните стъпала.

— Никога не съм яла толкова вкусни неща — казах аз.

— Баба е чудесна готвачка — съгласи се Френсис. — Ще ме научи и мене да готвя.

— Момчетата не готвят. — Аз се изсмях, като си представих Джем с кухненска престилка.

— Баба казва, че всички мъже трябва да се научат да готвят, че мъжете трябва да бъдат внимателни към жените си и да им прислужват, когато жените им не се чувствуват добре — обясни братовчед ми.

— Не искам Дил да ми прислужва — казах аз. — Предпочитам аз да му прислужвам.

— Дил ли?

— Да. Ти недей разправя още за това — ние двамата с него, щом пораснем, ще се оженим. Миналото лято той ми поиска ръката.

Френсис подсвирна.

— Какво, да не би да е лош, а? — попитах аз. — Съвсем не е лош.

— Онова хлапе ли, дето баба казва, че прекарвало всяко лято у мисис Рейшъл?

— Точно той.

— Знам всичко за него — каза Френсис.

— Какво знаеш за него?

— Баба казва, че нямам къща...

— Има си, живее в Меридиан.

— ... и че ходел от роднина на роднина, а мисис Рейшъл го вземала всяко лято.

— Френсис, това не е вярно!

Френсис ми се захили.

— Понякога си много глупава, Джин-Луиза. Но от тебе не може да се очаква нещо повече.

— Какво искаш да кажеш?

— Щом чичо Атикус те оставя да скиташ с разни безпризорни, това си е негова работа, както казва баба. Грешката не е твоя. Също така не е твоя грешка, че чичо Атикус е чернолюбец, но аз ще ти кажа, че това позори семейството...

— Ей, Френсис, какво, по дяволите, искаш да кажеш?

— Точно каквото казах. Баба казва, че не стига, дето ви е оставил да подивеете, а на всичко отгоре е станал чернолюбец и ние вече не можем да се мернем по улиците на Мейкомб. Опропастява цялото семейство, ето какво прави!

Френсис скочи и хукна по галерията до старата кухня. Застанал на безопасно разстояние, той викна:

— Той е чернолюбец!

— Не е! — изревах аз. — Не знам какво искаш да кажеш, но ще престанеш веднага!

Скочих от стъпалата и изтичах по галерията. Не беше трудно да хвана Френсис за яката. Казах му бързо да си вземе думите назад.

Френсис се отскубна и избяга в старата кухня.

— Чернолюбец! — извика той.

Когато дебнеш жертвата си, най-добре е да не бързаш. Ти си мълчи, тя сигурно ще бъде обхваната от любопитство и ще си подаде носа. Френсис се появи на кухненската врата.

— Още ли се сърдиш, Джин-Луиза? — попита той предпазливо.

— Няма какво да приказваме — отвърнах аз. Френсис излезе в галерията.

— Ще си вземеш ли думите назад, Френсис?

Но бях избързала. Френсис се втурна обратно в кухнята, а аз се върнах на стъпалата. Можех търпеливо да го почакам. Бяха минали може би пет минути, когато чух леля Александра да казва:

— Къде е Френсис?

— Ей там, в кухнята.

— Той знае, че не му е разрешено да стои там, Френсис се показва на вратата и извика:

— Бабо, тя ме прогони тука и не ме пуска да изляза!

— Какво е това, Джин-Луиза?

Погледнах нагоре към леля Александра.

— Нито съм го прогонвала там, лельо, нито пък не го пускам.

— Лъже — извика Френсис, — не ми дава да изляза!

— Да не сте се скарали?

— Джин-Луиза ми се заканва, бабо — обади се отново Френсис.

— Френсис, излез оттам! Джин-Луиза, ако чуя още една думичка от тебе, ще кажа на баща ти! Не каза ли преди малко „по дяволите“?

— Не, лельо!

— Стори ми се, че те чух. Втори път да не чувам подобно нещо.

Леля Александра вечно подслушваше. Веднага щом се скри, Френсис излезе с вирната глава, захилен до уши.

— Няма да скачаш с мене — заяви той.

Скочи в двора, на безопасно разстояние, започна да подритва тревата, от време на време се обръщаше към мене и ми се смееше. Джем се появи на верандата, погледна към нас и изчезна. Френсис се покатери по старата мимоза, слезе, тикна ръце в джобовете си и започна да се разхожда по двора.

— Ха! — каза той.

Попитах го да не би да се смята за чичо Джек? Френсис отвърна, че са ми казали да седя спокойно и да го оставя на мира.

— Не те закачам — казах аз.

Френсис ме изгледа внимателно, реши, че съм достатъчно смирена и тихичко изтананика:

— Чернолюбец!

Този път разраних юмрука си в двата му предни зъба. Повредих си лявата ръка и продължих с дясната, но не за дълго. Чичо Джек ми притисна ръцете до тялото и каза:

— Стой мирно!

Леля Александра се погрижи да успокои Френсис, избърса сълзите му с носна кърпичка, приглади косата му и го погали по бузите. Когато Френсис взе да пици, Атикус; Джем и чичо Джими излязоха на верандата.

— Кой започна? — попита чичо Джек.

Ние с Френсис взаимно се посочихме.

— Бабо — изплака той, — тя ми каза, че съм флърца и се нахвърли върху мене!

— Вярно ли е, Скаут? — попита чичо Джек.

— Вярно е.

Чичо Джек ме погледна извисоко и чертите на лицето му заприличаха на леля Александра:

— Нали ти казах, че ще си имаш неприятности с такива думи? Казах ти, нали?

— Да, сър, но...

— Ето, че си имаш вече неприятности. Стой тука!

Двоумях се дали да остана или да избягам и мигновена нерешителност ме избави: извъртях се, но чичо Джек се оказа по-бърз. Съвсем неочаквано се намерих на земята и се загледах в една мравчица, която се бореше сред тревата с трошичка хляб.

— Никога няма да ти говоря, докато съм още жива! Мразя те, презирам те и искам още утре да умреш!

Това мое изявление сякаш поощри чичо Джек повече от всичко друго. Изтичах да потърся утеха от Атикус, но той каза, че сама съм си го спечелила и че било време да си ходим. Качих се на задната седалка в колата, без да си взема сбогом с някого, а в къщи изтичах в стаята си и затръшнах вратата. Джем се опита да ми каже нещо мило, но аз не го пуснах да влезе.

Огледах нанесените ми поражения и се оказа, че има само седем-осем червени следи; мислех върху относителността, когато някой почука на вратата. Попитах кой е. Отговори ми чичо Джек.

— Махай се! — казах аз.

Чичо Джек каза, че ако продължавам да говоря така, пак ще ме напердаши; и аз замълчах. Влезе в стаята, аз се отдръпнах в един ъгъл и му обърнах гръб.

— Скаут — каза той, — още ли ме мразиш?

— Продължи да ме биеш, сър, моля ти се!...

— Не мислех, че си толкова злопаметна. Разочарован съм от тебе, знаеш, че си го заслужи.

— Не е вярно.

— Слушай, миличка, не можеш да ругаеш хората, както ти дойде...

— Не си справедлив — казах аз, — никак не си справедлив.

Чичо Джек повдигна вежди.

— Не съм справедлив ли? Защо да не съм?

— Ти си много добър, чичо Джек, и те обичам въпреки това, което направи, но не разбираш нищо от деца.

Чичо Джек сложи ръце на хълбоците си и ме погледна.

— А защо да не разбирам нищо от деца, мис Джин-Луиза? Твоето държане не се нуждаеше от много разбиране. Държането ти беше дръзко, неприлично и ругателско.

— Ще ме оставиш ли да ти обясня! Няма да се караме, само искам да ти обясня!

Чичо Джек седна на кревата. Веждите му се сбрах и той ме погледна изпод тях.

— Разправяй — каза.

Поех дълбоко дъх.

— Ето. Най-напред, ти не ми даде време да ти разправам, направо се нахвърли отгоре ми. Когато ние с Джем се скараме, Атикус никога не изслушва само Джем като страна, изслушва и мене като страна. После, ти ми каза да не употребявам тези думи освен при крайно... при крайно предизвикателство, а Френсис така ме предизвика, че ще му счупя главичката!

Чичо Джек се почеса.

— Добре, Скаут. Кажу ми, ще те изслушам и тебе като страна!

— Френсис нарече Атикус нещо и аз няма да му го простя.

— Как го нарече, Френсис?

— Нарече го чернолюбец. Не съм сигурна какво точно значи това, но тъй като го нарече Френсис... ще ти кажа нещо, чичо Джек, аз него ще го... искам да кажа, кълна се, че няма да му позволя да разправам такива работи за Атикус.

— Значи така нарече Атикус?

— Да, сър, и още много други работи. Каза, че Атикус бил позор за семейството и че ни бил оставил с Джем да подивеем...

Погледът на чичо Джек стана такъв, че си помислих да не би пак да стане горещо. Но като каза: „Ще видим тази работа!“, разбрах, че ще стане горещо за Френсис.

— Трябва още тази вечер да отида там.

— Не, моля ти се, сър, остави го така.

— Нямам никакво намерение да го оставям така — каза той. — Александра трябва да знае. Какво нещо... чакай, чакай, ще ми падне в ръцете това хлапе...

— Чичо Джек, моля ти се, обещавай ми нещо, моля тя се, сър... Обещавай ми, че няма да кажеш на Атикус. Той... той ме помоли веднъж да не избухвам, каквото и да чуя за него, затова, нека си мисли, че сме се сбили за нещо друго. Моля ти се, обещавай...

— Но аз не искам на Френсис да му се размине току-така...

— Не му се размина. Ще можеш ли да ми превържеш ръката? Оттук още тече кръв.

— Ще я превържа, разбира се, бебчо! Няма друга ръчичка, която да превързвам с по-голямо удоволствие. Мини насам, ако обичаш!

Чичо Джек с учтив поклон ме покани в банята. Докато почистваше и превързваше кокалчетата на пръстите ми, той ме развличаше с една история за някакъв смешен късоглед и стар джентълмен, който имал котарак на име Ходж и който броял всички пукнатини по тротоара, когато отивал в града.

— Готово — каза той. — Тук, на безименния пръст, където ще си носиш венчалния пръстен, ще ти остане един неподходящ за дама белег.

— Благодаря ти, сър. Чичо Джек?

— Да, мила госпожице?

— Какво точно значи флърца?

Чичо Джек започна друга дълга история за един стар министър-председател, който седял в Народното събрание, духал перца във въздуха и се опитвал да ги задържи да не паднат, а мъжете около него изпадали в паника. Помислих си, че по този начин иска да отговори на въпроса ми, но не ми стана ясно.

По-късно, когато трябваше да бъда в кревата, аз слязох в хола да пия вода и чух как Атикус и чичо Джек разговарят във всекидневната.

— Никога няма да се женя, Атикус.

— Защо?

— Защото ще имам деца.

— Има още много неща да учиш, Джек — каза Атикус.

— Зная. Днес следобед твоята дъщеря ми даде първия урок. Каза ми, че не разбирам нищо от деца и ми обясни защо. Беше напълно

права. Атикус, тя ми каза как трябва да се отнасям с нея... ей, богу, страшно съжалявам, че я напердаших.

Атикус се засмя.

— Тя сама си изпроси боя, така че нека не те мъчи съвестта.

Замрях, защото очаквах чичо Джек да каже на Атикус за моя разказ. Но той не каза. Само измърмори:

— Изразите, които употребява, не се нуждаят от богато въображение. Но не знае значението и на половината от тях... Попита ме какво е флърца.

— Обясни ли й?

— Не, разправих й за лорд Мелбърн.

— Джек, за бога, отговаряй на детето, когато те пита нещо! И не прави от това театър. Децата са деца, но по-бързо от възрастните забелязват увъртанията и само се объркват. Не — замислено продължи баща ми, — ти справедливо я наказва днес следобед, само че причината не е тази. Да приказват лоши думи — това е един етап, през който минават всички деца, и щом научат, че с тях не могат да привлекат внимание върху себе си, спират да ги приказват. Но избухливостта не преминава! Скаут трябва да се научи колкото може по-скоро да се съдържа, особено сега през няколкото трудни месеци, които й предстоят. Впрочем, тя взе да се понаучва. Джем израства и тя все повече вижда неговия пример. Нуждае се само от някого, който от време на време да й помага.

— Атикус, ти никога не си я бил.

— Признавам. Досега съм успявал да се справя само със заплахи. Джек, тя ме слуша колкото може. Много пъти не успява, но полага усилия.

— Това не е разрешение — каза чичо Джек.

— Не, разрешението е друго — тя знае, че аз зная, когато полага усилия. Тук е цялата разлика. Страх ме е, че тя и Джем твърде скоро ще трябва да преглътнат твърде много гадости. Не се безпокоя за Джем, защото ще запази хладнокръвие, но ако наранят гордостта на Скаут, тя е готова веднага да се нахвърли...

Помислих, че чичо Джек ще наруши обещанието си. Но той и този път замълча.

— Атикус, много зле ли ще бъде? Не си имал време да ми разкажеш.

— Не може да бъде по-зле, Джек. В наша защита имаме само думата на един черен срещу тази на Юеловци. Всички доказателства се свеждат до: „ти го направи“ — „не съм го направил“. А съдебните заседатели няма да приемат думата на Том Робинсън срещу думата на Юеловци. Познаваш ли Юеловци?

Чичо Джек каза, че си ги спомнял. Той ги описа. Атикус му каза:

— Тези са от предишното поколение. Но и сегашните са същите.

— Тогава какво смяташ да правиш?

— Преди да ме смажат, смятам да поразгърся съдебните заседатели, а имаме известни надежди и при обжалването. Всъщност, засега още не мога да кажа нищо положително, Джек. Надявах се да прекарам живота си без такова дело, но Джон Тейлър посочи мене и каза: „Ти си човекът за него“.

— А ти се надяваше да те отмине горчивата чаша, а?

— Надявах се, но мислиш ли, че ако не приемех, бих могъл да погледна децата си? Знаеш не по-зле от мене какво ще стане, Джек, затова се моля за едно: дано успея да прекарам Джем и Скаут през цялата тази история без да се заразят от вечната мейкомбска болест. Не мога да разбера защо разумни хора побесняват винаги, когато стане въпрос за престъпление на негър. Дано Джем и Скаут идват при мене с всички свои въпроси, а не слушат глупостите, които се говорят из града. Дано ми имат достатъчно доверие... Джин-Луиза?

Косата ми настръхна. Подадох глава иззад ъгъла.

— Да, сър?

— Върви да лягаш.

Изтичах в стаята си и легнах. Чичо Джек беше същински благородник — не ме издаде. Но не можах да се досетя как Атикус е разбрал, че подслушвам, и едва много години по-късно установих, че тогава той е искал да чуя всяка негова дума.

Атикус беше слаб, приближаваше петдесетте. Когато ние с Джем го попитахме защо е толкова стар, той ни отвърна, че бил започнал късно да живее, и ние разбрахме, че това се е отразило на способностите му и на неговата мъжественост. Той беше доста по-стар от родителите на нашите съученици и ние с Джем нямаше с какво да се похвалим, когато те казваха: „Моят баща...“

Джем беше побъркан по футбола. Атикус никога не се изморяваше да играе вратар, но когато Джем искаше да се пребори с него за топката, Атикус казваше:

— Много съм стар за тия работи, сине.

Баща ни не вършеше нищо интересно. Работеше в кантора, а не в аптека, не беше шофьор на боклукчийския камион, не беше шериф, не беше фермер, нито автомобилен монтьор, нито пък вършеше нещо, което би могло да предизвика възхищение.

Освен това носеше очила. Лявото му око беше почти сляпо и той казваше, че лявото око било семейно проклетие на рода Финч. Когато искаше да види нещо добре, той извърщаше глава и поглеждаше с дясното око.

Не правеше нищо от това, което правеха бащите на нашите съученици: никога не ходеше на лов, не играеше покер, не ловеше риба, не пиеше и не пушеше. Седеше във всекидневната и четеше.

Въпреки тези си качества той не оставаше незабелязан, така както бихме желали ние: тази година цялото училище говореше, че защищавал Том Робинсън и приказките по негов адрес не бяха никак приятни. След скарването ми със Сесил Джейкъбс аз възприех политика на страхливост и се пусна слух, че Скаут Финч вече не се бие, защото нейният баща не й позволявал. Това не беше съвсем вярно: бях се отказала да се бия на обществени места, но в семейните кръгове работата стоеше другояче. Готова бях да нападна всекиго, който ми се пада поне трети братовчед, и то със зъби и нокти. Френсис Хенкок например прекрасно знаеше това.

Когато ни подари въздушните пушки, Атикус не искаше да ни научи как се стреля. Затова чичо Джек ни даде първите уроци; той ни каза, че Атикус не се интересува от пушки. Един ден Атикус каза на Джем:

— Бих предпочел да стреляш по тенекиени кутии в задния двор, но зная, че ще почнеш да стреляш и по птици. Ако можеш да улучваш сойки, стреляй по тях, колкото искаш, но помни, че е грях да убиеш присмехулник^[1].

За първи път чувах Атикус да казва, че е грях да извършиш нещо, и попитах мисис Моди по този въпрос.

— Баща ти има право — каза тя. — Присмехулниците са напълно безобидни и пеят, за да ни веселят. Те не ядат нищо от градините на хората, не си правят гнездата в плевните, само пеят от сърце за нас. Затова е грях да убиеш присмехулник.

— Мисис Моди, нали нашият квартал е много стар?

— Имало го е, когато градът още не е съществувал.

— Не, госпожо, искам да кажа, че хората на нашата улица са стари. Ние с Джем сме единствените деца. Мисис Дюбоуз приближава сто години, а мисис Рейшъл е стара, а и вие, и Атикус също сте стари.

— Според мене, петдесет години не са дълбока старост — каза рязко мисис Моди. — Още не са ме сложили в старчески стол, нали? Нито пък баща ти. Но трябва да ти кажа, че съдбата се смили над мене и изгори моя вехт мавзолей, защото все пак съм твърде стара, за да се грижа за него. Може би си права, Джин-Луиза, нашият квартал се е застоял. Ти почти никога не се виждаш с млади хора, нали?

— Виждам се, госпожо, в училище.

— Искам да кажа с млади, но порасли вече. Ти си щастлива, знаеш ли? Вие с Джем имате щастие, че баща ви не е млад. Ако беше на тридесет години, животът ви щеше да бъде съвсем различен.

— Сигурно. Атикус нищо не може да прави...

— Ти не го познаваш — каза мисис Моди. — Той е още пълен с живот.

— Какво може да прави?

— Например може така хитро да състави завещание за някого, че никой да не го обори.

— Голяма работа!

— А знаеш ли, че Атикус е най-добрият играч на шах в града? Когато бяхме деца, на „Пристанището“ той биеше всички по двата бряга на реката.

— Господи, мисис Моди, та ние с Джем винаги го побеждаваме!

— Време е да разбереш, че той нарочно ви се оставя. А знаеш ли, че свири много хубаво на окарина?

Такава скромна способност ме накара да се засрамя още повече от него.

— Е... — каза мисис Моди.

— Какво, мисис Моди?

— Нищо! Нищо... струваше ми се, че всичко това ще те накара да се гордееш с него. Не всеки може да свири на окарина. А сега, не се мотай в краката на дърводелците. Върви си у дома; аз отивам при азалиите си и не мога да те наглеждам. Ще вземе някоя дъска да те удари!...

Отидох в задния двор и намерих Джем да стреля в една консервена кутия, което ми се стори много глупаво, след като наоколо имаше толкова сойки. Върнах се в предната градина и два часа се занимавах с построяването на една сложна крепост до външната врата; крепостта се състоеше от автомобилна гума, каса от портокали, от коша за пране, столовете от верандата и едно малко национално знаме от кутийка пуканки, което ми беше дал Джем.

Атикус се върна за обед и ме завари да се прицелвам от крепостта през улицата.

— Къде се целиш?

— В задника на мисис Моди. Атикус се обърна и видя как моята голяма мишена се навежда над храстите. Той тикна шапката си назад и прекоси улицата.

— Моди — повика я той, — трябва да те предупредя. Заплашва те сериозна опасност.

Мисис Моди се изправи и погледна към мене.

— Атикус, ти си цял дявол — каза тя.

Атикус се върна и ми каза да напусна позицията си.

— И втори път да не те виждам да насочваш пушката към някого. Искаше ми се баща ми наистина да е дявол. Разпитах Калпурния по този въпрос.

— Мистър Финч ли? Та той може да прави много неща!

— Какви например?

Калпурния се почеса по главата.

— Не зная точно — отвърна тя.

Джем настоятелно попита дали Атикус ще играе за методистите, а Атикус му отговори, че е твърде стар за тия работи и че би си счупил врата. Методистите искаха да изплатят ипотеката на тяхната черква и бяха поканили баптистите, на футболен мач. Бащите на всички деца от града щяха да играят, с изключение на Атикус. Джем каза, че не желае да отиде, но не можа да устои и застана мрачно край игрището, заедно с Атикус и мене, за да гледа как бащата на Сесил Джейкъбс вкарва гол за баптистите.

Една събота ние с Джем решихме да предприемем ловна експедиция и да намерим някой заек или катеричка. Бяхме отминали на около петстотин метра от къщата на Редли, когато видях, че Джем се вглежда надолу по улицата. Беше извърнал глава встрани и поглеждаше с края на окото си.

— Какво гледаш?

— Онова старо куче — отвърна той.

— Това е старият Тим Джонсън, нали?

— Да.

Тим Джонсън беше собственост на мистър Хари Джонсън, който караше автобуса за Мобил и живееше в южния край на града.

Тим беше кафяв птичар и любимец на Мейкомб.

— Какво прави?

— Не знам, Скаут. По-добре да се върнем в къщи.

— Ей, Джем, сега сме февруари!

— Все едно, отивам да кажа на Калп.

Ние хукнахме към къщи и изтичахме в кухнята.

— Калп — каза Джем, — можеш ли да дойдеш за минутка на тротоара?

— Защо, Джем? Не мога всеки път, когато ти хрумне, да излизам.

— На улицата има едно куче и нещо не е наред.

Калпурния въздъхна.

— Не мога да превързвам лапите на всяко ранено куче. В банята има бинт, взemi го и сам го превържи.

Джем поклати глава.

— Кучето е болно, Калп. Нещо не му е наред.

— Какво прави, да не се опитва да си захапне опашката?

— Не, ей така прави.

Джем преглътна като златна рибка, сгърби рамене и разтърси тялото си.

— Ей така върви и като че ли не иска да върви така, но не може другояче!

— Да не ме разиграваш, Джем Финч? — гласът на Калпурния стана строг.

— Не, Калп, честна дума.

— Тичаше ли?

— Не, само подтичваше, но много бавно. Идва право насам.

Калпурния изплакна ръцете си и последва Джем на двора.

— Не виждам никакво куче — каза тя.

Последва ни покрай къщата на Редли и погледна там, където ѝ показва Джем. Тим Джонсън едва се виждаше в далечината, не се беше приближил към нас. Вървеше наклонен, сякаш десните му крака бяха по-къси от левите. Напомни ми кола, заседнала в пясък.

— Изкривил се е — каза Джем.

Калпурния се взря, сграбчи ни за рамената и ни повлече към къщи. Тя затръшна дървената врата, отиде на телефона и извика:

— Дайте ми кантората на мистър Финч!

— Мистър Финч! — завика тя. — Обажда се Калпурния. Ей богу, долу на улицата има едно бясно куче... идва към нас, да, сър, кучето е... мистър Финч, кучето е старият Тим Джонсън, да, сър... да...

Тя затвори телефона. Попитахме я какво е казал Атикус, а тя поклати глава. Почука по вилката на телефона и каза:

— Мис Юла Мей, вижте, госпожице, свърших с мистър Финч, прекъснете връзката, моля, слушайте, мис Юла Мей, можете ли да позвъните на мисис Рейшъл, мис Стефани Крауфорд и на всички, които имат телефон на нашата улица, и да им кажете, че навън се разхожда бясно куче? Моля ви се, госпожице! — Калпурния се заслуша. — Знам, че сме февруари, мис Юла Мей, но познавам кое куче е бясно. Побързайте, моля ви се, госпожице!

Калпурния попита Джем:

— У Редли имат ли телефон?

Джем погледна в указателя и каза, че нямат.

— Те и без това не излизат, Калп.

— Няма значение, трябва да им кажа.

Тя изтича на предната веранда, а ние с Джем я последвахме по петите.

— Стойте в къщи — извика тя.

Предупреждението на Калпурния беше стигнало до съседите. Докъдето поглед стигаше, всички врати бяха здраво затворени. Тим Джонсън не се виждаше никъде. Гледахме как Калпурния запретна над колене престилката и полата си, и изтича към Редлиевци. Изкачи се по стъпалата на предната врата и заудря по вратата. Никой не ѝ отговори и тя извика:

— Мистър Натан, мистър Артър, едно бясно куче идва насам! Бясно куче!

— Трябваше да мине отзад — казах аз.

Джем поклати глава.

— Сега вече няма значение.

Калпурния продължи да удря по вратата, но напразно. Никой не отговори на нейното предупреждение; изглежда никой не я беше чул.

Калпурния се втурна към задната врата, а пред нашата къща спря един черен форд. От него излязоха Атикус и мистър Хек Тейт.

Мистър Хек Тейт беше шерифът на окръга Мейкомб. Беше висок колкото Атикус, но по-слаб. Имаше дълъг нос, носеше обуца с обковани с метал дупчици за връзките, брич и ловджийска куртка. На кръста му се подаваше патрондаш с натикани в него патрони. В ръка носеше голяма тежка пушка. Когато двамата се качиха на верандата, Джем отвори вратата.

— Стой вътре, сине — каза Атикус. — Къде е кучето, Калп?

— Трябва да е наблизко — отвърна Калпурния и посочи към улицата.

— Не тича ли? — попита мистър Тейт.

— Не, сър! Сега се гърчи, мистър Хек.

— Да тръгнем насреща му, а, Хек? — попита Атикус.

— По-добре да почакаме, мистър Финч. Те обикновено вървят направо, но не е сигурно. Може да мине по завоя и дано да е така, защото иначе ще влезе в задния двор на Редли. Да почакаме за минутка...

— Не вярвам да влезе в двора на Редли — каза Атикус. — Ще го спре оградата. Сигурно ще продължи по улицата...

Аз мислех, че на бесните кучета им тече пяна от устата, че препускат, скачат и се хвърлят по гърлата на хората, мислех, освен това, че побесняват през август. Ако Тим Джонсън вършеше същото, нямаше да ме е толкова страх.

Нищо не е по-страшно от празна улица, на която се очаква да стане нещо. Дърветата не мръдваха, присмехулиците замлъкнаха, а дърводелците бяха изчезнали от двора на мисис Моди. Чух мистър Тейт да подсмърча и след това да се изсеква. Видях го да премества пушката в ръка. Видях лицето на мис Стефани Крауфорд през стъклото на прозореца ѝ. Мисис Моди се появи и застана до нея. Атикус стъпи върху пръчката на един стол и бавно потри ръце в бедрото си.

— Ето го — каза тихо той.

Тим Джонсън се появи откъм завоя покрай къщата на Редли; вървеше като пиян по тротоара.

— Погледни го — пошепна Джем. — Мистър Хек каза, че бесните кучета вървели направо, а той дори не може да се задържи на улицата.

— Изглежда ми много болен — казах аз.

— Ако му се изпречи нещо, веднага ще се нахвърли върху него.

Мистър Тейт вдигна ръка до челото си и се наведе напред.

— Бесен е, мистър Финч.

Тим Джонсън напредваше като костенурка, но нито си играеше, нито душеше листата: сякаш си беше определил някаква цел и невидима сила го тикаше право към нас. Виждаше се как потръпва като кон, който разгонва мухите от себе си; челюстта му се отвори и затвори; беше наклонен на една страна, но нещо постепенно го тласкаше все по-близо до нас.

— Търси си място къде да умре — каза Джем.

Мистър Тейт се извърна.

— Съвсем не е на умирање, Джем, ами едва сега го хваща.

Тим Джонсън стигна до пресечката, която започваше срещу къщата на Редли, и се спря с последните си остатъци от здрав разум, сякаш се замисли накъде да тръгне. Направи няколко колебливи крачки и застина пред вратата на Редли; опита се да се върне, но не можа.

— Можеш да го удариш вече, Хек — каза Атикус — Побързай, докато не е тръгнал по страничната улица, бог знае кой е зад ъгъла. Прибери се, Калп.

Калпурния отвори вратата, спусна резето, после го вдигна и се хвана за резето. Опита се да ни закрие с тялото си, но ние с Джем гледахме изпод ръцете ѝ.

— Вземи я, мистър Финч. — Мистър Тейт подаде пушката на Атикус; ние с Джем едва не припаднахме.

— Не губи време, Хек — каза Атикус. — Хайде!

— Мистър Финч, работата трябва да се свърши с един изстрел.

Атикус поклати буйно глава.

— Не стой така, Хек! Няма да те чака цял ден да го...

— За бога, мистър Финч, виж го къде е! Ако не го уцелиш, ще удариш право в прозореца на Редли! Аз не съм толкова, добър стрелец и ти го знаеш!

— От тридесет години не съм стрелял с пушка...

Мистър Тейт почти хвърли пушката на Атикус.

— Ще бъда много по-спокоен, ако сега стреляш ти — каза той.

Като в мъгла, ние с Джем видяхме баща ни да взема пушката и да излиза насред улицата. Вървеше бързо, но на мен ми се струваше, че се движи като плувец под водата: времето течеше ужасно бавно.

Атикус вдигна очилата си, Калпурния прошепна.

— Исусе, помогни му! — и притисна длани към бузите си.

Атикус побутна очилата си нагоре, те се плъзнаха и той ги пусна на улицата. В тишината чух как се счупиха стъклата. Атикус потърка очите и брадичката си; видяхме го, че примигва силно.

Пред вратата на Редли Тим Джонсън беше взел вече някакво решение с остатъците си от здрав разум. Накрая беше успял да се извърне, за да продължи първоначалния си курс нагоре по нашата улица. Направи две крачки напред, спря и вдигна глава. Видяхме как тялото му се вдърви.

С бързи движения, които ни се сториха почти едновременни, Атикус натисна спусъка точно, когато допря приклада до рамото си.

Раздаде се изстрел. Тим Джонсън подскочи, преобърна се и се строполи на тротоара в кафяво-бяла купчина. Дори не разбра какво го беше поразило.

Мистър Тейт скочи от верандата и изтича до вратата на Редли. Спря пред кучето, приклегна, извърна се и посочи с пръст към челото си над лявото око.

— Малко вдясно си улучил, мистър Финч — извика той.

— Винаги бия малко вдясно — отвърна Атикус. — Ако можех да избирам, щях да взема ловджийска пушка.

Той се наведе, взе очилата си, разтроши с ток счупените стъкла, докато станаха на прах, отиде при мистър Тейт и се загледа в Тим Джонсън.

Вратите една по една се заотваряха и кварталът бавно се съживи. Мисис Моди слезе заедно с мис Стефани Крауфорд.

Джем беше сякаш парализиран. Ощипах го, за да го накарам да се мръдне, но Атикус ни видя, че отиваме към него, и извика:

— Стойте там.

После мистър Тейт и Атикус се върнаха в нашия двор и мистър Тейт се усмихваше.

— Ще кажа на Зибо да го прибере — каза той. — Не си забравил много, мистър Финч. Казват, че подобно нещо не се забравя.

Атикус мълчеше.

— Атикус? — каза Джем.

— Какво?

— Нищо.

— Видях те, „Финч с един изстрел“!

Атикус се извърна и се изправи право пред мисис Моди. Те се изгледаха мълчаливо и Атикус се качи в колата на шерифа.

— Ела — каза той на Джем. — И не се приближавайте до кучето, разбираш ли? Не се приближавайте, защото и мъртво е толкова опасно, колкото и живо!

— Да, сър — отвърна Джем. — Атикус...

— Какво има, сине?

— Нищо.

— Какво става с тебе, бе момче? Да не си онемял? — каза мистър Тейт и се захили на Джем. — Не знаеше ли, че баща ти е...

— Мълчи, Хек — каза Атикус. — Да отиваме в града.

Те си отидоха, ние с Джем спряхме пред вратата на мис Стефани и зачакахме появата на Зибо с боклукджийския камион.

Джем стоеше зашеметен, а мис Стефани каза:

— Хм, хм, хм, кой би могъл да предположи, че ще се появи бясно куче през февруари? Може да не е било бясно, а само да е пощръкляло. Леле, леле, каква физиономия ще направи Хари Джонсън,

като се върне от Мобил и разбере, че Атикус Финч е застрелял кучето му. Хващам се на бас, че кучето само е хванало бълхи...

Мисис Моди каза, че мис Стефани би пяла друга песен, ако Тим Джонсън продължаваше да се разхожда по улицата и че скоро ще разберат какво му е било, защото ще изпратят главата в Монтгомъри.

Джем най-после започна да говори несвързано.

— Видя ли го, Скаут? Видя ли го как стоеше там?... Изведнъж се отпусна и сякаш пушката беше част от него... толкова бързо стреля, като... аз трябва да се целя десет минути, за да улуча нещо...

Мисис Моди се захили ехидно.

— Е, сега, Джин-Луиза — каза тя, — още ли мислиш, че баща ти нищо не може да прави? Още ли се срамуваш от него?

— Не, госпожо — отвърнах аз кротко.

— Онзи ден забравих да ти кажа, че освен дето свири на окарина, Атикус Финч на времето беше най-безпогрешният стрелец в окръга Мейкомб.

— Безпогрешен стрелец... — откликна се Джем.

— Точно така казах, Джем Финч. Предполагам, че сега и ти ще запееш друга песен. Та вие не знаехте ли, че прякорът му като малък беше „Финч с един изстрел“? Като момче в „Пристанището“ той се оплакваше, че изхабил патроните си, когато свалеше четиринадесет гълъба с петнадесет изстрела.

— Никога не ни е разправял за това — измърмори Джем.

— Значи, никога нищо не ви е разправял?

— Не, госпожо.

— Чудно ми е, защо сега не ходи на лов — казах аз.

— Може би, аз мога да ти обясня — каза мисис Моди. — Баща ти е преди всичко благороден по душа. Това, че е добър стрелец, е дар божи, талант... разбира се, трябва човек да се упражнява, да се усъвършенства, но стрелбата не е като пианото или нещо подобно. Аз мисля, че той се е отказал от пушката си, защото е разбрал, че бог му е дал несправедливо преимущество над повечето живи същества. Предполагам, че се е зарекъл да не стреля, освен в краен случай и ето, че днес се яви такъв краен случай.

— А според мене, той би трябвало да се гордее — казах аз.

— Умните хора не се гордеят с талантите си — отвърна мисис Моди.

Дойде Зибо. Той взе една вила от боклукджийския камион и внимателно вдигна Тим Джонсън. Хвърли кучето в камиона, а след това поля с нещо мястото, където Тим беше паднал.

— Известно време никой да не идва насам — извика той.

Ние се прибрахме в къщи и аз казах на Джем, че в понеделник ще има за какво да говорим в училище, Джем се нахвърли върху мене.

— Нищо няма да казваш, Скаут.

— Защо? Непременно ще разкажа. Не на всички деца бащите им са най-добрите стрелци в окръга!

— Ако Атикус искаше да знаем — каза Джем, — щеше да ни разправи сам. Ако се гордее с това, щеше да ни го каже.

— Може просто да е забравил — казах аз.

— Не, Скаут, ти не разбираш. Атикус е наистина стар, но сега вече за мене няма значение, че не може да прави нищо, пет пари не давам, дори съвсем нищо да не може да прави!

Джем взе един камък и тържествено го хвърли към гаража. Изтича след камъка и викна към мен:

— Атикус е джентълмен, също като мене!

---

[1] Присмехулник (mocking bird) — американска пойна птица от рода на дроздовете (на лат. *Mimus polyglottos*), която имитира други гласове, човешки и животински. — Б.пр. ↑

Докато двамата с Джем бяхме малки, ограничавахме движението си вътре в нашия квартал, но след като постъпих във втори клас и бяхме престанали да мъчим Бу Редли, търговският център на Мейкомб все по-често ни привличаше нагоре по улицата, а пътят натам минаваше покрай имота на мисис Хенри Лафайет Дюбоуз. Беше невъзможно да се отиде в града, без да се мине покрай нейната къща, освен ако заобиколиш цяла миля. Спомените за предишните ми дребни стълкновения с нея не ме предразполагаха към нови срещи, но Джем каза, че все някога трябвало да порасна.

Мисис Дюбоуз имаше само една негърка прислужничка и живееше на нашата улица, през две къщи от нас, в дом с открита тераса и стръмна стълба. Беше много стара и повечето време прекарваше в леглото, а останалата част от деня — в стол на колела. Носеше се слух, че сред безбройните си шалове и одеяла, тя криела старинен пистолет.

Ние с Джем я мразехме. Ако седеше на верандата, докато минавахме, тя ни изглеждаше ехидно, безмилостно ни питаше за нашето поведение и тъжно предричаше какво ще излезе от нас — обикновено от нас нямаше да излезе нищо. Бяхме решили да минаваме по отсрещния тротоар, но се отказахме и от тази идея, защото това само я караше да повишава глас, докато я чуеше целият квартал.

Не можехме с нищо да ѝ угодим. Ако ѝ кажех весело: „Здрасти, мисис Дюбоуз!“, тя отговаряше: „Не ми казвай «здрасти», грозно момиче! Трябва да ми казваш «Добър ден, мисис Дюбоуз!»“

Беше зла. Веднъж чу Джем да говори за баща ни и да го нарича „Атикус“ и едва не получи удар. Освен че бяхме най-дръзките и нахални глупаци, които била виждала, тя ни заяви колко жалко било, че баща ни не се оженил повторно след смъртта на мама. Нямало поочарователна жена от мама, каза тя, и било просто обидно да се гледа как Атикус оставя децата ѝ да подивяват. Аз не помнех мама, но Джем я помнеше, понякога ми разказваше за нея и когато мисис Дюбоуз ни обсипа с тия думи, той побледня като платно.

След като преживя историята с Бу Редли, бясното куче и други някои ужаси, Джем заключи, че би било страхливост да спираме пред къщата на мис Рейшъл и там да чакаме, затова реши всяка вечер да тичаме до ъгъла на пощата, за да посрещаме Атикус от работа. Безброй пъти Джем посрещаше Атикус, разярен от последните подмятания на мисис Дюбоуз.

— По-спокойно, сине — казваше Атикус. — Тя е стара и болна. Горее главата и бъди джентълмен. Каквото и да ти говори, не трябва да губиш самообладание.

Джем казваше, че не е толкова болна, щом може да крещи така високо. Когато тримата стигаме до нейната къща, Атикус свалеше шапка, размахваше я учтиво към нея и казваше:

— Добър вечер, мисис Дюбоуз! Днес изглеждате като на картина.

Никога не чух Атикус да казва на каква картина изглежда. Той й разправяше новините от съда и изразяваше надежда, че тя ще се чувствува добре на следващия ден. После слагаше шапка, качваше ме на раменете си в нейно присъствие и в здрача се прибирахме в къщи. В подобни случаи мислех, че баща ни е най-храбрият човек на света, макар да мразеше пушките и никога да не беше ходил на война.

Джем навърши дванадесет години, на другия ден парите, които му бяха подарили, почнаха да му парят в джоба и рано следобед ние се отправихме към града, Джем мислеше, че има достатъчно пари да купи една малка парна машина за себе си и диригентска палка за мене.

Отдавна бях хвърлила око на тази палка, изложена в „Елмор“ на витрината и украсена с пайети и станиол — струваше седемнадесет цента. По онова време заветната ми мечта беше да порасна по-бързо и да дирижирам оркестъра на учащите се от средните учебни заведения в окръга Мейкомб. Бях развила таланта си дотам, че хвърлях диригентската палка нагоре и почти я улавях, когато падаше; поради това Калпурния не ме пускаше в къщата, щом ме видеше с пръчка в ръка. Чувствувах, че ако имам истинска палка, мога да се оправя напълно, и смятах, че е много благородно от страна на Джем да ми я купи.

Когато минахме покрай къщата на мисис Дюбоуз, тя седеше на терасата.

— Хей, къде отивате, вие двамата, по това време? — извика. — Сигурно бягате от училище. Ще позвъня на директора и ще му кажа!

— Тя хвана колелата на стола си и го извърна надясно.

— Днеска сме събота, мисис Дюбоуз — каза Джем.

— Дори и да сме събота, какво от това? — неясно отвърна тя. — Любопитно ми е дали баща ви знае къде сте?

— Мисис Дюбоуз, ние още от такива ходим сами в града! — Джем показа с ръка на два фута от тротоара.

— Не ме лъжи! — извика тя. — Джереми Финч, Моди Аткинсън ми каза, че отзарана си счупил стъблото на асмата й. Тя ще каже на баща ти и тогава ще видиш ти! Да не се казвам Дюбоуз, ако до една седмица не те изпратят в изправително училище!

Джем от миналото лято не се беше приближавал до асмата на мисис Моди, а знаеше, че дори и да се беше приближавал, мисис Моди пак нямаше да каже на Атикус, затова отрече изобщо.

— Не ми противоречи! — изрева мисис Дюбоуз. — А ти... — тя отправи към мене изкривения си от артрит показалец — ти защо си с панталони? Ти си млада дама и трябва да бъдеш с комбинезон и рокля. Ако някой не се заеме с възпитанието ти, от тебе няма да излезе нищо друго освен келнерка!... Ха! Една Финч ще прислужва по масите в кафенето „О Кей“. Хо-хо!

Обзе ме ужас. Кафенето „О Кей“ беше тайнствено заведение в северната част на градския площад. Сграбчих ръката на Джем, но той я издърпа.

— Дръж се, Скаут — пошепна той. — Не й обръщай внимание, горе главата и бъди джентълмен!

Но мисис Дюбоуз не ни остави да си тръгнем.

— И не само това, че една Финч ще прислужва на масите! Друг един Финч пък защитава в съда черни!

Джем се вцепени. Мисис Дюбоуз го беше улучила в болното място и го знаеше.

— Докъде стигна светът? Един Финч да върви против собствените си обичаи. — Тя сложи ръка на устата си. Когато я отдръпна, от нея се проточи слюнка на дълга сребриста нишка. — Ще кажа, че баща ти е също като черните и като белия измет, за който работи!

Джем се изчерви като рак. Дръпнах го за ръкава и след нас се изля цяла една разобличителна реч за израждането на нашия семеен морал. Речта се основаваше на обстоятелството, че половината от рода

Финч били и без това в лудницата, но ако майка ни била жива, нямало да се стигне до подобно положение.

Не зная какво възмути най-много Джем, но мене ме обиди нейната преценка за душевното състояние на нашия род. Бях почти свикнала да чувам обиди по адрес на Атикус. Но за първи път обидата идеше от възрастен. С изключение на забележките й срещу Атикус, нападението на мисис Дюбоуз беше нещо обикновено.

Във въздуха се носеше миризма на лято, по сенките беше хладно, но слънцето напичаше, а това бе предвестник на хубаво време; щяха да свършат занятията в училище и щеше да дойде Дил.

Джем купи парната машинка и след това отидохме в „Елмор“ за моята палка. Покупката на парната машинка не достави никакво удоволствие на Джем; той я натика в джоба си и мълчаливо тръгна с мен за в къщи. На път за в къщи аз едва не ударих мистър Лин Дис с палката и той каза: „Внимавай, Скаут!“, понеже не успях да я хвана, а когато наближихме къщата на мисис Дюбоуз, палката ми беше съвсем измацана, защото много пъти я бях изпускала в калта.

Мисис Дюбоуз не беше на верандата.

След години аз често се замислях какво бе подтикнало Джем да извърши подобна постъпка, да наруши бащиното наставление „трябва да бъдеш джентълмен, сине“ и да излезе от благородната търпимост, която наскоро бе възприел. Джем не по-малко от мене се бе наслушал на празни приказки срещу Атикус, но аз смятах за нещо естествено той да запазва хладнокръвие — Джем по начало беше спокойна натура и не избухваше лесно. По онова време обаче аз реших, че за няколко минути той просто полудя и това единствено би могло да обясни постъпката му.

Постъпката на Джем беше нещо, което и аз бих направила като нищо, ако върху мен не тежеше възбраната на Атикус, понеже, по мое мнение, тя ни запрещаваше да воюваме и против всякакви отвратителни бабички. Точно се бяхме изравнили с нейната порта, когато Джем грабна палката от ръката ми, размаха я диво и изтича по стъпалата в предната градина на мисис Дюбоуз; той забрави всичко, което му беше казал Атикус, забрави, че мисис Дюбоуз крие пистолет в шаловете си и че ако тя не го улучи, прислужницата й Джеси сигурно няма да го пропусне.

Джем се поуспокои едвам, когато беше прекършил върховете на всички камелии в двора на мисис Дюбоуз и когато земята беше застлана със зелени пъпки и листа. Той строши палката в коляното си и захвърли двете парчета на земята.

До това време аз пицях. Джем ме дръпна за косата, каза, че пак ще ме дръпне, и че ако не млъкна, ще ме оскубе цялата. Аз не млъкнах и той ме ритна. Загубих равновесие и паднах по лице. Джем ме вдигна грубо, но сякаш съжаляваше. Нямахме какво да приказваме.

Тази вечер предпочетохме да не посрещаме Атикус. Въртяхме се из кухнята, докато Калпурния ни изгони. Калпурния бе узнала всичко по някакви странни магьоснически пътища. Тя не ни утеша кой знае колко, но въпреки това даде на Джем филия препечен хляб с масло, а той го раздели за двама ни. Имаше вкус на памук.

Отидохме във всекидневната. Взех едно футболно списание, намерих снимката на Дикси Хоуел, показах я на Джем и казах:

— Много си приличате. — Това беше най-милото, което успях да измисля, но и то не помогна. Той седеше прегърбен на един люлеещ се стол до прозорците, мръщеше се и чакаше. Свечери се.

Мина време, колкото цели две геологически епохи и едва тогава чухме как подметките на Атикус се търкат в стъпалата на предната врата. Вратата щракна, последва тишина — Атикус беше при закачалката в антрето, — после той извика: „Джем!“. Гласът му беше като зимен вятър.

Атикус запали полюлея във всекидневната и ни видя замръзнали на местата си. В едната си ръка той носеше моята палка; мръсният й жълт пискюл се влачеше по килима. Протегна другата си ръка; на дланта лежаха бухнали пъпки от камелия.

— Джем — каза той, — това твоя работа ли е?

— Да, сър.

— Защо го направи?

— Тя каза, че си защищавал черните и белия измет — обясни Джем тихо.

— И ти направи това, защото тя каза така?

Устните на Джем помръднаха, но неговото „Да, сър“ не се чу.

— Сине, не се съмнявам, че твоите връстници ти досаждат, задето аз защищавам черни, както казваш, но да постъпиш така спрямо една болна, стара жена е непростително. Съветвам те да отидеш и да

поговориш с мисис Дюбоуз — каза Атикус. — После ела направо в къщи.

Джем не помръдна.

— Казах да отидеш.

Последвах Джем навън от всекидневната.

— Ти се върни — каза ми Атикус.

Върнах се.

Атикус взе вестника „Мобил прес“ и седна в люлеещия се стол, от който беше станал Джем. Не разбирах как може да седи и спокойно да си чете вестника, когато единственият му син се подлагаше на риска да бъде убит със стар, ръждясал пистолет от армията на конфедерацията. Разбира се, понякога Джем така ме дразнеше, че сама бих го убила, но като си помислех малко, виждах, че нямам никого друго, освен него. Атикус, изглежда, не разбираше тези неща, или пък му беше все едно.

Намразих го за това, но като направиш пакост, винаги бързо изпитваш умора: скоро се сгуших в скута му и той ме прегърна.

— Вече си много голяма, за да те люлея на ръце — каза той.

— На тебе ти е все едно какво ще му се случи — рекох аз. — Изпрати го да го застрелят, а той заради тебе се застъпи.

Атикус притисна главата ми под брадичката си.

— Още е рано да се безпокоиш — отвърна той. — Не вярвах, че Джем ще излезе от кожата си... мислех, че ще си имам повече неприятности с теб.

Казах му, че не виждам защо трябва ние да не излизаме от кожата си, щом всички в училище излизаха от кожата си, когато ставаше дума за него.

— Скаут — каза Атикус, — когато дойде лятото, ще трябва да запазваш спокойствие и при много по-лоши поводи... зная, че не е справедливо за тебе и Джем, но понякога трябва да се помиряваме с положението и нашето държане, когато сме в трудно положение, трябва да бъде... Мога само да ти кажа, че като пораснете с Джем, може би ще погледнете назад със съчувствие и ще разберете, че не съм ви предал. Това дело, делото на Том Робинсън, е въпрос на съвест... Скаут, ако не се опитам да помогна на този човек, не ще мога вече да ходя на църква и да се моля на бога.

— Атикус, сигурно се лъжеш...

— Защо?

— Почти всички мислят, че те са прави, а ти не си...

— Те имат право да мислят така и тяхното мнение трябва да се уважава — каза Атикус, — но за да живея в мир с хората, трябва да живея в мир със себе си. Единственото нещо, което не се подчинява на мнозинството, е съвестта на човека.

Джем се върна и ме завари още в скута на Атикус.

— Е, какво, сине? — попита Атикус.

Той ме изправи на крака и аз незабелязано огледах Джем. Беше цял и невредим, но изразът на лицето му беше особен. Може би тя го бе заставила да пие очистително!

— Разчистих и се извиних, но не се чувствавам виновен. И казах още, че ще работя в нейната градина всяка събота и ще се постарая камелиите отново да покарат.

— Не е имало смисъл да се извиняваш, щом не се чувствуващ виновен — рече Атикус. — Джем, тя е стара и болна. — Не можеш да я държиш отговорна за думите и постъпките ѝ. Разбира се, бих предпочел тя да каже всичко това на мене, а не на вас, но не винаги става така, както искаме.

Джем сякаш не можеше да вдигне поглед от една роза на килима.

— Атикус — каза той. — Тя иска да ѝ чета.

— Да ѝ четеш ли?

— Да, сър. Иска всеки следобед след училище да ходя при нея, също и всяка събота, и да ѝ чета на глас по два часа. Атикус, наистина ли трябва да ѝ чета?

— Разбира се.

— Но тя иска да ходя при нея цял месец.

— Щом иска, ще ходиш при нея цял месец.

Джем внимателно стъпи с пръсти върху центъра на розата и го натисна. Накрая каза:

— Атикус, от улицата не е толкова лошо, но вътре е... вътре е съвсем тъмно и страшно. Навсякъде има сенки и по тавана пълзят страшни неща...

Атикус се усмихна смръщено.

— Такова нещо би трябвало да се понрави на въображението ти. Нищо, ти пък си мисли, че си в къщата на Редли!

Другия понеделник следобед Джем и аз се изкачихме по стръмната стълба на мисис Дюбоуз и пресякохме отворената веранда. Джем беше въоръжен с „Айвънхоу“ и се гордееше, че знае повече от мене — почука на втората врата вляво.

— Мисис Дюбоуз? — повика той.

Джеси отвори дървената врата и дръпна резето на стъклената.

— Ти ли си, Джем Финч? — попита тя. — Водиш и сестра си? Не знам...

— Пусни ги и двамата, Джеси — каза мисис Дюбоуз.

Джеси ни пусна да влезем и отиде в кухнята.

Щом прекрачихме прага и ни посрещна подтискаща миризма. Миризма, която често бях срещала в прогнили от влага сиви къщи, където горят газени лампи, черпят вода от кладенци и спят на чаршафи от небелено домашно платно. Тази миризма винаги ме плашеше и ме караше да стоя нащрек.

В ъгъла на стаята имаше месингов креват, а в него лежеше мисис Дюбоуз. Почудих се дали не е легнала заради постъпката на Джем и за миг я съжалих. Лежеше под куп одеяла и ни гледаше почти дружелюбно.

До кревата ѝ имаше мраморна мивка; върху нея стоеше чаша с лъжичка, спринцовка с червено бутало, кутия хигроскопичен памук и железен будилник на три крачета.

— Значи, доведе и мръсното си сестриче, а? — посрещна ни тя.

— Сестра ми не е мръсна — каза спокойно Джем — и мене не ме е страх от вас! — Въпреки това коленете му трепереха.

Очаквах, че ще се нахвърли върху него с дълго слово, но тя каза само:

— Можеш да почнеш да четеш, Джереми.

Джем седна в едно плетено кресло и разтвори „Айвънхоу“. Аз придърпах друго кресло и седнах до него.

— Ела по-близо — каза мисис Дюбоуз. — Ела до кревата.

Ние приближихме столовете си. Никога не се бях приближавала толкова близо до нея и повече от всичко на света ми се искаше пак да отдръпна стола си настрани.

Тя беше ужасяваща. Лицето ѝ имаше цвят на мръсен калъф за възглавница, а от ъглите на устата ѝ се стичаше блестяща влага и се спускаше като ледени висулки към дълбоките бръчки около

брадичката. Бузите ѝ бяха осеяни със старчески петна, а в безцветните ѝ очи се открояваха тъмни зеници. Ръцете бяха възлести, а ноктите — обрасли с кожички. Не си беше сложила долната челюст и горната ѝ уста се издаваше напред; от време на време повдигаше долната си устна до горната челюст и заедно с нея се повдигаше и брадичката ѝ. От това слюнките ѝ започваха да текат по-бързо.

Стараех се да не я гледам. Джем разтвори „Айвънхоу“ и зачете. Опитах се да чета заедно с него, но той четеше много бързо. Когато стигаше до дума, която не познаваше, Джем я прескачаше, но мисис Дюбоуз го хващаше и го караше да я произнесе буква по буква. Джем чете, може би, двадесет минути и през цялото това време аз гледах ту към изцапаната със сажди камина, ту през прозореца, където и да е, само да не я гледам нея. Джем продължаваше да чете, а аз забелязах, че мисис Дюбоуз започна все по-рядко да го поправя. Веднъж Джем не довърши една фраза, а тя дори не забеляза. Беше престанала да го слуша. Погледнах към кревата.

С мисис Дюбоуз се бе случило нещо. Лежеше в кревата с издърпани до брадичката одеяла. Виждаха се само главата и раменете ѝ. Главата ѝ бавно се въртеше ту на едната, ту на другата страна. От време на време разтваряше широко уста и виждах как мърда езика си. По устните ѝ се събираше слюнка; тя я преглъщаше и отново отваряше уста. Устата ѝ сякаш живееше самостоятелен живот, независимо от тялото, отваряше се и се затваряше като мида по време на отлив. От време на време издаваше звук „пт“ — сякаш вреше каша.

Дръпнах Джем за ръкава.

Той ме погледна, после — към кревата. Главата ѝ се извърна отново към нас и Джем я попита:

— Мисис Дюбоуз, да не ви е лошо?

Тя не го чу.

Будилникът извънтя и ни изплаши здравата. Малко по-късно, все още настръхнали, ние с Джем бяхме на тротоара и се запътихме към къщи. Не избягахме — Джеси ни изпрати: преди още будилникът да беше спрял, тя влезе в стаята и ни избута навън.

— Хайде, вървете си — каза тя.

Джем се поколеба на вратата.

— Време е да взема лекарства — обясни Джеси. Докато вратата се затваряше зад нас, видях Джеси да се отправя бързо към кревата на

мисис Дюбоуз.

Прибрахме се у дома, беше едва четири без петнадесет и ние с Джем играхме футбол в задния двор, докато стане време да посрещнем Атикус. Атикус донесе два жълти молива за мен и едно футболно списание за Джем, това, предполагам, беше нещо като мълчаливо възнаграждение за първото ни посещение при мисис Дюбоуз. Джем му разправи какво се беше случило.

— Изплаши ли ви? — попита Атикус.

— Не, сър — отвърна Джем, — но е много противна. Има някакви припадъци. И непрекъснато ѝ тече слюнката.

— Тя не е виновна. Когато са болни, хората понякога не са много приятни за гледане.

— Мене ме изплаши — казах аз.

Атикус ме погледна над очилата си.

— Не си длъжна и ти да ходиш с Джем.

Следващият следобед при мисис Дюбоуз беше като първия. Такива бяха и другите следобеди, докато постепенно се установи известен ред: всичко започваше нормално — отначало мисис Дюбоуз дразнеше Джем, като разговаряше на своите любими теми: как ѝ унищожил камелиите и как баща ни бил чернолюбец, после ставаше все по-мълчалива, докато изпадаше в унес. Будилникът иззвъняваше, Джеси ни отправяше и остатъкът от следобеда оставаше за нас.

— Атикус — казах аз една вечер, — какво точно значи чернолюбец.

Лицето на Атикус придоби сериозен израз.

— Да не би някой да ти вика така?

— Не, сър, така те нарича мисис Дюбоуз. Всеки следобед те нарича така за разгривка. За пръв път го чух на Коледа, когато Френсис те нарече така.

— Затова ли се нахвърли върху него? — попита Атикус.

— Да, сър...

— Тогава защо ме питаш какво значи?

Опитах се да обясня на Атикус, че не се бях ядосала толкова от думите на Френсис, колкото от начина, по който ги беше казал.

— Все едно, че ми казваше „сополанка“ или нещо такова.

— Скаут — каза Атикус, — „чернолюбец“ е една от тези думи, които не означават нищо... също като „сополанка“. Трудно е да ти го

обясня — простите хора я употребяват, когато им се струва, че някой се отнася с негрите по-добре, отколкото със самите тях. Употребява се и от някои хора като нас, когато искат да нагрубят някого.

— Ти нали не си чернолюбец?

— Чернолюбец съм, разбира се. Старая се да обичам всички... Понякога ми ставаше мъчно, мъничката ми, но ти знай, че никога не е обидно да те назоват с нещо, което на някого се струва оскърбително. Това само показва колко е жалък такъв човек и не е обидно за тебе. Не се огорчавай от мисис Дюбоуз. Тя си е достатъчно нещастна.

Месеца почти изтичаше и Джем веднъж преодоляваше сър Уолтър Скаут, както на шега го наричаше, а мисис Дюбоуз го поправяше на всяка дума, когато на вратата се почука.

— Влез — изкрещя тя.

Беше Атикус. Той се приближи до кревата и хвана ръката на мисис Дюбоуз.

— Връщах се от работа, не видях децата и помислих, че може би са още тук — каза той.

Мисис Дюбоуз му се усмихна. Никак не можех да си обясня как му говори, когато по всичко личеше, че не може да го понася.

— Знаеш ли колко е часът, Атикус? — попита тя. — Точно пет и четиринадесет минути. Будилникът е нагласен да звъни в пет и половина. Имай го предвид.

Внезапно съобразих, че с всеки изминат ден ние оставахме по малко повече у мисис Дюбоуз, че с всеки изминат ден будилникът звънеше малко по-късно и че когато иззвъняваше, тя вече бе припаднала. Днес тя дразни Джем цели два часа, без да дава признаци на скорошен припадък и аз се чувствавах попаднала в безнадеждна клопка. Будилникът беше сигнал за нашето освобождение; какво щяхме да правим, ако някой ден не иззвънеше?

— Мислех, че Джем трябваше да четете определен брой дни — каза Атикус.

— Една седмица още, за по-сигурно — отвърна тя.

— Но... — надигна се Джем.

Атикус протегна ръка и Джем млъкна. Прибирахме се в къщи и Джем каза, че е трябвало да четете един месец, месецът е изтекъл и сега не е честно да продължава.

— Само една седмица, сине — каза Атикус.

— Не — отказа Джем.

— Да — рече Атикус.

Другата седмица пак бяхме у мисис Дюбоуз. Будилникът вече не звънеше и мисис Дюбоуз ни освобождаваше с: „Достатъчно за днес“, но толкова късно, че когато се прибирахме, Атикус вече си четеше вестника. Припадъците ѝ спряха, но тя си оставаше същата във всяко друго отношение: когато сър Уолтър Скот се впускаше в дълги описания на ровове и замъци, мисис Дюбоуз се отегчаваше и почваше да се заяжда с нас:

— Джереми Финч, бях ти казала, че ще съжаляваш, дето унищожи камелиите ми. Сега вече съжаляваш, нали?

Джем казваше, че наистина съжалява.

— Мислеше си, че можеш да погубиш моите „планински снегове“, а? А Джеси ми казва, че най-високата пуска отново пъпки. Другия път ще знаеш точно как да постъпиш, нали? Ще ги изкорениш, нали?

Джем отвърщаше, че непременно ще ги изкорени.

— Недей мрънка, момче! Вдигни глава и кажи: „да, госпожо“. Само че като имаш предвид кой е баща ти, май не ти се иска да вдигаш глава!

Джем повдигаше брадичка и се вглеждаше в мисис Дюбоуз, без по лицето му да се чете гняв. През изтеклите седмици той беше възприел израза на учтивост и далечен интерес, с който посрещаше и най-невероятните ѝ, смръзващи кръвта измислици.

Най-после настъпи денят, когато мисис Дюбоуз каза „Достатъчно“ и прибави: „Това е всичко. Довиждане.“

Изпитанието свърши. В изблик на радост ние изскочихме на тротоара и започнахме да скачаме и да викаме.

Тази пролет беше добра: дните нараснаха и имахме повече време за игра. Главата на Джем беше пълна с данни за футболистите от цялата страна. Всяка вечер Атикус ни четеше спортните страници на вестника. Като се съдеше по предполагаемия състав, отборът на Алабама можеше и тази година да завоюва Розовата купа, макар че ние не можехме да произнесем нито едно от имената на играчите. Една вечер Атикус беше стигнал до средата на спортния преглед от Уинди Ситън, когато телефонът иззвъня.

Той се обади, отиде до закачалката и си взе шапката.

— Отивам до мисис Дюбоуз — каза той. — Няма да се бавя.

Но Атикус се забави твърде много. Като се върна, носеше кутия за бонбони. Атикус седна във всекидневната и сложи кутията на пода, до стола си.

— Какво искаше? — попита Джем.

Не бяхме виждали мисис Дюбоуз цял месец. Когато минавахме покрай нейната къща, тя вече не седеше на верандата.

— Тя умря, сине — каза Атикус. — Умря преди няколко минути.

— О! — възкликна Джем. — Това е добре.

— Вярно — каза Атикус. — Тя вече не се мъчи. Дълго време беше болна. Знаеш ли, сине, от какво имаше припадъци?

Джем поклати глава.

— Мисис Дюбоуз беше морфинистка — каза Атикус. — Много години тя е вземала морфин, за да успокои болките си. Лекарите я бяха научили. Тя можеше да прекара живота си, като взема морфин, и нямаше да изпитва болки, но характерът ѝ бе твърде упорит...

— Сър? — каза Джем.

— Точно преди твоя подвиг в градината, тя ме повика да направя завещанието ѝ. Доктор Рейнолдс ѝ беше казал, че ѝ остават само няколко месеца. Всичките ѝ делови работи бяха в пълен ред, но тя каза: „Има още нещо, което не е наред“.

— И какво беше то? — попита Джем озадачен.

— Тя каза, че ще напусне този свят, без да е задължена за нищо и на никого. Джем, когато човек е болен като нея, съвсем редно е да взема всичко, само и само да му олекне. За нея обаче това не беше редно. Тя каза, че преди да умре, ще се откаже от морфина и точно така направи.

— Значи от това са били припадъците ѝ? — попита Джем.

— Да, от това са били. През по-голямата част от времето, докато си ѝ чел, тя сигурно не е чувала нито дума. С цялото си съзнание и същество тя е чакала да иззвъни будилникът. Дори и да не ѝ беше паднал в ръцете, аз щях да те накарам да ѝ четеш. Може би това ѝ е било поне малко забавно. Имаше и още една причина...

— И свободна ли умря? — попита Джем.

— Като планински въздух — отвърна Атикус. — Беше в пълно съзнание почти до последния миг. В съзнание — усмихна се той — и не престана да ругае. Продължаваше от все сърце да не одобрява

постъпките ми и каза, че сигурно цял живот ще трябва да те спасявам от затвора. Накара Джеси да приготви тази кутия за тебе...

Атикус посегна и взе кутията за бонбони. Подаде я на Джем.

Джем отвори кутията. Вътре, заобиколена от парчета влажен памук, лежеше бяла, прекрасна камелия. Беше „планински сняг“.

Очите на Джем едва не изскочиха. Той захвърли кутията.

— Дъртата му вещица! — изкрещя той. — Защо не ме остави на мира?

За миг Атикус се изправи на крака и застана над него. Джем зарови глава в ризата му.

— Шт! — каза Атикус. — Струва ми се, че с това тя е искала да ти каже: „Всичко вече е наред, Джем, всичко е наред“. Трябва да знаеш, че тя беше истинска дама.

— Дама ли? — Джем вдигна глава. Лицето му беше почервено. — След онези работи, които говореше срещу тебе, тя дама?

— Да. Тя си имаше собствени възгледи за нещата, твърде различни от моите, може би... Сине, аз ти казах, че дори и да не беше излязъл от кожата си тогава, пак щях да те накарам да й четеш. Искях да разбереш нещо от нея, исках да видиш какво означава истинска храброст и да не мислиш, че човек е храбър само когато има оръжие в ръка. Храброст е, когато знаеш, че си победен още преди да започнеш, но въпреки това започваш и се държиш докрай. Тогава много рядко побеждаваш, макар че понякога и това се случва. Мисис Дюбоуз победи. Тя умря, както изискваха нейните възгледи, без да е задължена на никого и на нищо. Никога не съм срещал толкова храбра личност.

Джем вдигна кутията за бонбони и я захвърли в огъня. Взе камелията и когато отивах да си легна, видях, че опипва широките й листца. Атикус четеше вестник.

ВТОРА ЧАСТ

Джем стана на дванадесет години. Беше трудно да се живее с него — непостоянен и мрачен. Имаше ужасен апетит и толкова често ми казваше да го оставя на мира, че аз се посъветвах с Атикус.

— Сигурно има тения, а?

Атикус каза, че не, просто Джем растял. А пък аз трябвало да бъда по-търпелива към него и да го безпокоя, колкото може по-малко.

Тази промяна у Джем се прояви в течение на няколко седмици. Мисис Дюбоуз наскоро бе погребана — докато ходеше да ѝ чете, Джем се нуждаеше от моето присъствие и беше много доволен от него. И сякаш само за една нощ той придоби нови схващания и се опитваше оттогава да ми ги наложи. Няколко пъти стигна дотам, че ми заповядваше какво да правя. След едно скарване, Джем викна:

— Време е вече да се научиш да се държиш като момиче!

Аз се разревах и изтичах при Калпурния.

— Не се дразни от мистър Джем... — започна тя.

— Ми-и-стър Джем?

— Да, той е вече почти мистър Джем.

— Не е толкова голям — казах аз. — Просто трябва някой да го набие, а аз не съм достатъчно голяма.

— Бебчо — каза Калпурния, — с нищо не мога да ти помогна. Мистър Джем расте. Отсега нататък той ще иска да прекарва голяма част от времето си сам, да се занимава с момчешките си работи, затова, щом се почувствуващ самичка, идвай в кухнята при мене. Ще си намерим работа, колкото искаш.

Началото на това лято се очертаваше добре — Джем можеше да постъпва, както си иска, Калпурния щеше да ми бъде достатъчна, докато дойде Дил. Изглежда ѝ беше приятно да ходя в кухнята и като я наблюдавах, взех да мисля, че не е така лесно да бъдеш момиче.

Но лятото дойде, а Дил го нямаше. Получих писмо и снимка от него. В писмото ми пишеше, че си имал нов баща, снимката била негова, и трябвало да остане в Меридиан, защото правели планове да построят с него рибарска лодка. Баща му бил адвокат като Атикус,

само че доста по-млад. Лицето на новия му баща беше приятно и се зарадвах, че се е паднал на Дил, но новината, че няма да дойде, ме смаза. Дил пишеше в заключение, че ще ме обича вечно и да не се тревожа, той щял да дойде да ме вземе и да се ожени за мене, веднага щом съберял достатъчно пари, така че моли да му пиша.

Мисълта, че си имам постоянен годеник, твърде малко ме утешаваше за отсъствието му: преди не се бях замисляла за тия неща, но сега разбрах, че лятото — това беше Дил, който пуши цигара от канап край езерцето, очите му блесят от сложни планове как да накара Бу Редли да излезе; лятото беше бързината, с която Дил посягаше и ме целуваше, щом Джем не гледаше, копнежът, който изпитвахме един към друг. С него животът беше нещо обикновено; без него беше непоносим. Цели два дни бях нещастна.

На всичко отгоре законодателното събрание се събра на извънредна сесия и Атикус ни остави за две седмици. Губернаторът желаше да почисти кораба на нашия щат от молюските, които се бяха залепили по него; в Бирмингам стачкуваха; опашките за хляб в градовете ставаха по-дълги, а фермерите обедняваха. Но тези събития бяха далече от нас с Джем.

Една сутрин с изненада видяхме в „Монтгомъри адвъртайзър“ карикатура, под която пишеше „Финч от Мейкомб“. Атикус беше нарисован по къси панталони, бос, прикован с вериги за едно бюро — прилежно пишеше нещо на една плоча, а няколко лекомислени момичета му викаха „Ю-ю-ю-ху-у!“

— Това е комплимент — обясни Джем. — Искат да кажат, че се захваща за такива работи, които другите не искат.

— А?

Освен новите си схващания Джем беше придобил толкова важен вид на всезнайко, че ме влудяваше.

— О, Скаут, вземи например реорганизирането на данъчната система на окръзите и така нататък. Повечето хора не се интересуват от подобни проблеми.

— А ти откъде знаеш?

— Остави ме на мира. Сега чета вестник.

Изпълних желанието на Джем и отидох в кухнята.

Калпурния чистеше грах и внезапно каза:

— Какво ще правим с вас тази неделя? Ще ходите ли на църква?

— Ами да! Атикус ни остави пари за дискоса.

Калпурния присви очи и аз веднага отгатнах мислите ѝ.

— Калп — казах, — знаеш, че ще се държим прилично. От години вече не сме правили нищо лошо в църква.

Очевидно Калпурния си спомняше за една дъждовна неделя, когато бяхме останали без надзора както на баща ни, така и на учителите. Тогава ние, заедно с целия клас, завързахме Юнис Ен Симсън за един стол и я оставихме в мазето до парните котли. Забравихме я, качихме се в църквата и спокойно си слушахме проповедта, когато от радиаторите се разнесе страхотен грохот. Грохотът продължи, докато някой отиде долу да види какво става и доведе Юнис Ен Симсън. Тя заяви, че не желае да играе повече на мъченица — Джем Финч ѝ бил казал, че няма да изгори, ако вратата ѝ е достатъчно силна, но долу било много горещо.

— Освен това, Калп, Атикус не ни оставя за първи път сами — протестирах аз.

— Да, но обикновено пита дали учителите ви ще бъдат там. Този път не го чух да каже нещо такова — сигурно е забравил! — Калпурния се почеса по главата и изведнъж се усмихна. — А вие с мистър Джем бихте ли дошли утре на църква с мене?

— Наистина ли?

— Какво ще кажеш, а? — засмя се Калпурния.

Калпурния и друг път ме беше къпала грубо, но нищо не можеше да се сравни с възискателността ѝ през тази съботна вечер. Накара ме да се сапунисвам цялата два пъти и за всяко плакнене наливаше нова вода във ваната; завря главата ми в умивалника и я изми с осмогълен сапун и шампоан. От години вече беше признала самостоятелността на Джем, но тази вечер отиде да го провери и предизвика гнева му.

— Не може ли човек да се изкъпе в тая къща, без да го гледа цялото семейство?

На сутринта „се зае с дрехите ни“ по-рано от друг път. Когато оставаше у нас, Калпурния спеше на един съвместим креват в кухнята; тази сутрин креватът беше затрупан от нашите празнични дрехи. Беше сложила толкова много кола на роклята ми, че когато седнах, тя се наду като палатка. Накара ме да си туря фуста и ме пристегна през кръста с розова лента. Изтри със стар хляб лачените ми обувки, докато накрая можеше да се огледа в тях.

— Като че отиваме на карнавал — каза Джем. — За какво е всичко това, Калп?

— Не искам хората да говорят, че не се грижа за моите деца — измърмори тя. — Мистър Джем, тази връзка не върви с този костюм. Връзката е зелена.

— Е, какво от това?

— Костюмът е син. Нима не виждате?

— Хе-е, хе-е — изкрещях аз. — Джем е далтонист!

Той се изчерви, но Калпурния каза:

— Стига! В „Първата покупка“ трябва да отидете усмихнати.

„Първата покупка“, африканска методистка църква, се намираше в южното предградие, зад пътя за старата дъскорезница. Беше стара дървена постройка с излющена боя, единствената църква в Мейкомб с камбанария; наричаше се „Първата покупка“, защото беше изплатена с първите припечелени пари на освободените роби. През неделните дни в нея се молеха негри, а през делниците там се събираха бели и играеха комар.

Църковният двор и гробищата до него бяха покрити с глина, твърда като тухла. Когато някой умреше през сухо време, покриваха трупа с блокове лед, докато завали и земята омекне. Няколко гроба в гробището имаха килнати надгробни камъни; по-новите бяха обградени с яркоцветни стъкла и счупени бутилки от кока-кола. Над някои гробове имаше гръмоотводи, които пазеха неспокойните мъртъвци; върху гробовете на бебетата стърчаха угарки от свещи. Бяха приятни гробища.

Влязохме в двора на църквата и ни посрещна топлата, сладко горчива миризма на чисти негри — брилянтин, емфие, одеколон, сапун, ментови бонбони и люлякова пудра.

Когато ни видяха с Калпурния, мъжете се отдръпнаха и свалиха шапки; жените скръстиха ръце отпред — с почиттелно внимание. Отстъпиха и откриха специално за нас малка пътека до вратата на църквата. Калпурния вървеше по средата между мене и Джем и отговаряше на поздравите на ярко облечените й съседи.

— Какво си наумила, мисис Калп? — обади се един глас зад нас.

Калпурния сложи ръце на рамената ни, ние спряхме и се извърнахме: зад нас на пътеката беше застанала висока негърка. Беше се отпуснала на един крак; левият ѝ лакът се опираше в хълбока и ни

сочеше с вдигната длан. Главата ѝ приличаше на пъпеш със странни бадемовидни очи, прав нос и уста като индиански лък. Видя ми се много висока.

Усетих как ръката на Калпурния стисна рамото ми.

— Какво искаш, Лула? — попита тя с глас, който дотогава не бях чувала. Говореше спокойно, презрително.

— Искам да знам защо водиш бели деца в църква за черни?

— Те са мои гости — каза Калпурния. Гласът ѝ пак ми се стори странен: говореше като другите негри.

— Да, а през седмицата ти стоиш на гости в къщата на Финч.

Сред тълпата се разнесе ропот.

— Не се тревожи — прошепна ми Калпурния, но розите на шапката ѝ се разклатиха от възмущение.

Лула тръгна по пътеката към нас и Калпурния каза:

— Не се приближавай, черна жено!

Лула спря, но отвърна:

— Не трябва да водиш тук бели деца — те си имат тяхна църква, ние си имаме наша. Тука е нашата църква, мисис Калп, нали?

— А господ е навсякъде един и същ, нали? — каза Калпурния.

— Хайде да си отидем в къщи, Калп — предложи Джем, — тук не ни искат...

Бях съгласна с него: тук не ни искаха! По-скоро почувствувах, отколкото видях, че тълпата напират към нас. Негрите сякаш се приближаваха към нас, но като погледнах Калпурния, видях, че в очите ѝ бляскат весели пламъчета. Обърнах се към пътеката — Лула я нямаше. На нейното място се беше издигнала плътна стена от черни.

Един от тях пристъпи напред. Беше Зибо, градският боклукчия.

— Мистър Джем — каза той, — страшно се радваме, че сте дошли при нас. Просто не обръщайте внимание на Лула, тя се заяжда, защото преподобният Сайкс заплаши, че ще я порицае в проповедта си. Тя си е отдавна такава, все прави скандали, все измисля нещо и се надува, а ние страшно се радваме, че сте дошли при нас.

След това Калпурния ни поведе към вратата на църквата, където ни посрещна преподобният Сайкс и ни отведе на предната скамейка.

Отвътре „Първата покупка“ беше неизмазана и небоядисана. По стените на медни скоби висяха незапалени газови лампи; скамейките бяха от груби чамови дъски. Зад простата дъбова катедра висеше

хоругва от избеляла розова коприна с надпис „Бог е любов“ и това бе единственото украшение в църквата, с изключение на една литография от Хънт „Светлината на света“. Нямаше нито следа от пиано, орган, молитвеници, църковни програми — всички тези досадни работи, които бяхме привикнали да виждаме всяка неделя. Вътре цареше полумрак, въздухът беше влажен и прохладен, но нахлулото паство го затопли. На всяко седалище имаше по едно евтино картонено ветрило с ярка рисунка на Гетсиманската градина, подарък от Тиндел, дружество за металически изделия. Тиндел („Кажете от какво се нуждаете и ние ще ви го доставим“).

Калпурния ни посочи да седнем в края на реда и се настани между нас. Тя бръкна в чантата си, извади носната си кърпа и развърза възела с дребните пари, който беше завързан на единия ъгъл. Даде на Джем и на мен по една монета от десет цента.

— Ние си имаме — пошепна Джем.

— Дръжте си ги — каза Калпурния, — сега сте мои гости.

По лицето на Джем за кратко време се изписа нерешителност. Той не знаеше дали е редно да си запазим нашите пари, но вродената му учтивост взе връх и той пусна своята монета в джоба си. Аз постъпих по същия начин, без никакви угризения на съвестта.

— Калп — прошепнах аз, — къде са молитвениците?

— Тука нямаме — отвърна Калпурния.

— Но тогава как?...

— Шт — изшътка тя.

Преподобният Сайкс стоеше на катедрата и с поглед призоваваше паството си към тишина. Беше нисък, набит мъж, с черен костюм, черна връзка, бяла риза и златна верижка за часовник. Светлината от матовите стъкла на прозорците озаряваше верижката.

— Братя и сестри! — започна той. — Ние сме особено щастливи, че имаме гости тази сутрин. Мистър и мис Финч. Всички вие познавате баща им. Преди да започнем, ще ви прочета няколко съобщения.

Преподобният Сайкс прелисти няколко листове хартия, избра един от тях и го задържа с изпъната ръка пред очите си.

— Във вторник у дома на сестра Анета Ривс ще се състои събрание на мисионерското общество. Носете със себе си плетиво.

След това прочете от друг лист:

— Всички знаете бедата, в която е изпаднал брат Том Робинсън. Той от дете е бил добър мирянин на „Първата покупка“. Доброволните дарения, които ще съберем днес и през следващите три недели, ще бъдат дадени на Хелен — жена му, за да свърже двата края в къщи.

Побутнах Джем.

— Това е същият Том, който Атикус защи...

— Шт!

Извърнах се към Калпурния, но бях приканена да пазя тишина, преди още да си отворя устата. Покорих се и съсредоточих вниманието си върху преподобния Сайкс, който сякаш чакаше аз да се укротя.

— Нека нашият диригент даде тон за първия псалм — каза той.

Зибо стана от пейката си, мина по пътеката в средата и се изправи пред нас с лице към паството. Носеше в ръце стар сборник с псалми. Отвори го и каза:

— Ще пеем номер двеста седемдесет и три.

Това вече не можах да понеса.

— Как ще пеем, като няма молитвеници?

Калпурния се усмихна.

— Мълчи, бибчо! — прошепна тя. — Ей сега ще видиш!

Зибо се прокашля и прочете с глас, който приличаше на далечна оръдейна стрелба:

— Там зад реката има страна...

Като по чудо сто гласа изпяха в строен хор думите на Зибо. Последната сричка бавно заглъхна и Зибо отново каза:

— Вечно желана за нас е тя...

И отново гръмко прозвуча песента; последната нота се задържа, Зибо я пое със следващия стих.

— Там вярата ще ни изведе!...

Паството се поколеба, Зибо отчетливо повтори стиха и той беше подет. Като стигна припева, Зибо затвори книгата, с което показва на паството да продължава, без негова помощ.

При затихващите звуци на „Джубили“^[1] Зибо издекламира:

— В тази блажена вечност, там зад светлата река!...

Стих след стих гласовете го следваха, прости и хармонични, докато накрая псалмът завърши с тъжен шепот.

Погледнах Джем, който наблюдаваше Зибо изпод вежди. Аз също не можах да повярвам, но и двамата го бяхме чули със

собствените си уши.

После преподобният Сайкс се помоли за болните и страдащите, също както ставаше в нашата църква, с това изключение, че преподобният Сайкс насочи божие внимание към няколко определени случая.

В проповедта си той се обяви против греха и много скоро повтори надписа, който висеше на стената зад него: предупреди паството си да се пази от спиртните напитки, комара и лошите жени. Тайната търговия със спиртни напитки причиняваше големи злини в негърския квартал, но жените бяха още по-страшни. И сега, както и в нашата църква, аз се сблъсках с мисълта, че жените са нечестиви, нещо, което, изглежда, занимаваше всички свещеници.

Ние с Джем всяка неделя слушахме същата проповед. Имаше само една разлика — от катедрата преподобният Сайкс по-свободно изказваше мнението си за отделните грешници: Джим Харди вече пет недели отсъствал от църква, без да е болен; Констанс Джексън трябвало да внимава за постъпките си, защото щяла да се скара с всичките си съседи; откакто съществувал кварталът, единствена тя се отделила с ограда от съседите си.

Преподобният Сайкс завърши своята проповед. Той застана до една маса пред катедрата и помоли всеки да даде утринната си лепта. За нас с Джим това беше нещо ново. Един по един членовете на паството излизаха отпред и пускаха монетите си по пет и десет цента в една черна емайлирана кутия от кафе. Джем и аз ги последвахме и когато монетите ни звъннаха в кутията, възнагради ни с тихичко „Благодаря, благодаря!“

За наше учудване преподобният Сайкс изпразни кутията върху масата и преброи парите. После се изправи и каза:

— Даренията не са достатъчни. Трябва да съберем десет долара.

Паството се размърда.

— Всички знаете за какво са парите... докато Том е в затвора, Хелен не може да изостави децата и да отиде на работа. Ако всеки от вас даде още по десет цента; ще се съберат... — преподобният Сайкс махна с ръка и викна към задната част на църквата: — Алек, затвори вратите. Никой няма да излиза, докато не съберем десет долара.

Калпурния се разтършува из чантата си и извади едно захабено кожено портмоне.

— Слушай, Калп — прошепна Джем, когато тя му подаде една лъскава монета от двадесет и пет цента, — сега можем да дадем нашите пари. Скаут, дай ми твоят десетак.

В църквата стана задушно и ми хрумна, че може би преподобният Сайкс иска да измъкне необходимата сума от паството си, като го накара да се изпоти. Шумяха ветрила, триеха се крака, а пушачите агонизираха.

Преподобният Сайкс ме стресна със строгия си глас.

— Карлоу Ричардсон, още не съм те видял да идваш при масата!

Един слаб мъж с таки^[2] панталони се приближи до масата и остави една монета. Сред паството се разнесе одобрителен шепот. След това преподобният Сайкс каза:

— Искам всички от вас, които нямат деца, да пожертвуват още по десет цента и тогава ще съберем сумата.

Бавно и мъчително десетте долара бяха събрани. Отвориха вратата и талазите топъл въздух ни ободриха. Зибо прочете ред след ред „Край бурния бряг на реката Йордан“ и службата свърши.

Аз исках да остана и да поразгледам, но Калпурния ме избута пред себе си по пътеката. До църковната врата тя се спря да поговори със Зибо и семейството му, а ние с Джем побъбрихме с преподобния Сайкс. Езикът ме сърбеше от много въпроси, но реших да почакам и после да питам Калпурния.

— Вашето присъствие ни зарадва — каза преподобният Сайкс. — Тази църква няма по-добър приятел от вашия баща.

Любопитството ми надделя.

— Защо събирахте подаяния за жената на Том Робинсън?

— Не чухте ли защо? — попита преподобният Сайкс. — Хелен има три малки дечица и не може да ходи на работа...

— Защо не ги взема със себе си, ваше преподобие? — попитах аз.

Негърките, които работеха на полето, обикновено вземаха малките си деца със себе си и ги оставяха на сянка, докато те самите работеха — понякога дори бебетата седяха на сянка между два реда памучни храсти. Тези, които още не можеха да седят, майките завързваха по папуаски на гърба си или ги слагаха в празни чували от памук.

Преподобният Сайкс се поколеба.

— Да ти кажа правото, мис Джин-Луиза, Хелен не може да си намери работа... Когато дойде беритбата на памука, мисля, че мистър Линк Дилс ще я вземе.

— А защо не може да си намери работа, ваше преподабие?

Преди той да успее да ми отговори, почувствувах ръката на Калпурния върху рамото си. Тя ме притисна и аз казах:

— Благодарим ви, че ни позволихте да дойдем.

Джем повтори същото след мене и ние се отправихме към къщи.

— Калп, знай, че Том Робинсън е в затвора и че е извършил нещо ужасно, но защо другите хора не дават работа на Хелен? — попитах аз.

Калпурния вървеше между мене и Джем в тъмносиня муселинена рокля и висока шапка.

— Не й дават заради това, което хората казват, че бил направил Том — отвърна ми тя. — Никой не иска да... да има нещо общо със семейството му.

— А какво е направил той, Калп?

Калпурния въздъхна.

— Старият мистър Боб Юел го обвинява, че изнасилил момичето му. Той накара да го арестуват и да го пъхнат в затвора...

— Мистър Юел ли? — Нещо се раздвижи в паметта ми. — Да не е от онези Юеловци, дето всяка година идват само първия ден на училище и после си седят в къщи? Атикус ми каза, че били негодници... никога не съм чувала Атикус да говори за други, както за тях. Каза ми...

— Да, същите са.

— Тогава, ако всички хора в Мейкомб знаят що за хора са Юеловци, те с удоволствие ще намерят работа на Хелен... а какво точно значи да изнасилиш, Калп?

— Ще трябва да попиташ мистър Финч — каза тя. — Той по-добре ще ти обясни. Гладни ли сте? Тази сутрин преподабият Сайкс поудължи проповедта си, не винаги е така скучен.

— Той е също като нашия свещеник — каза Джем, — но защо пеете така псалмите?

— На редове ли? — попита тя.

— Тъй ли се казва?

— Да, казва се на редове. Откакто помня, все така се е правило.

Джем каза, че биха могли да събират подаянията за една година и да си купят молитвеници.

— Няма смисъл — изсмя се тя. — Почти никой не може да чете.

— Не могат да четат ли? — попитах аз. — Всичките тези хора?

— Не могат — кимна Калпурния. — Само четирима души от „Първата покупка“ четат... и аз съм една от тях.

— В кое училище си учила, Калп? — попита Джем.

— В никое. Чакай да си спомня кой ме научи на азбуката? А, да, лелята на мисис Моди Аткинсън, старата мис Бюфорд...

— Толкова ли си стара?

— По-стара съм и от мистър Финч дори — засмя се Калпурния. — Но не зная с колко години! Веднъж се опитахме да си спомним и да разберем на колко години съм... но и аз си спомням само няколко години преди него, така че не съм много по-стара, още повече, че жените имат по-добра памет от мъжете...

— А кога е рожденият ти ден, Калп?

— Празнувам на Коледа, защото по-лесно се помни... нямам истински рожден ден.

— Но, Калп — запротестира Джем, — ти не изглеждаш и наполовина толкова стара, колкото Атикус.

— На черните не им личи възрастта — каза тя.

— Може би, защото не могат да четат. Калп, ти ли си учила Зибо?

— Да, мистър Джем. Когато той беше малък, още нямаше училище. Но аз го накарах да учи.

Зибо беше най-старият син на Калпурния. Ако се бях замислила по-рано по този въпрос, щях да открия, че Калпурния е доста стара — Зибо имаше вече израснали деца, — но никога не се бях замисляла.

— По буквар ли си го учила, като нас? — попитах аз.

— Не, всеки ден го карах да учи по една страница от библията. Имаше и още една книжка, по която ме учеше мис Бюфорд — не можете да се сетите откъде е тя — каза Калпурния. — Даде ми я вашият дядо Финч.

— Значи ти си от „пристанището“? — попита Джем. — Никога не си ни казвала.

— Оттам съм, разбира се, мистър Джем. Отраснах там, между имението на Бюфордовци и „Пристанището“. През целия си живот съм

работила или за Бюфордовци, или за Финч, а в Мейкомб дойдох, когато баща ви и майка ви се ожениха.

— А как се казваше книгата, Калп? — попитах аз.

— Коментариите на Блекстоун.

Джем беше поразен.

— И по тази книга си учила Зибо?

— Ами да, мистър Джем — Калпурния срамежливо прикри уста с ръката си. — Други книги нямах. Дядо ви казваше, че мистър Блекстоун пишел на прекрасен английски...

— Затова ти не приказваш като другите — каза Джем.

— Като кои други?

— Като другите черни. Но, Калп, в църквата ти приказваше като тях...

Никога не ми беше идвало на ум, че Калпурния води двойствен живот. Мисълта, че има отделно съществуване извън нашия дом, беше нова за мене, да не говорим за това, че Калпурния владееше два езика.

— Калп — попитах я аз, — защо приказваш като черна с... с твоите хора, когато знаеш, че не е правилно?

— Най-напред, самата аз съм черна...

— Това не значи, че трябва да приказваш като тях, щом знаеш как се приказва правилно — заяви Джем.

Калпурния бутна шапката си, почеса се и пак я нахлупи грижливо над ушите.

— Мъчно е да ви обясня — каза тя. — Представете си, че вие двамата със Скаут приказвате в къщи като черни — няма да бъде правилно, нали? А не е ли същото, ако в църквата аз приказвам като бяла със съседите си? Ще помислят, че се надувам.

— Но нали знаеш как се приказва правилно? — настоях аз.

— Не трябва винаги да показваш всичко, което знаеш. Такова нещо не подхожда за жени... и после, хората не обичат, когато някой е по-умен от тях. Дразнят се. Ти никого не можеш да промениш, като му приказваш правилно. Хората трябва сами да имат желание да учат, а когато нямат желание, нищо не може да се направи, освен да си мълчиш и да приказваш като тях.

— Калп, може ли някой път да дойда да те видя?

— Да ме видиш ли, миличка? Нали ме виждаш всеки ден?

— У тебе, в къщи — казах аз. — Някой път, след работно време? Атикус ще ме доведе.

— Винаги, когато поискаш — отвърна тя. — Ще ни бъде много приятно.

Бяхме стигнали до тротоара пред къщата на Редли.

— Погледни там, на верандата — посочи Джем.

Погледнах към къщата на Редли — надявах се, че ще видя призрачния ѝ обитател да прави слънчеви бани. Но верандата беше празна.

— На нашата веранда — каза Джем.

Погледнах натам. В люлеещия се стол, изправена и непреклонна, седеше леля Александра, сякаш целия си живот не се бе отделяла от това място.

---

[1] Религиозна песен. — Б.пр. ↑

[2] Каки — кафявозеленикав плат. — Б.пр. ↑

— Занеси чантата ми в предната спалня, Калпурния — бяха първите думи на леля Александра. — Джин-Луиза, престани да се чешеш по главата! — бяха следващите й думи.

Калпурния взе тежката чанта на леля и отвори вратата.

— Аз ще я отнеса — каза Джем и я пое. Чух чантата да се тътрузи по пода в спалнята. В този звук се долавяше известно постоянство.

— На гости ли си ни дошла, лельо? — попитах аз.

Леля Александра рядко напущаше „Пристанището“, за да ни дойде на гости, и винаги пътуваше с голям блясък. Тя притежаваше квадратен яркозелен буик и черен шофьор; и колата, и шофьорът винаги бяха толкова чисти, че ни призляваше, но днес не се виждаха наоколо.

— Баща ви нищо ли не ви каза? — попита тя.

Ние с Джем поклатихме глави.

— Сигурно е забравил. Нали не се е върнал още?

— Не, обикновено се връща късно следобед — обясни Джем.

— Ние с него решихме, че е време да дойда и да поживея малко при вас.

В Мейкомб „малко“ означаваше от три дни до тридесет години. Ние с Джем се спогледахме.

— Джем расте, а и ти също — каза ми тя. — Решихме, че малко женско присъствие ще ти бъде от полза. Няма да минат много години, Джин-Луиза, и ти ще започнеш да се интересуваш от рокли и от момчета...

Можех да отговоря по няколко начина: че Калпурния също е жена, че щяха да минат много години, преди да започна да се интересувам от момчета, че никога няма да ме интересуват рокли... но си замълчах.

— А какво ще прави вуйчо Джими? — попита Джем. — И той ли ще дойде?

— О, не, той ще си остане в „Пристанището“. Ще се грижи за фермата.

— Няма ли да ти липсва? — попитах аз и в същия миг разбрах, че въпросът ми е нетактичен. Все едно беше дали чичо Джими го имаше или нямаше, защото той никога не говореше. Леля Александра не обърна внимание на моя въпрос.

Не можах да измисля какво още да говоря с нея. Всъщност, никога не можех да измисля какво да ѝ говоря и се сетих за миналите ни мъчителни разговори: „Как си Джин-Луиза?“ „Много добре, благодаря, госпожо, а вие как сте?“ „Много добре, благодаря; с какво се занимаваш?“ „С нищо.“ „С нищо ли?“ „С нищо, госпожо.“ „Сигурно имаш приятели?“ „Да, госпожо.“ „Е, какво правите?“ „Нищо“.

Явно бе, че леля ме смята за крайно загубена, защото веднъж я чух да казва на Атикус, че съм била бавно развиваща се.

Зад нейното пристигане се криеше нещо друго, но тогава не пожелах да я разпитвам; беше неделя, а в неделя леля Александра винаги биваше раздражителна. Предполагам, че това се дължеше на корсета, който слагаше. Не беше дебела, но доста солидна и избираше такива помощни съоръжения, които издигаха бюста ѝ на замайваща висота, пристягаха талията ѝ и караха задникът ѝ пищно да изпъква; от всичко това човек оставаше с впечатлението, че на младини леля Александра е имала фигура като пясъчен часовник. Откъдето ѝ да се погледнеше тялото ѝ, то беше внушително.

Следобедът премина в онова тихо униние, което винаги настъпва при появата на роднини, докато най-сетне то беше разпръснато от шума на една кола, спряла пред къщи. Атикус се връщаше от Монтгомъри. Джем забрави достойнството си и изтича заедно с мене да го посрещне. Той сграбчи куфара и чантата му, а аз скочих в ръцете му, усетих леката му суха целувка и казах:

— Донесе ли ми книжка? Знаеш ли, че леля е тука?

Атикус отговори утвърдително и на двата въпроса.

— Харесва ли ти, че леля ще живее при нас?

Казах, че много се радвам, което беше безсрамна лъжа, но човек трябва да послъгва при определени обстоятелства, особено ако не може да ги промени.

— Ние решихме, че вие, деца, вече имате някои нужди... изобщо, Скаут — каза Атикус, — леля Александра услужва на мен и на

вас. Аз не мога да бъда по цял ден с вас, а това лято ще е доста горещо.

— Да, сър — отговорих аз, без да разбера нито дума от това, което той ми каза. Но ми се стори, че идеята за идването на леля Александра не е хрумнала на Атикус, а на нея самата. Леля имаше навика да обявява пред всички „какво е най-добре за семейството“ и предполагам, че пристигането ѝ при нас беше също последица от този навик.

Мейкомб я посрещна с отворени обятия. Мисис Моди Аткинсон опече любимата си торта и толкова я напои с ром, че аз се понапих; мис Стефани Крауфорд правеше дълги посещения на леля Александра, по време на които мис Стефани поклащаше глава и казваше: „Ъх, ъх“. Следобед съседката ни мисис Рейшъл канеше леля Александра на кафе и дори мистър Натан Редли се появи в двора и каза, че много се радва да я види.

След като се настани и всекидневието продължи отново, на нас ни се струваше, че винаги е живяла в къщи. Угощенията, които правеше за събранията на мисионерското дружество, укрепиха репутацията ѝ на добра домакиня. Тя не позволяваше на Калпурния да прави деликатесите, с които поддържаше силите на мисионерското дружество, докато траеха дългите доклади; записа се и в Мейкомбския дамски клуб и стана негова секретарка. За всички участници в доброто общество на окръга леля Александра беше един от последните представители на аристокрацията; имаше маниери, добити в пансион; бе авторитет по въпросите на морала; и неизцерима клюкарка. Когато леля Александра е ходила на училище, в никой учебник не е било писано, че човек може да се разяжда от вътрешни съмнения, така че тя нямаше понятие от тях. Никога не скучаеше и при най-малката възможност веднага се възползуваше от царствените си привилегии: започваше да урежда, да съветва, да предпазва и да предупреждава.

Никога не изпускаше възможността да посочи недостатъците на другите родове за слава на нашия; този навик най-често развеселяваше Джем.

— Леля трябва да внимава какво говори, защото задява почти всички хора в Мейкомб, а с половината от тях ние сме роднини.

Когато ни посочваше поуката от самоубийството на младия Сам Мериуедър, леля Александра каза, че целият му род имал склонност

към болезнена меланхолия. Щом някое шестнадесетгодишно момиче от хора се изсмееше, леля казваше веднага:

— Всички жени от Пенфилдовци са вятърничави.

Изглежда, че всеки в Мейкомб имаше някаква наклонност: наклонност към пиянство, към комар, към скъперничество, към чудачество.

Веднъж пък леля Александра ни увери, че мис Стефани Крауфорд имала наследствена склонност да се бърка в чужди работи и Атикус каза:

— Сестро, като си помисли човек, нашето поколение в рода Финч всъщност е първото, в което братовчедите и братовчедките не се женят помежду си. Дали в рода Финч няма склонност към кръвосмешение?

Леля каза, че нямало такова нещо, но поради тази причина сме били с малки ръце и крака.

Никога не можах да разбера защо толкова я вълнуват въпросите за наследствеността. Отнякъде бях останала с убеждението, че благородни са тия хора, които вършат по силите си най-доброто, но леля Александра косвено изразяваше друго мнение — за нея, колкото по-дълго един род е клечал върху дадено парче земя, толкова е по-благороден.

— В такъв случай Юеловци са много благородни хора — каза Джем. Родът, от който произлизаха Бърис Юел и неговите братя, вече от три поколения живееше на същото място зад бунището на Мейкомб и процъфтяваше от помощи за бедни.

Въпреки това в теорията на леля Александра имаше и доза истина. Мейкомб бе стар град. Беше на двадесет мили източно от „Пристанището на Финч“ и за такъв стар град бе твърде неудобно отдалечен от брега. Впрочем Мейкомб е щял да бъде по-близо до реката, но затова попречила упоритостта на някой си Синкфилд, който в най-ранни времена открил кръчма точно там, където се кръстосвали два пътя — единствената кръчма наоколо. Синкфилд не бил особен патриот, той обслужвал всички и продавал амуниции и на индианците, и на белите поселници, без да го е грижа дали заведението му е на територията на Алабама или на племето крик, стига да носи печалба. Кръчмата процъфтявала, когато губернаторът Уилям Уат Биб, за да подсили спокойствието в новосъздадения окръг, изпратил земемери да

определят къде се намира центърът му и да установят там седалището на администрацията. Земерите, гости на Синкфилд, обяснили на своя любезен домакин, че той се намира в границите на окръга Мейкомб и му показали мястото, където щял да бъде издигнат окръжният център. Ако при този случай Синкфилд не бил защитил смело интересите си, Мейкомб може би щял да се намира сега сред Уинстоновите блатата — напълно безинтересно място. Но вместо това градът израснал и се разширил от кръчмата на Синкфилд, защото самият Синкфилд една вечер напил своите гости, накарал ги да извадят картите и чертежите си, да подрежат малко от едната страна, да прибавят от другата и да нагласят центъра на окръга според неговите изисквания. На другия ден ги изпратил да си вървят заедно с картите и пет бутилки вишновка в дисагите — по две бутилки за всеки от тях и една за губернатора.

Понеже Мейкомб е бил основан единствено като административен център, той не се отличаваше с такава мръсотия, каквато имаха другите градове в Алабама. В началото неговите постройки били солидни, съдебната палата изглеждала внушително, а улиците му — широки. В Мейкомб имаше много специалисти: хората идваха тук да си вадят зъбите, да им поправят каруцата, да прислушат сърцето си, да внесат парите си, да спасят душата си или да доведат на преглед мулетата си. Но в края на краищата, съмнително е дали Синкфилд е постъпил разумно. Той разположил младия град твърде далече от единствения обществен превоз, който съществувал по онова време — речните кораби — и за да си купят нещо от магазините на Мейкомб, хората от северната част на окръга е трябвало да пътуват цели два дни. Поради това градът от сто години не беше променил размерите си и представляваше един остров сред пъстрото море от гори и памучни плантации.

Въпреки че войната между щатите беше отминала Мейкомб, законът за възстановяването на Юга и стопанската разруха бяха принудили града да се увеличи. Той беше нараснал вътрешно. Нови хора рядко идваха да живеят в Мейкомб, едни и същи семейства се женеха помежду си и накрая всички жители на града бяха придобили лека прилика един с друг. Понякога ставаха бракове и с жители на Монтгомъри или Мобил, но това едва-едва разклащаше спокойния

поток на семейната прилика. По време на моята младост нещата бяха горе-долу същите.

В Мейкомб съществуваше кастова система, но аз си я представях така: по-възрастните граждани, сегашното поколение, които бяха живели с години един до друг, се познаваха до съвършенство: държането, отсенките на характера, дори жестовете се приемаха като нещо съвсем естествено, което се е повтаряло през много поколения и се е подобрило от изминалото време. Така че истини от рода на: „Всички Крауфордовци обичат да си врат носа в чуждите работи“, „Всеки трети Мериуедър е меланхолик“, „Истината е скарана с Делафилдовци“, „Всички Бюфордовци ходят така“ служеха като ръководство за всекидневния живот: никога недей приема чек от Делафилдовци, преди тайно да се осведомиш в банката; едното рамо на мисис Моди Аткинсън е приведено, защото тя е от Бюфордовци; ако мисис Грейс Мериуедър скрито пие джин от лимонадена бутилка, в това няма нищо чудно — същото е вършила и майка ѝ.

Леля Александра прилегна съвсем по мярка към живота на Мейкомб, но не можа да намери място в нашия свят с Джем. Толкова често се чудех как може да бъде сестра на Атикус и чичо Джек, че започнах да си припомням полузабравените приказки за подменени деца и за корени от мандрагора, с които някога ме беше залъгвал Джем.

Но през първия месец на нейния престой ние още се ограничавахме с отвлечени разсъждения за нея, защото тя ни говореше твърде малко и я виждахме само по време на ядене и преди да си легнем. Разбира се, през някои следобеди, когато се втурвах в къщата да пия вода, аз заварвах всекидневната претъпкана с мейкомбски дами, които сърбаха, шепнеха и си вееха, а понякога ме повикваха:

— Джин-Луиза, ела да поговориш с тези дами!

Когато се появявах на вратата, лицето на леля придобиваше такъв израз, сякаш съжеляваше, че ме е повикала; обикновено бях цялата изцапана с кал или пясък.

— Поговори със своята братовчедка Лили — ми каза леля един следобед, когато ме завари в хола.

— С кого? — попитах аз.

— С братовчедка си Лили Брук — отвърна леля Александра.

— Че тя моя братовчедка ли е? Не знаех.

Леля Александра едновременно успя да изрази с усмивката си и деликатно извинение към братовчедката Лили, и сурово неодобрение към мене. Когато братовчедката Лили си отиде, разбрах, че няма да ми се размине.

Това било твърде тъжно, но баща ми не си бил дал труда да ми разправи за семейството Финч и не бил внушил на своите деца никаква гордост. Тя повика и Джем, той седна нащрек на канапето до мен. Леля излезе от стаята и се върна с една книга в тъмночервена подвързия, на която със златни букви беше написано „Размишленията на Джошуа Сент-Клер“.

— Това е написано от ваш братовчед — каза леля Александра. — Той беше забележителен човек.

Джем огледа малката книжка.

— Тоя същият братовчед Джошуа ли, дето дълго време е бил в лудница?

— Ти откъде знаеш? — попита леля Александра.

— Атикус ми е казал, че се е побъркал в университета. Казваше, че се е опитал да застреля ректора. Братовчедът Джошуа казал, че ректорът бил обикновен метач и се опитал да го убие с кремъклия пищов, само че пищовът се пръснал в ръката му. Атикус казваше, че семейството трябвало да плати петстотин долара, за да го измъкне...

Леля Александра се беше изправила и застинала като щъркел.

— Достатъчно — каза тя. — Ще видим тази работа.

Преди да стане време за лягане, аз бях в стаята на Джем и се опитвах да взема една книга за четене, когато Атикус почука и влезе. Той седна върху кревата на Джем, изгледа ни спокойно и се усмихна.

— Е, хм! — каза той. От известно време беше започнал да издава един особен гърлен звук, преди да заговори, и аз мислех, че вече ще остарея, но той си изглеждаше все същия. — Не знам точно как да ви го кажа... — започна той.

— Кажи го направо — посъветва го Джем. — Пак ли сме направили нещо?

Татко явно се чувствуваше неудобно.

— Не, само искам да ви обясня, че... леля ви Александра ме помоли... сине, ти знаеш, че си от рода Финч, нали?

— Така поне ми казват всички. — Джем го изгледа с крайчеца на окоето и неволно повиши глас: — Атикус, какво има?

Атикус кръстоса крак връз крак и скръсти ръце.

— Искам да ви запозная с фактите на живота.

— Знам ги тия глупости — каза Джем с нарастващо отвращение.

Атикус изведнъж придоби сериозен вид. Заговори с юридически глас, без никаква интонация.

— Вашата леля ме помоли да се опитам да ви внуша и на тебе, и на Джин-Луиза, че не сте обикновени хора от неизвестен род, а че сте плод на няколко поколения, които са били безукорно възпитавани... — Атикус замълча и ме загледа, докато аз се мъчех да хвана една мравка, полазила по крака ми.

— ... няколко поколения, които са били безукорно възпитавани — продължи той, след като аз бях уловила мравката и се бях почесала, — и че трябва да се стараете да живеете по начин, достоен за името ви — Атикус продължи въпреки нашето държане: — Тя ме помоли да ви кажа, че трябва да се държите както подобава на млад джентълмен и на млада дама. Тя иска да поговори с вас за нашия род, за ролята, която той дълги години е играл, за да имате представа кои сте, да се развълнувате от това и да се държите както подобава — завърши той в галоп.

Ние с Джем бяхме поразени, спогледахме се, а после погледнахме и Атикус. Него явно го стягаше яката. Ние не отвърнахме.

Малко след това аз взех един гребен от масичката на Джем и прекарах зъбите му по края на дъската.

— Престани с този шум — каза Атикус.

Неговата рязкост ме засегна. Не изкарах докрай зъбите на гребена и го праснах в пода. Почувствувах, че ще се разрева без никаква причина, но не можах да се въздържа. Това не беше моят баща. Баща ми никога не мислеше по този начин. Баща ми никога не говореше така. Леля Александра някак го беше заставила. През сълзи видях, че Джем също седи самотен, свел настрани глава.

Нямаше къде да отида, но се извърнах да си вървя и пред мен се оказа жилетката на Атикус. Зарових глава в нея и се заслушах в тихите вътрешни шумове, които се чуваха зад светлосиния плат: тиктакането на часовника му, лекото шумолене на колосаната риза, кроткия шум на дишането.

— В корема ти бръмчи — казах аз.

— Зная — отвърна той.

— Вземи сода.

— Ще взема — каза той.

— Атикус, това, дето ни го разправяш, за нашето държане, ще промени ли нещата? И ти наистина ли?...

Усетих ръката му върху главата си.

— Не се безпокой — каза той. — Още е рано да се безпокоиш.

Щом чух това, разбрах, че се е върнал при нас. Кръвта в краката ми пак се раздвижи и вдигнах глава.

— Наистина ли искаш да правим всичко това? Аз просто не мога да запомня всичко, което трябва да правят хората от рода Финч...

— Не искам да го запомняш. Забрави го.

Той отиде до вратата, излезе и затвори вратата след себе си. Едва не я затръшна, но в последния миг се усети и я затвори леко. Ние с Джем още се взирахме след него, вратата се отвори отново и Атикус надзърна иззад нея. Беше вдигнал вежди, а очилата му се бяха смъкнали.

— Аз май че всеки ден все повече заприличвам на братовчеда Джошуа, нали? Как мислите, може би накрая и аз ще струвам петстотин долара на семейството?

Сега вече знам какво искаше да направи Атикус, но той беше само мъж. А за такава работа бе необходима жена.

От Леля Александра не чухме повече нищо за семейството Финч, но затова пък слушахме достатъчно за него от хората в града. В съботите, когато Джем ми позволяваше да го придружа (той не понасяше моето присъствие сред хора), ние стискахме нашите петачета, провирахме се през изпотената тълпа по тротоара и понякога чувахме: „Това се неговите деца“ или „Ей там минават Финчови“. Когато се обръщяхме с лице срещу подобни обвинения, виждахме само фермери, които разглеждаха иригаторите във витрината на аптеката Майко. Или пък две оклюмали фермерки със сламени шапки, седнали в кабриолет.

Веднъж един слаб, костелив мъж се размина с нас и подхвърли съвсем неразбираемо в лицето ни:

— Значи управляващите от този окръг си мислят, че всеки може да се разгаци и да изнасилва, колкото си ще!...

Това ме подсети, че трябва да питам нещо Атикус.

— Какво значи точно да изнасилваш? — попитах го същата вечер.

Атикус погледна иззад вестника си. Седеше в стола до прозореца. След като поотраснахме малко, ние с Джем сметнахме, че ще бъде проява на великодушие, ако след вечеря оставяме за половин час Атикус на мира.

Той въздъхна и каза, че да изнасилиш значело плътски да опознаеш жена чрез насилие и без нейно съгласие.

— Щом е само това, защо Калпурния не ми отговори, когато я питах?

Атикус ме погледна замислено.

— Това пък какво е?

— Оня ден, когато се връщяхме от църква, питах Калпурния какво значи тази дума и тя ми каза да питам тебе, а аз забравих и сега те питам.

Той остави вестника на колената си.

— Повтори, моля ти се — каза Атикус.

Разправих му подробно за нашето пътешествие до църквата заедно с Калпурния. Изглежда, че на Атикус му се понрави моят разказ, но леля Александра, която седеше в един ъгъл и спокойно шиеше нещо, остави работата си и ни погледна.

— Значи, тогава в неделя вие се връщайте с Калпурния от нейната църква, така ли?

— Да, госпожо, тя ни заведе — отговори Джем.

Аз си спомних още нещо.

— Да, госпожо, и тя ми обеща, че някой следобед мога да ѝ отида на гости. Атикус, ако нямаш нито против, нека да отида другата неделя, може ли? Калп каза, че ако ти излезеш с колата, тя ще дойде да ме вземе.

— Не може!

Леля Александра го каза. Стреснах се и се извърнах, после отново се обърнах към Атикус и успях да доловя погледа, който хвърли към нея, но беше вече късно.

— Не съм те питала тебе! — казах аз.

Въпреки че беше висок, Атикус седеше и ставаше от стола побързо от всеки друг. Той скочи на крака.

— Извини се на леля си! — каза той.

— Аз не питах нея, питах тебе...

Атикус извърна глава и ме прикова към стената с погледа на здравето си око. Гласът му беше безпощаден.

— Най-напред се извини на леля си.

— Извинявай, лельо — измърморих аз.

— А сега — каза той, — запомни това: ще вършиш каквото ти каже Калпурния, каквото ти кажа аз и докато леля ти е в тази къща, каквото ти каже тя. Ясно ли е?

Аз разбрах, помислих известно време и стигнах до заключението, че единственият начин да се оттегля с известно достойнство е да отида в клозета, където постоях достатъчно, за да помислят, че наистина е трябвало да отида. На връщане се позабавих в хола и чух че във всекидневната се води оживен спор. През вратата видях Джем да седи на канапето с едно футболно списание пред очите, а главата му се въртеше, сякаш по страниците на списанието беше изписан оспорван мач по тенис.

— ... трябва да направиш нещо за нея — каза леля. — Твърде дълго оставяш всичко на произвола на съдбата, Атикус, твърде дълго.

— Не виждам никаква вреда, ако ѝ позволя да отиде. Калп ще се грижи за нея еднакво добре там, както и тука.

За каква „нея“ говореха? Сърцето ми слезе в петите: за мене! Почувствувах как около мен се затваря колосаната розова материя на роклите от изправителното училище и за втори път през живота си помислих да избягам. И то веднага.

— Атикус, много добре е човек да бъде мекосърдечен и знам, че ти си добряк, но трябва да мислиш за дъщеря си. Имаш дъщеря, която точно сега расте.

— Тъкмо за това мисля.

— И не се опитвай да отбегнеш този въпрос. Рано или късно ще трябва да вземеш решение, защо не тази вечер? Тя вече не ви е нужна.

Атикус каза с равен глас:

— Александра, Калпурния няма да напусне тази къща, докато тя самата не пожелае това. Може да си на противното мнение, но през тези години аз нямаше да се справя, ако не беше тя. Тя е предан член на нашето семейство и ти просто ще трябва да приемеш нещата такива, каквито са. Освен това, сестро, не искам ти да се преуморяваш заради нас — за това няма никакви причини. Калп и сега ни е толкова необходима, колкото ни е била винаги.

— Но, Атикус...

— После аз съм убеден, че нейното възпитание не е нанесло никаква вреда на децата. Дори в някои отношения тя се е отнасяла по-строго към тях, отколкото би могла родната им майка... никога нищо не им е прощавала безнаказано и не ги е глезила, както правят повечето черни бавачки. Тя се старее да ги възпитава според силите и възможностите си, а нейните сили и възможности — не са малки; освен това децата я обичат.

Поех си дъх. Не говореха за мен, а само за Калпурния. Влязох с облекчение във всекидневната. Атикус се беше оттеглил зад вестника си, а леля Александра измъчваше бродерията. Щък-щък-щък, иглата ѝ пробиваше изпънатия кръг. Тя спря и натегна още повече плата: щък-щък-щък. Беше изпаднала в ярост.

Джем стана и тихо прекоси килима. Направи ми знак да го последвам. Заведе ме в стаята си и затвори вратата. Лицето му беше

сериозно.

— Скараха се, Скаут.

По това време ние с Джем се карахме много, но никога дотогава не бях виждала или чувала някой да се кара с Атикус. Гледката ни беше приятна.

— Скаут, опитай се да не сърдиш леля, чуваш ли?

Забележките на Атикус още звучаха обидно в ушите ми и не разбрах молбата в думите на Джем. Отново се наежих.

— Ти искаш да ме учиш какво да правя, така ли?

— Не, просто... той и без нас си има сега достатъчно грижи.

— Като какво, например? — Аз съвсем не бях забелязвала, че Атикус си има много грижи.

— Делото на Том Робинсън го тревожи до смърт...

Аз отвърнах, че нищо не тревожи Атикус. Освен това делото ни причиняваше безпокойство само веднъж в седмицата, а после всичко се забравяше.

— Това е, защото ти не можеш да задържиш нищо в главата си задълго — каза Джем. — А при възрастните е съвсем друго, ние...

През тези дни влудяващият му тон на превъзходство беше станал непоносим. Нищо не искаше да прави, освен да остане сам и да чете. Все още ми даваше всички книги, които прочиташе, но с тази разлика, преди, защото мислеше, че ще ми харесат; а сега, за да ме поучи и възпита.

— По дяволите, Джем, ти пък за какъв се смяташ?

— Слушай, Скаут, говоря ти съвсем сериозно, ако ядосваш леля, ще те... ще те напляскам.

Това ме накара да избухна.

— Ах ти, проклет мафродит, сега те убих!

Джем седеше на кревата, така че лесно успях да сграбча кичура му и да го цапна в устата. Той ми зашлеви шамар и аз се опитах да му нанеса още един ляв, но той ме удари в стомаха и се проснах на пода. Едва не се задуших, но нямаше значение, защото разбрах, че той приема боя и отвърща на ударите ми. Значи все още бяхме равни.

— Значи не си чак толкова възрастен и всемогъщ, а! — изпищях аз и пак се нахвърлих върху него. Джем продължаваше да седи на кревата, така че аз нямах опора, а просто налетях върху него с всичка

сила и взех да го удрям, дърпам, щипя и дера. Боят се превърна в битка. Продължихме да се бием, докато Атикус дойде и ни раздели.

— Достатъчно — каза той. — Веднага си лягайте и двамата!

— На-а-а! — казах аз на Джем. И него го изпращаха да спи заедно с мене.

— Кой започна? — попита Атикус примирено.

— Джем. Искаше да ме учи какво да правя. И него ли трябва да слушам?

Атикус се усмихна.

— Да кажем така: ще слушаш Джем, когато успее да те накара да го слушаш. Справедливо ли е?

Лея Александра присъстваше, но мълча през цялото време, а като слезе в хола с Атикус, чухме я да казва:

— ... ето, това е точно едно от нещата, за които ти говорех.

Тези й думи отново ни обединиха. Нашите стаи бяха съседни; затворих вратата помежду им и Джем каза:

— Лека нощ, Скаут.

— Лека нощ — измърморих аз и опипом прекосих стаята, за да запаля лампата. Покрай кревата настъпих нещо топло, еластично и доста гладко. Не приличаше на гума и ми се стори, че е живо. Чух го да се движи.

Запалих лампата и огледах пода около кревата. Това, което бях настъпила, го нямаше. Почуках на Джем.

— Какво има? — попита той.

— Какви са змиите на пипане?

— Твърди, студени, мръсни. Защо?

— Струва ми се, че под кревата ми има змия. Ще дойдеш ли да видиш?

— Шегуваш ли се? — Джем отвори вратата. Беше само с панталоните от пижамата си. Със задоволство забелязах, че на устата му още се забелязваше следата от моя юмрук. Като разбра, че не се шегувам, каза: — Ти да не мислиш, че ще си навра лицето при змията. Почакай малко.

Той отиде до кухнята и донесе дългата метла.

— Качи се на кревата — каза.

— Мислиш ли, че наистина е змия? — попитах аз. Подобно нещо беше цяло събитие. Нашите къщи нямаха мазета; бяха построени

върху каменни блокове на няколко фута над земята и много рядко влизаха влечуги. Мис Рейшъл Хевърфорд всяка сутрин пиеше по чашка чисто уиски и се извиняваше, че още не може да се оправи от уплахата, когато отворила гардероба да закачи нощницата си и намерила вътре гърмяща змия, удобно навита на кълбо върху дрехите за пране.

Джем замахна с метлата за проба под кревата. Аз погледнах над таблата да видя дали ще излезе змията. Никаква змия не се показва. Джем замахна по-навътре.

— Змиите ръмжат ли?

— Не е змия — каза Джем. — Човек е.

Ненадейно изпод кревата изскочи един мръсен, кафяв вързоп. Джем вдигна метлата и за мъничко не удари Дил по главата.

— Боже милостиви! — почтително каза Джем.

Ние с интерес гледахме как постепенно се измъква Дил. Едва се беше наврял. Той се изправи, разтърси рамена, развъртя краката си в глезените и потърка врат. Кръвообращението му се възстанови и той рече:

— Здравсти.

Джем отново призова бога. А аз бях онемяла.

— Ей, ще пукна! — каза Дил. — Нямате ли нещо за ядене?

Като насън отидох в кухнята. Върнах се с малко мляко и половин царевична питка, останала от вечерята. Дил я погълна, той дъвчеше с предните си зъби, както по-рано.

Най-после си върнах способността да говоря и попитах:

— Как попадна тука?

По твърде сложен път, подкрепен от яденето, Дил ни разправи следната история: бил окован във вериги и оставен да умре в мазето (в Меридиан имало мазета) от новия си баща, който не го обичал; но животът му бил спасен тайно от един фермер, който минавал и чул виковете му за помощ — добрият човек зърно по зърно изсипал през вентилатора цял чувал суров грах, а Дил успял да се освободи, като изтръгнал веригите от стената. С оковите на ръце той излязъл на две мили от Меридиан, където открил една малка менажерия и веднага го наели да мие камилата. Пропътувал с менажерията по целия Мисисипи, докато непогрешимото му чувство за ориентировка му

подказало, че се намира в окръга Абът, щата Алабама, на другия бряг на реката, срещу Мейкомб. Останалата част от пътя извървял пеша.

— Ти кажи сега как попадна тука? — попита Джем.

Бил взел тринадесет долара от портмонето на майка си, качил се на влака, който тръгва в девет часа от Меридиан, и слязъл на гара Мейкомб. Извървял пеша десет или единадесет от четирнадесетте мили до Мейкомб, но не по шосето, а през крайпътните храсти, да не би властите да го търсят, а останалия път се возил, като се хванал отзад за един фургон с памук. Според него, бил лежал под кревата цели два часа; мислел да излезе и да ми помогне да набия Джем, защото Джем бил станал много по-голям, но знаел, че мистър Финч ще ни разтърве, и затова решил да остане, където си е. Беше изморен, невероятно мръсен и се чувствуваше като у дома си.

— Сигурно не знаят, че си тука — каза Джем. — Щяхме да разберем, ако те търсеха...

— Сигурно още претърсват всички кина в Меридиан — захили се Дил.

— Трябва да се обадиш на майка си — каза Джем. — Трябва да ѝ се обадиш, че си тука...

Дил го погледна бързо и Джем сведе очи. След това се изправи и наруши последните остатъци от нашия детски кодекс на честта. Излезе от стаята и слезе в хола.

— Атикус — чу се отдалече гласът му, — можеш ли да дойдеш за минутка?

Изцапаното от пот и мръсотия лице на Дил побледня. А на мене ми прилоша. Атикус се показа на вратата.

Той застава в средата на стаята с ръце в джобовете и погледна Дил.

— Не се бой, Дил — успях най-после да кажа аз. — Ако намисли нещо, той ще ти го каже направо.

Дил ме изгледа.

— Всичко е наред — казах аз. — Ти знаеш, че той няма да те закачи, нали не те е страх от Атикус?

— Не ме е страх — измърмори Дил.

— Но се обзалагам, че си гладен. — Гласът на Атикус си бе възвърнал обичайната приветлива сухота. — Скаут, не може ли да се

намери нещо по-добро от една стара царевична питка? Натъпчи го този момък и като се върна, ще видим какво ще правим.

— Мистър Финч, не казвайте на леля Рейшъл, не ме връщайте, моля ви, сър! Отново ще избягам!...

— Спокойно, сине — каза Атикус. — Никой не те кара да ходиш, където и да било, освен в леглото, и то доста скоро. Отивам само да съобщя на мисис Рейшъл, че си тука и да я попитам дали можеш да прекараш нощта при нас — нямаш нищо против, нали? И, за бога, върни съответно поне част от земята и праха на окръга, защото ерозията на почвата и без това е истинско бедствие.

Дил зяпна с отворена уста подир баща ми.

— Шегува се — поясних аз. — Иска да каже, че трябва да се окъпеш. Виждаш ли, нали ти разправям, че няма да те закачи?

Джем стоеше в ъгъла на стаята и имаше гузно изражение на предател — наистина се беше проявил като такъв.

— Дил, трябваше да му кажа — измънка той. — Не можеш току така да бягаш на триста мили, без да знае майка ти.

Оставихме го, без да му проговорим.

Дил яде, яде и пак яде. Не беше ял от предишната вечер. Всичките си пари дал за билет, качил се във влака, както беше правил много пъти, поговорил хладнокръвно с кондуктора, тъй като кондукторът бил свикнал да вижда Дил, но нямал достатъчно смелост да се възползува от привилегията на малките деца, които пътуват сами надалече — ако загубиш парите си, кондукторът ти заема малко пари за един обед, а твоят баща му ги връща, като пристигнеш.

Дил беше привършил остатъците от вечерята и посягаше към килера, където имаше една консерва свинско месо със стар фасул. От хола се разнесоха възклицанията на мисис Рейшъл. Той потръпна като заек.

Дил мъжествено изтърпя заканите „Почакай, докато те закарам в къщи!“, „Майка ти и баща ти са си изкарали ума!“, остана спокоен при „У тебе си личи кръвта на Харисовци!“, усмихна се при „Може и да останеш една нощ“ и отвърна на прегръдката, когато най-последно го удостоиха с такава.

Атикус бутна очилата си и потри лице.

— Баща ви е изморен — каза леля Александра и на мене ми се стори, че това са първите й думи от няколко часа насам. През цялото

време тя присъстваше, но сигурно беше онемяла от удивление. — Време е да си лягате, деца.

Оставихме ги в столовата, а Атикус продължаваше да бърше лицето си.

— От изнасилване до бунт и бягство — чухме го да казва със смях. — Какво ли ще се случи през следващите няколко часа?

Понеже нещата се бяха уредили доста добре, ние с Дил решихме да се държим учтиво с Джем. Освен това, Дил трябваше да спи с него, така че все трябваше да си говорим.

Облякох пижамата си, почетох малко и внезапно разбрах, че не мога повече да си държа очите отворени. Дил и Джек мълчаха; когато загасих нощната си лампа, под вратата на Джем не се виждаше светлина.

Трябва да съм спала доста дълго. Разбудиха ме с бутане. Стаята беше осветена от слабата светлина на залязващата луна.

— Дръпни се малко, Скаут.

— Той е сметнал, че е длъжен да каже — измърморих аз. — Не му се сърди.

Дил се пъкна в кревата до мене.

— Не му се сърдя — каза той. — Искаше ми се да спя с тебе. Будна ли си?

Бях се вече разбудила, но ме мързеше.

— А защо го направи?

Не последва отговор.

— Попитах, защо избяга? Той наистина ли е толкова зъл?

— Не...

— Направихте ли лодката, както ми беше писал?

— Той само каза, че ще я правим, но нищо не сме направили.

Вдигнах се на лакът и погледнах силуета на Дил.

— Това не е причина да бягаш. Повечето пъти родителите не успяват да изпълнят обещанията си...

— Не е за това. Той — те просто не се интересуват от мене.

Никога не бях чувала толкова необикновена причина за бягство.

— Как така?

— През цялото време все ги няма, а и когато са в къщи, си седят в стаята. Сами.

— И какво правят там?

— Нищо, седят си и четат... но не ме искат при тях.

Избутах възглавницата до облегалото на кревата и седнах.

— Знаеш ли какво? Тази вечер исках да избягам, защото всички се бяха насъбрали тука. Не ми трябва да се въртят наоколо...

Дил въздъхна уморено.

— Лека нощ, Дил... а освен това, Атикус го няма по цял ден и понякога половината нощ и го викат в законодателното събрание и не знам си още къде, но не ми трябва да се въртят наоколо, Дил, защото нищо не мога да правя.

— Не е заради това.

Докато Дил обясняваше, аз се замислих какъв ли би бил животът ми, ако Джем беше различен от това, което беше сега; какво щях да правя, ако Атикус не чувствуваше нужда от моето присъствие, помощ и съвети. Той не можеше нито ден да преживее без мен. Дори и Калпурния не можеше да мине без мен. Бях им необходима.

— Дил, ти не ми казваш всичко... твоите родители не могат без теб. Сигурно ти се сърдят. Ще ти кажа какво да направиш...

Дил отново заговори в тъмнината:

— Разбери, на тях им е по-добре без мен, а аз с нищо не мога да помогна. Не са лоши. Купуват ми всичко, каквото поискам, но после казват „купихме ти го, сега върви да играеш с него“. Стаята ми е пълна с разни неща. „Нали ти купих онази книга, върви да я четеш“. — Дил се опита да надебели гласа си. — „Ти сякаш не си момче. Момчетата отиват да играят бейзбол с другите момчета, а не се въртят край родителите си да им додъват.“

Гласът на Дил придоби предишния си тон:

— Не са никак лоши. Целуват ме, прегръщат ме за лека нощ и за добро утро, и за добър ден и ми разправят, че ме обичат... Скаут, хайде да си имаме бебе.

— Откъде?

Дил беше чувал, че имало един човек, който отивал с лодка на някакъв мъглив остров и там били всички бебета: можело да си поръчаш...

— Лъжа е. Леля разправя, че бог ги пуцал през комина. Поне така си спомням, че каза. — Този път леля не беше говорила много ясно...

— Не е тъй. Бебетата идват едно от друго. Но този човек също има много бебета и те си стоят и чакат да се събудят, той им вдъхва живот...

Дил отново потъна в царството на мечтите. В главата му плуваха красиви представи. Можеше да чете два пъти по-бързо от мене, но винаги предпочиташе очарованието на собствените си измислици. Можеше да събира и изважда по-бързо от светкавица, но предпочиташе своя тъмен свят, свят, в който бебетата спяха и чакаха някой да ги набере като утринни цветя. Той постепенно се приспиваше от собствената си приказка, вземаше и мен със себе си, но сред спокойствието на мъгливия остров изведнъж се надигна избледнелият образ на една сива къща с тъжни, кафяви врати.

— Дил?

— А?

— Как мислиш, защо Бу Редли никога не е избягал?

Дил въздъхна дълбоко и ми обърна гръб.

— Може би няма къде да избяга...

След многобройни телефонни разговори, много думи в защита на подсъдимия и едно дълго всеопрощаващо писмо от майка му, беше решено, че Дил може да остане. Прекарахме заедно една спокойна седмица. А после ни се струваше, че изобщо не можем да намерим покой. Изживяхме страшен кошмар.

Всичко започна една вечер след ядене. Дил беше у нас; леля Александра седеше на стола си в ъгъла и Атикус беше седнал на своя стол; ние с Джем четяхме на пода. Седмицата беше преминала съвсем спокойно: аз слушах леля; макар Джем да беше пораснал за къщичката на дървото, той ни помогна с Дил да направим нова възжена стълба за нея; Дил беше измислил нов, сигурен начин да изкара навън Бу Редли без никаква опасност за нас (трябваше просто да посипе една пътечка от лимонови бонбони от задната врата до градината и Бу щеше да тръгне по тях като мравка). На предната врата се почука, Джем отиде да види кой е и съобщи, че е дошъл мистър Хек Тейт.

— Покани го да влезе — каза Атикус.

— Поканих го вече. В градината има и други мъже и искат да излезеш.

В Мейкомб възрастните се събираха в градината пред къщи само по две причини: смърт или политика. Зачудих се кой ли е умрял. Ние с Джем отидохме до входната врата, но Атикус извика:

— Влезте в къщи.

Джем загаси лампата във всекидневната и притисна нос до стъклото на прозореца. Леля Александра запротестира.

— Само за миг, лельо, да видим кои са навън — отвърна Джем.

Ние с Дил погледнахме през другия прозорец. Около Атикус бе застанала цяла тълпа хора. Стори ми се, че всички говорят едновременно.

— ... утре ще го преместим в окръжния затвор — казваше мистър Тейт, — не вярвам да има размирици, но не мога да гарантирам, че нищо няма...

— Не ставай глупав, Хек — каза Атикус, — намираме се в Мейкомб.

— ... казах само, че не съм спокоен.

— Хек, ние точно затова отложихме веднъж делото, за да бъдем сигурни, че няма от какво да се безпокоим. — Днес е събота — продължи Атикус. — Делото ще се разглежда вероятно в понеделник. Не можеш ли да го опазиш за една нощ? Предполагам, че през тези тежки времена, никой в Мейкомб няма да ми завиди за този клиент.

Разнесе се сподавен, весел шум, но секна, когато мистър Линк Диз каза:

— Никой от местните хора няма да направи нищо, но ме безпокоят ония от Олд Саръм... не можете ли да наредите... как му казваха, Хек?

— Прехвърлянето на делото в друг окръг — каза мистър Тейт. — Вече няма смисъл.

Атикус каза нещо, което не можах да чуя. Обърнах се към Джем, но той ми махна с ръка да мълча.

— ... освен това — продължаваше Атикус, — нали не те е страх от тази сбирщина?

— ... ти знаеш какви са, когато се напият.

— Те в неделя обикновено не пият, по-голямата част от деня прекарват в църква... — каза Атикус.

— Да, но сега случаят е особен... — каза някой.

Продължиха да мърморят и да бучат и накрая леля каза, че ако Джем не запали лампите във всекидневната, ще опозори целия род. Джем не я чу.

— ... не мога да разбера, защо изобщо се хвана с това дело — каза мистър Линк Диз. — От него можеш само да загубиш. Всичко да загубиш.

— Наистина ли мислиш така?

Щом Атикус задаваше този въпрос, винаги ставаше опасно. „Наистина ли мислиш да играеш този ход, Скаут?“ Бам, бам, бам и шахматната дъска биваше очистена от фигурите ми. „Наистина ли мислиш така, сине? В такъв случай прочети това.“ И остатъка от вечерта Джем се мъчеше с речта на Хенри У. Грейди.

— Линк, този човек може да седне на електрическия стол, но най-напред ще бъде казана истината — гласът на Атикус беше

безизразен. — А вие знаете каква е истината.

Сред тълпата мъже се надигна ропот; Атикус се оттегли на първото стъпало, хората се приближиха и шумът стана заплашителен.

— Атикус, телефонът звъни! — извика внезапно Джем.

Всички се стреснаха и се дръпнаха; бяха хора, с които се виждахме всеки ден: търговци, фермери от Мейкомб, беше също и доктор Рейнолдс, както и мистър Ейвъри.

— Обади се ти, сине — провикна се Атикус.

Избухна смях. Когато Атикус запали горната лампа във всекидневната, той видя Джем да седи до прозореца, целият бледен, освен зачервеното място на носа му, където се беше притиснал до стъклото.

— Защо седите на тъмно? — попита той.

Джем го гледаше как той отиде до стола си, седна и взе вестника. Понякога си мисля, че Атикус спокойно обсъжда всяка криза в живота си зад страниците на „Мобил реджистър“, „Бирмингам нюз“ и „Монтгомъри адвъртайзър“.

— Бяха дошли за тебе, нали? — попита Джем и отиде до Атикус. — Искаха да те хванат, нали?

Атикус остави вестника и се вгледа в Джем.

— Кой роман си чел напоследък? — попита той. После каза тихо: — Не, сине, тези хора бяха наши приятели.

— Не бяха ли... банда? — Джем го гледаше изпод вежди.

Атикус се опита да сподави усмивката си, но не успя.

— Не, в Мейкомб няма банди и подобни глупости. Никога не съм чувал в Мейкомб да има банди.

— Веднъж ку-клукс-клан се беше нахвърлил да гони католиците.

— Не съм чувал и католици да има в Мейкомб — каза Атикус. — Бъркаш ги с нещо друго. Преди години, около хиляда деветстотин и двадесета, имаше някаква организация на ку-клукс-клан, но тя беше главно политическа. Освен това те нямаше кого да плашат. Една нощ направиха манифестация пред къщата на мистър Сам Леви, но той застана на верандата и им каза, че сигурно им е мръднал мозъкът, щом се разхождат обвити с чаршафите, които той лично им е продал. Така ги засрами, че се разотидоха.

Семейство Леви отговаряше на всички изисквания за благородство: те постъпваха най-разумно според възможностите си и

цели пет поколения вече живееха на едно и също място в Мейкомб.

— Ку-клукс-клан умря и никога няма да се възроди — каза Атикус.

Отидох да изпратя Дил и се завърнах навреме, за да чуя как Атикус казва на леля:

— ... като всички други, и аз съм готов да отдам нужното уважение на южняшките жени, но не и да запазя този учтив мит с цената на един човешки живот. — Тези му думи ме накараха да подозра, че отново са се карали.

Потърсих Джем и го намерих в неговата стая, легнал на кревата и потънал в дълбоки мисли.

— Караха ли се? — попитах аз.

— Горедолу. Не го оставя на мира заради Том Робинсън. Едва не каза на Атикус, че позори рода. Скаут... страх ме е.

— От какво те е страх?

— Страх ме е за Атикус. Може да му се случи нещо.

Джем предпочете да остане загадъчен; като го питах, отговаряше да го оставя на мира.

На другия ден бе неделя. В почивката между неделното училище и църковната служба, когато миряните излизаха да се поразтъпчат, видях Атикус на двора, обкръжен от група хора. Там беше и мистър Хек Тейт и се зачудих дали той е бил озарен от Божието откровение. Той никога не ходеше на църква. Дори мистър Ъндървуд беше там. Мистър Ъндървуд не признаваше нищо друго освен „Мейкомб трибюн“, чийто притежател, редактор и печатар беше той. Прекарваше дните си в своята линотипна печатница, като от време на време се подкрепяше от една дамаджана с вишновка. Почти никога не ходеше на лов за новини, защото хората сами му ги носеха. Говореше се, че сам съчинява целия брой на „Мейкомб трибюн“ и го печата направо на линотип. Това беше твърде вероятно. Трябва да се беше случило нещо необикновено, за да се покаже мистър Ъндървуд навън.

Пресрещнах Атикус на вратата и той каза, че били преместили Том Робинсън в мейкомбския затвор. И добави, повече за себе си, отколкото за мен, че ако от началото го били оставили там, нямало да има никакви разправии. Видях го да сяда на мястото си, на третата пейка отпред, и го чух да ръмжи „По-близо до тебе, господи“ с няколко

такта закъснение. Той никога не седнаше заедно с леля, Джем и мене. В църквата обичаше да бъде сам.

Привидното неделно спокойствие бе станало още по-противно от присъствието на леля Александра. Веднага след обяд Атикус обикновено се усамотяваше в кабинета си, а когато надзърнехме там, виждахме го да седи в своето въртящо се кресло и да чете. Леля Александра се оттегляше за двучасова дрямка и ни заплашваше да не вдигаме никакъв шум, защото съседите си почивали. Като по-голям, Джем отиваше в стаята си с куп футболни списания. Така ние с Дил прекарвахме неделните следобеди, като се мотаехме по Еленовото пасище.

В неделен ден ни беше забранено да стреляме, затова ние с Дил ритахме из ливадата футболната топка на Джем, но ни беше скучно. Дил предложи да направим опит да зърнем Бу Редли. Казах, че според мен, не е хубаво да го безпокоим и през целия следобед му разправих всички събития от зимата. Моят разказ направи на Дил голямо впечатление.

Разделихме се за вечеря и след яденето ние с Джем, както винаги, се пригответе да почетем, но Атикус направи нещо, което ни заинтригува: влезе във всекидневната с дълъг кабел в ръка. На края на кабела беше скачена електрическа крушка.

— Ще изляза за малко — каза той, — вие си легнете, без да ме чакате, затова лека нощ отсега.

С тези думи той сложи шапка на главата си и излезе през задната врата.

— Взема колата — съобщи Джем.

Нашият баща си имаше своите странни привички: например никога не ядеше десерт; освен това обичаше да ходи пеша. Откакто помня, в гаража винаги сме имали един шевролет в добро състояние и Атикус минаваше много мили с него, когато пътуваше по работа, но в Мейкомб всеки ден отиваше и се връщаше до кантората си пеша, като изминаваше по две мили. Казваше, че ходенето било единственият му спорт. Ако човек се разхождаше в Мейкомб безделно, смяташе се, че той изобщо не мисли, щом не може да се насочи към някаква цел.

Малко по-късно Казах лека нощ на леля и брат си и бях потънала в четене, когато чух особен звук в стаята на Джем. Дотолкова бях

свикнала с шумовете около неговото лягане, че почуках на вратата и го попитах:

— Защо не си лягаш?

— Отивам за малко в града. — Той си сменяше панталоните.

— Защо, Джем? Вече е десет часът.

Той го знаеше, но въпреки това искаше да отиде.

— Тогава и аз ще дойда с теб. Дори и да ми забраниш, пак ще дойда, чуваш ли?

Джем разбра, че за да ме спре, ще трябва да се сбие с мене и сигурно си направи сметка, че едно сбиване ще разсърди леля, затова се съгласи неохотно.

Облякох се набързо. Почакахме да загасне светлината в стаята на леля и тихичко се спуснахме по задните стълби. Нощта беше безлунна.

— Дил също би дошъл — прошепнах аз.

— Зная — отвърна мрачно Джем.

Прескочихме оградата, пресякохме страничната градина на мис Рейшъл и застанахме под прозореца на Дил. Джем подсвирна като пѐдпѐдък. На стъклото се появи лицето на Дил, после изчезна и след пет минути самият той отвори прозореца и се измъкна навън. Като опитен човек, той не проговори, преди да се озовем на тротоара.

— Какво става?

— Джем пак го е хванала скитническата болест. — Калпурния казваше, че всички момчета на негова възраст ги хващала тази болест.

— Просто така ми се ще — обясни Джем. — Просто така.

Минахме край запустялата, затворена къща на мисис Дюбоуз, а камелиите ѝ бяха обраснали в бурени и коприва. До пощата на ъгъла имаше още осем къщи.

Южната страна на площада беше пуста. На всеки ъгъл стояха настръхнали огромни храсти, а между тях, под светлината на уличните лампи, проблясваше железен коневръз. Светеше само в градския клозет, а отсамната страна на съдебната палата бе тъмна. Площадът пред съда беше заобиколен с магазини; от дълбочините им прозираха неясни светлини.

Когато Атикус започнал да практикува, кантората му се намирала в съдебната палата, но след няколко години той се преместил за по-спокойно в сградата на банката. Заобиколихме ъгъла на площада и видяхме колата пред банката.

— Вътре е — съобщи Джем.

Но Атикус не беше в кантората. До нея се стигаше по дълъг коридор. Ако в този миг светеше, над вратата му щяхме да видим табелата, написана с малки скромни букви „Атикус Финч, адвокат“. Но сега там беше тъмно.

За по-сигурно Джем надзърна през вратата на банката. Натисна дръжката. Вратата беше заключена.

— Да минем нагоре по улицата. Може да е отишъл при мистър Ъндърууд.

Мистър Ъндърууд не само работеше в редакцията на „Мейкомб трибюн“, но и живееше там. Или по-скоро над нея. За да научи новините от съда и затвора, трябваше му само да се надвеси от прозорците си. Неговата сграда беше в северозападния ъгъл на площада и за да стигнем дотам, трябваше да минем покрай затвора.

Затворът беше най-почтеното и най-отвратителното здание в Мейкомб. Атикус казваше, че такова нещо можел да измисли само човек като братовчеда Джошуа Сент Клер. И наистина зданието приличаше на кошмар. Мейкомбският затвор беше съвсем неуместен на вид, между квадратните фасади на магазините и къщите със стръмни покриви, и представляваше малка готическа шега — ширината му бе колкото една килия, височината му — колкото две, украсен с кулички и колони. Неговата причудливост се подсилваше от червените тухли на фасадата и дебелите железни решетки на църковните прозорци. За разлика от прочутите затвори съвсем не се издигаше върху самотен хълм, а беше притиснат между „Магазина за металически изделия на Тиндел“ и редакцията на „Мейкомб трибюн“. Около затвора в Мейкомб непрестанно се водеха спорове: противниците му казваха, че приличал на викториански нужник, а според поддръжниците му, той придавал солиден и почтен вид на града и никой чужденец не би подозрял по неговия външен вид, че е пълен с негри.

Тръгнахме по тротоара и видяхме в далечината самотна светлина.

— Чудна работа — каза Джем, — затворът няма външна светлина.

— Май че е над вратата — каза Дил.

През решетките на един прозорец от втория етаж по стената на сградата се проточваше дълъг електрически кабел. Под светлината на голата крушка Атикус седеше, облегнат на вратата. Беше взел един от столовете в кантората си, четеше и не обръщаше внимание на насекомите, които танцуваха над главата му.

Аз поисках да изтичам, но Джем ме хвана.

— Не отивай при него — каза той, — може да не му е приятно. С него всичко е наред, хайде да си вървим в къщи. Искрах само да го видя къде е.

Тъкмо пресичахме площада, когато по шосето откъм Меридиан се зададоха бавно, една подир друга, четири прашни коли. Те заобиколиха площада, отминаха банката и спряха пред затвора.

Никой не слезе от тях. Видяхме Атикус да вдига поглед от вестника. Той го затвори, сгъна го бавно, остави го на колената си и бутна шапката си към тила. Сякаш беше очаквал идването им.

— Да вървим — прошепна Джем. Втурнахме се през площада, прекосихме улицата и се скрихме в преддверието на Джитни Джънгл^[1]. Джем погледна нагоре по улицата.

— Можем да се приближим още — каза той.

Изтичахме до магазина на Тиндел — достатъчно близко и в същото време там никой нямаше да ни види.

От всеки автомобил слизаха един или двама. Сенките тръгнаха към вратата на затвора и под светлината се превърнаха в мощни очертания. Атикус не се помръдна от мястото си. Мъжете го скриха от нас.

— Тука ли е той, мистър Финч? — попита някой.

— Тука е — чухме Атикус — и спи. Не го будете.

По-късно разбрах, че при такива сериозни обстоятелства тези думи бяха комични до болка: хората се подчиниха на баща ми и заговориха със шепот.

— Знаете ли какво искаме — каза друг от мъжете. — Дръпнете се от вратата, мистър Финч.

— Можеш спокойно да си вървиш в къщи, Уолтър — каза с приятен глас Атикус. — Хек Тейт се навърта наоколо.

— Да върви по дяволите! — каза друг някой. — Хек с хората си се е залутал толкова дълбоко в гората, че до утре сутрин няма да се върне.

— Така ли? А защо?

— Пратихме ги за зелен хайвер — беше краткият отговор. — Не се ли досетихте за това, мистър Финч.

— Досетих се, но не исках да вярвам — гласът на баща ми остана същият. — Това променя нещата, нали?

— Променя ги — обади се някакъв дебел глас. Притежателят на гласа беше една сянка.

— Наистина ли така мислите?

През тези два дена за втори път чувах Атикус да пита така, което значеше, че сега някой щеше да загази без време. Струваше си да погледна какво ще стане. Откъснах се от Джем и с всички сили се затичах към Атикус.

Джем извика и се опита да ме хване, но вече се бях откъснала от него и Дил. Пробих си път сред тъмните, миризливи тела и се втурнах сред осветения кръг.

— Здра-авей, Атикус!

Мислех си, че ще се изненада приятно, но изразът на лицето му пресече моята веселост. През очите му премина страх и се застоя там, когато Дил и Джем също си пробиха път на светло.

Наоколо се разнасяше миризма на уиски и на кочина, а когато се огледах, разбрах, че хората са непознати. Не бяха същите, които видях предишната вечер. Сгорещих се от смущение: бях изскочила победоносно сред кръг непознати хора.

Атикус стана от стола, но движенията му бяха бавни, като на старец. Той постави грижливо вестника на стола и го изглади бавно с пръсти. Те трепереха леко.

— Джем, върви си в къщи — каза той. — Заведи Скаут и Дил у дома.

Бяхме привикнали веднага да изпълняваме нарежданията на Атикус, дори и когато не ни харесваха, но сега Джем беше застанал така, сякаш нямаше и намерение да се помръдне.

— Върви си в къщи, казах.

Джем поклати глава. Атикус сложи ръце на кръста и Джем направи същото; изправиха се един срещу друг, съвсем различни: меката кафява коса и кафявите очи на Джем, овалното му лице и плътно прилепнали уши приличаха на майка ни и странно се отличаваха от черната, вече посребрена тук-там коса на Атикус, от

квадратните му черти; но все пак двамата си приличаха по нещо. Взаимното предизвикателство ги караше да си приличат.

— Сине, казах да си вървиш в къщи.

Джем поклати глава.

— Аз ще го отпратя да си върви — каза някакъв мъжага и грубиянски сграбчи Джем за яката. Дръпна го и едва не го събори.

— Не го пипай! — изкрещях аз и веднага го ритнах. Бях боса и с учудване видях, че се дръпва, обзет от истинска болка. Мислех да го ритна по коляното, но бях улучила твърде високо.

— Стига, Скаут — Атикус сложи ръка на рамото ми. — Не трябва да риташ хората... недей!... — спря ме той, когато поисках да се оправдая.

— Не мога да ги оставя да се отнасят така с Джем — казах аз.

— Добре, мистър Финч, разкарайте ги отгук — изръмжа някой. — Даваме ви петнадесет секунди да ги разкарате.

Атикус стоеше сред тези чудни хора и се мъчеше да убеди Джем. Той го заплашваше, увещаваше и накрая каза:

— Моля ти се, Джем, отведи ги у дома. На всичко това обаче Джем отговаряше:

— Няма да си отида.

На мен взе да ми дотяга, но чувствувах, че Джем има причини да постъпва така, защото знаеше какво го чака после, когато Атикус го докопа в къщи. Огледах тълпата. Нощта беше топла, но повечето от хората бяха облечени в работни гащеризони и закопчани догоре ризи. Помислих си, че сигурно са зиморничави, защото ръкавите на ризите им бяха спуснати и ръкавелите закопчани. Някои си бяха нахлупили шапките над челата. Всички бяха мрачни, гледаха сънливо и нямаха вид на хора, които са свикнали да си лягат късно. Още веднъж ги огледах, за да видя някое познато лице, и открих едно такова в средата на полукръга.

— Здравейте, мистър Кънингам.

Мъжът сякаш не ме чу.

— Здравейте, мистър Кънингам. Какво става с погасяването?

Познавах добре съдебното положение на мистър Уолтър Кънингам: веднъж Атикус ни го беше описал подробно. Едрият човек примигна и завря палци в презрамките на гащеризона си. Сякаш се

чувствуваше неудобно; изкашля се и извърна поглед встрани. Дружеският ми поздрав остана без отговор.

Мистър Кънингам беше без шапка, горната половина на челото му се белееше и контрастираше на загорялото му лице; това ме накара да помисля, че денем сигурно носи шапка. Той подмести краката си, обути в тежки, работни обувки.

— Не ме ли помните, мистър Кънингам? Аз Съм Джин-Луиза Финч. Веднъж на времето ни донесохте чувал орехи, не помните ли? — Взе да ми става неловко, защото усещах, че този случаен познат не си спомня за мене.

— С Уолтър ходим заедно на училище — започнах отново аз. — Той е ваш син, нали? Нали, сър?

Мистър Кънингам ми кимна едва-едва. Значи все пак ме позна.

— Ние сме в един клас — продължих аз — и той добре се учи. Добро момче е — прибавих аз — наистина! Веднъж дойде на обед у нас. Може да ви е разправял за мене, един път го набих, но той не ми се разсърди. Ще го поздравите от мене, нали?

Атикус ми беше казал, че е учтиво да разговаряш с хората за това, което интересува тях, а не за това, от което ти се интересуваш. Мистър Кънингам не прояви интерес към сина си, затова още веднъж го подкачих за погасяването — правех последен опит да излезем от неловкото положение.

— Лошо нещо е да не си погасяваш дълговете навреме — обясних му аз и постепенно разбрах, че държа реч пред цялата тълпа. Всички ме гледаха, дори някои с отворени уста. Атикус беше престанал да ръчка Джем: двамата стояха един до друг зад Дил. Гледаха като омагьосани. Дори Атикус беше зяпнал, нещо, за което винаги казваше, че било некрасиво. Погледите ни се срещнаха и той затвори уста.

— Атикус, аз току-що разправях на мистър Кънингам, че е лошо да не си погасяваш дълговете навреме, но ти тогава му каза да не се тревожи, двамата заедно сте щели да оправите работата... — постепенно замлъкнах и се зачудих какви ли глупости съм наговорила. В нашата всекидневна да се говори за погасяване беше съвсем в реда на нещата.

По крайчеца на косата ми взе да се събира пот: всичко мога да понасям, но не и тълпа хора, които ме гледат. Никой от тях не

помръдваше.

— Какво има? — попитах аз.

Атикус не отвърна. Завъртях се и погледнах към мистър Кънингам, но и неговото лице беше също така безизразно. После той направи нещо чудно. Приклезна и ме хвана за двете рамена.

— Ще му предам твоя поздрав, малка госпожице — каза той.

След това се изправи и махна с огромната си ръка.

— Хайде да си вървим — извика той. — Тръгвайте, момчета!

И така, както бяха дошли, по един и по двама, мъжете се помъкнаха към раздрънканите си автомобили. Затръшнаха вратите, моторите изръмжаха и всички си отидоха.

Обърнах се към Атикус, но той беше отишъл при затвора и се облягаше с лице към стената. Доближих се до него и го дръпнах за ръкава.

— Сега да си отидем ли в къщи?

Той кимна, извади носната си кърпа, отри лицето си и шумно се изсекна.

— Мистър Финч? — някъде от тъмнината се раздаде тих, прегракнал глас. — Отидоха ли си?

Атикус се отдръпна и погледна нагоре.

— Отидоха си — отвърна той. — Поспи, Том. Повече няма да те безпокоят.

От отсрещната страна друг глас проряза нощта:

— Ти си дяволски прав, Атикус — повече няма да се върнат, Атикус. През цялото време те прикривах.

От прозореца на редакцията на „Мейкомб трибюн“ се надвеси мистър Ъндърууд с едно чифте.

Отдавна беше — минало време за лягане и усещане умора: струваше ми се, че Атикус и мистър Ъндърууд ще говорят цяла нощ — мистър Ъндърууд, надвесен от прозореца, а Атикус — вдигнал глава към него. Най-после Атикус се върна, загаси лампата над вратата на затвора и взе стола си.

— Може ли аз да го нося вместо вас, мистър Финч? — попита Дил. Той през цялото време не беше промълвил нито дума.

— Разбира се, благодаря ти, сине.

На път към кантората ние с Дил тръгнахме зад Атикус и Джем. Натоварен със стола, Дил вървеше по-бавно. Атикус и Джем бяха

доста напред и си мислех, че той му се кара, загдето не се беше прибрал в къщи, но бях сгрешила. Под светлината на една улична лампа Атикус протегна ръка и разроши косата на Джем — това бе неговият единствен жест на нежност.

---

[1] Вероятно се касае за местен магазин. — Б.пр. ↑

Джем ме чу. Подаде глава през общата врата. Когато се приближи до кревата ми, стаята на Атикус светна, замръзнахме на местата си, докато угасне; чухме го да се обръща в кревата и почакахме да се успокои.

Джем ме заведе в неговата стая и ме сложи да легна до него.

— Опитай се да заспиш — каза той. — До утре ще ти мине.

Бяхме се прибрали тихо, за да не събудим леля. Атикус загаси мотора още на пътеката и избута колата до гаража; влязохме през задната врата, мълчаливо си отидохме по стайте. Бях много уморена и вече заспивах, когато си спомних как Атикус спокойно бе сгънал вестника и бутнал шапката си назад и този спомен се превърна във видение — Атикус стоеше сред празната, замръзнала в напрегнато очакване улица и побутваше нагоре очилата си. Едва сега разбрах напълно значението на всичко, което се бе случило през тази нощ, и започнах да плача. Джем се отнесе много мило: за първи път не ми припомни, че момичетата, които са почти на девет години, не бива да циврят.

На другата сутрин никой нямаше добър апетит освен Джем: той изяде три яйца. Атикус го изгледа с откровено възхищение. Леля Александра посрббваше кафето си и излъчваше вълни на неодобрение. Деца, които се измъкваха от къщи посред нощ, бяха позор за рода. Атикус каза, че е много доволен, защото този позор му се беше притекъл на помощ, но леля отговори:

— Глупости, мистър Ъндъррууд е бил там през цялото време.

— Това наистина е интересно — каза Атикус, — иначе Бракстън не може да търпи негри и не ги пуска да припарят до него.

Местното обществено мнение смяташе мистър Ъндъррууд за непоправим грубиян. Баща му в изблик на чувство за хумор го беше кръстил Бракстън Браг, макар че мистър Ъндъррууд през целия си живот се беше мъчил да избегне това име. Атикус каза, че хората, които са кръстени на генерали от конфедеративната армия, ставали упорити пияници.

Калпурния наливаше кафе на леля Александра. Отправих ѝ умолителен и, според мене, убедителен поглед, но тя поклати глава.

— Още си много малка — каза. — Като пораснеш достатъчно, аз сама ще ти кажа.

Потвърдих, че кафето ще подействува добре на стомаха ми.

— Добре — съгласи се тя и взе една чаша от бюфета. Сипа една чаена лъжичка кафе в нея и я напълни догоре с мляко. Изплезих ѝ се за благодарност и погледнах към леля, за да видя как ще се намръщи предупредително. Но тя се мръщеше на Атикус.

Леля почака Калпурния да отиде в кухнята и каза:

— Не говори така пред тях.

— Как да не говоря и пред кого? — попита Атикус.

— Да не говориш така пред Калпурния. Направо в лицето ѝ каза, че Бракстън Ъндървуд не можел да търпи негри.

— Е, какво, сигурен съм, че Калп го знае. Всеки в Мейкомб го знае.

През тези дни започнах да забелязвам, че баща ми се беше променил малко в разговорите си с леля Александра. Не проявяваше своето раздражение, но спокойно я поставяше на мястото ѝ. И сега в гласа му прозвуча остра нотка.

— Всяко нещо, което може да се каже на масата, може да се каже и пред Калпурния. Тя знае много добре ролята си в нашето семейство.

— Струва ми се, че това е лош навик, Атикус. Тези неща ги поощряват. Знаеш ли как си говорят всичко помежду си. Всичко, което става в този град, още същата вечер се говори в негърския квартал.

Баща ми остави ножа на масата.

— Не знам да има закон, който да им забранява да говорят. Може би, ако не им даваме толкова поводи за разговори, те ще говорят по-малко. Защо не си пиеш кафето, Скаут?

Аз си играех с лъжичката в чашата.

— Мислех, че мистър Кънингам е наш приятел. Ти ми го каза преди много време.

— Той пак си е наш приятел.

— Но снощи искаше да те нападне.

Атикус постави вилицата до ножа си и бутна настрана чинията.

— Мистър Кънингам по начало е добър човек — каза той, — но като всички нас и той си има слабости.

— И това го наричаш слабост — обади се Джем. — Снощи, като се домъкна, той беше готов да те убие.

— Можеше и да ме нападне за малко — съгласи се Атикус, — но когато пораснеш повече, сине, ще започнеш и по-добре да разбираш хората. Независимо от всичко друго, всички разярени тълпи се състоят от отделни хора. Снощи мистър Кънингам беше част от разярената тълпа, но въпреки това той си оставаше човек. Всяка разярена тълпа във всеки малък южен град е съставена от хора, които познаваш, а това не е много хубаво за тях, нали?

— Никак не е — каза Джем.

— И трябваше да се намеси едно осемгодишно дете, за да ги накара да се опомнят, нали? — каза Атикус. — А това вече доказва нещо друго — че цяла една банда от подивели животни може да бъде спряна само защото те продължават да бъдат човешки същества. Хм, може би ние се нуждаем от полиция, съставена от деца... вие, деца, снощи заставихте Уолтър Кънингам да влезе в моята кожа, да разбере моята гледна точка. То беше напълно достатъчно.

Може би Джем по-добре щеше да разбира хората, когато порасне, но за мен това не се отнасяше.

— Нека само Уолтър да ми се мерне в училище! — заявих аз. — Повече няма да посмее да стъпи там!

— Мисли му, ако го докоснеш с пръст — решително каза Атикус. — Не искам нито ти, нито Джем да се сърдите заради тази работа, каквото и да се случи.

— Виждаш ли докъде води това? — каза леля Александра. — Да не кажеш после, че не съм те предупредила.

Атикус я успокои, че никога няма да го каже, отдръпна стола си и стана.

— Чака ме тежък ден, затова ще ме извините. Джем, много ще ви моля днес да не слизате в града със Скаут.

Едва Атикус излезе и през хола се втурна Дил.

— Днес целият град само за това говори — съобщи той. — Как с голи ръце сме задържали сто души...

Леля Александра го погледна така, че го накара да замълчи.

— Не е имало сто души — каза тя — и никой никого не е задържал. Събрала се е една сюррия пияни кънингамовци и са вдигнали малко шум, толкова!...

— Не му обръщай внимание, лелю, Дил си е такъв — поясни й Джем и ни направи знак да го последваме.

— Днес няма да излизате от двора — каза тя, когато ние тръгнахме към предната веранда.

Приличаше на събота. Хората от южните краища на окръга минаваха покрай нашата къща в бавен, непрекъснат поток.

Мистър Долфус Реймънд мина и едва се крепеше върху породистия си кон.

— Не мога да разбера как се държи върху седлото — измърмори Джем. — И как е успял да се натряска преди осем часа сутринта?

Покрай нас шумно мина кабриолет, натоварен с дами. Бяха с шапки от памучна материя, които ги пазеха от слънцето, носеха рокли с дълги ръкави. Караше ги брадат мъж с вълнена шапка.

— Виж, там минават менонитите^[1] — каза Джем на Дил. — Дрехите им нямат никакви копчета.

Менонитите живееха сред гората, купуваха всичко необходимо от отсрещния бряг на реката и рядко идваха в Мейкомб. Дил се заинтересува.

— Всички имат сини очи — обясни Джем, — а мъжете им, щом се оженят, нямат право да се бръснат. Жените им обичат да ги бодат с брадите си.

Покрай нас мина, яхнал мулето си, мистър Хикс Билапс и ни махна с ръка.

— Той е симпатяга — каза Джем. — Хикс е името му, а не е инициал. Веднъж бил в съда и го попитали как се казва. Той отговорил Хикс Билапс. Секретарят помолил да му го каже буква по буква и той отвърнал „Хикс“. Продължили да го разпитват, докато накрая той написал буквата Хикс на един лист й го вдигнал, та всички да видят. Попитали го откъде е взел такова име, а той им казал, че така го записали баща му и майка му, когато се родил.

Хората от окръга се точеха край нас, а Джем описваше на Дил историята и общите черти на по-известните личности: мистър Тенсоу Джонс беше гласувал за сухия режим; мис Емили Дейвис тайно смъркаше емфие; мистър Байрон Уолър свиреше на цигулка; на мистър Джек Слейд му растяха за трети път зъби.

Появи се още една кола, в нея имаше хора със строги лица. Те се изравниха с двора на мисис Моди Аткинсън, който сега беше пълен с

нацъфтели летни цветя, и точно тогава на верандата се показва самата мисис Моди. Мисис Моди беше много особена — верандата ѝ бе доста отдалечена и не можехме да видим ясно израза ѝ, но винаги заставаше така, че отгатвахме нейното настроение. Сега стоеше със скръстени ръце, леко приведени рамене, глава наклонена встрани, а очилата ѝ бляскаха на слънцето. Знаехме, че се усмихва много ехидно.

Коларят позадържа мулетата и една жена с тънък глас извика от колата:

— Който в суета стои, после в ада ще гори!

Мисис Моди отговори:

— Който е с добро сърце, той е с весело лице!

Коларят подкара мулетата си. Сега кракомиячите^[2] сигурно си казваха: „Виж я, виж как дяволът чете евангелието!“ Не можех да разбера какво имат против двора на мисис Моди, още повече, че за човек, който прекарва цялото си време навън, тя познаваше много добре свещеното писание.

— Ще ходите ли днес в съда? — попита я Джем. Ние бяхме пресекли улицата.

— Не — отвърна тя. — Тази сутрин нямам работа в съда.

— Няма ли да отидете да гледате? — попита Дил.

— Не. Жестоко е да гледаш как осъждат някакъв нещастник на смърт. Вижте тези хора, сякаш са тръгнали на карнавал.

— Трябва да го съдят публично, мисис Моди — казах аз. — Не е правилно да няма публика.

— Това ми е напълно известно — рече тя. — Но не е нужно и аз да присъствавам там, само защото съденето е публично, нали?

Покрай нас мина мис Стефани Крауфорд. Беше с шапка и ръкавици.

— Хм, хм — каза тя. — Погледнете колко много хора... сякаш самият Уилям Дженингс Брайън^[3] ще държи реч.

— А ти къде отиваш, Стефани?

— До Джитни Джънгл.

Мисис Моди каза, че никога не била виждала мис Стефани да отива до Джитни Джънгл с шапка.

— Е, може и да надникна в съда — каза мис Стефани — да видя какво е измислил Атикус.

— Внимавай само да не ти връчи призовка.

Помолихме мисис Моди да ни обясни последните си думи. Мис Стефани, каза ни тя, знаела толкова много за случая, че спокойно можела да бъде призована за свидетелка.

Издържахме до пладне, Атикус си дойде да обядва и каза, че цяла сутрин подбирали съдебните заседатели. Следобед ние минахме да вземем Дил и отидохме в града.

Денят беше изключителен. На обществения коневръз нямаше никакво място и под всяко дърво бяха настанени мулета и каруци. Площадът пред съда гъмжеше от групи, които седяха на вестници, ядяха реване със сироп и го поливаха с топло мляко от буркани. Някои дъвчеха студено кокоше месо и студени свински пържоли. По-богатите си купуваха кока-кола от аптеката и я пиеха в чаши за сода, които приличаха на електрически крушки. Сред тълпата се завираха изплескани деца, бебета бозаеха от майките си.

В най-отдалечения ъгъл на площада негрите кротко се припичаха на слънце, обядваха със сардели и соленки и пиеха по-ароматичната нехи-кола. При тях беше седнал мистър Долфус Реймънд.

— Джем — каза Дил, — той пие от една кесия.

Наистина мистър Долфус Реймънд като че правеше точно това: от устата му се проточваха две жълти сламки и потъваха в кафявата кесия.

— Никога не съм виждал подобно нещо — промърмори Дил. — А как не се разлива течността.

Джем се изсмя.

— В кесията има шише от кока-кола, а в шишето уиски. Това е, за да не се тревожат дамите. Ще видиш, че цял ден ще си посрѣбва, а по-късно ще изчезне за малко да си долее.

— И защо седи при черните?

— Винаги така прави. Струва ми се, че ги предпочита пред нас. Живее уединено, чак към края на окръга. Жена му е черна и имат цял куп деца мулатчета. Ако ги видим, ще ти ги покажа.

— Не ми прилича да е от измета — каза Дил.

— Не е такъв. Има голямо парче земя по брега на реката, а освен това е от много добро семейство.

— Защо тогава живее така?

— Просто така му е приятно — отвърна Джем. — Разправят, че не можел вече да се съвземе от сватбата си. Трябвало да се ожени за

едно от момичетата на... на Спендъррови, струва ми се. Щели да вдигнат голяма сватба, но не станало нищо — след като направили репетицията, годеницата се качила в стаята си и се застреляла в главата. С ловджийска пушка. Натиснала спусъка с крак.

— Знае ли се защо?

— Не — отвърна Джем. — Никой освен мистър Долфус не знае причината. Разправят, че било, защото тя открила неговата черна любовница, той си мислел хем нея да задържи, хем да се ожени. Оттогава е непрекъснато пиян. А към децата си е много добър...

— Джем — попитах аз, — какво точно значи смесено дете?

— Наполовина бяло, наполовина черно. Ти си ги виждала, Скаут. Познаваш онзи с червеникавата къдрава коса, дето разносяше покупките от аптеката. Той е наполовина бял. Те са много нещастни.

— Че защо да са нещастни?

— Ами защото не са нито риба, нито рак. Черните не ги щат, понеже са наполовина бели; белите пък не ги щат, понеже били черни, и те остават по средата, нито при едните, нито при другите. А разправят, че мистър Долфус изпратил две от децата си на Север. Там нямат нищо против тях. Ето и едно от тях!

Една негърка вървеше към нас, хванала за ръка момченце. То ми приличаше на чисто негърче: кожата му беше тъмно шоколадова, ноздрите — сплескани и имаше хубави зъби. От време на време се плъзваше по земята щастливо, а негърката го дърпаше за ръката, за да го накара да спре.

Джем изчака да отминат.

— Това е едно от малките — каза той.

— Че как ги познаваш? — попита Дил. — На мен ми се видя съвсем черно.

— Понякога не можеш ги позна, ако не знаеш кои са. Но това е наполовина Реймъндовче.

— Добре де, как ги познаваш? — попитах аз.

— Казах ти, Скаут, трябва да знаеш кои са.

— А ти откъде знаеш, че и ние не сме негри?

— Чичо Джек казва, че никой не бил сигурен. Той проверил, доколкото могъл, родословието на рода Финч, и уж не сме били черни, но въпреки това не било изключено още от времето на Стария завет родът ни да произлизал от Етиопия.

— Ако родът ни произлиза чак от времето на Стария завет, то е било толкова отдавна, че е без значение.

— Точно това си помислих и аз — каза Джем, — но из нашия край е достатъчно да имаш една капка негърска кръв, за да бъдеш черен. Ей, я погледнете...

Сякаш някакъв таен сигнал бе накарал обядващите да се надигнат и да разпилеят навсякъде парчета от вестници, целофан и амбалажна хартия. Децата се втурнаха към майките си, майките взеха бебетата на ръце и мъжете с потъмнели от потта шапки събраха семействата си и ги поведоха през вратата на съда. В края на площада негрите и мистър Долфус Реймънд станаха и заизтупваха панталоните си. Между тях нямаше много жени и деца и от това празничното впечатление отслабваше. До вратата те търпеливо изчакваха да влязат белите семейства.

— Хайде да влизаме — каза Дил.

— Не, нека първо влязат всички; на Атикус може да не му бъде приятно, като ни види — отвърна Джем.

Зданието на мейкомбския окръжен съд по едно напомняше Арлингтън^[4]: бетонните колони, на които се подпираше покривът, откъм юг бяха твърде масивни за лекия си товар. Колоните единствени оцелели, когато старият съд изгорял в 1856 година. После около тях построили новото здание на съда. Всъщност правилно би било да се каже, че са го построили въпреки тях. С изключение на южния портал зданието на мейкомбския окръжен съд беше в ранен викториански стил и откъм север имаше безобиден изглед. Но от другата страна гръцките ренесансови колони се сблъскваха с една огромна часовникова кула от деветнадесети век, в която се помещаваше някаква ръждясала, съвсем ненадеждна машинария и цялата гледка подсказваше, че тук хората са искали непременно да запазят всяко кътче от миналото.

За да се стигне до залата на съда, която бе на втория етаж, трябваше да се мине покрай множество тъмни бърлоги; окръжния данъчен инспектор, бирника, окръжния секретар, юрисконсулта, секретаря на пътуващия съд, нотариуса — всички те обитаваха хладни, полумрачни клетки, където миришеше на изгнила хартия, стар, влажен цимент и застояла пикоч. Дори през деня трябваше да се палят лампите; грубите дъсчени подове бяха винаги покрити с прах.

Обитателите на тези стаички отговаряха на обстановката: дребни мъже със сиви лица, недокосвани от слънце и вятър.

Знаехме, че ще има много народ, но не подозирахме, че в коридорите на първия етаж ще се съберат такива тълпи. Разделиха ме от Джем и Дил, но аз отидох до стълбището, защото знаех, че рано или късно Джем ще дойде да ме потърси. Озовах се сред членовете на „Клуба на безделниците“ и се свих встрани, за да не ме видят. Бяха група старци в бели ризи и белезникави панталони с презрамки, прекарали бяха целия си живот в безделие и използваша останалите дни на живота си, за да вършат същото. Обикновено седяха на дървените пейки под вирджинските дъбове на площада, бяха опитни критикари на всичко, което ставаше в съда, и Атикус казваше, че от гледане и слушане били научили по-добре законите от главния съдия. В други случаи те бяха единствената публика в съдебната зала и днешното нахлуване на толкова хора в тяхното удобно всекидневие сякаш не им се нравеше. Говореха с важни и снизходителни гласове. Сега темата им беше Атикус.

— ... струва ми се, че той знае какво прави — каза един от тях.

— О, не бих рекъл — отвърна друг. — Атикус Финч е упорит читател, много упорит читател.

— Вярно е, че много чете, само това може да прави. — Всички се изсмяха.

— Слушай какво ще ти кажа, Били — намеси се трети, — знаеш добре, че съдът го назначи да защитава този негър.

— Да, но Атикус мисли да го защитава наистина. Точно това не ми харесва в цялата работа.

За мен това беше нещо ново и хвърляше светлина върху всичко: значи независимо дали е искал или не, Атикус е трябвало да поеме защитата му. Стори ми се чудно, че не ни е казал за това — можехме много пъти да го използваме, когато защитавахме него и себе си. Той е бил длъжен да го защитава и затова се е заел — което значеше много по-малко сбивания и караници. Но защо тогава градът се отнасяше така към него? Съдът беше назначил Атикус да го защитава. Атикус мислеше да го защитава наистина. Това именно не им се нравеше. Объркана работа.

Негрите бяха изчакали белите и започнаха да влизат.

— Ехей, почакайте малко — каза един от членовете на клуба и вдигна бастуна си. — Почакайте малко и тогава се качвайте!

„Безделниците“ бавно се заизкачваха с вкочанените си стави и се натъкнаха на Джем и Дил, които слизаха да ме търсят. Двамата се промъкнаха край тях и Джем викна:

— Идвай, Скаут, не останаха места! Ще трябва да стоим прави.

— Виждаш ли? — рече той раздражено, когато черните тръгнаха по стълбата. Старците пред тях щяха да заемат почти всички свободни столове. Нямахме щастие и грешката беше моя: така ми каза Джем. Заставахме огорчени до стената.

— Какво, не можете ли да влезете?

Преподабният Сайкс, с черна шапка в ръка, гледаше надолу към нас.

— Добър ден, ваше преподабие — каза Джем. — Не, Скаут обърка работата.

— Чакай да видим какво може да се направи. Преподабният Сайкс се промъкна нагоре. След малко се върна.

— Долу в залата няма никакви места. Но ако искате, елате с мене на балкона.

— Разбира се — каза Джем.

Ние избързахме щастливи пред преподабния Сайкс до залата, после се изкачихме по вътрешната стълба и зачакахме пред вратата. Преподабният Сайкс ни настигна и ни поведе внимателно през тълпата негри на балкона. Четирима негри станаха и ни отстъпиха места на първия ред.

Балконът за черните заобикаляше залата от три страни, също като веранда от втория етаж, и оттам можехме да виждаме всичко.

Съдебните заседатели седяха вляво под високите прозорци. Всичките бяха слаби, обгорени от слънцето и приличаха на фермери, но това беше напълно естествено: гражданите рядко оставаха в техния състав, защото или им правеха отвод, или те самите молеха да бъдат освободени. Двама от съдебните заседатели ми приличаха на Кънингамовци в празнични дрехи. В този миг те всички седяха с изправени гърбове и съсредоточено гледаха.

Окръжният прокурор, до него още един човек, Атикус и Том Робинсън седяха зад няколко маси с гръб към нас. Върху масата на

прокурора имаше кафява книга и няколко жълти бележника: масата на Атикус беше празна.

Веднага до преградата, която разделяше зрителите от съда, в кожени кресла седяха свидетелите. Те също бяха с гръб към нас.

Пред високата съдийска маса седеше съдията Тейлър. Той приличаше на стара сънлива акула, а пред него и под него бързо пишеше нещо неговата риба пилот^[5] — секретарят. Съдията Тейлър изглеждаше като повечето съдии, които бях виждала: добродушен, с бяла коса и червено лице. Той ръководеше съда съвсем безцеремонно — понякога слагаше крака на масата и често си чистеше ноктите с джобно ножче. Докато траеха дългите спорове между страните, особено в следобедните часове, понякога даваше вид, че дреме, но един случай завинаги разпръсна това впечатление. Някакъв адвокат нарочно бутнал на земята купчина книги, правейки отчаян опит да го събуди. Без да отваря очи, съдията Тейлър измърморил:

— Мистър Уитли, ако направите още веднъж такова нещо, ще ви струва сто долара.

Той познаваше много добре законите и макар че на пръв поглед гледаше на работата си малко небрежно, всъщност направляваше процесите с твърда ръка. Само веднъж съдията Тейлър бе изпаднал в безизходно положение и причина за това бяха станали Кънингамовци. В Олд Саръм, тяхната постоянна територия, живееха две семейства, отначало съвсем различни, но за нещастие с почти еднакви имена. Кънингамовци се женели за Конингамовци и правописът на имената им представлявал чисто теоретичен въпрос — докато един Кънингам влязъл в спор с един Конингам за някакво парче земя и отнесъл въпроса в съда. По време на споровете Джим Кънингам свидетелствал, че майка му наистина се подписвала Кънингам, но всъщност била Конингам, само че правописът ѝ бил лош, рядко четяла и понякога, докато седяла вечер на верандата, имала обичая да се заглежда в една точка. Цели девет часа съдията Тейлър слушал за странните привички на жителите от Олд Саръм и после прекратил делото. Попитали го на какво основание, а той отговорил: „По взаимно съгласие“ и заявил, че се надява страните да са останали напълно доволни, тъй като всеки от тях е имал възможността да се изкаже публично. Така и било. Всъщност те от самото начало искали точно това.

Съдията Тейлър имаше един интересен навик. Разрешаваше да се пуши в съдебната зала, но самият той не пушеше: понякога, ако човек имаше щастие, можеше да го види как слага една дълга пура в устата си и бавно я сдъвква. Парченце по парченце незапалената пура изчезваше и след няколко часа се появяваше отново на бял свят вече като сдъвкана, пихтиеста маса, съдържанието ѝ изсмукано и смесено в храносмилателните сокове на съдията Тейлър. Веднъж попитах Атикус не е ли неприятно на мисис Тейлър да го целува, но той ми отвърна, че те не се целували често.

Издигнатото място за свидетелите беше вдясно от съдията Тейлър и когато ние седнахме, мистър Хек Тейт беше вече застанал там.

---

[1] Малка религиозна секта. — Б.пр. ↑

[2] Както вече се спомена в романа, при баптистите миенето на краката има характер на религиозен обред. — Б.пр. ↑

[3] Популярен политик и оратор от Южните щати. — Б.пр. ↑

[4] Арлингтън — красив стар град в щата Вирджиния, известен с архитектурни ценности. — Б.пр. ↑

[5] Риба пилот (лат. *Naucrates Ductor*) — малка морска риба, която води след себе си акулите. — Б.пр. ↑

— Джем — казах аз, — онези там не са ли Юеловци?

— Тихо! — отвърна Джем, — мистър Хек Тейт дава показания.

Мистър Тейт се беше пременил за случая. Носеше обикновен всекидневен костюм и така приличаше на всички други: нямаше ги високите му ботуши, ловджийската куртка и натъпкания с патрони пояс. От този миг престанах да изпитвам ужас от него. Седеше приведен напред върху свидетелската банка, със стиснати между колената ръце и внимателно слушаше окръжния прокурор.

Този прокурор, някой си мистър Джилмър, ние почти не познавахме. Той беше от Абътсвил: виждахме го само когато съдът заседаваше, и то рядко, защото за нас с Джем съдът не представляваше особен интерес. Плешив, с бръснато лице, мистър Джилмър можеше да бъде между четиридесет и шестдесет години. Въпреки че беше с гръб към нас, ние знаехме, че е леко кривоглед с едното око, и той използваше това за свое преимущество: даваше вид, че гледа някого, а всъщност погледът му се насочваше другаде, като по този начин плашеше и съдебните заседатели, и свидетелите. Съдебните заседатели мислеха, че ги наблюдават, и внимаваха: внимаваха и свидетелите, защото мислеха същото.

— ... със свои думи, мистър Тейт — казваше мистър Джилмър.

— Е, значи — измърмори на колената си мистър Тейт и докосна своите очила, — значи мене ме повикаха.

— Бихте ли говорили по-високо и към съдебните заседатели, мистър Тейт? Благодаря ви. Кой ви повика?

— Бях повикан от Боб... от мистър Боб Юел, дето седи ей там, една вечер...

— Коя вечер?

— Нощта на двадесет и първи ноември — каза мистър Тейт. — Точно напуснах канцеларията си, за да се прибера у дома, когато Боб... мистър Юел влезе много разтревожен и каза бързо да отидем в неговата къща, защото някакъв негър бил изнасилил дъщеря му.

— И вие отидохте ли?

— Разбира се. Качих се на колата и отидох колкото мога по-бързо.

— И какво заварихте?

— Заварих я да лежи на пода в средата на предната стая, като влизаш отдясно. Беше пребита, но аз я вдигнах на крака и тя изми лицето си в една кофа в ъгъла и каза, че ѝ е по-добре. Попитах я кой я е наредил така и тя каза, че бил Том Робинсън...

Съдията Тейлър, който бе съсредоточил своето внимание върху ноктите на ръцете си, погледна към Атикус, очаквайки възражение, но Атикус мълчеше.

— ... попитах я дали той я е бил и тя отговори утвърдително. Попитах я дали се е възползувал от тялото ѝ, и тя отговори, че се бил възползувал. После отидох в къщата на Робинсън и го доведох. Тя го позна, че бил той и го прибрах в затвора. Това беше всичко.

— Благодаря ви — каза мистър Джилмър.

— Имате ли въпроси, Атикус? — попита съдията Тейлър.

— Да — отвърна баща ми. Той седеше зад масата си; столът му беше малко встрани, беше кръстосал крака, а едната му ръка почиваше върху облегалката на стола.

— Повикахте ли лекар, шериф? Някой повика ли изобщо лекар — попита Атикус.

— Не, сър — отвърна мистър Тейт.

— Значи не повикахте лекар?

— Не, сър — повтори мистър Тейт.

— А защо? — в гласа на Атикус се почувствува рязкост.

— Ще ви кажа защо. Не беше необходимо, мистър Финч. Беше доста пребита. Явно се беше случило нещо.

— Но не повикахте лекар, нали? Докато бяхте там, отиде ли някой, да повика лекар или да я отведе при лекар?

— Не, сър...

Съдията Тейлър се намеси.

— Вече три пъти ви отговори на въпроса, Атикус. Не е викал лекар.

— Искях да бъда сигурен, господин съдия — каза Атикус и съдията се усмихна.

Ръката на Джем спокойно лежеше върху перилото на балкона и изведнъж се хвана за него. Той шумно пое дъх. Погледнах надолу, не

видях нищо необичайно и си помислих, че Джем разиграва театър. Дил и преподобният Сайкс до него наблюдаваха най-спокойно.

— Какво има? — попитах аз, но той сърдито ми изшътка вместо отговор.

— Шериф, вие казвате, че била пребита — продължаваше Атикус. — Как именно?

— Моля?

— Просто опишете раните ѝ, Хек.

— Беше бита по главата. По ръцете ѝ започнаха да се явяват синини, беше минал половин час.

— Откъде знаете?

Мистър Тейт се усмихна.

— Виноват, така ми казаха. Във всеки случай беше доста насинена. Когато отидох, едното ѝ око имаше тъмен кръг.

— Кое око?

Мистър Тейт премигна и прекара ръце през косата си.

— Чакайте да си спомня — каза той тихо и погледна Атикус, сякаш въпросът му се видя детински.

— Не можете ли да си спомните — попита Атикус.

Мистър Тейт показва някакво невидимо същество на пет инча пред себе си и каза:

— Лявото око.

— Почакайте, шериф — поиска пояснение Атикус. — Лявото ѝ око, ако е срещу вас, или лявото ѝ око, ако е наред с вас?

— О, всъщност така ще бъде дясното ѝ око — каза мистър Тейт. — Дясното око беше, мистър Финч. Сега си спомням, тази страна на лицето ѝ бе насинена.

Мистър Тейт отново премигна, като че ненадейно беше разбрал нещо. После извърна глава и погледна Том Робинсън. Сякаш усетил това, Том Робинсън вдигна глава.

Атикус също беше разбрал нещо и се изправи на крака.

— Шериф, повторете, моля ви, това, което казахте.

— Казах, че беше дясното ѝ око.

— Не...

Атикус отиде до бюрото на секретаря и се наведе над бясно пишещата му ръка. Ръката спря, прелисти стенографския бележник и секретарят каза:

— Мистър Финч, сега си спомням, че тя беше насинена от тази страна на лицето.

Атикус погледна мистър Тейт.

— Повторете, коя страна, Хек?

— Дясната страна, мистър Финч, но по нея имаше и други синини. — Искате ли да чуете и за тях?

Атикус изглежда се готвеше да му зададе друг въпрос, но помисли и каза:

— Да, какви бяха другите ѝ рани?

Когато мистър Тейт отговори, Атикус се извърна и погледна Том Робинсън, сякаш искаше да му каже, че това е нещо ново и неочаквано.

— ... ръцете ѝ бяха насинени и тя ми показва шията си. По нея личаха явни следи от пръсти...

— Около цялата шия ли? А отзад?

— Бих казал, че около цялата шия, мистър Финч.

— Бихте казали ли?

— Да, сър, тя има малка гушка и всеки би могъл да я обхване...

— Отговаряйте само с да или не на въпроса, шериф, моля ви — каза сухо Атикус и мистър Тейт замлъкна.

Атикус седна и кимна на прокурора, той от своя страна поклати глава към съдията, съдията кимна на мистър Тейт, който стана вдървено и слезе от свидетелската банка.

Под нас започнаха да въртят глави, да стържат с крака по пода, майките преместиха бебетата от едната ръка на другата и няколко деца спешно напуснаха залата. Негрите зад нас тихичко си шушукаха; Дил попита преподобния Сайкс за какво става въпрос, но той му отвърна, че не знае. Дотук всичко беше безумно скучно; никой не викаше, юристите не се препираха помежду си, нямаше никакви драматични моменти; изглежда всички присъстващи бяха разочаровани. Атикус се държеше спокойно и доброжелателно, сякаш водеше незначителен спор за собственост на недвижим имот. С безкрайната си дарба да успокоява и най-развихрените страсти, той можеше да направи изнасилването да прилича на скучна проповед. Вече не си спомнях с ужас оная миризма на уиски и кочина, сънливите мъже и прегракналия глас, който питаше в нощта: „Мистър Финч? Отидоха ли си?“ Денят беше разпръснал нашия кошмар и всичко щеше да завърши добре.

Всички зрители с изключение на Джем се чувстваха така непринудено, както и съдията Тейлър. Устата на Джем беше присвита в многозначителна усмивка, той поглеждаше зарадван и каза, че имало налични доказателства. Помислих си, че иска да си придаде важност.

— ... Робърт Е. Ли Юел!

След гръмкия призив на секретаря от пейките стана един човек, дребен като петле, и заситни към свидетелската банка. Дори вратът му бе почервенял, след като бе чул името си. Когато се извърна, за да положи клетва, видяхме, че и лицето му е зачервено. Видяхме също така, че никак не прилича на генерала, чието име носеше^[1]. Над челото му стърчеше кичур рядка, наскоро измита коса; имаше тънък, заострен и лъскав нос; брадичката му сякаш изобщо не съществуваше, а съставяше част от набръчканата шия.

— ... и нека ми помага бог! — изграка той.

Във всеки град като Мейкомб има семейства като Юеловци. Никакви стопански приливи и отливи не променят тяхното положение — и при благоденствие, и при упадък хора като Юеловци живееха като гости на окръга. Никой училищен инспектор не успяваше да задържи децата им в училище; никой здравен инспектор не можеше да ги избави от вродените им недостатъци, паразитите и болестите, присъщи на мръсотията, сред която живееха.

Мейкомбските Юеловци живееха зад градското сметище в някогашна негърска барака. Дъсчените стени на бараката бяха подплатени с нагъната ламарина, а покривът — покрит с плоскости от тенекиени кутии, така че само общата ѝ форма подсказваше нейния първоначален вид; квадратна, с четири мънички стаи, които извеждаха в дълъг и тесен коридор, бараката стоеше нестабилно върху четири неравни къса пясъчник. Прозорците ѝ бяха просто отверстия в стените и през лятото ги покриваха с мръсни парчета марля, за да не влизат всички ония гадинки, които търсеха лакомства около сметището на Мейкомб.

Но гадинките не бяха в изгодно положение, защото Юеловци всеки ден претърсваха основно сметището и плодовете на техния труд (ония, които не биваха изяждани) правеха мястото край бараката да прилича на двор, в който си е играло обезумяло дете: вместо ограда около него стърчаха отчупени клони и дръжки от метли и разни други инструменти, по които, закрепени с бодлив тел, висяха ръждиви

чукове, беззъби гребла, лопати, брадви и мотики. В мръсния, заграден от тази барикада двор се виждаха вдигнати на пънчета жалките останки на един стар форд, изхвърлен зъболекарски стол, стар счупен хладилник и други по-дребни предмети: стари обувки, строшени радиоапарати, рамки от картини, буркани от компот. Костеливи оранжеви кокошки се ровеха сред всичко това с надеждата да намерят нещо.

Единият ъгъл на двора обаче озадачаваше Мейкомб. До оградата, подредени в линия, стояха шест очукани емайлирани ведра с яркочервени мушката. За тях се полагаха толкова добри грижи, сякаш бяха на мисис Моди Аткинсън, ако мисис Моди би могла изобщо да търпи мушката в нейния двор. Хората разправяха, че били на Майела Юел.

Никой не знаеше с точност колко деца има в този дом. Някои казваха шест, други — девет; минеше ли човек оттам, по прозорците винаги се появяваха няколко немити лица. Но оттам почти никой не минаваше освен по Коледа, когато църковните настоятелства раздаваха кошници с подаръци и когато кметът на Мейкомб отправяше апел към гражданите да помогнат на боклукчията, като след празника сами отнесат на сметището целия коледен боклук.

Миналата Коледа Атикус изпълни молбата на кмета и ни взе със себе си. От шосето край сметището се отделяше черен път и отиваше до едно малко негърско предградие на петстотин метра зад Юеловци. За да се излезе с кола от сметището, трябваше или да се върви на заден ход до шосето, или да се отиде до края на черния път и там да се обърне; повечето хора обръщаха колите си в дворовете на негрите. Сред мразовития декемврийски полумрак техните къщички изглеждаха чисти и уютни, с бледосиния дим, който се виеше над комините, и с отворени антрета, ярко осветени от огньовете. Наоколо се разнасяха приятни миризми: пилета с бекон, който се препържваше, докато станеше крехък като здрачния въздух. Ние с Джем открихме миризмата на готвени катерички, но само истински кореняк като Атикус успя да помирише сготвен опосум и заек; тези аромати изчезнаха напълно, щом се върнахме покрай владенията на Юеловци.

Човекът на свидетелската банка имаше само едно преимущество пред своите близки съседи — ако го изтъркаха с катранен сапун в гореща вода, кожата му щеше да добие бял цвят.

— Вие сте Робърт Юел, така ли? — попита мистър Джилмър.

— Таквоз ми е името, шефе — отвърна свидетелят.

Мистър Джилмър се изправи, наежи се малко и аз го съжалих. Може би е време да обясня нещо. Чувала съм, че когато децата на един юрист чуят как той разгорещено се препира в съда, съвсем погрешно заключават, че човекът от противната страна е техен личен враг, изживяват това много мъчително и с изумление виждат баща си да излиза през паузата под ръка със своя враг. За нас с Джем това правило не важеше. Ние не изживявахме трагедии, когато баща ни печелеше или губеше. Съжалявам, но не мога да опиша нищо драматично по този повод, защото ако го направя, няма да бъде вярно. Разбира се, ние веднага усещахме кога пререканията стават по-злъчни, отколкото изискваше професионалната необходимост, но тази разлика бяхме научили от наблюдения над други адвокати, а не от баща ни. През живота си не съм чувала Атикус да повиши глас, освен когато разпитва глух свидетел. Мистър Джилмър си гледаше работата също както Атикус. Освен това мистър Юел беше свидетел на мистър Джилмър и той не трябваше да се отнася грубо към него.

— Вие ли сте баща на Майела Юел? — чу се следващият въпрос.

— И да не съм аз, вече нищо не мога да направя, понеже майка ѝ е умряла — отговори Юел.

Съдията Тейлър се раздвижи. Той се завъртя на стола си и погледна благосклонно свидетеля.

— Вие ли сте баща на Майела Юел? — попита той с тон, който накара да секнат всякакви смехове.

— Да, сър — отвърна кротко Юел.

Съдията Тейлър продължи с доброжелателен тон:

— За първи път се явявате в съда, нали? Не си спомням да съм ви виждал преди. — Свидетелят кимна утвърдително и той продължи: — Нека да се разберем. Докато аз седя тук, няма да допусна никой в тази зала да произнесе гласно нито една неприлична дума за каквото и да било, ясно ли е?

Мистър Юел кимна, но, според мене, не му беше ясно. Съдията Тейлър въздъхна и каза:

— Добре, мистър Джилмър?

— Благодаря, сър. Мистър Юел, бихте ли ни разказали със свои думи, моля ви, какво се случи на двадесет и първи ноември вечерта?

Джем се захлади и приглади косата си назад. „Със свои думи“ беше нещо като отличителен белег на мистър Джилмър. Често се чудехме с чии думи, според него, би могъл да говори свидетелят.

— На двадесет и първи ноември вечерта значи аз се прибирах от гората с вързоп подпалки и таман стигнах оградата, чух в къщи Майела да квичи като пребито псе...

Тука съдията Тейлър погледна остро свидетеля, но явно реши, че в думите му нямаше зла умисъл, защото само попита сънливо:

— По кое време беше това, мистър Юел?

— Точно преди залез слънце. Та значи, както ви казвам, Майела пицеше, че се чуваше чак на майната си... — така мистър Юел замлъкна под строгия поглед на съдията.

— Да? Тя пицеше? — подкани го мистър Джилмър.

Мистър Юел погледна гузно към съдията.

— Значи Майела вдигаше голяма дандания и аз олабих подпалките и изтичах, колкото мога по-бързо, и от бързане се праснах в оградата и като се откачих, изтичах до прозореца и видях... — лицето на мистър Юел почервения. Той се изправи и посочи с пръст към Том Робинсън — ... видях как ей оня там черен негър е нагънал моята Майела!

В залата при съдията Тейлър обикновено биваше толкова спокойно, че рядко се налагаше да употребява чукчето си, но сега той чука по масата цели пет минути. Атикус се беше приближил до него и му говореше нещо, а мистър Хек Тейт, като най-важното официално лице на окръга, бе застанал на средната пътека и призоваваше към порядък претъпканите редици. Сред негрите зад нас се понесе глух ропот.

Преподабният Сайкс се надвеси през Дил и дръпна Джем за рамото.

— Мистър Джем — каза той, — най-добре ще бъде да заведете мис Джин-Луиза у дома, чувате ли ме, мистър Джем?

Джем извърна глава.

— Скаут, върви си в къщи. Дил, вие със Скаут си вървете в къщи.

— Я си гледай работата! — казах му аз, като си спомних благословеното разяснение на Атикус.

Джем ме изгледа свирепо, после каза на преподабния Сайкс:

— Струва ми се, че не е толкова страшно, ваше преподобие, защото тя не разбира такива неща.

Почувствувах се смъртно обидена.

— Напротив, разбирам всичко, което разбираш и ти.

— Млъкни! Тя не разбира, ваше преподобие, няма още девет години.

В черните очи на преподобния Сайкс се четеше тревога.

— Знае ли мистър Финч, че сте тук? Такова нещо никак не е подходящо нито за мис Джин-Луиза, нито за вас, момчета.

Джем поклати глава.

— Той не може да ни види тука отгоре. Не се безпокойте, ваше преподобие.

Знаех, че Джем ще победи, защото в този миг нищо не можеше да го накара да си отиде. За известно време ние с Дил бяхме в безопасност, но ако вдигнеш поглед, Атикус можеше да ни види.

Докато съдията Тейлър удряше с чукчето си, мистър Юел самодоволно седеше на свидетелския стол и съзерцаваше ефекта от думите си. С едно изречение той беше превърнал излетниците в мрачна, напрегната, ръмжаща тълпа, която ударите на чукчето хипнотизираха с все по-слабите си звуци, докато накрая в залата остана да се чува само леко почукване: сякаш съдията удряше по масата с молив.

След като успокои публиката, съдията Тейлър се облегна в креслото си. Той внезапно придоби уморен вид и годините му проличаха; спомних си какво беше казал Атикус — те двамата с мисис Тейлър не се целували често — съдията сигурно приближаваше седемдесетте.

— Постъпи молба — каза съдията Тейлър — публиката или най-малкото жените и децата да напуснат залата; засега тази молба няма да бъде удовлетворена. Хората обикновено гледат и слушат това, което искат да гледат и да слушат, те също така имат право да водят и децата си. Мога обаче да ви уверя в едно: ако не слушате мълчаливо, ще напуснете съдебната зала и освен това ще ви призова всичките да отговаряте за обида на съда. Мистър Юел, ако е възможно, придържайте се в границите на благопристойния английски език. Продължете, мистър Джилмър.

Мистър Юел приличаше на глухоням. Сигурна бях, че никога не е чувал сложните думи, които отпрати към него съдията Тейлър — той беззвучно мърдаше устни да ги произнесе, но въпреки това изразът на лицето му показва, че е разбрал същността им. Самодоволното му изражение изчезна и бе заменено с тъпа съсредоточеност. Това обаче не подлъга съдията Тейлър: през цялото време, докато мистър Юел седя на свидетелския стол, той не сваляше очи от него, сякаш го предизвикваше да направи нещо нередно.

Мистър Джилмър и Атикус се спогледаха. Атикус отново седеше, подпрял бузата си с длан, и ние не виждахме лицето му. Мистър Джилмър се беше омърлушил. Но следващият въпрос на съдията Тейлър го ободри.

— Мистър Юел, вие видяхте ли обвиняемия да е встъпил в полово сношение с вашата дъщеря?

— Да, видях го.

Зрителите мълчаха, но обвиняемият каза нещо. Атикус му зашепна и Том Робинсън млъкна.

— Казахте, че сте били при прозореца, нали? — попита мистър Джилмър.

— Да, сър.

— Колко високо от земята е прозорецът?

— Около три фута.

— Добре ли виждахте стаята?

— Да, сър.

— Как изглеждаше стаята?

— Значи всичко беше разхвърляно, като че се бяха били в нея.

— И какво направихте, когато видяхте обвиняемия?

— Значи изтичах край къщата да вляза вътре, но той ме превари и избяга през предната врата. Бях много уплашен за Майела и не хукнах да го гоня. Изтичах в къщата, а тя се търкаляше по пода и реवेशе...

— Тогава какво направихте?

— Е, какво, колкото ми краката държат, изтичах да повикам Тейт. Знаех го кой е негърът, живее в онуй негърско гнездо и всеки ден минава край къщата ми. Аз от петнадесет години настоявам пред властите в окръга да очистят това свърталище, защото там има опасни типове, които ми подбиват цената на къщата.

— Благодаря ви, мистър Юел! — побърза да каже мистър Джилмър.

Свидетелят припряно слезе от свидетелската банка и се натъкна на Атикус, който се беше изправил, за да го разпита. Съдията Тейлър разреши на публиката да се посмее.

— Само за миг, сър — каза благо Атикус. — Мога ли да ви задам един, два въпроса?

Мистър Юел се върна, заднешком до свидетелската банка, седна и изгледа Атикус високомерно и подозрително — така гледаха всички свидетели в окръга Мейкомб, когато срещу тях се изправяше адвокатът на противната страна.

— Мистър Юел — започна Атикус, — онази нощ много хора са тичали насам-натам. Нека да видим по-точно: вие казвате, че сте изтичали в къщата, изтичали сте до прозореца, изтичали сте вътре в къщата, изтичали сте при Майела, изтичали сте за мистър Тейт. А докато тичате така през цялото това време, изтичахте ли да повикате лекар?

— Нямаше нужда. Сам видях какво стана.

— Но има нещо, което не разбирам — каза Атикус. — Не бяхте ли загрижен за състоянието на Майела?

— Как да не бях — отвърна мистър Юел. — Нали видях кой го направи?

— Не, аз имах предвид здравното й състояние. Не помислихте ли, че характерът на нейните наранявания изисква незабавната интервенция на лекар?

— Какво, какво?

— Не помислихте ли че веднага трябва да се доведе лекар?

Свидетелят каза, че съвсем не бил помислил такова нещо, че никога не бил викал лекар у дома си и че ако бил повикал, щял да му струва пет долара.

— Това ли е всичко? — попита мистър Юел.

— Не съвсем — отвърна небрежно Атикус. — Мистър Юел, вие чухте показанията на шерифа, нали?

— Това пък защо е?

— Нали бяхте в съдебната зала, когато мистър Тейт даде показанията? Чухте всичко, което той каза, нали?

Мистър Юел обмисли внимателно положението и сигурно реши, че въпросът е безопасен.

— Да — потвърди той.

— Съгласен ли сте с неговото описание на нараняванията, които е имала Майела?

— Това пък защо е?

Атикус погледна към мистър Джилмър и се усмихна. Мистър Юел изглежда беше решил да не бъде много любезен със защитата.

— Мистър Тейт каза, че нейното дясно око е било насинено, че тя е имала белези около...

— О, да — заяви свидетелят. — Поддържам всичко, дето го каза Тейт.

— Поддържате ли? — попита меко Атикус. — Искам само да бъда сигурен. — Той отиде при секретаря на съда, рече му нещо и този в течение на няколко минути ни развличаше, четейки показанията на мистър Тейт, сякаш бяха борсови съобщения: ... кое око?... Нейното ляво око... О, да, в такъв случай, ще е дясното... Беше дясното й око, мистър Финч, сега си спомням, от тази страна на лицето й... — Секретарят прелисти страницата. — Насинена... Шериф, моля повторете какво казахте?... Казах, че беше дясното й око.

— Благодаря ви, Берт — рече Атикус. — Чухте още веднъж показанията, мистър Юел. Имате ли да прибавите още към тях? Съгласни ли сте с шерифа?

— Поддържам Тейт. Окото й беше насинено и цялата беше в синини.

Дребният човечец, сякаш беше забравил как го беше засрамил съдията. Все по-явно ставаше, че смята Атикус за не особено опасен противник. Отново се зачерви: изду гърди и пак се превърна в дребно, червено петле. При следващия въпрос на Атикус помислих, че ще пръсне ризата си.

— Мистър Юел, можете ли да четете и да пишете?

Мистър Джилмър се намеси.

— Протестирам — каза той. — Не виждам какво общо може да има грамотността на свидетеля с делото. Това е несъществено и няма връзка.

Съдията Тейлър се нахрани да каже нещо, но Атикус го изпревари.

— Господин съдия, ако допуснете въпроса ми и още един допълнителен въпрос, скоро ще разберете всичко.

— Добре, да видим — реши съдията Тейлър, — но надявам се, че ще се погрижиш да разберем, Атикус. Протестът на обвинението не се уважава.

Мистър Джилмър беше еднакво заинтересуван заедно с останалите да разбере каква връзка има грамотността на Юел с делото.

— Ще повторя въпроса — продължи Атикус. — Можете ли да четете и да пишете?

— Като нищо мога значи.

— Бихте ли написали името си и да ни го покажете?

— Като нищо ще го напиша. Как си мислите, че подписвам разписките за общинската помощ?

Мистър Юел ставаше все по-приятен на съгражданите си. Шушуканията и подхилванията, които се разнесоха под нас, сигурно искаха да покажат какъв симпатяга е той.

Започвах да нервнича. Атикус уж знаеше какво прави, но на мен ми се струваше, че сега кара съвсем напосоки. Никога, никога, никога при кръстосания разпит не задавай въпрос на свидетеля, ако не знаеш какво ще ти отговори той — това правило го бях поела с храната си още като бебе. Постъпиш ли другояче, често можеш да получиш нежелан отговор, отговор, който ще провали делото ти.

Атикус тършуваше във вътрешния джоб на самото си. Извади един плик, после бръкна в джоба на жилетката и извади писалката. Движенията му бяха провлачени и се извърна така, че да го виждат добре съдебните заседатели. Отвъртя капачката на писалката и я постави леко на масата. Разтърси малко самата писалка и заедно с плика я подаде на свидетеля.

— Бихте ли си написали името? — помоли той. — И то така, че съдебните заседатели да видят как се подписвате.

Мистър Юел се подписа на гърба на плика и самодоволно вдигна глава, за да срещне втренчения поглед на съдията Тейлър, който го гледаше, сякаш той бе някакво ароматно цвете, внезапно цъфнало на свидетелския стол; мистър Джилмър се беше приповдигнал от креслото си. Съдебните заседатели го гледаха, а един от тях се беше надвесил напред с ръце над парапета.

— Какво пък има толкова интересно? — попита той.

— Вие сте бил левак, мистър Юел — каза съдията Тейлър.

Мистър Юел се обърна сърдито към съдията и каза, че не вижда какво общо има неговото левачество с делото и че той бил човек християнин, а Атикус Финч се гаврел с него. Такива адвокати мошеници като Атикус Финч винаги се били гаврили с него и го били мамили. Бил разправил всичко и можел да им го разправи още колкото пъти искат — наистина така и направи. От този миг нито един въпрос на Атикус не промени неговата история — как погледнал през прозореца, после как негърът избягал, после как той изтичал за шерифа. Накрая Атикус го освободи.

Мистър Джилмър му зададе още един въпрос.

— По отношение на това, че пишете с лявата ръка, може би си служите еднакво добре и с двете ръце, мистър Юел?

— Ами че едната ми ръка не е по-лоша от другата. Едната съвсем не е по-лоша от другата — добави той и яростно погледна към масата на защитата.

Джем мълчаливо се забавляваше. Тупаше леко по перилата на балкона и прошепна:

— Опряхме го в стената.

Аз не бях съгласна с него: според мене, Атикус се опитваше да покаже, че и сам мистър Юел е могъл да пребие Майела. Дотолкова можех да разбера. Щом дясното ѝ око беше насинено и беше бита предимно по дясната страна на лицето, това показваше, че е бил левак. Шерлок Холмс и Джем Финч биха били съгласни по въпроса. Но Том Робинсън също можеше да е левак. Също като мистър Хек Тейт, и аз си представих някакъв човек, изправен срещу мене, видях набързо всичко във въображението си и заключих, че би могло този човек да я държи с дясната ръка и с лявата да я удря. Погледнах надолу към Том Робинсън. Беше с гръб към нас, но виждах широките му рамене и дебелия бичи врат. Той лесно би могъл да се справи с нея. Помислих, че Джем напразно брои билетата, преди да е дошла есента.

---

[1] Генерал Робърт Ли е един от героите на Конфедерацията. — Б.пр. ↑

Но отново прогърмя нечий глас.

— Майела Вайолет Юел!

Към свидетелското място се запъти младо момиче. Когато вдигна ръка и се закле, че ще каже цялата истина, само истината и нищо освен истината и нека бог ѝ помага, тя изглеждаше някак крехка, но като седна на свидетелската банка срещу нас, стана явно, че е яко момиче, привикнало на тежък труд.

В окръга Мейкомб винаги е лесно да разбереш кой се мие често и кой веднъж в годината: мистър Юел беше като попарен; сякаш цяло денонощие се беше киснал, предпазните слоеве мръсотия бяха отстранени и кожата му изглеждаше чувствителна към външната среда. Майела имаше вид на човек, който се стреми да бъде чист, и аз си спомних за червените мушката в техния двор.

Мистър Джилмър помоли Майела да разкаже със свои думи на съдебните заседатели какво се беше случило на двадесет и първи ноември миналата година. Майела седеше и мълчеше.

— Къде бяхте на тази дата привечер? — започна търпеливо мистър Джилмър.

— На верандата.

— На коя веранда?

— Имаме само една веранда отпред.

— И какво правехте на верандата?

— Нищо.

— Разкажете ни какво се случи — каза съдията Тейлър. — Нали можете да ни разкажете?

Майела се вгледа в него и заплака. Прикри уста с ръце и започна да хълца. Съдията Тейлър я остави да поплаче и после каза:

— Стига, стига! Не трябва да се плашите от никого, щом казвате истината. Зная, че всичко това ви се вижда чудно, но няма от какво да се срамувате, нито да се плашите. От какво ви е страх?

Майела каза нещо в ръцете си.

— Какво, какво? — попита съдията.

— От него — изхълца тя и посочи Атикус.

— От мистър Финч ли?

Тя закима усърдно и каза:

— Не искам да ме оплете и мене като татко, дето се опита да го изкара левак...

Съдията Тейлър се почеса по гъстата бяла коса. Явно беше, че никога не се беше сблъсквал с подобен проблем.

— На колко години сте? — попита той.

— Деветнадесет и половина — отвърна Майела.

Съдията Тейлър се изкашля и безуспешно се опита да заговори с по-мек глас.

— Мистър Финч не е искал да ви плаши — изръмжа той — и ако се опита, аз затова съм тук, за да го спра. Това е едно от нещата, заради които аз седя тук. Вие сте голямо момиче, затова изправете се и ни разкажете за... разкажете ни какво ви се случи. Можете, нали?

— Да не е глупачка? — пошепнах аз на Джем.

Джем гледаше изпод вежди свидетелката.

— Още не мога да ти кажа — отвърна той. — Има достатъчно ум, за да разчувствува съдията, но може би е... о, не знам.

Майела омекна, още веднъж погледна ужасено към Атикус и каза на мистър Джилмър:

— Значи, сър, аз си седях на верандата и... и той мина, а на двора беше старият долап, дето татко го донесе за подпалки... татко ми каза да го насека, докато той е в гората, а аз пък се чувствавах без сили, и той мина...

— Кой е този той?

Майела посочи към Том Робинсън.

— Ще ви помоля да се изразявате по-ясно — каза мистър Джилмър. — Секретарят не може да записва добре жестовете.

— Ей оня там — каза тя. — Робинсън.

— И какво се случи тогава?

— Аз му казах, ела тука, черния, и натроши този долап вместо мене, ще ти дам пет цента. Той лесно щеше да го натроши. И той влезе в двора, а аз влязох в къщи да взема петте цента и се обърнах и преди да разбера, той се хвърли отгоре ми. Изтича зад мене, точно тъй. Хвана ме за врата и взе да ме ругае и да приказва мръсни приказки... аз взех

да се боря и да викам, но той ме беше хванал за врата. И започна да ме бие...

Мистър Джилмър изчака Майела да се успокои: тя бе усукала носната си кърпичка, която приличаше на пропито от пот въже; когато Майела я разгърна, за да обърше лицето си, кърпичката беше цялата в гънки от потните ѝ ръце. Майела почака мистър Джилмър да ѝ зададе друг въпрос, но той замълча и тя каза:

— ... той ме хвърли на пода, задуши ме и ме облада.

— А вие викахте ли? — попита мистър Джилмър. — Викахте ли, съпротивлявахте ли се?

— Виках, колкото ми глас държи, ритах и виках с цяло гърло.

— Какво стана после?

— Не си спомням добре, но след това татко вече беше в стаята, клекна над мене и закрепя: „Кой го направи? Кой го направи?“ После като че ли припаднах и после мистър Тейт вече ме дърпаше да стана от пода и ме поведе към кофата за вода.

Докато говореше, Майела, явно си възвърна самочувствието, но нейното самочувствие не беше дръзко като на баща ѝ: в него имаше нещо крадливо — приличаше на котка, която гледа с неподвижни очи и тупа с опашка.

— Казвате, че сте се съпротивлявали, както сте могли? Борили сте се със зъби и нокти, нали? — попита мистър Джилмър.

— Борих се като нищо — повтори Майела думите на баща си.

— Сигурна ли сте, че ви облада напълно?

Лицето на Майела се сгърчи и аз се уплаших, че ще заплаче отново, но тя само каза:

— Той извърши, каквото искаше.

Мистър Джилмър отри главата си с ръка и напомни по този начин, че денят е много горещ.

— Засега това е всичко — каза той приветливо, — но ще останете на мястото си. Предполагам, че големият и лош мистър Финч ще ви зададе няколко въпроса.

— Обвинителят не трябва да настройва свидетеля против защитата — измърмори съдията Тейлър, особено сега.

Атикус се изправи и се усмихна, но вместо да се приближи към свидетелската банка, разтвори сако, вмъкна палци в жилетката и бавно прекоси залата до прозорците. Погледна навън, не се интересува от

гледката, която видя, обърна се и приближи към свидетелската банка. От дългогодишен опит разбрах, че се стареае да вземе някакво решение:

— Мис Майела — каза той с усмивка, — засега нямам намерение да ви плаша. Хайде най-напред да се запознаем. На колко години сте?

— Казах, че съм на деветнадесет, казах го вече на съдията. — Майела сърдито кимна с глава по посока на съдийската маса.

— Вярно е това, вярно е, госпожице. Но трябва да бъдете снизходителна към мен, мис Майела, защото започвам да остарявам и не мога да помня както преди. Може би ще ви попитам за неща, които сте казали вече, но вие ще ми отговорите, нали? Ето, така е добре.

В израза на Майела не виждах нищо, което да оправдае предположението на Атикус, че е осигурил нейното сътрудничество. Тя го гледаше разгневено.

— Щом ми се подигравате, няма думица да ви кажа — рече тя.

— Моля, госпожице? — попита стреснато Атикус.

— Щом ми се подигравате...

— Мистър Финч не се подиграва с вас — каза съдията Тейлър. — Какво ви става?

Майела погледна Атикус изпод вежди, но каза на съдията:

— Щом продължава да ми вика „госпожице“ и „мис Майела“. Не съм длъжна да му търпя подигравките, не съм дошла за това.

Атикус се заразхожда отново към прозорците и остави съдията Тейлър да се оправя. Съдията Тейлър не беше човек, който да предизвиква съжаление, но сега, когато се опита да ѝ обясни, почувствувах мъка.

— Мистър Финч има такъв навик — каза той на Майела. — Ние с него работим в този съд години наред и мистър Финч винаги и с всекиго е бил учтив. Той не иска да ви се подиграва, а само да бъде учтив. Такъв му е навикът.

Съдията се облегна.

— Атикус, нека продължим и нека от протокола да бъде ясно, че никой не се е подигравал със свидетелката, макар тя да е убедена в обратното.

Помислих си дали през целия ѝ живот някой изобщо се е обръщал към нея с „госпожице“ или с „мис“ или с „мис Майела“;

вероятно не, щом се обиждаше от най-обикновена учтивост. Какъв ли живот водеше? Скоро узнах и това.

— Казвате, че сте на деветнадесет години — подхвана Атикус. — Колко братя и сестри имате?

Той напусна прозорците и се приближи към мястото за свидетели.

— Седмина — отвърна тя и аз се зачудих дали всичките приличаха на оня, когото видях през първия си училищен ден.

— Вие ли сте старата? Най-голямата?

— Да.

— Отдавна ли е починала майка ви?

— Не знам... отдавна.

— Ходили ли сте на училище?

— Знам да чета и пиша колкото татко.

Майела говореше също като мистър Джингъл от една книжка, която бях чела.

— Колко време сте посещавали училище?

— Две години... или три... не знам.

Бавно, но сигурно започнах да разбирам накъде бие Атикус: с въпроси, които мистър Джилмър не би сметнал „несъществени“ и без връзка с делото, за да протестира, Атикус лека-полека изграждаше пред съдебните заседатели картината на семейния живот в дома на Юеловци. Съдебните заседатели научиха следните неща: помощта, която им отпускали, съвсем не била достатъчна, за да се изхрани семейството, и по всяка вероятност бащата я пропивал — понякога той се губел с дни из блатата и се връщал болен; времето рядко бивало студено, човек можел да ходи бос, но въпреки това, когато се наложело, те си правели елегантни обувки от стари автомобилни гуми; семейството се снабдявало с вода, като я носело с кофи от един извор в края на сметището — мястото край него вардели чисто от боклук — и що се отнася до личната чистота, всеки отговарял за себе си: ако искаш да се измиеш, ще си донесеш вода, по-малките деца страдали от постоянни настинки и вечно се дръгнели; някаква дама идвала от време на време и питала Майела защо не посещава училище — записвала отговорите ѝ; двама души от семейството можели да четат и пишат, а за другите не било необходимо да се учат — трябвало да помагат на татко в къщи.

— Мис Майела — каза неволно Атикус, — деветнадесетгодишно момиче като вас трябва да си има приятели. Кои са вашите приятели?

Свидетелката се намръщи в недоумение.

— Приятели ли?

— Да, не познавате ли някои на вашата възраст, по-млади или по-стари? Момчета и момичета? Няма ли обикновени приятели?

Омразата на Майела, която се беше уталожила до обикновено недружелюбие, сега отново избухна.

— Пак ли ми се подигравате, мистър Финч?

Атикус се задоволи с този ѝ отговор.

— Обичате ли баща си, мис Майела?

— Да го обичам ли? Какво значи това?

— Искам да кажа дали е добър към вас, разбирате ли се?

— Ами че не е лош, освен когато...

— Освен когато?...

Майела погледна към баща си, който беше наклонил стола си до преградата. Той го изправи и зачака отговора ѝ.

— Когато нищо... — отвърна Майела. — Казах, че не е лош.

Мистър Юел отново наклони стола си назад.

— Освен когато е пил, нали? — попита Атикус, и то толкова меко, че Майела кимна.

— Преследва ли ви понякога?

— Какво е пък това?

— Когато е... разгневен, не ви ли е бил понякога?

Майела погледна надолу към секретаря на съда, после вдигна поглед към съдията.

— Отговорете на въпроса, мис Майела — каза съдията Тейлър.

— Мен татко и с пръст не ме е докосвал — заяви тя твърдо. — Никога не се е допирал до мене.

Очилата на Атикус се бяха смъкнали и той ги повдигна на носа си.

— Поговорихме си приятно, мис Майела, и сега, струва ми се, че трябва да се върнем към делото. Вие казвате, че сте помолили Том Робинсън да дойде да насече... какво беше?

— Един долап, стар долап с чекмеджета от едната страна.

— Познавахте ли добре Том Робинсън?

— Какво, какво?

— Искам да кажа, знаехте ли кой е и къде живее?

Майела кимна.

— Знам го кой е, всеки ден минаваше край нас.

— За първи път ли го канехте да влезе в двора ви?

От този въпрос Майела подскочи леко. Атикус пак закрачи бавно към прозорците, той през цялото време вършеше същото — задаваше въпрос и се заглеждаше навън в очакване на отговора. Той не видя как тя подскочи, но на мен ми се струваше, че е отгатнал движението ѝ. Извърна се и повдигна вежди.

— За първи път ли... — започна да повтаря въпроса си той.

— Да, за първи път.

— Никога по-рано ли не сте го викали да влезе в двора?

Майела беше вече подготвена.

— Не съм го викала, честна дума, че не съм го викала.

— И без „честна дума“ е достатъчно — каза спокойно Атикус. — Никога ли преди не сте го молили да ви свърши някаква дребна работа?

— Може и да съм — допусна Майела. — Наоколо се въртят доста черни.

— Бихте ли могли да си спомните подобен случай?

— Не.

— Добре, а сега да минем на това, което е станало. Казахте, че когато сте се върнали в стаята, Том Робинсън е бил зад вас, така ли?

— Да.

— Казахте, че „ви хванал за врата, ругаел ви и говорел мръсни думи“, така ли?

— Точно така.

Внезапно се оказа, че паметта на Атикус е много добра.

— Вие казахте „той ме хвана, задуши ме и ме облада“ — така ли?

— Така казах.

— Спомняте ли си да ви е бил по лицето?

Свидетелката се поколеба.

— Вие добре помните, че ви е душил. През цялото време сте се борили с него, не помните ли? Вие сте „ритали и викали, колкото ви глас държи“. Не помните ли да ви е удрял по лицето?

Майела мълчеше. Изглежда тя се мъчеше да си уясни нещо. За миг си помислих, че също като мен и като мистър Хек Тейт се опитва да си представи застанал пред нея човек. Майела погледна мистър Джилмър.

— Въпросът е съвсем прост, мис Майела, и ще го повтора. Спомняте ли си да ви е бил по лицето? — гласът на Атикус не беше вече приятен; говореше с безстрастен, сух, професионален тон. — Спомняте ли си да ви е бил по лицето?

— Не, не си спомням да ме е ударил. Искам да кажа „да“, удари ме.

— Последното ви изречение ли да считаме за ваш отговор?

— А? Да, удари... просто не помня, не помня... всичко стана толкова бързо!

Съдията Тейлър изгледа строго Майела.

— Не плачете, младо момиче... — започна той, но Атикус каза:

— Оставете я да си поплаче, господин съдия. Имаме достатъчно време.

Майела подсмръкна сърдито и погледна Атикус.

— Ще ви отговоря на всички въпроси: ... изтъпанчихте ме тука да ми се подигравате, нали?... Ще ви отговоря на всички въпроси.

— Чудесно — каза Атикус. — Имам само още няколко, мис Майела, да не протакаме: вие дадохте показание в смисъл, че подсъдимият ви е ударил, хванал за врата, задушил ви и ви е обладал. Искам да знам дали сте напълно уверена, че това е виновникът. Ще установите ли самоличността на човека, който ви е изнасилвил?

— Да, ето го там.

Атикус се обърна към подсъдимия.

— Том, стани прав. Позволи на мис Майела да те разгледа добре. Това ли е същият човек, мис Майела?

Мощните рамене на Том Робинсън се раздвижиха под тънката му риза. Той се изправи на крака и сложи дясната си ръка върху облегалката на стола. Стоеше малко особено, сякаш не можеше да запази равновесие, но това не идваше от стойката му. Лявата му ръка беше цели дванадесет инча по-къса от дясната и висеше безжизнено до тялото. Тя завършваше с малка, съсухрена китка и дори от галерията виждаха, че не може да си служи с нея.

— Скаут — прошепна Джем. — Скаут, погледни! Ваше преподобие, та той е сакат.

Преподобният Сайкс се наведе през мене и прошепна на Джем:

— Ръката му е попаднала в машина за чистене на памук, машината на мистър Долфус Реймънд, още когато бил малък... Можела да му изтече всичката кръв... Мускулите му били откъснати от костта...

— Това ли е човекът, който ви изнасили? — попита Атикус.

— Той е, само той!

Следващият въпрос на Атикус се състоеше от една дума — как?

Майела изпадна в ярост.

— Не знам как го направи, но го направи... Казах вече, че всичко стана толкова бързо и аз...

— Нека да разсъдим спокойно — започна Атикус, но мистър Джилмър го прекъсна с протест: този път не защото въпросът бил несъществен и без връзка с делото, а защото Атикус се опитвал да сплаши свидетелката.

Съдията Тейлър се изсмя.

— Седнете си, Хорейс, нищо подобно няма. По-скоро свидетелката се опитва да сплаши Атикус.

Съдията Тейлър беше единственият човек в съдебната зала, който се изсмя. Дори бебетата мълчаха и аз изведнъж си помислих, дали не са се задушили на майчините гърди.

— И така — продължи Атикус, — мис Майела, вие дадохте показания, че обвиняемият ви е задушил и бил... не казахте, че се е промъкнал зад вас и ви е ударил да загубите съзнание, а сте се обърнали и той е бил пред вас... — Атикус отново стоеше зад своята маса и подчертаваше всяка дума, като почукваше на масата с кокалчетата на пръстите си. — Желаете ли да промените нещо в показанията си?

— Значи искате да кажа това, което не е било?

— Не, госпожице, искам да кажете нещо, което наистина се е случило. Разправете ни още веднъж, моля, какво се случи?

— Казах ви, какво се случи.

— Във вашите показания вие обяснихте, че сте се обърнали и той е бил пред вас. Тогава ли ви задуши?

— Да.

— После пусна врата ви и ви удари, така ли?

— Да, казах го вече.

— И той посини вашето ляво око с дясната си ръка?

— Аз се отдръпнах и... юмрукът му се плъзна, точно така стана.

Аз се отдръпнах и юмрукът му се плъзна! — Майела най-сетне беше озарена от светлина.

— Изведнъж почнахте да си спомняте твърде ясно. Допреди малко не можехте да си спомняте добре, нали?

— Казах, че ме удари.

— Добре. Той ви задуши, удари ви и след това ви изнасили, така ли?

— Точно така.

— Вие сте силно момиче, какво правехте през цялото време, спокойно ли си седяхте?

— Казах ви вече — виках, ритях и се борех...

Атикус посегна нагоре, свали очилата си, погледна свидетелката със здравото си око и я засипа с въпроси.

— Въпросите един по един, Атикус. Дайте възможност на свидетелката да отговаря.

— Добре. Защо не избягахте?

— Опитах се...

— Опитахте се, така ли? А какво не ви позволи да избягате?

— Аз... той ме хвърли на земята. Точно така направи, хвърли ме на земята и се просна отгоре ми!

— И вие през цялото време викахте?

— Виках, съвсем сигурно.

— Тогава защо другите деца не ви чува? Къде бяха? На сметището ли?

Не последва отговор.

— Къде бяха децата? Защо не се притекоха на вашите викове? Сметището е по-близо до вас от гората, нали?

Не последва отговор.

— Или може би вие сте извикали едва когато сте видели баща си на прозореца? Дотогава не ви е дошло на ум да викате, нали?

Не последва отговор.

— А не извикахте ли първо по баща си, а не по Том Робинсън? Така ли беше?

Не последва отговор.

— Кой ви би? Том Робинсън или баща ви?

Не последва отговор.

— Какво видя баща ви през прозореца, изнасилване или тъкмо обратното? Защо не кажете истината, дете, не ви ли преби Боб Юел?

Атикус се отвърна от Майела, сякаш го болеше коремът, а по лицето на Майела се бяха изписали ужас и гняв. Атикус седна уморено и се зае да бърше очилата си с носна кърпичка.

Майела внезапно проговори.

— Ще ви кажа нещо — започна тя.

Атикус вдигна глава.

— Ще ни кажете какво се случи ли?

Но тя не чу съчувствието в гласа му.

— Ще ви кажа нещо и няма да говоря повече. Този черен ей там ме облада и ако вие, благородни, наконтени господа, не му направите нищо, то значи сте подли страхливци. И цялата ви превзетост пет пари не струва — вашите „госпожице“ и „мис Майела“ пет пари не струват, мистър Финч.

И при това тя се разплака наистина. Рамената ѝ се разтърсваха от гневни хълцания. Майела устоя на думата си. Не отговори вече на нито един въпрос, дори и след като мистър Джилмър се опита да я върне към делото. Смятам, че ако не беше толкова бедна и невежа, съдията Тейлър щеше да я вкара в затвора за обида на съда и на всички присъстващи. Не разбирах как, но Атикус я беше ударил на болното място, въпреки че той сам не изпитваше удоволствие от това. Седеше с наведена глава и никога през живота си не бях виждала човек, да поглежда друг човек с такава ненавист, както Майела го погледна, докато напускаше свидетелската банка и минаваше покрай неговата маса.

Мистър Джилмър каза на съдията Тейлър, че обвинението няма повече въпроси, и съдията Тейлър заяви:

— Време е да си починем. Ще прекъснем за десет минути.

Атикус и мистър Джилмър се събраха пред съдийската маса, зашепнаха и напуснаха през една врата зад свидетелската банка; това беше сигнал за всички нас да се протегнем. Открих, че седя на края на дълга пейка и краката ми са изтръпнали. Джем се изправи и се прозя.

Дил направи същото, а преподобният Сайкс отри лице с шапката си. Той каза, че било страшно горещо, сигурно имало деветдесет градуса.

Мистър Бракстън Ъндървуд, който през цялото време седеше спокойно в креслото, запазено за представителите на печата, и мозъкът му сигурно попиваше показанията като гъба, сърдито огледа галерията за черни и срещна моя поглед. Изръмжа и погледна на друга страна.

— Джем — казах аз, — мистър Ъндървуд ни видя.

— Нищо. Той няма да каже на Атикус, а само ще го напечата в хрониката на „Трибюн“.

Джем се извърна отново към Дил и вероятно взе да му обяснява тънкостите на процеса, но аз не можах да ги разбера. Атикус и мистър Джилмър не бяха водили дълги спорове по никакъв въпрос; мистър Джилмър обвиняваше без желание; свидетелите бяха водени за носа като магарета и почти липсваха протести. Но Атикус ни беше казал веднъж, че всеки адвокат, който се опита да тълкува свидетелските показания пред съдията Тейлър, рано или късно бива поставен на мястото си. Атикус ни разтълкува това така: съдията Тейлър може да изглежда ленив и заспал, но неговите решения много рядко биваха отменяни, а всъщност това беше най-важното. Атикус казваше, че бил добър съдия.

Скоро съдията Тейлър се върна и седна на въртящото се кресло. Извади пура от джоба на жилетката си и замислено я огледа. Аз ощипах Дил. След като огледа пурата, съдията свирепо отхапа едно парче от нея.

— Понякога нарочно идваме да го гледаме — обясних аз. — Сега ще има да се занимава до довечера. Ти само го гледай!

Без да подозира, че го наблюдават от галерията, съдията Тейлър избута откъснатото парче до устните си, и — пльок — улучи плювалника толкова точно, че дори чухме как парчето цамбурна вътре.

— Обзалагам се, че никой не може да го надплюе по точност — измърмори Дил.

Редното беше през почивката всички да излизат, но днес хората не мръднаха от местата си. Дори „безделниците“, които не бяха успели да засрамят по-младите, за да им отстъпят местата си, останаха да стоят прави край стената. Сигурно мистър Хек Тейт беше запазил обществения клозет само за официалните лица от съда.

Атикус и мистър Джилмър се завърнаха, а съдията Тейлър погледна часовника си.

— Наближава четири часа — каза той.

— А това беше невероятно, защото за изминалото време часовникът бе бил най-малко два пъти. Нито го бях чула, нито бях почувствувала трептенията му.

— Ще се опитаме ли да завършим днес следобед? — попита съдията Тейлър. — Какво ще кажете, Атикус?

— Мисля, че ще можем — отвърна Атикус.

— Колко свидетели имате?

— Един.

— Добре, призовете го.

Том Робинсън посегна, прекара пръстите си под лявата ръка и я повдигна. Насочи я към библията и гумено подобната му лява ръка потърси допир с черната подвързия. Когато вдигна дясната, сакатата му ръка се изплъзна от библията и удари по масата на секретаря. Той повтори опита си, но съдията Тейлър изръмжа:

— И така може, Том.

Том положи клетва и седна на свидетелската банка. Атикус набързо го накара да ни разправи следното: бил женен, с три деца, имал неприятности със съда и по-рано: веднъж бил осъден на тридесет дни затвор за нарушение на обществения ред.

— Сигурно е имало нарушение на обществения ред — каза Атикус. — В какво се състоеше то?

— Сбих се с един човек, той искаше да ме намуши с нож.

— Успя ли?

— Да, сър, да, но болеше много. Виждате ли, аз... — Том помръдна лявото си рамо.

— Да — каза Атикус. — И двамата ли бяхте осъдени?

— Да, сър. Аз трябваше да си излежа присъдата, защото нямах пари да платя глобата. Другият човек си плати.

Дил се наведе през мене и попита Джем какво прави сега Атикус. Джем му обясни, че Атикус показва на съдебните заседатели как Том не крие нищо от живота си.

— Познавахте ли Майела Вайолет Юел — попита Атикус.

— Да, сър. Всеки ден минавам покрай тях, когато отивам и се връщам от плантацията.

— Чия плантация?

— Събирам памук за мистър Линк Диз.

— И през ноември ли събирахте памук?

— Не, сър. През есента и зимата работя в градината му. Работя при него цялата година, той има много пеканови дървета, има и друга работа за вършене.

— Казвате, че трябва да минавате покрай дома на Юеловци, когато отивате и се връщате от плантацията. Може ли да се мине по друг път?

— Не, сър, не зная дали има друг път.

— Том, заговаряла ли ви е тя някога?

— Разбира се, сър, когато минавам покрай тях, свалям шапка и един ден тя ме повика да ѝ натроша един долап.

— Кога ви помоли да натрошите този долап?

— Мистър Финч, беше миналата пролет. Спомням си го, защото тогава окопахме и аз носех мотиката си. Казах ѝ, че нося само мотиката си, но тя каза, че имала брадва. Даде ми брадвата и аз нацепих долапа. Тя каза: „Май ще трябва да ти дам пет цента, а?“ А аз казах: „Не, госпожице, няма нужда да ми плащате.“ После си отидох в къщи. Мистър Финч, това беше миналата пролет, преди повече от година.

— А друг път ходили ли сте там?

— Да, сър.

— Кога?

— Ами ходил съм много пъти.

Съдията Тейлър инстинктивно посегна към чукчето си, но не го вдигна. Ропотът в залата затихна без негова намеса.

— При какви обстоятелства?

— Прощавайте, сър.

— Защо сте влизали в двора много пъти?

Челото на Том Робинсън се изглади.

— Тя ме викаше вътре, сър, изглежда, че всеки път, когато минавах оттам, тя все искаше да ѝ свърша нещо дребно... да насека, да нацепя, вода да донеса. Тя...

— Плащаха ли ви за услугите?

— Не, сър, само първия път ми предложи пет цента. С удоволствие го правех, понеже мистър Юел изглежда не ѝ помагаше никак, децата също не помагаша, а аз зная, че тя няма излишни пари.

— Къде бяха другите деца?

— Винаги се въртяха наоколо, из целия дом. Някои ме гледаха как работя, а някои седяха по прозорците...

— А мис Майела разговаряше ли с тебе?

— Да, сър, тя разговаряше с мене.

Докато Том Робинсън даваше показания, на мен ми дойде на ум, че Майела Юел трябва да е най-самотното същество на света. Беше по-самотна от Бу Редли, който не бе излизал от къщи двадесет и пет години. Когато Атикус я попита дали има приятели, тя изглежда не разбра какво иска да каже, а после реши, че ѝ се подиграва. Помислих си, че е тъжна като „смесените деца“, за които говореше Джем: белите не искаха да имат нищо общо с нея, защото живееше в кочина; негрите не искаха да имат нищо общо с нея, защото беше бяла. Тя не можеше да живее като мистър Долфус Реймънд, който предпочиташе компанията на негрите, тъй като не притежаваше земя и не произхождаше от старо, добро семейство. Никой не казваше за Юеловци „техният род са все особени“. Мейкомб им отпускате помощи, даваше им коледни подаръци и им обръщаше гръб. Том Робинсън вероятно беше единственият човек, който се бе отнесъл прилично към нея. Но тя каза, че я бил обладал и когато се изправи, го изгледа, сякаш бе прахът под краката ѝ.

Атикус прекъсна мислите ми.

— Случвало ли ви се е някога да влезете в участъка на Юеловци... стъпвали ли сте някога на тяхна земя, без да ви поканят?

— Не, мистър Финч, никога не съм правил такова нещо. Никога не бих направил такова нещо, сър.

Атикус понякога казваше, че един от начините да познаеш дали свидетелят лъже или не, е само да го слушаш, без да го гледаш: аз приложих този начин — Том отказа три пъти на един дъх, но спокойно, без мънкане в гласа, и открих, че му вярвам въпреки трите му отказа. Виждаше се, че е порядъчен негър, а порядъчният негър никога не влиза в чужд двор, ако не го повикат.

— Том, какво ви се случи вечерта на двадесет и първи ноември миналата година?

Под нас всички зрители като един затаиха дъх и се наведоха напред. Негрите зад гърба ни направиха същото.

Том беше кадифеночерен негър, не лъскав, а меко кадифеночерен. Върху лицето му блестеше бялото на очите, а когато говореше, виждахме как бляскат зъбите. Ако не беше сакат, щеше да бъде много хубав мъж.

— Мистър Финч — започна той, — оная вечер си се прибирах, както винаги, в къщи и като минавах покрай къщата на Юелови, мис

Майела беше на верандата, както тя си каза. Стори ми се, че е много тихо, без да разбере защо. Точно мислех по този въпрос и си минавах край тях, когато тя ми каза да вляза за малко и да ѝ помогна. И така аз влязох в двора и се огледах дали няма трески за цепене, но не видях нищо такова и тя ми рече: „Не, имам да ми свършиш нещо в къщата. Старата врата е изскочила от пантите и може да падне.“ Аз я попитах: „Имате ли отвертка, мис Майела?“ — и тя каза, че, разбира се, имала. Качих се по стъпалата и тя ми махна да вляза вътре и аз влязох в предната стая и огледах вратата. Казах ѝ: „Мис Майела, на тази врата май ѝ няма нищо“. Бутнах я напред-назад, и на пантите им нямаше нищо. Тогава тя пред мен затвори вратата. Мистър Финч, чудех се защо е толкова тихо и се сетих, че това е, защото нямаше нито едно от децата в къщи, нито едно от тях го нямаше и аз казах на мис Майела: „Къде са децата?“

Каdifеночерната кожа на Том започна да блести и той прекара ръка по лицето си.

— Аз казах „къде са децата?“ — продължи той. — А тя каза... смееше се... каза, че всички били отишли в града да си купят сладолед. Тя каза: „Цяла година ми трябваше, за да спестя седем петачета, но успях. Всички отидоха в града.“

Том се чувствуваше неудобно, но не от изпотяването си.

— И какво казахте тогава, Том? — попита Атикус.

— Аз казах нещо такова: „Добре, мис Майела, добре сте направили да ги почерпите.“ А тя каза: „Значи така мислиш?“ и ми се чини, че не разбра какво съм искал да кажа... аз исках да кажа, че е добре, дето е пестила, и че е много мило, дето ги е почерпила.

— Разбирам ви, Том. Продължавайте — каза Атикус.

— И аз казах, че ще е по-добре да си вървя, защото няма какво да ѝ помогна, а тя каза, че имало какво; попитах я какво и тя каза да съм стъпел там на едно столче и да сваля една кутия от долапа.

— От друг долап, не този, който си нацепил, нали? — попита Атикус.

Свидетелят се усмихна.

— Не, сър, друг беше. Висок почти колкото стаята. И аз направих, каквото ми каза, и таман посегнах, тя ме сграбчи през... през краката, сграбчи ме през краката, мистър Финч. Толкова ме

изплаши, че скочих и катурнах стола... това беше единственото нещо, съборено в стаята, когато я напуснах. Заклевам се в бога!

— И какво стана, след като катурнахте стола?

Том Робинсън сякаш онемя. Погледна Атикус, после съдебните заседатели, после мистър Ъндървуд, който седеше в другия край на залата.

— Том, ти се закле да кажеш цялата истина. Ще кажеш ли всичко?

Том прекара нервно ръка през устата си.

— Какво стана след това?

— Отговори на въпроса! — каза съдията Тейлър. Една трета от пурата му беше вече изчезнала.

— Мистър Финч, аз слязох от стола и се обърнах, а тя се нахвърли върху мене.

— Нахвърли се върху тебе ли? Да те бие?

— Не, сър, тя... тя ме прегърна. Прегърна ме през кръста.

Този път чукчето на съдията Тейлър се стовари шумно върху масата и едновременно с това лампите в залата светнаха. Още не се беше стъмнило, но следобедното слънце не грееше вече в прозорците. Съдията Тейлър бързо възстанови реда.

— И какво направи тя после?

Свидетелят с мъка преглътна.

— Надигна се и ме целуна отстрани по лицето. Каза, че никога не била целувала възрастен мъж, та можело да целуне и негър. А това, дето го вършела с баща си, каза, че не влизало в сметката. „Целуни ме и ти, черньо!“ — каза тя. А аз казах: „Мис Майела, пуснете ме“ и се опитах да избягам, но тя застана с гръб до вратата и трябваше да я избутам. Не исках да я бутам, мистър Финч, и й казах; „Пуснете ме да мина“, и точно й казвах така, когато мистър Юел изкрещя през прозореца.

— Какво каза той?

Том Робинсън отново преглътна и се облеци.

— Нещо, дето не е за повтаряне... не е за пред хората и децата...

— Какво каза той, Том? Трябва да кажеш на съдебните заседатели какво е казал!

Том Робинсън здраво стисна очи.

— Той каза: „Ах ти, курво проклета, ще те убия“.

— И какво стана после?

— Мистър Финч, толкова бързо изтичах, че не зная какво е станало.

— Том, ти изнасили ли Майела Юел?

— Не, сър.

— Причини ли й някаква неприятност?

— Не, сър.

— Противопостави ли се на нейните задиряния?

— Мистър Финч, опитах се, опитах се, без да бъда груб към нея. Не исках да бъда груб. Не исках да я бутна или нещо такова.

Помислих си, че по свой начин Том Робинсън беше също така възпитан, както Атикус. Баща ми после ни обясни в какво деликатно положение е изпаднал Том Робинсън: той не би посмял да удари бяла жена при каквито и да било обстоятелства, ако искаше да не го убият, и затова се бе възползвал от първия удобен случай, за да побегне — което пък беше сигурен признак за виновност.

— Том, ще се върнем още веднъж на мистър Юел — продължи Атикус. — Каза ли ти той нещо?

— Не, нищо, сър. Може и да е казал нещо, но мен ме нямаше там...

— Достатъчно — прекъсна го остро Атикус. — Какво чу, на кого говореше той?

— Мистър Финч, той гледаше мис Майела, нея гледаше.

— И тогава ти побягна?

— Точно така, сър.

— Защо побягна?

— Бях изплашен, сър.

— Защо беше изплашен?

— Мистър Финч, ако и вие бяхте негър като мене, и вие щяхте да се изплашите.

Атикус седна. Мистър Джилмър се приближи до свидетелската банка, но преди да я стигне, в залата се изправи мистър Линк Диз и заяви:

— Искам всички вие да знаете едно нещо. Този момък работи при мене вече осем години. Не съм имал никакви неприятности с него. Никакви.

— Дръжте си езика, сър! — съдията Тейлър се беше разбудил напълно и викаше. По чудо пурата не пречеше на говора му. — Линк Диз! — изкрещя той. — Ако имате да кажете нещо, можете да го кажете под клетва и когато му дойде времето, но дотогава ще напуснете залата, чувате ли? Напуснете залата, сър, чувате ли? Проклет да съм, ако продължа да слушам това дело!

Съдията Тейлър погледна свирепо Атикус, сякаш го предизвикваше да каже нещо, но Атикус беше свел глава и се усмихваше под мустак. Спомних си какво ни беше казал той за авторитетните забележки на съдията Тейлър, които понякога надхвърляли неговите пълномощия, но адвокатите рядко протестирали. Погледнах Джем, той само поклати глава.

— Не, това не е, както би било, ако някой от съдебните заседатели беше станал да говори — каза той. — Тогава щеше да бъде по-друго. А мистър Линк само наруши реда.

Съдията Тейлър каза на секретаря да заличи в протокола всичко, което е записал след „Мистър Финч, ако и вие бяхте негър като мене, и вие щяхте да се изплашите“, и предупреди съдебните заседатели да не обръщат внимание на прекъсването. Погледна подозрително към средната пътека и зачака, сигурно докато мистър Линк Диз напусне залата. След това каза:

— Продължавайте, мистър Джилмър.

— Веднъж сте били осъждан на тридесет дни за нарушение на обществения ред, нали, Робинсън? — попита мистър Джилмър.

— Да, сър.

— Какво стана с другия негър, след като ти го наби?

— Той ме би, мистър Джилмър.

— Да, но и вие бяхте осъден, нали?

Атикус вдигна глава.

— Нарушението е било дребно и това вече е записано в протокола, господин съдия. — Стори ми се, че гласът му звучи уморено.

— Нека свидетелят отговори въпреки това — каза съдията Тейлър също с уморен глас.

— Да, сър, бях осъден на тридесет дни.

Знаех, че мистър Джилмър убедително ще посочи на съдебните заседатели, че всеки, който е осъждан за нарушение на обществения

ред, лесно може да извърши насилие над Майела Юел. Това беше единствения му довод. Понякога такива доводи помагат.

— Робинсън, вас ви бива да натрошавате долапи и да цепите трески с една ръка, нали?

— Да, сър, така е.

— Достатъчно силен сте, за да задушите една жена и да я съборите на земята, нали?

— Никога не съм правил такова нещо, сър.

— Но сте достатъчно силен, за да го направите?

— Сигурно, сър.

— Отдавна ѝ беше хвърлил око, нали, момко?

— Не, сър, никога не съм се заглеждал по нея.

— В такъв случай е било много мило от твоя страна да ѝ помагаш, с цепенето и пренасянето, а, момко?

— Стараех се да ѝ помогна, сър.

— Много благородно от твоя страна, но ти си имаш работа в къщи и след като се върнеш от плантацията, нали?

— Да, сър.

— А защо не си вършил тази работа, вместо да помагаш на мис Юел?

— Върших и едната и другата, сър.

— Доста работа ти се е струпвала. Защо?

— Какво защо, сър?

— Защо си се старал толкова да ѝ помагаш?

Том Робинсън се поколеба, търсеше отговор.

— Струваше ми се, че, както ви казах, няма кой друг да ѝ помогне...

— А мистър Юел, а седемте деца?

— Ами аз знам, че те никога не ѝ помагаха...

— Значи цепенето и всичко друго си го вършил от доброта, а, момко?

— Мъчих се да ѝ помагам, както казах.

Мистър Джилмър се усмихна мрачно на съдебните заседатели.

— Изглежда, че си много добър момък... Вършил си всичко това, без да ти плащат нито стотинка?

— Да, сър. Съжалявах я, тя се стараеше повече от другите.

— Ти си я съжаливал нея, о, ти си я съжаливал? — Мистър Джилмър сякаш беше готов да скочи до тавана.

Свидетелят разбра грешката си и неспокойно се размърда на стола. Но нищо вече не можеше да се поправи. В залата под нас отговорът на Том Робинсън не се хареса на никого. И за да се запомни добре, мистър Джилмър мълча доста дълго.

— И така, на двадесет и първи ноември, миналата година, ти си минал покрай къщата, както обикновено — каза той, — и тя те повикала да натрошиш един долап?

— Не, сър.

— Отричаш ли да си минал покрай къщата?

— Не, сър, тя каза, че има да ѝ свърша някаква работа вътре в къщата...

— Тя казва, че те е повикала да натрошиш един долап, така ли?

— Не, сър, не е така.

— Значи, казваш, че тя лъже, а, момко?

Атикус се изправи, но Том Робинсън не се нуждаеше от неговата помощ.

— Не казвам, че лъже, мистър Джилмър, а казвам, че бърка.

При следващите десет въпроса на мистър Джилмър, с които той направи преглед на събитията, съгласно показанията на Майела, свидетелят отговаряше, че тя бърка.

— А мистър Юел не те ли изгони от къщата, а, момко?

— Не, сър, не мисля да ме е изгонил.

— Какво значи това „не мисля“?

— Искам да кажа, че не успя да ме изгони, защото сам избягах веднага.

— Много си откровен! Защо избяга толкова бързо?

— Казах, че се уплаших, сър.

— Ако съвестта ти е била чиста, защо си се уплашил?

— Както казах вече, за един негър е опасно да попадне в такова... в такова положение.

— Но ти не си бил виновен за това положение... нали даде показания, че си се противопоставил на мис Юел. Да не би да си се уплашил, че ще те набие и затова да си избягал? Такъв бик като тебе?...

— Не, сър, изплаших се да не попадна в съда, както и стана.

— Изплаши се да не те арестуват и да те накарат да отговаряш за постъпката си, а?

— Не, сър, изплаших се да не би да отговарям за нещо, което не съм сторил.

— Значи ми отговаряш дръзко, а?

— Не, сър, съвсем не съм искал такова нещо.

По-нататък не слушах въпросите на мистър Джилмър, защото Джем ме накара да изведа Дил. Дил, неизвестно защо, се разплака и не можеше да спре; отначало започна тихо, а после чуха няколко души от галерията риданията му. Джем каза, че ако не отида с него, той щял да ме изблъска насила, а преподобният Сайкс прибави, че така щяло да бъде по-добре и аз отидох. Този ден Дил изглеждаше напълно здрав, нищо му нямаше, но реших, че не се е оправил напълно от бягството си.

— Лошо ли ти е? — попитах го на слизане. Излязохме през южната врата и Дил се помъчи да се овладее. На площадката стоеше самотната фигура на мистър Линк Диз.

— Какво се е случило, Скаут? — попита той, когато минахме покрай него.

— Нищо няма, сър — отвърнах аз през рамо. — На Дил му стана лошо.

— Ела под дърветата — казах на Дил. — Сигурно е от жегата.

Избрахме най-сенчестия дъб и седнахме под него.

— Не, просто не можех да понасям вече — отвърна Дил.

— Кого? Том ли?

— Оня дъртак, мистър Джилмър, дето го мъчи и му говори с такава злоба...

— Защо бе, Дил, на него това му е работата. Ами ако нямаше прокурори... ами че тогава сигурно не би имало и адвокати!...

Дил въздъхна търпеливо.

— Знам всичко това, Скаут. Стана ми лошо от начина, по който говореше. Направо ми стана лошо.

— Но той така трябва да постъпва, Дил. Нали водеше кръстосан...

— Да, ама по-рано не се държеше така, когато...

— Дил, другите бяха негови свидетели?

— Защо тогава мистър Финч не се държа така с мис Майела и стария Юел, когато им води кръстосания разпит. Как само му викаше „момко“ и му се надсмиваше и при всеки негов отговор поглеждаше към съдебните заседатели.

— Какво искаш, Дил, в края на краищата, той е негър.

— Пет пари не давам. Не е справедливо да се държим така с тях. Никой няма право да говори така... просто ми се повдига.

— Мистър Джилмър си е такъв, Дил, той с всички се държи така. Ти още не си го видял да става наистина зъл. Ами когато... добре де, днес мистър Джилмър ми се видя много кротък дори. Към всички така се държат, поне повечето адвокати.

— Мистър Финч не се държи така.

— Той не може да бъде пример, Дил, той е... — мъчих се да си спомня един много точен израз на мисис Модри Аткинсън. Сетих се: — Той е еднакъв, както в съдебната зала, така и на улицата.

— Не искам да кажа това — отвърна Дил.

— Знам какво искаш да кажеш, момчето ми — обади се един глас зад нас. Помислихме, че излиза от дънера на дървото, но гласът принадлежеше на мистър Долфус Реймънд. Той ни гледаше иззад дървото.

— Искаш да кажеш, че не си плачльо, а че просто ти се повдига, нали?

— Ела насам, синко, тук има нещо, което ще оправи стомаха ти.

Мистър Долфус Реймънд не беше добър човек и затова приех поканата му неохотно, но тръгнах след Дил. Струваше ми се, че Атикус не би бил доволен, ако се сприятелим с мистър Реймънд и бях сигурна, че леля Александра положително нямаше да бъде доволна.

— Ето — каза той и предложи на Дил кесията със сламките. — Пийни си добре, това ще те успокои.

Дил смукна от сламките, усмихна се и започна да пие.

— Хи-хи — засмя се мистър Реймънд; явно му правеше удоволствие да развращава деца.

— Внимавай, Дил — предупредих го аз.

Дил пусна сламките и се засмя.

— Тука има само кока-кола, Скаут.

Мистър Реймънд седна и се облегна на дървото. Преди това беше лежал на тревата.

— Хей, само да не ме издадете, малчугани? Ще погубите доброто ми име.

— Значи, вие пиете от кесията само кока-кола? Обикновена кока-кола?

— Да, госпожице — кимна мистър Реймънд. Хареса ми миризмата, която се разнасяше от него: на кожа, коне и памучни семена. Той единствен носеше високи ботуши, не бях виждала друго. — Това е единственото нещо, което пия.

— И значи, вие само се правите на пийнал?... Извинявам се, сър — прехапах език аз, — не исках да ви...

Мистър Реймънд изцъка, без да се обиди, а аз се опитах да намисля по-учтива форма на въпроса си.

— Защо тогава правите така?

— Как?... О, искаш да кажеш, защо се преструвам? Много просто. На някои хора не им... не им допада начина, по който живея. Мога да ги пратя по дяволите и пет пари да не давам дали им е

приятно или не. И аз наистина казвам, че пет пари не давам, дали им харесва моя живот — но не ги пращам по дяволите, разбираш ли?

Ние с Дил казахме:

— Не, сър.

— Старая се да им дам повод. На хората винаги им е по-приятно да имат повод за всяко нещо. Когато дойда в града, а това става рядко, аз се поклащам по малко и си пия от кесийката и хората казват, че Долфус Реймънд е попрекалил с алкохола — затова не се отказва от привичките си. Не може да се оправи, затова живее така.

— Но това не е честно, мистър Реймънд — да се правите на лош отколкото сте...

— Не е честно, но е много по-добре за хората. Ще ти кажа една тайна, мис Финч, аз не съм голям пияч, обаче хората никога, никога не могат да разберат, че живея по този начин, защото така ми харесва.

Съзнавах, че не трябва да седя тук и да слушам тази нечестива личност, която имаше смесени деца и пет пари не даваше дали някой знае това или не, но ми беше много интересно. Никога не бях срещала човек, който да мами нарочно, в своя вреда. Но защо на нас повери най-съкровенията си тайна? Попитах го.

— Защото сте деца и можете да ме разберете — отвърна той — и защото чух този приятел... — той кимна с глава към Дил. — Неговите инстинкти още не са загубели. Като поотрасне още малко, няма да му прилошава и няма да плаче. Може би пак ще му се чини, че нещо не е... напълно справедливо, да речем, но след няколко години вече няма да плаче.

— За какво да плача, мистър Реймънд? — мъжкото достойнство на Дил се пробуди.

— Да плачеш, когато хората измъчват други хора, без да помислят дори. За това как белите мъчат черните, без да помислят дори, че и те са хора.

— Атикус казва, че да измамиш черен е десет пъти по-лошо, отколкото да измамиш бял — измърморих аз. — Казва, че това е най-лошото нещо.

— Не мисля, че... — започна мистър Реймънд. — Слушай, мис Джин-Луиза, ти не разбираш още, че баща ти не е като другите, затова ще ти трябва още няколко години, ти още не познаваш света. Дори

този град не познаваш още, но засега ще ти бъде достатъчно да се върнеш в съдебната зала...

А това ми припомни, че ще изпуснем целия кръстосан разпит на мистър Джилмър. Погледнах към слънцето и видях, че бързо се спуска зад покривите на магазините в западната част на площада. Намирах се между два огъня и не знаех какво да предпочета: мистър Реймънд или петата сесия на окръжния съд.

— Да вървим, Дил — казах аз, — мина ли ти вече?

— Аха. Щастлив съм, че се запознахме, мистър Реймънд, и благодаря за питието, което ми помогна.

Изтичахме обратно в съда, качихме се по стъпалата, по стълбите на двата етажа и се промъкнахме по перилата на галерията. Преподобният Сайкс ни беше запазил местата.

Залата се таеше в тишина и пак се почудих къде ли са бебетата. Пурата на съдията Тейлър беше малко кафяво петно в средата на устата му; мистър Джилмър пишеше в един от жълтите бележници върху своята маса и се мъчеше да надпревари секретаря на съда, чиято ръка хвърчеше по листовете.

— Ето на! — измърморих аз. — Изпуснахме го.

Атикус беше по средата на защитната си реч. Явно бе извадил някакви книжа от чантата си, защото те лежах на масата. Том Робинсън си играеше с тях.

— ... при липсата на всякакви преки доказателства, този човек е обвинен в престъпление и сега го съдят! Става въпрос за живота му...

Ощипах Джем.

— От колко време говори?

— Току-що привърши с уликите — пошепна Джем. — И ще спечелим, Скаут. Не виждам как можем да не спечелим! От пет минути говори. Така просто и ясно обясни всичко... както аз бих ти обяснил на тебе. Дори и ти щеше да разбереш.

— А мистър Джилмър дали...?

— Шт! Нищо ново, обикновените работи. Сега мълчи.

Пак погледнах надолу. Атикус говореше съвсем непринудено, все едно че диктуваше писмо. Разхождаше се бавно пред съдебните заседатели и съдебните заседатели го слушаха внимателно на вид: мърдаха глави, следейки стъпките му, и това ми се видя обещаващо. Може би, защото Атикус нямаше навика да вика.

Атикус се спря и направи нещо, което обикновено не правеше. Откачи верижката и часовника си, постави ги на масата и каза:

— Ако разреши съдът...

Съдията Тейлър кимна и после видях Атикус да прави нещо, което никога дотогава не бях виждала да прави, нито в къщи, нито навън: разкопча жилетката, разкопча яката, отпусна връзката и си свали сакото. Дотогава никога не бе разкопчавал нито една част от облеклото си, докато не се съблечеше за спане, и сегашната му постъпка ни поразя, сякаш застана пред нас чисто гол. Спогледахме се с Джем ужасени.

Атикус бръкна с ръце в джобовете си и когато се върна при съдебните заседатели, видях как в светлината блестят златното копче на яката и краищата на писалката и молива.

— Господа — каза той и ние с Джем отново се спогледахме: като че беше казал „Скаут“. Гласът му беше загубил сухотата и равнодушието си — той говореше на съдебните заседатели, сякаш се бе срещнал с тях на ъгъла пред пощата.

— Господа — продължи той, — ще бъда кратък, бих искал да използвам времето, което ми остава, за да ви припомня, че това дело не е трудно и не изисква кой знае какво внимателно прецеждане на объркани факти. Тук вие трябва да бъдете убедени напълно, без сянка от съмнение, във вината на подсъдимия. По начало, този случай не трябваше изобщо да стига до съд. Случаят е ясен като две и две.

Обвинението не е представило абсолютно никакви медицински доказателства, че престъплението, в което обвиняват Том Робинсън, е извършено. Вместо това, обвинението разчита на показанията на двама свидетели, които показания кръстосаният разпит постави под съмнение и които освен това се отричат напълно от обвиняемия. Обвиняемият не е виновен, но виновникът се намира в съдебната зала.

Аз съчувствувам с цялото си сърце на главната свидетелка на обвинението, но това съчувствие не може да я оправдае, когато тя поставя в опасност живота на друг човек, за да избегне собствената си вина.

Казвам вина, джентълмени, защото тя е имала престъпни намерения. Тя не е извършила престъпление, но е нарушила един строг, осветен от времето закон на нашето общество, закон, толкова непреклонен, че всеки, който го наруши, бива изгонен от нашата среда

като недостоен да живее в нея. Тя е жертва на жестока нужда и невежество, но аз не мога да я съжаля, защото е бяла. Тя много добре е знаела недопустимостта на нейната постъпка, но желанията ѝ са били по-силни от закона и тя упорито го е нарушила. Тя е упорствала и последвалата ѝ реакция е нещо, което всеки от нас е изпитал рано или късно. Тя е извършила нещо, което прави всяко дете — опита се да отхвърли изобличаващите я улики. Но в настоящия случай нямаме работа с дете, което крие откраднатото лакомство: тя удря по своята жертва — тя изпитва нуждата да я отстрани от себе си и от този свят. Тя трябва да унищожи доказателството за своето престъпление.

А какво е доказателството за нейната постъпка? Том Робинсън, едно човешко същество. Тя трябва да отстрани Том Робинсън. Том Робинсън всеки ден ѝ припомня какво е сторила. А какво е сторила тя? Искала е да съблазни един негър.

Тя е бяла и се е опитала да съблазни негър. Тя е извършила нещо непростимо в нашето общество: целунала е негър. И то не някакъв старик, а здрав, млад негър. Никакъв закон не е бил от значение за нея, преди да го наруши, но после той се е стоварил с пълна сила върху нея.

Баща ѝ е видял това и обвиняемият засвидетелства какво е казал той. Как е постъпил баща ѝ? Ние не знаем, но съществуват косвени улики, че Майела Юел е била бита от човек, който си служи почти само с лявата ръка. Ние знаем отчасти какво е направил мистър Юел: той е постъпил така, както би постъпил на негово място всеки богобоязлив, почтен бял човек при същите обстоятелства — накарал е да арестуват Том Робинсън, като е подписал декларация, и то несъмнено я е подписал с лявата си ръка, и ето сега същият този Том Робинсън седи пред вас и положи клетва с единствената си здрава ръка — дясната.

И така, един тих, порядъчен, скромнен негър, който е бил толкова непредпазливо смел, че е съжалил бяла жена, сега е принуден да оспорва думите на двама бели. Няма нужда да ви припомням тяхното поведение като свидетели — вие сами ги видяхте. Свидетелите на прокурора, с изключение на окръжния шериф, застанаха пред съда, пред вас, господа, с циничната увереност, че техните показания не подлежат на съмнение, че вие, господа, ще приемете тяхната постановка — една порочна постановка — постановката, че всички негри лъжат, че всички негри са по начало ненормални, че трябва да се

страхуваме от всички негри, когато се навъртат около нашите жени — едно предположение, в което сигурно изхождат от себе си и от собственото си духовно състояние.

А ние знаем, господа, че това е лъжа, черна като кожата на Том Робинсън, и не аз трябва да ви изтъквам, че това е лъжа. Вие знаете истината, а истината е тази: някои негри лъжат, някои негри са неморални и някои негри не вдъхват доверие по отношение на жените — все едно бели или черни жени.

Но тази истина се отнася до цялото човечество, а не само до дадена човешка раса. В тази зала няма нито един, който да не е излъгал поне веднъж, и който никога да не е постъпил неморално, няма и нито един жив мъж, който никога да не е погледнал с желание някоя жена.

Атикус спря да говори и извади носната си кърпа. После свали очилата си и ги избърса, а ние видяхме за първи път още нещо: никога не бяхме го виждали да се изпотява — той беше от тези хора, чиито лица не се изпотяват. Сега лицето му лъщеше.

— Преди да свърша, искам да кажа още нещо, господа. Томас Джеферсън е казал, че всички хора са създадени равни, тази фраза янките и моралистите от Вашингтон обичат да отправят към нас. През настоящата хиляда деветстотин тридесет и пета година, някои хора използват тази фраза при всякакви обстоятелства и извън нейния контекст. Най-смешният пример, за който се сещам, е, че хората, които ръководят народното образование, издигат глупавите и ленивите наравно с работливите — понеже всички хора били създадени равни, възпитателите най-сериозно и загрижено ни заявяват, че изоставащите деца изпитват тежко чувство на малоценност. Ние знаем, че всички хора не са създадени еднакви в този смисъл, в който искат да ни убедят някои — едни са по-умни от други, едни имат повече възможности, защото така са се родили, има мъже, които печелят повече пари, има жени, които правят по-добри сладкиши — има хора, родени с много повече от обикновените способности.

Но в едно отношение всички хора в нашата страна са равни — една човешка институция прави бедния равен на Рокфелер, глупавия — равен на Айнщайн и неграмотния — равен на университетски ректор. Тази институция, господа, е съдът. Той може да бъде върховният съд на Съединените щати или най-скромният градски съд в страната, или този почтен съд, където вие сега заседаете. Нашите

съдилища имат някои недостатъци, но съдилищата са великите уравнители в тази страна и в нашите съдилища всички хора са равни.

Аз не съм идеалист, но вярвам твърдо в съвършенството на нашите съдилища и в института на съдебните заседатели — това за мен не е идеал, а съществуваща реалност. Господа, като цяло съдът не е по-добър от всеки от нас, които заседават тук. Даден съд е толкова разумен, колкото са разумни неговите съдебни заседатели, а съдебните заседатели са толкова разумни като цяло, колкото е всеки от вас поотделно. Аз съм убеден, господа, че вие без предубеждение ще разгледате показанията, които чухте, ще вземете решение и ще върнете обвинения при неговото семейство. В името на бога, изпълнете вашия дълг!

Гласът на Атикус беше спаднал и когато се извърна от съдебните заседатели, той каза нещо, което не чух. Той го каза по-скоро на себе си, отколкото на съда. Ощипах Джем.

— Какво каза?

— „В името на бога, повярвайте му“ — стори ми се, че това каза. Дил внезапно посегна през мен и дръпна Джем.

— Погледни там!

Проследихме пръста му и сърцата ни отидоха в петите. По средната пътека Калпурния се отправяше право към Атикус.

Тя застана свенливо до преградата и започна да привлича вниманието на съдията Тейлър. Беше с чиста престилка и носеше в ръка някакъв плик.

Съдията Тейлър я видя и каза:

— Това май е Калпурния, а?

— Да, сър — отвърна тя. — Извинете, сър, мога ли само да предам тази бележка на мистър Финч? Тя няма нищо общо с това... с това дело.

Съдията Тейлър кимна и Атикус взе плика от Калпурния. Той го отвори, прочете съдържанието му и каза:

— Господин съдия, аз... тази бележка е от сестра ми. Пише, че децата ми били изчезнали, не са се връщали от обяд... аз... бихте ли...

— Атикус, аз зная къде са — обади се мистър Ъндървуд. — Ето ги там, в галерията за негри — те са там точно от един час и осемнадесет минути.

Баща ни се извърна и погледна нагоре.

— Джем, слез долу — извика той. После каза нещо на съдията, което ние не чухме. Ние се промъкнахме край преподобния Сайкс и се добрахме до стълбата.

Долу ни посрещнаха Атикус и Калпурния. Калпурния имаше сърдит вид, а Атикус — уморен.

— Спечелихме, нали? — Джем дори подскачаше от възбуда.

— Нямам представа — каза накъсо Атикус. — Целия следобед ли бяхте тука? Вървете с Калпурния в къщи, вечеряйте и... си стойте в къщи.

— Ой, Атикус, позволи ни да се върнем — замоли го Джем. — Моля те, позволи ни да чуем присъдата, моля ти се, сър!

— Съдебните заседатели могат да се върнат всеки миг, не се знае... — но ние почувствувахме, че Атикус се смекчи. — Е, добре, и така сте чули всичко, слушайте докрай. Ето какво, можете да се върнете всички заедно, след като вечеряте — само че ще ядете бавно, няма да изпуснете нищо важно. Ако съдебните заседатели още не са

дошли, ще почакате с мене. Но предполагам, че всичко ще свърши, преди да се върнете.

— Ти мислиш, че толкова бързо ще го оправдаят? — попита Джем.

Атикус отвори уста да отговори, но веднага я затвори и ни остави.

Помолих се дано преподобният Сайкс се сети да ни запази местата, помолих се на бога аз, но спрях да се моля, щом се сетих, че хората се надигнаха и заизлизаха на тумби веднага след като съдят се оттегли — тази вечер те щяха да препълнят аптеката, кафенето „О, Кей“ и хотела, освен ако си носеха и вечеря.

Калпурния ни поведе към къщи.

— ... трябва живи да ви одерат, как ви дойде на ум да слушате такива неща! Мистър Джем, откъде измисли да водиш сестра си на това дело? Мисис Александра ще получи удар като разбере! Децата не трябва да слушат такива...

Уличните лампи бяха вече запалени и всяка от тях осветяваше разгневения профил на Калпурния.

— Мистър Джем, мислех, че ти е дошъл умът в главата — какво нещо, ами че тя е твоята малка сестричка! Що за измислица, сър! Трябва да се засрамиш — нямаш ли поне малко ум?

Аз ликувах. Толкова неща се бяха случили наведнъж, че с години трябваше да ги обмислям и ето че сега и Калпурния мърмеше скъпоценния си Джем. Какви ли още чудеса щяха да се случат тази вечер?

Джем се хилеше.

— Не искаш ли да ти разправа какво стана, Калп?

— Дръж си езика, сър! Вместо да сведеш глава от срам, ти се смееш... — Калпурния поднови старите си заплахи към Джем, но те не го трогнаха. Тя изкачи стъпалата на нашата къща с класическия си израз: — Ако мистър Финч не ви натупа, аз ще свърша тази работа — влизай в къщи, сър!

Джем продължи да се хили. С мълчаливо, кимване Калпурния се съгласи Дил да вечеря у нас.

— Позвъни веднага на мисис Рейшъл и й кажи къде си — нареди му тя. — Тя се преби да те търси... Ще видиш, още утре сутрин ще те изпрати обратно в Меридиан!...

Леля Александра ни посрещна и едва не припадна, когато Калпурния ѝ каза къде сме били. Стори ми се, че се засегна, когато ѝ съобщихме, че Атикус ни е съобщил да се върнем, защото по време на вечерята не продума. Само подбутваше храната в чинията си и тъжно я поглеждаше. Калпурния отмъстително ни насипа чиниите с картофена салата и шунка, наля мляко в чашите ни и все си мърмореше с различни интонации:

— Засрамете се! И да ядете бавно! — изкомандува тя накрая.

Преподобният Сайкс беше запазил местата ни. С учудване разбрахме, че сме се бавили почти цял час и също с учудване видяхме, че в залата не бяха станали значителни промени: мястото на съдебните заседатели беше празно, обвиняемият го нямаше; съдията Тейлър също си беше излязъл, но се появи точно, когато седахме.

— Почти никой не е мръднал от мястото си — каза Джем.

— Поразмърдаха се, щом съдебните заседатели се оттеглиха — обясни преподобният Сайкс. — Мъжете донесоха вечеря на жените, а те нахраниха бебетата.

— От колко време ги няма? — попита Джем.

— Около тридесет минути. Мистър Финч и мистър Джилмър поговориха още малко и съдията Тейлър даде напътствие на съдебните заседатели.

— Какво говори? — попита Джем.

— Какво каза ли? О, много добре говори. Не мога да се оплача — беше напълно безпристрастен. Каза им, че ако вярват в едното, трябва да издадат една присъда, а ако вярват в другото — друга присъда. Стори ми се, че клони малко на наша страна... Преподобният Сайкс се почеса по главата.

Джем се усмихна.

— Той не трябва да клони на ничия страна, ваше преподобие, но не се безпокойте, ние спечелихме — каза той важно. — Не виждам, след всичко, което чухме, как биха могли съдебните заседатели да не го оправдаят.

— Не бъдете толкова сигурен, мистър Джем. Досега не съм виждал съдебните заседатели да решат в полза на черен против бял.

Но Джем не се съгласи с преподобния Сайкс и ние трябваше да изслушаме неговия дълъг преглед на уликите и мислите му по отношение на изнасилването; ако момичето ти разреши, това не било

изнасилване, но в щата Алабама момичето трябва да бъде най-малко на осемнадесет години — Майела беше на деветнадесет. И явно, че е трябвало да рита и да вика, съпротивата ѝ да бъде преодоляна и най-вече — да изпадне в безсъзнание. А ако момичето беше под осемнадесет години, нямаше нужда от всичко това.

— Мистър Джем — несмело го прекъсна преподобният Сайкс, — малките дами не бива да слушат такива неща.

— О, тя не разбира за какво говорим — отвърна Джем. — Скаут, това са работи за по-възрастни и ти не ги разбираш, нали?

— Нищо подобно, разбирам всяка твоя дума — сигурно съм била много убедителна, защото Джем млъкна и вече не заговори по този въпрос.

— Колко е часът, ваше преподобие?

— Наближава осем.

Погледнах и видях Атикус да се разхожда с ръце в джобовете; мина покрай прозорците и се отпрати покрай парапета към мястото на съдебните заседатели. Погледна зад преградата, огледа съдията Тейлър, седнал на своя трон, и се върна, откъдето беше тръгнал. Улових погледа му и му махнах. Той отвърна на поздрава с кимване и продължи да се разхожда.

Но служебните лица в съда, Атикус, мистър Джилмър, заспалият дълбоко съдия и Берт, бяха единствените, които се държаха нормално. Никога не съм виждала толкова тиха претъпкана съдебна зала. От време на време някое бебе неспокойно изплакваше, някое дете изтичваше навън, но възрастните мълчаха, сякаш бяха в църква. В галерията негрите около нас седяха или стояха в библейско спокойствие. Старият часовник на съда се напрегна предварително и удари с трясък осем пъти така, че ни разтърси мозъка на костите.

Когато часовникът удари единадесет, аз вече не чувствавах нищо; бях уморена от борбата си със съня и си позволих да подремна върху удобното рамо на преподобния Сайкс. Разбудих се и направих искрено усилие да не заспивам — погледнах в залата и се съсредоточих върху главите под мене: имаше шестнадесет плешиви, четиринадесет мъже можеха да минат за червенокоси, четиридесет глави бяха в различни оттенъци между кафяво и черно и си спомних нещо, което ми беше казал Джем по времето, когато за кратко се беше увлякъл от психологически опити: той твърдеше, че ако достатъчен

брой хора, например цял стадион, съсредоточат мислите си само върху едно нещо, да кажем, ако поискат да се запали едно дърво в гората, дървото ще се запали от само себе си. Хрумна ми мисълта, какво би станало, ако помоля всички в залата да се съсредоточат и да поискат оправдание за Том Робинсън, но се сетих, че ако всички са уморени като мене, няма да излезе нищо.

Дил беше заспал дълбоко, с глава върху рамото на Джем, а Джем мълчеше.

— Не се ли бавят много? — попитах го аз.

— Бавят се, разбира се, Скаут — отвърна той щастливо.

— А ти казваше, че няма да продължи повече от пет минути.

Джем повдигна вежди.

— Има неща, които не разбираш — каза той, но аз бях прекалено уморена, за да споря с него.

Но изглежда, че не съм била съвсем сънлива, защото почувствувах как някакво особено усещане се промъква в мен. Беше също като миналата зима и аз потръпнах, въпреки горещината. Това ми чувство нарасна, докато атмосферата в залата заприлича на студено февруарско утро, когато присмехулниците мълчат и дърводелците са престанали да чукаат по новата къща на мисис Модри, а всички съседски врати са плътно затворени като вратата на Редлиевци. Изоставена, празна улица, в очакване — макар че залата бе претъпкана с хора. Горещата лятна нощ не се различаваше от зимната утрин. Мистър Хек Тейт беше влязъл в залата и говореше с Атикус, а на мене ми се стори, че е с ботуши и с ловджийска куртка. Атикус бе спрял да се разхожда и бе сложил крак върху пръчката на един стол; когато слушаше мистър Тейт, той бавно гладеше бедрото си с ръка. Всяка минута очаквах мистър Тейт да каже: „Застреляйте го, мистър Финч...“

Но мистър Тейт каза гласно:

— Приканвам съдебната зала към ред!

Главите под нас се изправиха. Мистър Тейт напусна залата и се върна с Том Робинсън. Той отведе Том до мястото му зад Атикус и застана до него. Съдията Тейлър се беше събудил и внезапно застана нащрек, загледан в празните места на съдебните заседатели.

После всичко стана като на сън; видях съдебните заседатели да се връщат — движеха се като подводни плувци. Гласът на съдията Тейлър беше слаб и идваше от много далече. Забелязах нещо, което

само дете на адвокат би могло да забележи, понеже само такова дете би внимавало за това, сякаш гледах как Атикус излиза на улицата, прикладва пушката и натиска спусъка, но през цялото време знаех, че пушката е празна.

Съдебните заседатели никога не поглеждат обвиняем, когото са признали за виновен, и когато тези съдебни заседатели влязоха, нито един от тях не погледна към Том Робинсън. Старшият от тях подаде листче хартия на мистър Тейт, който го подаде на секретаря, а той, от своя страна, го подаде на съдията...

Затворих очи. Съдията Тейлър отброяваше гласовете на съдебните заседатели: „Виновен... виновен... виновен... виновен...“

Погледнах Джем; беше стиснал парапета и ръцете му бяха побелели; рамената му потръпваха, сякаш всяко „виновен“ беше удар с нож между тях.

Съдията Тейлър говореше нещо. Държеше чукчето в ръката си, но не го използваше. Като през мъгла видях Атикус да събира някакви книжа от масата и да ги натиква в чантата си. Затвори я, отиде при секретаря на съда и му каза нещо, кимна на мистър Джилмър, отиде при Том Робинсън и му прошепна нещо. Докато му шепнеше, Атикус сложи ръка върху рамото на Том. Атикус си взе сакото от облегалката на стола и го наметна. После напусна съдебната зала, но не през вратата, от която обикновено излизаше, сигурно е искал да си отиде по най-прекия път у дома, защото тръгна бързо по средната пътека към южния изход. Наблюдавах главата му до вратата. Той не погледна нагоре.

Някой ме побутна, но аз не исках да откъсна очи от хората под нас и от Атикус, който самотен вървеше по пътеката.

— Мис Джин-Луиза?

Огледах се, всички стояха прави. Около нас и на отсрещния балкон негрите ставаха на крака. Гласът на преподобния Сайкс ми се стори също така далечен, както и гласът на съдията Тейлър.

— Станете права, мис Джин-Луиза. Минава вашият баща.

Дойде ред да се разплаче и Джем. Пробивахме си път сред шумната, весела тълпа, а по неговото лице се стичаха гневни сълзи.

— Не е справедливо — мърмореше той по целия път чак до ъгъла на площада, където намерихме Атикус да ни чака. Атикус стоеше под уличния фенер, сякаш нищо не се беше случило: жилетката му беше закопчана, яката и връзката — на мястото си, верижката на часовника му проблясваше и той си беше възвърнал обичайната невъзмутимост.

— Не е справедливо, Атикус — каза Джем.

— Не е, сине, не е справедливо.

Тръгнахме си за в къщи.

Леля Александра ни чакаше. Беше по пеньоар, и можех да се закълна, че под него имаше корсет.

— Много съжалявам, братко — измърмори тя.

Никога преди не я бях чувал да нарича Атикус „братко“ и затова погледнах крадешком Джем, но той не слушаше. Джем поглеждаше към Атикус, после забиваше поглед в земята и си помислих дали не смята, че и Атикус носи известна отговорност за осъждането на Том Робинсън.

— Какво му е? — попита леля и посочи Джем.

— Скоро ще му мине — отговори Атикус. — Много му дойде. — Той въздъхна. — Отивам да си легна. Ако не стана утре сутрин, не ме будете.

— Аз мисля, че първо на първо не е разумно да им позволяваш...

— Това е техният дом, сестро — каза Атикус. — Ние сме го устроили такъв, какъвто е. Нека се научат да живеят в него.

— Но не е необходимо да ходят в съда и да се калят в...

— Това е толкова характерно за окръга Мейкомб, колкото и за чайовете на мисионерското дружество.

— Атикус... — леля Александра го погледна загрижено. — Никога не съм очаквала, че ти именно ще се ожесточиш от това.

— Не съм се ожесточил, а само уморил. Ще си легна.

— Атикус... — мрачно каза Джем.

Той се обърна на вратата.

— Какво има, сине?

— Как можах да направят подобно нещо, как можах?

— Не зная как, но можах. Правили са го и по-рано, направиха го и тази вечер, пак ще го правят и когато го правят, изглежда, че само децата плачат... Лека нощ.

Но нещата винаги са по-добри на следващата сутрин. Както обикновено, Атикус стана невъзможно рано и когато влязохме унило във всекидневната, той вече седеше зад „Мобил реджистър“. По сънното лице на Джем беше изписан въпрос, който устните му не можеха да изговорят.

— Още е рано за безпокойство — успокои го Атикус, когато отидохме в трапезарията. — Още не сме стигнали края. Можеш да бъдеш сигурен, че ще обжалваме. Божичко, Калп, какво е това? — Той се взираше в своята чиния на масата.

— Отзарана бащата на Том Робинсън ни изпрати това пиле и аз го приготвих — каза Калпурния.

— Кажи му, че е голяма чест за мене... Сигурно и президентът в Белия дом не закусва с печени пилета. А това какво е?

— Кифли — отвърна Калпурния. — Изпрати ги Естел от хотела.

Атикус я погледна в недоумение и тя прибави:

— Елате в кухнята да видите какво има, мистър Финч.

Ние го последвахме. Кухненската маса беше отрупана с хранителни продукти, в които можеше да се скрие цялото семейство: късове солено свинско месо, домати, фасул, дори грозде. Атикус видя един буркан с осолени свински крачета и се усмихна.

— Дали леля ви ще позволи да ги изям в трапезарията, как мислите?

— Когато дойдох отзарана, всичко това беше сложено пред задната врата — обясни Калпурния. — Те... те са ви много благодарни за всичко, което сторихте, мистър Финч. Нали това не е... прекалено дръзко от тяхна страна?

Очите на Атикус се напълниха със сълзи. Не отговори веднага.

— Кажи им, че съм дълбоко признателен — каза той. — Кажи им... кажи им, че втори път не трябва да правят това. Времената са прекалено тежки...

Той излезе от кухнята, мина в трапезарията, извини се на леля Александра, сложи шапката на главата си и отиде в града.

В хола се чува стъпките на Дил и Калпурния остави на масата неизядената закуска на Атикус. Между хапките си, Дил ни разправи как мисис Рейшъл реагира на снощните събития. Тя заявила, че щом човек като Атикус Финч желае да си бие главата в стената, то било негова работа.

— Щях да ѝ кажа аз на нея — изръмжа Дил, глождейки една пилешка кълка, — но видът ѝ беше съвсем смачкан! Оплака се, че половината нощ не била спала заради мене, чудела се къде съм и щяла да накара шерифа да ме търси, но той бил в съда.

— Дил, не трябва да ходиш никъде, без да ѝ се обаждаш — каза Джем. — Само я дразниш.

Дил въздъхна търпеливо.

— Сто пъти ѝ обясних къде отивам... просто ѝ се привиждат твърде много змии в шкафа. Обзалагам, че всяка сутрин закусва с по един пайнт^[1]... знам, че пие две пълни чаши. Виждал съм я.

— Не говори така, Дил — каза леля Александра. — На децата не им прилича да говорят така. Това... това е неприлично.

— Не говоря неприлично, мисис Александра. Нали не е неприлично да говориш истината?

— Начинът, по който говориш, е неприличен.

Джем я погледна с пламнали очи, но каза на Дил:

— Да вървим. Вземи този грозд със себе си.

Когато излязохме на предната веранда, мис Стефани Крауфорд разправяше на мисис Моди Аткинсън и на мистър Ейвъри за съда. Те ни погледнаха и продължиха да си говорят. Джем издаде някакъв убийствен звук с гърлото си. Аз съжалявах, че нямам оръжие.

— Мразя, когато възрастните ме гледат — каза Дил. — Все ми се струва, че съм направил нещо лошо.

Мисис Моди извика Джем да отиде при тях.

Джем изръмжа и се надигна от люлеещия се стол.

— Ще дойда с тебе — каза Дил.

Носът на мис Стефани потръпваше от любопитство. Искеше да разбере кой ни е разрешил да ходим в съда... Тя не ни видяла, но тази сутрин из целия град се разправяло, че сме били на негърския балкон. Атикус ли ни е изпратил там, за да... сигурно не е могло да се диша

сред всички тези... Дали Скаут е разбрала за какво става дума... А не сме ли се чувствували много зле, когато сме видели, че баща ни губи делото?

— Мълчи, Стефани — с леден тон я срязва мисис Моди. — Нямам намерение да стърча цяла сутрин на верандата... Джем Финч, повиках те, за да разбера дали ти и приятелите ти искате малко сладкиш. В пет часа съм станала да го правя, така че ще бъде по-добре да отговорите с „да“. Извини ни, Стефани, довиждане, мистър Ейвъри.

Върху кухненската маса на мисис Моди имаше два малки сладкиша и един голям. На мисис Моди не й приличаше да забрави Дил и сигурно това се е отразило върху лицата ни. Но ние разбрахме, защо е така, когато тя отрязва едно парче от големия сладкиш и го даде на Джем.

Докато ядяхме, усещахме как по този начин мисис Моди ни съобщаваше, че нейното отношение към нас не се е изменило с нищо. Тя седеше на един кухненски стол и мълчаливо ни гледаше.

— Не се безпокой, Джем — проговори ненадейно тя. — Нещата никога не са толкова лоши, колкото изглеждат.

Когато си стоеше в къщи и се готвеше да произнесе дълга реч, мисис Моди разтваряше пръсти, опираше ги в коленете и си оправяше челюстта. Така постъпи и сега. Ние зачакахме.

— Искам само да ви кажа, че на този свят има хора, които са родени да вършат вместо нас най-неблагодарната и черна работа. Вашият баща е един от тези хора.

— О, да — каза Джем.

— Никакво „о, да“, господинчо — каза мисис Моди, долавяйки безнадеждните нотки в гласа на Джем. — Още не си достатъчно пораснал, за да прецениш това, което ти казвам.

Джем се вглеждаше в изядения наполовина сладкиш.

— Чувствувам се като гъсеница в пашкул — обясни той. — Като човече, заспало на топло място! Винаги си мислех, че хората от Мейкомб са най-добрите хора на света. Поне така ми се вижда.

— Ние сме най-сигурните хора на света — каза мис Моди. — Рядко трябва да доказваме, че сме истински християни, но когато се наложи, имаме хора като Атикус, които да го докажат.

Джем се усмихна тъжно.

— Добре щеше да бъде и другите хора от окръга да мислят така.

— Ти не можеш и да предположиш колко много сме тия, които мислим така.

— Кой? — Джем повиши глас. — Кой от този град си мръдна пръста да помогне на Том Робинсън, кажете кой?

— Най-напред черните му приятели и те са хора като нас. Хора като съдията Тейлър. Хора като Хек Тейт. Спри да ядеш и помисли, Джем. Не ти ли е идвало на ум, че не случайно съдията Тейлър определи Атикус за защитник на този момък? Че съдията Тейлър е имал причини за това?

Тази мисъл беше интересна. За служебен защитник обикновено определяха Максвел Грин, най-младия прилагък към мейкомбската адвокатура, който се нуждаеше от повече практика. Значи, трябваше Максвел Грин да защитава Том Робинсън.

— Помислете по този въпрос — продължи мисис Моди. — Това не е случайно. Снощи седях на верандата и чаках. Седях, и чаках да се зададете по тротоара и докато чаках, мислех: Атикус Финч няма да спечели, не може да спечели, но той е единственият човек в нашия край, който в подобно дело може да застави съдебните заседатели да се бавят толкова дълго. И си помислих, че правим крачка напред, вярно, бебешка крачка, но все пак крачка.

— Лесно е да се говори така... нашите християнски съдии и адвокати не могат да се справят с дивите съдебни заседатели — измърмори Джем. — Щом порасна...

— По това ще трябва да поговориш с баща си — заключи мисис Моди.

Слязохме по новите прохладни стъпала на мисис Моди, излязохме на слънце и видяхме мистър Ейвъри и мисис Стефани Крауфорд все още да разговарят. Бяха се спуснали по тротоара и стояха пред къщата на мис Стефани. Мисис Рейшъл се приближаваше към тях.

— Като порасна, сигурно ще стана клоун — каза Дил.

Ние с Джем се спряхме.

— Да, клоун — повтори Дил. — За нищо друго не ме бива с хората, освен да им се присмивам, затова ще вляза в някой цирк и ще се късам от смях.

— Ти съвсем го обърка, Дил — каза Джем. — Клоуните са тъжни и хората се смеят над тях самите.

— Аз пък ще бъда нов клоун. Ще заставам на средата на арената и ще се смея над хората. Погледнете ги само — посочи той, — на всичките им трябва да яхнат по една метла. Та леля Рейшъл и без това го прави.

Мис Стефани и мисис Рейшъл махаха нетърпеливо към нас и с това сякаш потвърждаваха забележката на Дил.

— О, по дяволите! — въздъхна Джем. — Ще бъде грозно, ако не отидем.

Нещо не бе наред. Мистър Ейвъри беше почервенял от непрекъснато кихане и едва не ни събори на тротоара, когато се приближихме. Мис Стефани трепереше от възбуда, а мисис Рейшъл хвана Дил за рамото.

— Върви в задния двор и стой там — каза тя. — На улицата става опасно.

— Какво има? — попитах аз.

— Още ли не сте чули? Целият град говори...

В този миг леля Александра се появи на вратата и ни повика, но беше вече твърде късно. Мис Стефани с удоволствие ни съобщи: сутринта мистър Боб Юел спрял Атикус на ъгъла пред пощата, заплюл го в лицето и му казал, че цял живот ще го дебне, но ще се разправи с него.

---

[1] Пайнт — мярка за вместимост около половин литър. — Б.пр.

↑

— Бих предпочел Боб Юел да не дъвче тютюн — само това ни каза Атикус по този повод.

Според думите на мис Стефани Крауфорд, всичко станало така: Атикус излизал от пощата и мистър Юел се приближил към него, наругал го, заплюл го и му се закарал, че ще го убие. Мис Стефани (тя го разправяше за втори път вече и беше видяла всичко със собствените си очи — връщала се от бакалницата), мис Стефани каза, че Атикус и окото не му мигнало, само извадил носната си кърпа, избърсал си лицето и спокойно изслушал ужасните думи, с които го нарекъл мистър Юел и които тя за нищо на света не би повторила. Мистър Юел беше ветеран в съмнителни битки; това и спокойствието на Атикус сигурно са го накарали да попита:

— Много си надут значи, за да се биеш, а, чернолюбецо, а, копелдако мръсен?

И мис Стефани ни каза, че Атикус отвърнал:

— Не, много стар съм — сложил ръце в джобовете си и отминал. Трябва да му се признае на Атикус — каза мис Стефани, — понякога може здраво да те среже.

На нас с Джем това съвсем не ни се видя забавно.

— А на времето си е бил най-добрият стрелец в окръга — казах аз. — Той би могъл...

— Знаеш, че не иска да носи оръжие, Скаут. Дори няма... — отвърна Джем. — Знаеш, че дори онази нощ пред съда не беше взел оръжие. Казвал ми е, че да носиш оръжие, значи да си търсиш белята.

— Сега е друго нещо — настоях аз. — Нека го помолим да вземе назаем.

Помолихме го, а той каза: „Глупости“.

Дил беше на мнение, че бихме могли да трогнем Атикус; в края на краищата, ако мистър Юел го убие, ние ще умрем от глад, освен това ще ни отгледа леля Александра, а първото нещо, което тя ще направи след смъртта на Атикус, ще бъде да уволни Калпурния. Джем

каза, че може би ще има резултат, ако се разплача и припадна, защото съм малка и момиче. Но и това не помогна.

Но като ни видя, че се мъкнем унило из къщи, не ядем и не проявяваме интерес към обикновените си занимания, Атикус разбра колко силно сме изплашени. Една вечер той изкуши Джем с ново футболно списание; после видя, че Джем го прелисти и го захвърли и попита:

— Какво те тревожи, сине?

— Мистър Юел — прямо отвърна Джем.

— Какво се е случило?

— Нищо не се е случило. Страхуваме се за тебе и смятаме, че трябва да вземеш някакви мерки срещу него.

— Какво да правя? Да го накарам да подпише спогодба за ненападение ли? — усмихна се невесело Атикус.

— Щом такъв човек казва, че ще се разправи с тебе, това не е шега.

— Когато го каза, той не се шегуваше — обясни Атикус. — Джем, опитай се за минута да влезеш в кожата на Боб Юел. На съда аз казах, че не може да се вярва на нито една негова дума, ако някой преди това изобщо му е вярвал. Той трябва да си отмъсти по някакъв начин, хора като него не могат другояче. И така, ако плюнката в лицето ми и заплахата са спестили един бой на Майела Юел, аз с удоволствие ще ги понеса. Той трябваше да си изкара яда на някого и аз предпочитам да си го изкара на мене вместо на децата си. Разбираш ли?

Джем кимна.

Леля Александра влезе в стаята, тъкмо когато Атикус казваше:

— Няма защо да се страхуваме от Боб Юел, онази сутрин той си изкара яда.

— Не съм напълно сигурна, Атикус — каза тя. — Хора като него са способни на всичко, за да си отмъстят. Знаеш ги що за хора са.

— Какво може да ми стори Юел, сестро?

— Нещо зад гърба — каза леля Александра. — Уверявам те.

— В Мейкомб е трудно да направиш нещо зад гърба на човека — отвърна Атикус.

След този разговор ние не се страхувахме вече. Лятото си отиваше и не си губихме времето напразно. Атикус ни увери, че нищо

няма да се случи с Том Робинсън, докато делото му не се разгледа в погорната инстанция, и че има голяма вероятност да го освободят или поне да върнат делото за преразглеждане. Том беше в затворническата ферма Енфилд, на около седемдесет мили от нас, в окръга Честър. Попитах Атикус дали разрешават свиждане на жена му и децата му, но Атикус каза, че не разрешавали.

— А какво ще стане с него, ако отхвърлят жалбата? — попитах аз една вечер.

— Ще седне на електрическия стол — каза Атикус, — освен ако губернаторът не смекчи присъдата му. Рано е да се безпокоиш, Скаут. Имаме добри възможности.

Джем се беше проснал на канапето и четеше „Популярна механика“. Той вдигна поглед.

— Не е справедливо. Дори и да е виновен, той не е убил никого. Ничий живот не е отнел.

— Знаеш, че в Алабама изнасилването се наказва със смърт — каза Атикус.

— Да, сър, но съдебните заседатели не са задължени да го осъдят на смърт... ако искаха, можеха да му дадат двадесет години.

— Съгласен съм — потвърди Атикус. — Том Робинсън е черен, Джем. И в този край на света не съществуват съдебни заседатели, които при подобно обвинение да кажат: „Ние мислим, че си виновен, но не много.“ Можеше да има или пълно оправдание, или най-тежка присъда.

Джем клатеше глава.

— Знам, че не е правилно, но не мога да разбера къде е грешката... може би, изнасилването не би трябвало да се наказва със смърт...

Атикус пушна вестника до стола си. Той каза, че нямал нищо, съвсем нищо против закона за изнасилването, но се изплашил, когато обвинението поискало смъртно наказание въз основа на чисто косвени доказателства и съдебните заседатели присъдили смъртно наказание. Погледна към мене, видя че слушам и поясни:

— ... искам да кажа, че за да бъде осъден някой на смърт за убийство, да речем, трябва да има един или двама свидетели. Все някой трябва да каже: „Да, аз бях там и го видях да натиска спусъка“.

— Но много хора са ги бесили и въз основа на косвени доказателства — каза Джем.

— Зная, и мнозинството от тях сигурно са го заслужавали... но когато липсват очевидци, винаги съществуват съмнения, понякога дори и сянка от съмнение. Законът казва „разумно съмнение“, но според мен, обвиняемият има право и на сянка от съмнение. Винаги съществува възможност, дори и най-невероятна да е, че той е невинен.

— Тогава пак се връщаме на съдебните заседатели. Трябва да се премахнат съдебните заседатели — убедено каза Джем.

Атикус се помъчи да не се усмихне, но не успя.

— Много строго се отнасяш към нас, сине. Струва ми се, че има по-добър начин: да се промени законът. Да се промени така, че само съдиите да имат властта да определят присъдите по такива тежки престъпления.

— Върви тогава в Монтгомъри и промени закона.

— Ако разбереш колко е трудно това, ще се изненадаш. Аз няма да доживея промяната на закона, а ако ти изобщо доживееш да я видиш, ще бъдеш вече старец.

Джем не се задоволи с това.

— Не, сър, съдебните заседатели трябва да се премахнат. Той по начало не беше виновен, а те казаха, че бил.

— Ако ти и други единадесет момчета като тебе бяхте в състава, Том щеше да бъде освободен — каза Атикус. — Досега нищо в живота ти не е нарушавало твоя начин на мислене. В своето всекидневие съдебните заседатели по делото на Том са дванадесет разумни хора, но ти видя как нещо се промъкна между тях и разума им. Същото ти видя и онази нощ пред затвора. Когато онея хора си отидоха, те не си отидоха по разумни съображения, а защото ние бяхме там. На този свят има неща, които карат хората да губят ума и дума... дори да искат да бъдат справедливи, не биха могли. В нашите съдилища, когато става въпрос за думата на бял срещу думата на негър, белият винаги печели. Такива са грозните факти на живота.

— Все едно, несправедливо е — упорито каза Джем. Той удряше колената си с юмруци. — Не може да се осъжда човек при такива доказателства. Не може...

— Ти не можеш, но те можаха и го направиха. Колкото по-голям ставаш, толкова повече ще виждаш подобни неща. В съдебната зала

човек трябва да получи справедливост повече от всякъде другаде и независимо от неговия цвят, но хората се изхитрят да внасят своите предразсъдъци със себе си и върху столовете на съдебните заседатели. Като пораснеш, ще виждаш как белите мамят черните всеки божи ден, но ще ти кажа нещо и никога не го забравяй — върши ли някой бял подобно нещо към черен, независимо кой е той, колко е богат, от какво добро семейство произхожда, то такъв бял е измет.

Атикус говореше съвсем тихо, но последната дума отекна в ушите ни. Вдигнах поглед — очите му светеха.

— За мен няма нищо по-гнусно от долнопробен бял, който се възползува от невежеството на черните. Нека да не се самозалъгваме — всичко това се трупа и рано или късно ще трябва да плащаме. Надявам се да не е по време на вашите деца.

Джем се почеса по врата и изведнъж разтвори широко очи.

— Атикус — каза той, — защо хора като нас и мисис Моди никога не стават съдебни заседатели? Никога не съм видял някого от Мейкомб сред съдебните заседатели — винаги са хора извън града.

Атикус се облегна в люлеещия се стол — беше доволен от Джем.

— Чудех се кога ще се досетиш — каза той. — Има много причини. Най-напред мисис Моди не може да бъде съдебен заседател, защото е жена.

— Искаш да кажеш, че в Алабама жените не могат?... — възмутих се аз.

— Точно така. Предполагам, че това е, за да се предпазят нежните дами от дела като това на Том. После — Атикус се усмихна, — тогава надали бихме могли да завършим поне едно дело... понеже дамите постоянно ще го прекъсват, за да задават въпроси.

Ние с Джем се изсмяхме. Мисис Моди щеше да изглежда внушителна като съдебен заседател. Помислих си за мисис Дюбоуз в нейния стол за инвалиди: „Престани да чукаш, Джон Тейлър, искам да попитам нещо този човек“. Може би нашите прадеди са постъпили разумно — при такива хора като нас, такива ще са и последиците. Обикновено ни се падат съдебни заседатели, каквито заслужаваме. На първо място, нашите доблестни мейкомбски граждани са твърде незаинтересовани. На второ място, тях ги е страх. Освен това те са...

— Страх ли ги е? — попита Джем.

— Ами, да кажем... че мистър Линк Диз трябва да определи размера на обезщетението, което трябва да се заплати на мис Моди, защото мисис Рейшъл я е прегазила с колата си. Линк със своя магазин не би искал да загуби като клиентка нито едната дама, нито другата, нали? Затова той ще каже на съдията Тейлър, че не може да бъде съдебен заседател, защото няма кой да стои в магазина му, докато го няма. И така, съдията Тейлър го освобождава. Понякога се сърди, но въпреки това го освобождава.

— А защо да се бои, че някоя от дамите ще спре да купува от магазина му? — попитах аз.

— Мисис Рейшъл ще спре — каза Джем, — а мисис Моди няма. Но, Атикус, гласуването на съдебните заседатели е тайно.

Баща ни се усмихна.

— Още много път ти предстои да изминеш, сине. Предполага се, че гласуването на съдебните заседатели е тайно. Когато си съдебен заседател, трябва да вземеш решение по даден въпрос и да го обявиш. Хората не обичат да вършат подобно нещо. Понякога е неприятно.

— По делото на Том съдебните заседатели бързо взеха решение — измърмори Джем.

Атикус посегна към джобния си часовник.

— Не, не беше бързо — каза той повече на себе си, отколкото на нас. — Именно това ме кара да мисля, че може би все пак има някакъв напредък. Съдебните заседатели се бавеха с часове. Присъдата беше неизбежна може би, но обикновено им трябва няколко минути, за да вземат решение. Този път... — той замлъкна и ни погледна.

— Може би ще ви бъде интересно да узнаете, че е имало един от съдебните заседатели, когото е трябвало дълго да увещават... в началото той е искал пълно оправдание.

— Кой? — попита учудено Джем.

Очите на Атикус блеснаха весело.

— Не трябва да го разправам, но ще ви кажа. Един ваш приятел от Олд Саръм...

— От Кънингамовците ли? — викна Джем. — Един от... никого от тях не видях... шегуваш се. — Той погледна Атикус с крайчеца на окото си.

— Техен роднина. По някакво предчувствие не му направих отвод. Само заради предчувствието си. Можех, но не му направих

отвод.

— Виж ти! — благовейно възкликна Джем. — Най-напред искат да го убият, а след това се мъчат да го освободят... Докато съм жив, няма да разбере тия хора.

Атикус каза, че трябва просто да ги познаваш. Каза, че Кънингамовци нищо не са взели, нито заели, откак са емигрирали в новия свят. И още нещо: веднъж спечелиш ли уважението им, те са готови през огън и вода да минат за тебе. И, според думите на Атикус, той имал чувството или по-скоро смътното подозрение, че онази нощ те напуснали затвора с много повече уважение към семейството Финч. А за да си променял един Кънингам мнението, трябвало едва ли не гръм да го удари, и то само ако наоколо имало друг Кънингам.

— Да имаше между съдебните заседатели двама такива Кънингамовци — добави Атикус, — нещата щяха да се развият другояче.

— Значи ти си оставил сред съдебните заседатели човек, който предишната нощ е искал да те убие? — бавно произнесе Джем. — Как си могъл да рискуваш така, Атикус, как си могъл?

— Като обсъдиш положението, ще видиш, че рискът е бил малък. Няма разлика между двама души. Щом и двамата искат да осъдят някого, нали? Но има известна разлика между човек, който е готов да осъди човек, и човек, който не е решил напълно. Той беше единственият несигурен от целия списък.

— Какъв роднина е той на мистър Уолтър Кънингам? — попитах аз.

Атикус стана, протегна се и се прозина. Дори и за нас не беше дошло още време за лягане, но знаехме, че му се ще да почете вестника. Той го взе, сгъна го и ме чукна по главата.

— Чакай да видим — измърмори той. — Аха, да. Двоен пръв братовчед.

— Как е възможно това?

— Две сестри са се оженили за двама братя. Повече нищо няма да ти кажа — сама съобрази.

Аз си напрегнах мозъка и реших, че ако се оженя за Джем и ако Дил има сестра, за която да се ожени, нашите деца ще бъдат двойни първи братовчеди.

— Много смешна работа, а, Джем — казах аз, когато Атикус излезе. — Чудни хора. Чу ли, лельо?

Леля Александра наплиташе едно ковьорче и не поглеждаше към нас, но слушаше. Седеше на стола с работната си нощница отстрани и ковьорчето, проснато върху коленете. Никога не можех да разбера защо дамите и през най-горещото време плетат вълнени ковьорчета.

— Чух — каза тя.

Спомних си старата злополучна история, когато се бях хвърлила да защитавам Уолтър Кънингам. Сега бях доволна, че съм го направила.

— Като почнем училище, ще поканя Уолтър на обед в къщи — реших аз. Бях вече забравила предишното си решение да го набия, щом го видя. — Някой път може да остане с нас и след училище. Атикус ще го закарва до Олд Саръм с колата. Може и да прекара някоя вечер при нас, нали, Джем?

— Ще видим — каза леля Александра. От нейната уста тия думи винаги значеха заплаха и никога обещание. Аз се обърнах изненадана.

— Защо не, лельо? Те са добри хора.

Тя ме изгледа над очилата си.

— Джин-Луиза, не се съмнявам, че са добри хора. Но те не са от нашата среда.

— Иска да каже, че са недодялани, Скаут — поясни Джем.

— Какво точно значи недодялани?

— Ами груби! Обичат лека музика и така нататък...

— Че и аз също...

— Не ставай глупава, Джин-Луиза — каза леля Александра. — Работата е там, че ти можеш да измиеш Уолтър Кънингам, докато целият лъсне, да го облечеш в нов костюм, да му сложиш нови обувки и въпреки това той никога няма да бъде като Джем. После, техният род има голяма слабост към алкохола. Жените от семейството Финч не се интересуват от такива хора.

— Лельо! — каза Джем. — Ами че тя няма още девет години!

— Нека го знае и отсега.

Леля Александра си беше казала тежката дума! Спомних си нейната последна забрана. Не можах да разбера защо я наложи — беше по времето, когато възнамерявах да посетя къщата на Калпурния — любопитствах: исках да ѝ отида „на гости“, да видя как живее, кои

са приятелите ѝ. Но все едно, че бях поискала да видя обратната страна на луната. Този път тактиката на леля Александра беше различна, но целта — същата. Може би и затова бе дошла да живее при нас — да ни помогне в подбора на приятелите ни. Щях да споря с нея, докато можех.

— Щом са добри хора, защо да не се държа приятелски с Уолтър?

— Не съм казвала да не се държиш добре с него. Дръж се приятелски, вежливо, трябва да бъдеш любезна с всички, миличка. Но не и да го каниш в къщи.

— Ами ако ни беше роднина, лельо?

— Той не ни е роднина, но и да беше роднина, щях да ти дам същия отговор.

— Лельо — обади се Джем, — Атикус казва, че човек може да подбира приятелите си, но не може да си подбира рода... И да признаваш роднините си, и да не ги признаваш — все едно, само че като не ги признаваш, ставаш смешен.

— Това е типично за баща ти — каза леля Александра, — но все пак повтарям, че Джин-Луиза няма да покани Уолтър Кънингам в тая къща. Дори и да ѝ беше двоен първи братовчед, пак нямаше да стъпи в тая къща, освен ако дойде по работа при Атикус. Достатъчно по тоя въпрос.

Забраната ѝ беше окончателна, но този път тя трябваше да изложи причините.

— Но аз искам да играя с Уолтър, лельо, защо да не мога?

Тя свали очилата си и се взря в мене.

— Ще ти обясня защо — каза тя. — Защото е от у-тай-ка-та, затова. Няма да ти позволя да се въртиш около него, да възприемаш неговите привички и да научиш бог знае какво. И без това създаваш на баща си трудности.

Не знам какво щях да направя, но Джем ме спря. Прихвана ме през рамената, прегърна ме и ме отведе в своята спалня. Цялата бях обляна в гневни сълзи. Атикус ни беше чул и подаде глава зад вратата.

— Всичко е наред, сър — каза сърдито Джем, — нищо няма.

Атикус се скри.

— Подъвчи, Скаут. — Джем бръкна в джоба си и извади една дъвка. За няколко минути дъвката стана приятно топче в устата ми.

Джем пререждаше предметите върху шкафчето си. Косата му стърчеше отзад и отпред и навярно никога нямаше да улегне като на истински мъж, може би ако я обръснеше и тя покараше отново, щеше да прилегне назад. Веждите му бяха започнали да се сгъстват и забелязах, че се е източил. Растеше все по-нависоко.

Той се обърна и сигурно помисли, че пак ще се разплача, защото каза:

— Ще ти покажа нещо, но да си мълчиш.

Попитах го какво и той разкопча ризата си, усмихвайки се срамежливо.

— Е, и какво?

— Не можеш ли да видиш?

— Не.

— Имам косми.

— Къде?

— Тука. Ето тука.

Бях се вече успокоила и му казах, че са прекрасни, но нищо не можах да видя.

— Много са хубави, Джем.

— Имам и под мишниците — каза той. — Догодина започвам да тренирам футбол. Не се ядосвай от леля.

А по-рано ми бе казал да не ядосвам леля.

— Знаеш, че не е свикнала с момичета — добави Джем, — поне с момичета като тебе. Тя се опита да те направи дама. Не можеш ли да започнеш да шиеш или нещо такова?

— Не, по дяволите! Тя просто не ме обича, това е всичко, а пък аз не давам пет пари. Ядосах се, Джем, понеже нарича Уолтър Кънингам утайка, а не, понеже каза, че съм създавала трудности на Атикус. На времето ние с него се разбрахме по този въпрос; попитах го дали му създавам трудности и той каза, че не съм му създавала кой знае какви трудности и че в най-лошия случай винаги можел да се справи с такива трудности, затова да не се безпокоя. Хвана ме яд само заради Уолтър. Джем, това момче не е утайка. Той не прилича на Юелови.

Джем ритна обувките си и качи крака на кревата. Облегна се на една възглавница и запали нощната лампа.

— Знаеш ли какво, Скаут? Разбрах всичко. Напоследък мислих много и всичко разбрах. В света има четири вида хора. Обикновени хора като нас и съседите, други из горите и полята като Кънингамовци, трети като Юеловци на сметището и негри.

— Ами китайците?

— Аз говоря за окръга Мейкомб. Работата е там, че хората от нашия кръг не обичат Кънингамовци, Кънингамовци не обичат Юеловци, а Юеловци мразят и презират черните.

— Щом е така — попитах Джем, — защо в делото на Том съдебните заседатели, които бяха хора като Кънингам, не го оправдаха, напук на Юел?

Джем се отърва от въпроса ми, като го нарече детински.

— Знаеш ли — каза той, — виждал съм Атикус да потупва с крак, когато по радиото свирят лека музика, а освен това той много обича да си отопи соса в чинията...

— Значи в такъв случай и ние сме като Кънингамовци — казах аз. — Не виждам защо леля...

— Чакай да довърша. Веднъж Атикус ми каза, че леля била много запалена за нашия род, понеже единственото ни наследство било добрият произход и нито стотинка в джоба.

— Не зная, Джем, но на мен пък Атикус ми каза веднъж, че голяма част от приказките за стари родове били пълна глупост, понеже всяко семейство е толкова старо, колкото и другите. Попитах го дали в това число влизат негрите и англичаните и той отговори, че влизали.

— Добрият произход и старото семейство не са едно и също — обясни Джем. — Мисля, че важното е откога родът ти знае да чете и пише. Скаут, много мислих по този въпрос и това е единственото, което можах да измисля. По някое време, когато родът Финч е бил в Египет, някой от рода е научил един-два йероглифа и ги е предал на сина си. — Джем се изсмя. — Представяш ли си, леля се гордее, понеже прапрадядо ѝ бил грамотен... с какви смешни неща се гордеят жените!

— Аз пък се радвам, че е бил грамотен, защото иначе кой щеше да научи Атикус и прадедите ни, ако пък Атикус не можеше да чете, къде отивахме ние двамата с тебе? Но, струва ми се, че не това е добрият произход, Джем.

— Е, добре, тогава как ще обясниш защо Кънингамовци са различни от нас? Мистър Уолтър едва-едва се подписва, нали съм го виждал. Просто в нашия род се чете и пише по-отдавна, отколкото в техния.

— Не е така, всеки трябва сам да се научи, никой не се е родил грамотен. Уолтър никак не е загубен, само че понякога изостава, защото помага на баща си и пропуска уроците. А иначе всичко му е наред. Не, Джем, според мен има само един вид хора. Хора.

Джем се извърна и удари с юмрук възглавницата. Когато отново се облегна, лицето му бе мрачно. Започваше да изпада в униние и аз заставах нащрек. Сбърчи вежди: устните се изтегнаха в права линия. Мълча известно време.

— Като бях на твоите години — каза той накрая — и аз мислех така. Но щом има само един вид хора, защо не могат да се разбират помежду си? Щом всички са еднакви, защо се мразят с все сила? Скаут, започвам да разбирам нещо. Започвам да разбирам защо Бу Редли е стоял толкова време затворен в къщата си. Защото просто е искал да си седи вътре.

Калпурния беше сложила най-кораво колосаната си престилка. В ръцете си носеше поднос с шарлота. Тя натисна леко вратата с гръб и я отвори. Възхищавах се от лекотата и изяществото, с които сервираше цели товари лакомства. Предполагам, че и леля Александра го беше забелязала, защото този ден остави Калпурния да сервира.

Беше краят на август, идваше септември. На другия ден Дил щеше да замине за Меридиан: а сега бяха отишли с Джем до Баркъровия вир. Джем с удивление бе открил, че никой не си е дал труда да научи Дил да плува, а Джем смяташе, че плуването е необходимо като ходенето. Те прекараха два следобеда на реката, казаха, че не мога да отида с тях, защото се къпели голи, и аз прекарвах самотните часове с Калпурния или с мисис Моди.

Днес леля Александра и нейният мисионерски кръжок се бореха със злото из цялата къща. От кухнята чух как във всекидневната мисис Грейс Мериуедър докладваше за ужасния живот на племето мруни — поне на мен така ми се чу. Когато им идвало времето на жените (какво ли значеше това?), те ги затваряли в колиби: нямали никакво семейно чувство — знаех, че това ще огорчи леля, — подлагали децата на нечувани изпитания, когато навършвали тринадесет години; били пълни с краста и глисти, дъвчели кората на някакво дърво, плюели я в общ казан и после се напивали от получената течност.

Веднага след това дамите прекъснаха разискванията, за да се подкрепят.

Не знаех дали да вляза в трапезарията или да остана навън. Леля Александра ми беше казала да отида при тях, когато поднасят чая; нямаше нужда да присъствувам на деловата част, защото щяла съм да се отегча — така ми каза тя. Бях облечена в неделната си розова рокля, имах обуца на краката си, носех фуста; мислех си, че ако разлея нещо, Калпурния ще трябва отново да пере роклята ми за утре. За нея днешният ден беше претрупан с работа. Реших да остана навън.

— Мога ли да ти помогна, Калп? — попитах аз в желанието си да бъда полезна.

Калпурния бутна вратата навътре.

— Стой в ъгълчето и кротувай като мишка — каза тя, — а като се върна ще ми помогнеш да наредим подносите.

Когато отвори вратата, лекото бръмчене на дамските гласове се засили.

— О, Александра, никога не съм виждала такава шарлота... прекрасна... никога не мога да докарам моите кори така, никога!... Кой се е сетил за тортички с къпини?... Калпурния ли?... Кой би помислил такава нещо?... Всеки ще ви каже, че жената на проповедника... Не-е-е, тя е отново, а другото още не е проходило...

Замлъкнаха и аз разбрах, че всички са получили по нещо. Калпурния се върна и постави на един поднос масивната сребърна кана за кафе, която беше останала от мама.

— Тази кана е рядкост — измърмори тя. — Сега не правят такива.

— Мога ли аз да я внеса?

— Само ще внимаваш да не я изпуснеш! Постави я на края на масата до мис Александра. Там, до чашите и другите работи. Тя ще налее кафето.

Опитах се да бутна вратата със задника си, както правеше Калпурния, но тя не мръдна. Калпурния се захлади и я отвори.

— Внимавай, защото е тежка. Не гледай в нея и няма да я разлееш.

Пътешествието ми завърши благополучно. Леля Александра се засмя ослепително.

— Остани при нас, Джин-Луиза — каза тя. Това влизаше в нейния план да ме учи да бъда дама.

Беше прието в кръжока всяка домакиня да кани и съседките си на чаша чай, независимо дали бяха баптистки или презвитерианки, и с това се обясняваше присъствието на мисис Рейшъл (съвсем трезва), мисис Мод и мис Стефани Крауфорд. Почувствувах се доста неуверена, седнах до мисис Мод и си помислих защо дамите слагат шапки, за да пресекат улицата. Много дами на едно място винаги ме изпълваха с неясен страх и у мен се проявяваше силно желание да избягам, но според леля Александра, това чувство произтичало от моята разглезеност.

Дамите изглеждаха съвсем свежи в своите басмени пастелни рокли; повечето бяха силно напудрени, но не и начервени; единственото червило за устни, което видях, беше „Танджи“ в естествен цвят. По ноктите им блестеше лак „Кътекс“, също така с естествен цвят, но някои от по-младите дами носеха розов лак. Всички миришеха възхитително. Аз седях кротко, след като успях да намеря място за ръцете си — сграбчих здраво облегалките на креслото и чаках някой да ме заговори.

Златните зъби на мисис Моди светнаха.

— Много си се издокарала днес, мис Джин-Луиза — каза тя. — Къде са ти гащите?

— Под роклята.

Съвсем не исках да се шегувам, но дамите се засмяха. Разбрах грешката си и се изчервих, но мисис Моди ме погледна сериозно. Тя никога не се смееше на думите ми, освен когато исках да се шегувам.

Изведнъж настъпи тишина и мис Стефани Крауфорд ме попита от другия край на стаята:

— Каква ще станеш, като пораснеш, Джин-Луиза, адвокатка ли?

— Не, не съм мислила по този въпрос — отвърнах аз и бях благодарна на мис Стефани, че така мило промени темата на разговора. Набързо се захех да си избери професия. Медицинска сестра? Летец — ами...

— Говори, не се смущавай, мислех, че искаш да станеш адвокатка, нали вече ходиш в съда?

Дамите отново се засмяха.

— Виж каква е тази Стефани! — каза една.

Мис Стефани с удоволствие продължи:

— Не искаш ли, като пораснеш, да бъдеш адвокатка?

Мисис Моди докосна ръката ми и аз отговорих доста кротко:

— Не, госпожице, искам да стана обикновена дама. Мис Стефани ме изгледа подозрително, реши, че не проявявам нахалство, и се задоволи да каже:

— Няма да постигнеш голям успех, ако не носиш по-често рокли.

Ръката на мисис Моди притисна здраво моята и аз не отвърнах нищо. Нейната топлина ми беше достатъчна.

От лявата ми страна седеше мисис Грейс Мериуедър и аз реших, че ще бъде учтиво да поговоря с нея. Мистър Мериуедър, убеден методист по принуда, явно не мислеше, че песента „О, божа благодат, твоята сладка музика спаси мене, грешния...“ се отнася до него. В Мейкомб обаче преобладаваше мнението, че мисис Мериуедър го бе отрезвила и направила порядъчен гражданин. И наистина мисис Мериуедър беше най-благочестивата дама на Мейкомб. Потърсих интересна за нея тема.

— Какво обсъждахте днес? — попитах аз.

— О, детето ми, говорехме за мруните — отвърна тя и започна да приказва. Нямаше нужда от повече въпроси.

Големите кафяви очи на мисис Мериуедър се изпълваха със сълзи винаги, когато говореше за тия нещастници.

— Живеят сред джунглите. И никой не се грижи за тях, освен Джеймс Граймс Еверет — каза тя. — Освен този светец Джеймс Граймс Еверет нито един бял човек не иска да се доближи до тях.

Мисис Мериуедър караше гласа си да звучи като орган: всяка нейна дума отекваше с пълната си звучност.

— Беднотата... невежеството... безправността — никой, освен Джеймс Граймс Еверет, не ги познава. Знаеш ли, когато църквата ме изпрати до лагера, Джеймс Граймс Еверет ми каза...

— Той там ли беше, госпожо? Аз мислех...

— Беше се върнал в отпуска. Джеймс Граймс Еверет ми каза: „Мисис Мериуедър, вие не можете да си представите, не можете да си представите с какво се борим ние!“ Точно така ли каза?

— Да, госпожо.

— А пък аз му казах: „Мистър Еверет — казах му, — дамите от южномейкомбската методистко-епископална църква в щата Алабама единодушно ви подкрепят“. Така му казах. И знаеш ли, още там, на самото място, си дадох клетва. Казах си, щом се върна в Мейкомб да изнеса доклад за мруните и да предам на Мейкомб посланието на Джеймс Граймс Еверет. Точно това правя сега.

— Да, госпожо.

Мисис Мериуедър разтърси глава и черните ѝ къдри заподскачаха.

— Джин-Луиза — каза тя, — ти си щастлива девойка. Живееш в християнска къща с християни в християнски град. А там, в страната

на Джеймс Граймс Еверет, има само грях и мизерия.

— Да, госпожо.

— Грях и мизерия... Какво каза, Гертруда? — с променен глас мисис Мериуедър запита съседката си. — О, това ли? Винаги съм казвала да се прощава и забравя. Дълг на църквата е да ѝ помогне, за да живее отсега нататък с децата си по християнски. Някои от нашите мъже трябва да отидат и да кажат на свещеника да я поощрява.

— Извинете, мисис Мериуедър — прекъснах я аз, — за Майела Юел ли говорите...?

— Не, детето ми. За жената на онзи негър, Том... Том.

— Робинсън, госпожо.

Мисис Мериуедър пак се обърна към съседката си.

— Има едно нещо, в което вярвам истински, Гертруда — продължи тя, — но някои хора не са съгласни с мене. Ако им покажем, че сме им простили, че вече всичко е забравено, цялата работа ще затихне от само себе си.

— Мисис Мериуедър — прекъснах я още веднъж аз, — какво ще затихне от само себе си?

Тя отново се обърна към мен. Мисис Мериуедър беше от тези бездетни възрастни, които смятат, че трябва да променят гласа си, когато говорят с деца.

— Нищо, Джин-Луиза — отвърна тя с величествен и разлят глас, — готвачките и ратаите бяха недоволни, но вече се успокояват. На другия ден след делото мърмореха доста.

Мисис Мериуедър се обърна с лице към мисис Фароу.

— Гертруда, повярвайте ми, няма нищо по-противно от намръщена черна физиономия. Бърните им увисват чак до тука. Разваля ти се целият ден, само като погледнеш такава муцуна в кухнята си. Знаеш ли какво казах на моята Софи, Гертруда? Казах ѝ: „Софи — казах ѝ, — днес ти просто не си добра християнка. Исус Христос никога не е мърморил и не се е оплаквал“. И знаеш ли, това ѝ действа добре. Тя вдигна очи от земята и ми каза: „Не, мис Мериуедър, Исус никога не е мърморил“. Та ти казвам, Гертруда, никога не трябва да се изпуска удобният случай да се възслави господата бога.

Спомних си за малкия стар орган в параклиса на „Пристанището Финч“. Когато бях много малка и когато бивах послушна през деня,

Атикус ми разрешаваше да надувам меха отзад, а той свиреше с един пръст. Последната нота звучеше, докато в органа имаше въздух. Явно, мисис Мериуедър беше привършила въздуха си и докато поемаше нов, мисис Фароу се приготви да заговори.

Мисис Фароу имаше прекрасно тяло, безцветни очи и малки стъпала. Сивите къдрици на косата ѝ наскоро бяха излезли изпод ръката на фризьора. По благочестие беше втората дама в Мейкомб. Всеки път, преди да заговори, имаше странния обичай да подсвирва леко.

— С-с-с, Грейс, — каза тя, — същото нещо оня ден казвах и аз на брат Хътсън: „С-с-с-с, брат Хътсън — казах аз, — с-с-с, изглежда водим безнадеждна борба, безнадеждна“. Казах му още: „С-с-с, а те пет пари не дават. Можем да ги учим, докато посинеем, можем до припадък да се мъчим да ги направим християни, но въпреки това, времената станаха такива, че нито една дама не може спокойно да заспи в кревата си.“ А той ми каза: „Мисис Фароу, просто не знам докъде ще стигнем“. А пък аз му казах: „С-с-с, точно така е“.

Мисис Мериуедър важно кимна. Гласът ѝ се извиси над звънтенето на кафените чаши и леките, преживни звуци, които дамите издаваха, докато дъвчеха различните лакомства.

— Гертруда — каза тя, — уверявам те, в този град има добри, но заблудени хора. Добри, но заблудени. И има хора в този град, които мислят, че постъпват правилно. Няма да споменавам имена, но някои от хората в града преди известно време мислеха, че вършат нещо правилно, а само предизвикаха вълнения. Само това направиха. Може би им се е струвало, че така трябва да постъпят, не знам, не разбирам този въпрос, но толкова намръщени и недоволни физиономии... Казвам ти, че ако моята Софи продължеше така още един ден, щях да я уволня. На нея не може да ѝ мине през дебелията черна глава, че я държи само заради кризата и защото се нуждае от този долар и четвърт, който ѝ плащам всяка седмица.

— Не ти ли присяда храната ѝ?

Обади се мисис Мод. Край устата ѝ се явиха две напрегнати бръчки. Тя седеше мълчаливо до мене с чаша кафе върху едното си коляно. Щом престанаха да говорят за жената на Том Робинсън, бях вече загубила нишката на разговора и си мислех за „Пристанището на

Финч“ и реката. Леля Александра грешеше; деловата част на събранието беше по-интересна, а общият разговор — ужасно скучен.

— Не разбирам какво искаш да кажеш, Модри — отвърна мисис Мериуедър.

— Сигурна съм, че разбираш много добре — накъсо каза мисис Модри.

Тя не добави нищо повече. Когато се разгневеше, нейната рязкост ставаше ледена. Нещо я беше ядосало и сивите ѝ очи бяха ледени като гласа ѝ. Мисис Мериуедър почервения, погледна към мене и сведе поглед. Не можах да видя мисис Фароу.

Леля Александра се изправи, бързо взе да поднася сладкиши и оживено заговори мисис Мериуедър и мисис Гейтс. В разговора се намеси мисис Перкинс и тогава леля Александра се отдръпна. Тя погледна с благодарност към мисис Модри и аз си помислих колко особени са жените. Мисис Модри и леля Александра никога не са били твърде близки, а ето че леля мълчаливо ѝ благодареше за нещо. Не знаех за какво. Доволна бях да науча, че дори и леля Александра може да бъде благодарна, когато ѝ помогнат. Несъмнено и аз самата скоро трябваше да навляза в този свят, където леко ухаещите дами се поклащаха на повърхността, пееха си и пиеха студена вода.

Но в света на баща си се чувствувах много по-удобно. Хора като мистър Хек Тейт не ви поставяха капани с невинни въпроси, за да ви се присмиват; дори и Джем не ми се подиграваше, освен ако кажех нещо глупаво. Дамите сякаш живееха в непрестанен ужас от мъжете, сякаш не можеха да ги одобряват напълно. А пък на мен мъжете ми харесваха. Имаше нещо привлекателно в тях, въпреки всичките им ругатни, пиенето, комара и дъвченето на тютюн; колкото и неприятни да бяха, у тях имаше нещо, което ми харесваше инстинктивно... Те не бяха...

— Лицемери, мисис Перкинс, лицемери — каза мисис Мериуедър. — Тук, на юг, поне този грях не тежи върху нашите рамене. На север хората ги освободиха, но не сядат на една маса с тях. Ние не ги лъжем, не им казваме: „Да, и вие сте като нас, само че си стойте настрана“. Ние им казваме те да си живеят своя живот, а ние да си живеем нашия. Според мене, тази жена, мисис Рузвелт, е полудяла... направо е полудяла, щом отива в Бирмингам и се опитва да сядат на една маса с тях. Ако аз бях кмет на Бирмингам, щях...

Никой от нас не беше кмет на Бирмингам, но ми се искаше за един ден да стана губернатор на Алабама; щях с такава бързина да освободя Том Робинсън, че мисионерският кръжок нямаше да има време да си поеме дъх. Онзи ден Калпурния разправяше на готвачката на мисис Рейшъл колко тежко понесъл Том цялата работа и не млъкна, когато аз влязох в кухнята. Каза, че Атикус с нищо не можел да му помогне в затвора и последното нещо, което рекъл на Атикус, преди да го отведат в затворническия лагер, било: „Сбогом, мистър Финч, нищо вече не можете да сторите, затова няма смисъл да опитвате“. И как Атикус казал, че когато отвели Том в затвора, той загубил всякаква надежда. Атикус се опитал да му обясни как стоят нещата и че не трябва да губи надежда, защото Атикус полага всички усилия да го освободи. Готвачката на мисис Рейшъл попита Калпурния защо Атикус не му е казал, че ще го освободят и с това да го успокои. Калпурния отвърна:

— Защото ти не познаваш законите. Първото нещо, което научаваш в семейството на адвокати е, че за нищо не ти се дава определен отговор. Мистър Финч не може да каже, че една работа е така или така, когато не е сигурен.

Предната врата се тръшна и чух стъпките на Атикус в преддверието. По навик се запитах колко е часът. Не му беше време да се прибира, а и в дните, когато се събирал мисионерският кръжок, той обикновено оставаше в града до тъмно.

Атикус застана на прага. Държеше шапката си в ръка и лицето му беше побеляло.

— Извинете ме, уважаеми дами — каза той. — Продължавайте вашата работа, не искам да ви преча. Александра, би ли дошла за минутка в кухнята? Трябва ми за малко Калпурния.

Той не мина през трапезарията, а заобиколи през задния коридор, влезе в кухнята през задната врата. Ние с леля Александра го посрещнахме. Вратата на трапезарията се отвори още веднъж и към нас се присъедини мисис Мод. Калпурния се надигна от стола си.

— Калп — каза Атикус, — искам да дойдеш с мен до къщата на Хелен Робинсън...

— Какво се е случило? — попита леля Александра, разтревожена от израза на Атикус.

— Том е мъртъв.

Леля Александра затисна уста с двете си ръце.

— Застреляли го — продължи Атикус. — Опитал се да избяга. По време на разходката им. Казват, че се хвърлил сляпо към оградата и започнал да се катери по нея пред очите им...

— Не са ли се опитали да го спрат? Не са ли го предупредили — гласът на леля Александра трепереше.

— О, да, пазачите му извикали да спре. Стреляли няколко пъти във въздуха и едва тогава го застреляли. Точно когато се прехвърлял през оградата. Казват, че ако били здрави и двете му ръце, щял да се изплъзне, толкова бързо станало всичко. Седемнадесет куршума го поразили. Не е трябвало да го стрелят толкова много, Калп, искам да дойдеш с мене и да ми помогнеш да съобщим на Хелен.

— Да, сър — измърмори тя, като се мъчеше да си отвърже престилката.

Мисис Моди отиде при Калпурния и я развърза.

— Това е последната капка, Атикус — каза леля Александра.

— Зависи как ще погледнеш — отвърна той. — Сред двеста негри какво значи още един негр повече или по-малко? За тях той не е бил Том, а бягащ затворник.

Атикус се облегна на хладилника, бутна нагоре очилата си и разтри очи.

— Имахме толкова добри възможности — каза той. — Разправих му какво мисля, но по съвест не можех да му обещаю повече. Предполагам, че на Том са му омръзнали възможностите да спечели нещо от белите и е предпочел да разчита на себе си. Готова ли си, Калп?

— Да, мистър Финч.

— Да вървим тогава.

Леля Александра седна на стола на Калпурния скри лице в ръцете си. Не се помръдваше и беше толкова тиха, че се уплаших да не припадне. Чух мисис Моди да се задъхва, сякаш току-що се беше качила по стълбите, а в трапезарията дамите продължаваха весело да разговарят.

Помислих, че леля Александра плаче, но когато свали ръце, видях, че не плаче. Само лицето ѝ беше уморено. Заговори с безизразен глас:

— Не мога да кажа, че одобрявам всички негови постъпки, Моди, но той е мой брат и искам да знам кога ще се свърши всичко това. — Тя повиши глас. — Сърцето му се разкъсва. Външно не го показва, но сърцето му се къса. Виждала съм го, когато... Какво още искат от него, какво още, Моди, какво още?

— Кой какво иска, Александра? — попита мисис Моди.

— Имам предвид хората от града. Те го оставят да прави всичко, което те се страхуват да правят, за да не загубят някоя и друга пара. Те го оставят да си разсипва здравето и да прави това, което те се страхуват да правят, те са...

— По-тихо, ще те чуят — каза мисис Моди. — А не си ли помисли нещо друго, Александра? Че независимо дали Мейкомб го съзнава или не, ние сме дали на Атикус най-високата оценка, с която може да бъде удостоен човек. Вярваме, че ще постъпи справедливо, това е всичко.

— Кой? — Леля Александра никога не разбра, че повтаря въпроса на Джем.

— Малкото хора в този град, които казват, че справедливостта не е отредена „само за бели“; малкото хора, които казват, че не само ние, а всеки има право на справедлив съд; малкото хора, в които има достатъчно смирение, за да помислят, когато видят негър: „Ако не беше милостта божия, това можех да бъда аз“. — Гласът на мисис Моди си възвърна обичайната решителност. — Малкото хора в този град, които имат добрия произход зад гърба си, за тях говоря!

Ако бях слушала внимателно, щях да прибавя нещо ново към определението на Джем за добрия произход, но сега цялата треперех и не можех да спра. Бях видяла затворническия лагер Енфилд и Атикус ми беше показал двора, където затворниците се разхождат. На големина беше колкото футболно игрище.

— Спри да трепериш — изкомандува мисис Моди и аз спрях. — Стани, Александра, и без това доста дълго ги оставихме сами.

Леля Александра стана и оправи многобройните банели около талията си. Извади носна кърпичка от колана си и се изсекна. Пооправи косата си и попита:

— Личи ли ми нещо?

— Нищо — отвърна мисис Моди. — Съвзе ли се, Джин-Луиза?

— Да, госпожо.

— Тогава, да вървим при дамите — каза тя мрачно.

Тя отвори вратата на трапезарията и шумът от гласовете нарасна. Леля Александра вървеше пред мен и когато пристъпи през прага, вдигна високо глава.

— О, мисис Перкинс — каза тя, — позволете да ви налея още малко кафе!

— Калпурния излезе за няколко минути, Грейс — каза мисис Моди. — Позволи ми да ви предложа тортички с къпини. Чу ли какво е направил преди два дни моят братовчед, този, който обича да ходи за риба?...

И те продължиха да обхождат редицата засмени жени, насядали в трапезарията, пълнеха чашите им с кафе, предлагаха им сладкиши, сякаш единствената им грижа беше причинена от това неприятно временно отсъствие на Калпурния.

Лекото бръмчене на гласовете се възстанови.

— Да, мисис Перкинс, Джеймс Граймс Еверет е светец и мъченик, той... Трябвало да се оженят и избягали... Всяка събота в козметичния салон... Веднага щом залезе слънцето, и си ляга с... Кокошки, пълна кошница с бели кокошки. Фред казва, че това било причината за всичко. Фред казва...

Леля Александра погледна от другия край на стаята и ми се усмихна. Отправи поглед към един поднос със сладкиши на масата и кимна. Аз взех внимателно подноса и забелязах, че се приближавам до мисис Мериуедър. С най-добрите си намерения я попитах дали не би си взела. В края на краищата, щом в подобни минути леля можеше да бъде истинска дама, истинска дама бих могла да бъда и аз.

— Не прави така, Скаут. Остави я на двора.

— Джем, да не си полудял?

— Казах, да я занесеш на двора.

Въздъгнах, взех мъничкото същество от пода, поставих го на най-долното стъпало, и се върнах в леглото си. Септември беше дошъл, но не донесе никакво захлаждане и ние все още спяхме на задната веранда. Все още прехвърчаха светулки; нощните пеперуди и насекоми, които цяло лято се блъскаха в стъклата, още не се бяха преселили там, където отиваха всяка есен.

Една мъничка гъсеница се бе промъкнала в къщата; реших, че малкото червейче е изпъзляло по стъпалата и се е промъкнало под вратата. Оставих книгата на пода до кревата си и я видях. Тези същества са дълги, колкото е широк палеца ми, и щом ги докоснеш, свиват се на сиво кълбо.

Легнах по корем, посегнах и я докоснах. Тя се сви. После предполагам, че се почувствува в безопасност и бавно се разпусна. Пропъзля няколко сантиметра със стотината си крака и аз пак я докоснах. Тя се сви пак на кълбо. Спеше ми се и реших да я смачкам. Вече протягах ръка, когато Джем заговори.

Той ме гледаше сърдито. Навярно това беше част от периода, през който той минаваше. Много ми се искаше да побърза и по-скоро да го изживее този период. Вярно, че никога не е бил жесток към животните, не досега не знаех, че съчувствието му се разпростира и над насекомите.

— Защо да не я смачкам? — попитах.

— Защото не ти прави нищо — отвърна Джем в мрака. Беше загасил нощната си лампа.

— Значи сега си в период, когато не убиваш мухи и комари — казах аз. — Обади ми, като ти мине. Само че едно ще ти кажа, няма да се оставя да ме хапят мравки.

— Я си затваряй човката! — отговори със сънен глас Джем.

Не аз, а именно Джем с всеки изминат ден заприличваше все повече на момиче. Легнах удобно по гръб и зачаках да заспи, а докато чаках, си мислех за Дил. Напусна ни на първи септември и твърдо обеща да се върне веднага щом започне ваканцията — родителите му, казваше той, вече сигурно са разбрали, че обича да прекарва ваканцията си в Мейкомб. Мисис Рейшъл ни взе с тях в таксито до гара Мейкомб и Дил ни маха от прозореца на влака, докато се изгуби от поглед. Но не можеше да излезе от сърцата ни: липсваше ми. Последните два дни от престоя му Джем го научи да плува...

Научил го да плува. Спомних си какво ми разказа Дил и се разбудих напълно.

Баркъровият вир се намира в края на един черен път, който се отклонява от централното шосе за Меридиан на около една миля от града. По шосето е лесно да помолиш някоя кола с памук или някой шофьор да те закара до разклона, а оттам до вира може леко да се отиде и пеша, но да се връщаш пеша по целия път, когато мръкне и няма толкова движение, не е приятно, затова плувците гледат да не закъсняват.

Според Дил, те с Джем току-що били излезли на шосето, когато видели да се приближава колата на Атикус. Той имал вид, сякаш не ги забелязвал, и те започнали да му махат. Накрая Атикус намалил; когато го настигнали, им казал:

— По-добре помолете някой да ви закара, защото аз няма да се връщам скоро у дома.

Калпурния била на задната седалка.

Джем протестирал, после започнал да моли и Атикус казал:

— Добре, може да дойдете с нас, но ако не излизате от колата.

По пътя към къщата на Том Робинсън Атикус им разправил какво се е случило.

Отклонили се от централното шосе и бавно продължили покрай сметището, покрай къщата на Юелови и надолу по тесния път към негърските колиби. Дил каза, че в предния двор на Томовата къща цяла тълпа негърчета играели на топчета. Атикус паркирал колата и слязъл. Калпурния го последвала и минали през предната врата.

Дил го чул да пита едно от децата: „Къде е майка ти, Сам?“, и чул Сам да отговаря: „Тя е у Стивънсови, мистър Финч, да отида ли да я повикам?“

Дил каза, че Атикус не можел да реши отначало, а после му казал да отиде и Сам хукнал.

— Продължавайте да играете, момчета — казал Атикус на децата.

Едно момиченце излязло на вратата на колибата и се загледало в Атикус. Дил каза, че косата ѝ била цялата на малки щръкнали кичури и накрая на всеки кичур имало по една ярка фльонга. Тя се захлила до уши и тръгнала към баща ни, но била много малка и не могла да слезе по стъпалата. Дил каза, че Атикус отишъл при нея, свалил шапката си и ѝ подал пръста си. Тя се хванала за него и той леко я спуснал по стъпалата. След това я предал на Калпурния.

Когато Хелен дошла, Сам подтичвал след нея. Дил каза, че Хелен рекла:

— Добър вечер, мистър Финч, няма ли да седнете? Но после замълчала. Мълчал и Атикус.

— Скаут — каза Дил, — тя просто се стовари на земята. Просто се стовари на земята, сякаш дойде някакъв великан с огромно стъпало и я настъпи. Ей така... — здравето стъпало на Дил тупна на земята — Също като да настъпиш мравка!

Дил каза, че Калпурния и Атикус вдигнали Хелен на крака и почти я носили до колибата. Стояли дълго вътре и Атикус излязъл сам. Когато на връщане минали през сметището, някой от Юеловци викали по тях, но Дил не чул какво крещат.

Известието за смъртта на Том два дни занимаваше Мейкомб, два дни бяха достатъчни, за да се разнесе новината из целия окръг.

— Чухте ли?... Не... Казват, че тичал като светкавица... За Мейкомб смъртта на Том беше типична. Типично беше за негъра да действа без план, без мисъл за бъдеще, да се втурне сляпо при първата възможност. Смешна работа, Атикус Финч щял да го освободи напълно, но кой да чака? О, не, по дяволите! Нали ги знаете какви са! Палят се като барут! Ето ти на, този Робинсън бил законно женен, бил винаги чист, ходил редовно на църква и всичко вършел както се полага, но щом му дойде времето, и лустрото му се оказало много тънко. В такива мигове си проличава, че са негри.

Събеседникът от своя страна научава още няколко подробности, за да може на свой ред да повтори историята, и нямаше вече за какво

да се говори до четвъртъка, когато излезе „Мейкомб трибюн“. В колоната за негри се появи кратък некролог, но имаше и уводна статия.

Мистър Б. Б. Ъндърууд не беше спестил резките думи, без да се страхува, че може да загуби клиенти за обявления и абонати. (Мейкомб обаче не постъпваше по този начин: мистър Ъндърууд можеше да крещи, докато се изпоти, и да пише, каквото си ще, и пак щеше да получава обявления и да има същия брой абонати — щом искаше да става за смях в собствения си вестник, това си беше негова работа.) Мистър Ъндърууд не говореше за съдебна грешка, пишеше толкова ясно, че и децата можеха да го разберат. Мистър Ъндърууд просто обясняваше, че е грях да се убиват сакати хора, независимо дали седят, стоят прави или се опитват да избягат. Той сравняваше смъртта на Том с безсмисленото изстребление на пойни птици от страна на ловци и деца и Мейкомб реши, че го е ударил на поезия, за да препечатат уводната му статия в „Монтгомъри адвъртайзър“.

Докато четях уводната статия на мистър Ъндърууд, аз се чудех как е възможно подобно нещо. Безсмислено убийство?... Но нали до последната минута всичко по делото на Том вървеше по законен ред — беше съден на открито съдебно заседание и осъден от дванадесет добри и честни мъже; баща ми го беше защищавал през цялото време. Но изведнъж мисълта на мистър Ъндърууд ми стана ясна — Атикус беше използвал всички възможности на свободните хора да спаси Том Робинсън, но в дълбочината на душата си в този таен съд хората бяха произнесли присъда. Том беше мъртъв от мига, в който Майела Юел си беше отворила устата и изкрецяла.

Като чуех името Юел, ми прилошаваше. Мейкомб веднага бе узнал мнението на мистър Юел за смъртта на Том и по най-съвършен клюкарски канал — мис Стефани Крауфорд — това мнение, стигна и до нас. Мис Стефани разправила на леля Александра, в присъствието на Джем, (о, глупости, достатъчно голям е, за да чуе) какво бил казал мистър Юел. Единият бил оправен, казал той, оставали още двама. Джем ми каза да не се плаша, защото Юел се ежи само на думи. Каза ми също, че ако спомена макар и думица на Атикус, ако по някакъв начин му дам да разбере това, което знаа, Джем лично никога няма вече да ми проговори.

Започнахме училищните занятия и всеки ден минавахме край къщата на Редли. Джем беше в седми клас и ходеше в друго училище, отгатак сградата на първоначалното училище; аз бях в трети клас и часовете ни не съвпадаха, само ходехме сутрин заедно и се виждахме чак на обед. Джем започна да тренира футбол, но беше още много слаб и млад, затова се ограничаваше да носи кофите с вода за отбора. Правеше го с ентузиазъм; почти всеки ден се връщаше по тъмно.

Домът на Редли стоеше все така мрачен и неприветлив под огромните дъбове, но аз вече не се боях от него. В хубавите дни мистър Натан Редли продължаваше да ходи до града и да се връща; знаехме, че Бу е вътре по простата причина, че никой не бе видял да го изнасят. Понякога, когато минавах край стария дом, чувствавах угризения на съвестта, че съм правила неща, които сигурно са били истинско мъчение за Артър Редли. — На кой затворник би било приятно през капаците да надничат деца, да му подхвърлят писма с въдица и нощно време да се скитат сред неговите зелки?

И въпреки това аз помнех. Две монети с глави на индианци, дъвка, фигурки от сапун, ръждясал метал, строшен часовник с верижка. Джем сигурно ги беше прибрал някъде. Един следобед спрях и погледнах към дървото; то беше наедряло и дървесината набъбваше около циментовата замазка. Самата замазка беше пожълтяла.

На два пъти почти го бяхме видели, а не всеки можеше да се похвали с подобно нещо.

Но колкото пъти минавах оттам, аз все се надявах, че ще го видя. Може би някой ден щяхме да го зърнем. Представях си как ще стане; аз минавам край тях, а той седи в люлеещия се стол.

— Здравсти, мистър Артър — ще кажа аз, сякаш цял живот съм го поздравявала така.

— Добър вечер, Джин-Луиза — ще ми отговори той, сякаш така е отговарял всяка вечер, — чудесно време за малко почивка, нали?

— Да, сър, много хубаво време — ще отговоря аз и ще си продължа.

Това бяха само мечти. Никога нямаше да го видим. Може би, когато няма луна, той излиза и надзърта в прозорците на мис Стефани Крауфорд. Аз лично бих предпочела да гледам в други прозорци, но това си е негова работа. В нас той никога нямаше да погледне.

— Да не започваш пак със старата история? — попита Атикус една вечер, когато изразих желанието си поне веднъж да видя Бу Редли преди да умра. — Ако имаш подобни намерения, още сега ще ти кажа: престани. Много съм стар, за да ви пъдя от двора на Редли. Освен това е опасно. Могат да ви застрелят. Знаеш, че мистър Натан стреля по всяка сянка, която види, дори и по сенки, които оставят следи от боси крака детски размер. Има щастие, че тогава остана жива.

Веднага прехапах език. В същото време се чудех на Атикус. За първи път ми казваше, че е знаел много повече по този въпрос, отколкото предполагаме. А това беше преди години. Не, миналото лято едва — не, лятото преди миналото лято, когато... времето нещо ме объркваше. Трябваше да не забравя да питам за това и Джем.

Толкова неща се бяха случили с нас, че Бу Редли вече не ни плашеше. Атикус каза, че не вижда как би могло да стане другояче, че нещата винаги се уталожват и че след като мине време, хората ще забравят как някога са се интересували от съществуването на Том Робинсън.

Може би Атикус имаше право, но събитията от последното лято висяха над нас като цигарен дим в затворена стая. Възрастните жители на Мейкомб никога не говореха за делото с мен и Джем; но изглежда те разискваха по този въпрос с децата си и сигурно им казваха, че ние не сме виновни, задето Атикус ни е баща, затова децата им да се държат прилично с нас, въпреки всичко. Децата сами никога не биха се сетили да се държат така: ако нашите съученици бяха оставени сами на себе си, ние с Джем щяхме със задоволство да изкараме няколко кратки юмручни схватки и въпросът щеше да се приключи. А при това положение бяхме принудени да държим високо глави и той да бъде достоен джентълмен, а пък аз — достойна дама. В известен смисъл сегашното ни положение приличаше на времето, когато ни мъчеше мисис Хенри Лафайет Дюбоуз, само че без нейните крясъци. Но имаше нещо чудно, което никога не можех да разбера: въпреки недостатъците на Атикус като родител, същата година хората, както винаги, отново го избраха с пълно единодушие за техен представител в

законодателното събрание. Стигнах до заключението, че хората са много странни, отдръпнах се от тяхната среда и никога не мислех за тях освен по принуда.

Но веднъж, в училище, наистина се замислих по принуда. Един път седмично имахме час по текущите събития. Всеки беше длъжен да изреже от вестника една статия, да научи съдържанието ѝ и да го преразкаже на класа. Предполагаше се, че подобна практика ще освободи децата от много лоши черти — когато застанат пред съучениците си, всеки ще се постарее да вземе хубава стойка, докато изнася кратката си информация, ще подбира думите си; изучаването на текущите събития ще му засили паметта; ако се почувствува самотен пред класа, това ще го накара по-скоро да се върне сред другите.

Идеята беше твърде дълбока, но, както винаги, в Мейкомб тя не даде особено добри резултати. Най-напред, малко от фермерските деца имаха достъп до вестници и затова тежестта на текущите събития се поемаше от градските ученици, а извънградските още веднъж се убеждаваха, че учителите се занимават само с децата от града. Онези фермерски деца, които имаха възможност да носят изрезки от вестници, използваха „Селския вестник“, както те го наричаха, а нашата учителка, мис Гейтс, изобщо не го смяташе за вестник. Не можех да разбера защо се мръщеше, когато някое дете четеше извадки от „Селския вестник“, но усещах, че това беше свързано някак с харесването на лека музика, яденето на бисквити с петмез за обед, пеенето на „Сладко магарето пее“, изобщо с всичко онова, заради което държавата плащаше на учителките да ни отучат.

И все пак малцина от децата знаеха какво значи текущи събития. Малкият Чък Литъл, запознат много добре с кравите и техните навици, беше стигнал до средата на една приказка за чичо Начъл, когато мис Гейтс го прекъсна.

— Но, Чарлз, това не е никакво текущо събитие. Това е реклама.

Сесил Джейкъбс обаче знаеше едно текущо събитие. Като дойде неговият ред, той застана пред класа и започна:

— Пустият му Хитлер...

— Адолф Хитлер, Сесил — каза мис Гейтс. — Не се започва с пустия му...

— Да, госпожице — отвърна той. — Та, пустият му Адолф Хитлер хванал евреите да ги разследва...

— Преследва, Сесил...

— Не, мис Гейтс, тука се казва... така де, изобщо пустият му Адолф Хитлер гони евреите, натиква ги в затвори, взема им всичките имоти и не ги пуска да излязат от страната, а освен това чисти малоумните...

— Как така чисти малоумните?

— Да, мис Гейтс, сигурно тях не им стига умът да се чистят сами, те, идиотите, сигурно са много мръсни. Така де, значи Хитлер е започнал също да прибира и всички полуевреи и иска да ги запише в списъци, да не би да му направят някоя мизерия, и, според мен, това е лошо и ето моето текущо събитие.

— Много добре, Сесил — каза мис Гейтс. Сесил се наду и седна на мястото си.

От задния край на стаята се вдигна една ръка.

— Как може подобно нещо?

— Какво нещо? — търпеливо попита мис Гейтс.

— Искам да кажа, как може Хитлер да натика в пандиза толкова народ, ами че нали властта ще го озапти него? — попита момчето.

— Хитлер сам е властта — каза мис Гейтс и се възползува от случая да мине към активно обучение; отиде до черната дъска и с големи букви написа ДЕМОКРАЦИЯ. — Демокрация — прочете тя. — Знае ли някой какво значи тази дума?

— Ние знаем — обади се някакъв глас.

Аз вдигнах ръка, понеже си спомних един стар предизборен лозунг, който Атикус на времето ми беше казал.

— Какво мислиш, че значи тази дума, Джин-Луиза?

— Равни права за всички, специални привилегии за никого — цитирах аз.

— Много добре, Джин-Луиза, много добре — мис Гейтс се усмихна. Пред думата демокрация тя написа пак с печатни букви *Ние сме*. — А сега целият клас да каже гласно: „Ние сме демокрация“.

Казахме го. След това мис Гейтс добави:

— Това е разликата между Америка и Германия. Ние сме демокрация, а Германия е диктатура. Дик-та-тура — продължи тя. — Ние тук, у нас, не желаем да преследваме никого. Преследват само тези, които имат предразсъдъци. Пред-раз-съ-дък — произнесе на

срички тя. — Няма по-добри хора на света от евреите и не мога да разбера защо Хитлер не мисли така.

Някаква любознателна душа от средата на стаята запита:

— А, според вас, защо не обичат евреите, мис Гейтс?

— Не зная, Хенри. Евреите са полезни членове на обществото във всяка страна, където живеят, и освен това са дълбоко набожни хора. Хитлер се опитва да унищожи религията, може би затова не ги обича.

— Аз не зная със сигурност — обади се Сесил, — казват, че обменяли пари и такива работи, но това не е причина да бъдат преследвани. И те са бели, нали?

— Когато стигнеш в гимназията, Сесил, ще научиш, че евреите са били преследвани още от най-стари времена и дори са ги изгонили от собствената им страна. Това е една от най-ужасните страници в историята. А сега е време за аритметика, деца.

Никога не съм обичала аритметиката, затова прекарах останалото време в гледане през прозореца. Виждах как Атикус се мръщеше, само когато Елмър Дейвис съобщаваше по радиото последните новини за Хитлер. Атикус врътваше копчето и възклищаваше: „Пфу!“ Веднъж го попитах защо се дразни толкова от Хитлер и Атикус отвърна:

— Защото е маниак.

„Това не е обяснение, мислех си аз, докато класът продължаваше да смята. Един маниак и милиони обикновени германци.“ Струваше ми се, че вместо да се оставят Хитлер да ги затваря, трябваше те да го затворят в клетка. Нещо друго не беше наред — щях да питам баща си.

Попитах го и той каза, че не можел да ми отговори, защото и сам той не знаел.

— Но е добре да се мрази Хитлер, нали?

— Не е добре да мразим когото и да било — каза той.

— Атикус, има нещо, което не разбирам. Мис Гейтс каза, че това, което правел Хитлер, било ужасно и цялата се изчерви...

— Сигурно.

— Нищо, сър.

Отидох си, защото не бях сигурна, че мога да обясня на Атикус това, което се въртеше в главата ми. Не бях сигурна дали мога да

изясня смътното си чувство. Може би Джем щеше да ми даде отговор, Джем разбираше училищните работи повече от Атикус.

Джем бе носил вода целия ден и се чувствуваше изморен. На пода до кревата му се търкаляше празна бутилка от мляко и корите на десетина банана.

— Защо си се натъпкал? — попитах аз.

— Треньорът каза, че ако наддам двадесет и пет фунта до следващата година, ще мога да играя — отвърна той. — А това е най-бързият начин.

— Стига да не почнеш да повръщаш... Ех, Джем; искам да те попитам нещо!

— Питай! — Той остави книгата и протегна крака.

— Мис Гейтс е сваятна жена, нали?

— Разбира се — отвърна Джем. — Когато бях в нейния клас я харесвах.

— Тя много мрази Хитлер...

— Е, и какво от това?

— Днес ни разправя колко лошо се отнасял Хитлер с евреите. Джем, нали не е справедливо човек да преследва когото и да било? Искам да кажа, дори да мислиш злото на някого, нали не е справедливо?

— Божичко, Скаут, разбира се, че не е. Какво те мъчи?

— Да, ама онази вечер, когато излизахме от съдебната палата, мис Гейтс беше... слизаше по стълбите пред нас, ти сигурно не си я видял, и говореше с мис Стефани Крауфорд. И я чух да казва, че било време някой да ги научи тези негри, защото взели много да си въобразяват и скоро щели да почнат да се женят за нас. Джем, как може да мразиш толкова Хитлер и в същото време да се отнасяш лошо към нашите хора...

Джем внезапно освирепя. Скочи от кревата, сграбчи ме за яката и ме разтърси.

— Не искам да чувам повече за съдебната зала, никога, никога вече, чуваш ли? Чуваш ли какво ти казвам? Втори път да не ми споменаваш нито дума за нея, чуваш ли? А сега се махай!

Бях толкова удивена, че не заплаках. Измъкнах се от стаята на Джем и тихичко затворих вратата, да не би най-малкият шум да го разгневи отново. Изведнъж се почувствувах уморена и ми се дощя да

бъда при Атикус. Той беше във всекидневната, отидох при него и се опитах да се покатеря на скута му.

— Много си голяма вече — усмихна се той, — мога да приютя само част от тебе. — Той ме притисна. — Скаут — каза кротко Атикус, — не се тревожи от Джем. На него му е много трудно тези дни. Чух ви горе.

Атикус каза, че Джем се опитвал с всички сили да забрави нещо, но всъщност той само го отстранявал от ума си, докато минело достатъчно време. Когато ще можел спокойно да мисли за него, пак щял да стане предишният Джем.

Както беше казал Атикус, нещата до известна степен се уталожиха. Към средата на октомври, извън всекидневието, само две незначителни събития се случиха на двама граждани в Мейкомб. Не, бяха по-скоро три и не засягаха пряко рода Финч, макар че имаха известно отношение към нас.

Първото бе, че мистър Боб Юел получи работа и почти веднага, само за няколко дни, я загуби. Това може би е единственият случай в окръга през тридесетте години на нашия век. Човек да бъде уволнен от административна работа поради мързел. Краткотрайната слава, предполагам, бе породила у него и краткотрайно усърдие, но работата му продължи, колкото славата; мистър Юел беше забравен, както и Том Робинсън. После поднови редовното си седмично появяване в службата за обществена помощ, мрачно си получаваше помощта и мърмореше неясни фрази за кучите му синове, които си мислели, че управляват града и не оставяли честния човек сам да си изкара хляба. Според Рут Джонс, чиновничката от службата за обществена помощ, мистър Юел открито обвинил Атикус, че му бил отнел работата. Тя толкова се развълнувала, че отишла в кантората на Атикус и му казала. Атикус пък казал на мис Рут да не се безпокои — ако Боб Юел искал да се обясни по този въпрос с Атикус, той знаел пътя за кантората.

Второто събитие се случи със съдията Тейлър. В неделя вечер съдията Тейлър не ходеше на черква; мисис Тейлър ходеше. В неделя вечер съдията Тейлър се наслаждаваше на самотата си в голямата си къща и по времето за черква се затваряше в библиотеката си да чете произведенията на Боб Тейлър (който не му беше роднина, макар че съдията би бил горд да го има за роднина). Една неделна вечер съдията Тейлър се опивал от цветистия стил и интересните метафори, когато някакво дразнещо драскане отвлякло вниманието му от книгата.

— Шт! — изшъткал той на Ан Тейлър, неговото дебело куче, което не принадлежеше към никаква порода.

Но после разбрал, че говори на празната стая; драскането идвало от задната страна на къщата. Съдията Тейлър зашляпал към черния

вход, за да пусне Ан навън, и видял, че вратата на верандата била отворена. Забелязал една сянка до ъгъла на къщата и не видял нищо повече. Като се върнала в къщи от църква, мисис Тейлър намерила съпруга си в креслото, унесен в произведенията на Боб Тейлър и с ловджийска пушка на коленете.

Третото събитие се случи с Хелен Робинсън, вдовицата на Том. Ако мистър Юел беше забравен, както Том Робинсън, то и Том Робинсън беше забравен, както на времето бяха забравили Бу Редли. Но мистър Линк Диз, у когото Том беше работил, не го забрави. Мистър Линк Диз взе на работа Хелен. Той в същност нямал нужда от нея, но казваше, че му е много тежко от лошия развой на нещата. Никога не можаш да науча кой се грижи за децата на Хелен, докато тя е на работа. Калпурния казваше, че на Хелен ѝ било много тежко — трябвало да заобикаля цяла миля, за да избегне Юеловци, които, според нейните думи, започнали да хвърлят по нея каквото им попадне. След известно време мистър Линк Диз забелязал, че Хелен всяка сутрин идва от обратната посока и успял да изкопчи от нея причината.

— Не правете нищо, мистър Линк, моля ви се, сър — замолила го тя.

— Дяволите да ги вземат! — отвърнал мистър Линк.

Казал ѝ, преди да си тръгне следобеда, да мине покрай магазина му. Тя минала и мистър Линк затворил магазина, нахлупил решително шапката си и тръгнал да изпрати Хелен за дома. Той я превел по късия път край Юеловци. На връщане мистър Линк спрял до килнатата им порта.

— Юел — повикал го той, — ей, Юел!

Прозорците, обикновено отрупани с деца, били празни.

— Зная, че всичките сте вътре и сте налягали по пода! Чуй ме добре, Юел: ако още веднъж чуя Хелен да се оплаква, че не може да мине по този път, веднага ще те тикна в затвора!

Мистър Линк се изплюл на земята и се прибрал.

На следващия ден Хелен отишла на работа по пътя. Никой не хвърлил нищо по нея, но след като поотминала къщата на Юеловци, тя се обърнала и видяла мистър Юел да върви след нея. Продължила пътя си, а мистър Юел вървял на същото разстояние след нея, докато стигнала къщата на мистър Линк Диз. По целия път до къщата, казала

Хелен, отзад някой тихо приказвал мръсотии. Тя се изплашила много и телефонираше в магазина на мистър Линк, който не беше далеч от къщата му. Мистър Линк излязъл от магазина си и видял мистър Юел да се обляга на оградата му.

— Не ме гледай, като че съм прахът под подметките ти, Линк Диз — казал мистър Юел. — Не съм налетял на твоята...

— Най-напред, Юел, ще махнеш мръсното си тяло от моята ограда. Какво си се облегал на нея, нямам излишни пари да я боядисвам наново! И второ, няма да закачаш готвачката ми, защото ще те обвиня, че си я нападнал и ще накарам да те затворят...

— Не съм я пипнал, Линк Диз, не искам да се разправям с негърки!

— Няма нужда да я пипаш, стига ѝ да я уплашиш, и ако това не е достатъчно да те затворят за известно време, ще те обвиня, че си оскърбил жена на публично място, така че се махай от очите ми! И ако мислиш, че се шегувам, закачи я пак!

Мистър Юел явно беше решил, че Линк Диз не се шегува, защото Хелен не се оплака вече.

— Не ми харесва всичко това, Атикус, не ми харесва — прецени тези събития леля Александра. — Този човек изглежда има зъб на всички от процеса. Знам колко са отмъстителни такива хора, но не разбирам защо ще има зъб на някого. Нали спечели делото?

— Струва ми се, че го разбирам — каза Атикус. — Така е може би, защото дълбоко в себе си той е разбрал, че малко хора в Мейкомб са повярвали наистина на неговите приказки, както и на Майела. Мислил си е, че ще стане герой, а какво излезе... добре, ние ще осъдим негъра, а ти си върви на бунището. Но вече се опита да си оправи сметките с всички и сигурно е доволен. Щом се промени времето, и ще се успокои.

— Защо пък се е опитал да ограби къщата на съдията Тейлър? Явно не е знаел, че Джон си е в къщи, защото нямаше да прави опит. В неделя вечер у Джон свети само на предната веранда и в кабинета му...

— Ние не сме сигурни, че Боб Юел е отворил вратата на верандата, не знаем кой го е сторил — каза Атикус. — Но мога да предположа. Аз доказах, че той е лъжец, а Джон го изкара глупак. Докато Юел даваше показания, не смеех да погледна Джон, за да не се

изсмея. Джон го гледаше, сякаш е кокошка с три крака или квадратно яйце. Не ми разправяйте, че съдиите не се опитвали да повлияят на съдебните заседатели — изсмях се Атикус.

В края на октомври животът ни потече по обикновения ред — училище, игра, уроци. Джем изглежда беше избил от главата си това, което искаше да забрави, а нашите съученици милостиво ни разрешиха да забравим чудатостите на баща си. Веднъж Сесил Джейкъбс ме попита дали баща ми е радикал. Когато попитах Атикус, на него му стана толкова смешно, че се почувствувах неудобно, но той каза, че не се смеел на мен.

— Кажи на Сесил, че съм толкова радикал, колкото и баба му!

Леля Александра цъфтеше. Мисис Моди явно беше запушила с един удар устата на цялото мисионерско дружество, защото леля отново го ръководеше. Нейните сладкиши станаха още по-вкусни. Докато ги слушах, научих от мисис Мериуедър нови подробности за обществения живот на нещастните мруни: те нямали никакво семейно чувство и цялото племе представлявало едно семейство. Всяко дете имало толкова бащи, колкото мъже имало в племето, и толкова майки, колкото били жените. Джеймс Граймс Еверет полагал всички усилия, за да промени това положение, и се нуждаел много от нашите молитви.

Мейкомб се беше върнал към предишния си вид. Беше съвсем същия, като миналата година и като по-миналата, само с две малки промени: първо, хората махнаха от стъклата на автомобилите си надписите *НАВИ* — *Ние внасяме своя дял*^[1]. Попитах Атикус защо ги махнаха и той отвърна, че ги свалили, защото законът за възраждане на индустрията бил убит. Попитах го кой го е убил. „Деветима старци“ — отговори той.

Втората промяна в Мейкомб не беше от национален мащаб. Дотогава празникът „Всях светих“ в Мейкомб се празнуваше неорганизирано. Всяко дете правеше каквото си иска и ако трябваше да помести нещо, например да качи някой кабриолет върху покрива на конюшнията, използваше помощта на други деца. Но миналата година, когато беше нарушено спокойствието на мис Тути и мис Фрути, родителите решиха, че е прехвърлена всяка граница.

Мис Тути и мис Фрути Барбър бяха стари моми, сестри, и обитаваха единствената къща в Мейкомб, която можеше да се похвали, че има зимник. За госпожиците се говореше, че били републиканки,

преселили се от Клантън, Алабама, през 1911 година. Техният начин на живот ни беше чужд и никой не знаеше за какво служи този зимник, но те искаха да го имат, изкопаха го и през остатъка на живота си трябваше да гонят от него няколко поколения деца.

Мис Тути и мис Фрути (имената им бяха Сара и Френсис), освен че живееха като янки, бяха и глухи. Мис Тути отказваше този факт и се затваряше в своя безмълвен свят, но мис Фрути не искаше да пропусне нищо и си служеше с огромна слухова тръба. Джем твърдеше, че тръбата била фуния от някой грамофон.

Като имаха предвид всичко това, в навечерието на „Всях светих“ някакви лоши деца изчакали двете госпожици Барбър да заспят, влезли във всекидневната им (вечер само Редлиевци заключваха вратите си), изнесли тихичко всички мебели и ги скрили в зимника. Лично аз отказвам да имам пръст в подобна постъпка.

— Чух ги! — с този вик били събудени съседите на следната сутрин. — Чух ги как докараха камиона до вратата! Тропаха като коне наоколо. Досега сигурно са стигнали Нови Орлеан!

Мис Тути била сигурна, че мебелите им са откраднати от пътуващите продавачи на кожи, които преди два дни бяха минали през града.

— Бяха едни такива тъ-ъ-ъ-мни! — казвала тя. — Сирийци.

Повикали мистър Хек Тейт, той огледал местността и казал, че според него, работата е извършена от местни хора. Мис Фрути казала, че щяла да познае мейкомбските гласове — непознатите произнасяли по особен начин буквата „р“. Мис Тути настоявала да използват полицейски кучета, за да намерят мебелите им, и мистър Тейт бил принуден да блъска десетина мили встрани от шосето, за да събере кучетата на окръга и да ги пусне по следите.

Най-напред мистър Тейт ги завел пред вратата на двете госпожици Барбър, но те взели да тичат към задния вход и да вият пред вратата на зимника. Мистър Тейт ги пуснал три пъти по следите и най-сетне разбрал истината. Този ден до обяд в Мейкомб не можеше да се види нито едно босо дете и никой не се събу, докато не откараха обратно кучетата.

Поради тези причини дамите на Мейкомб решиха тази година всичко да стане по-другояче. Училищната зала щеше да бъде отворена и пред възрастните щяха да покажат живи картини; а за децата щеше

да има разни забави — ловене на ябълки с уста, бонбони на връвчица и пр. Щеше да има и награда от двадесет и пет цента за най-добрия карнавален костюм, направен саморъчно от този, който го носи.

Ние с Джем изпъшкахме. Не че имахме намерение да правим нещо друго, работата беше в принципа, Джем и без това смяташе, че е твърде стар за подобен празник: каза, че вечерта няма и да се доближи до училището. Аз пък си мислех, че Атикус ще ни заведе.

Скоро научих обаче, че същата вечер ще трябва да покажа способностите си на сцената. Мисис Грейс Мериуедър беше съчинила оригинална жива картина, озаглавена „Окръгът Мейкомб ад астра пер аспера“^[2] и аз трябваше да играя свински бут. Тя смяташе, че ще бъде великолепно, ако се облекат деца да представляват земеделските продукти на окръга: Сесил Джейкъбс щеше да се маскира като крава; Агнес Бун щеше да представлява прелестно бобено зърно, друго дете щеше да бъде фъстък и така нататък, докдето стигаше въображението на мисис Мериуедър и броят на децата.

Единственото ни задължение, доколкото можах да разбера от двете репетиции, беше да влезем от лявата страна на сцената, когато мисис Мериуедър ни повика — тя беше не само автор, но и говорител. Щом извикаше „свинско“, трябваше да изляза аз. После, за тържествен финал, всички заедно щяхме да изпеем „Мейкомб, Мейкомб, навеки верни ще ти бъдем“, а мисис Мериуедър щеше да разгърне на сцената националното знаме.

Моят костюм не представляваше особен проблем. Мисис Креншоу, местната шивачка, имаше не по-бедно въображение от мисис Мериуедър. Мисис Креншоу взе едно парче мрежа за ограда и го изви във форма на пушен бут. След това го покри с кафяв плат и го боядиса, за да прилича на истински бут. Трябваше само да приклепна и някой да нахлузи това произведение на главата ми. Стигаше ми почти до коленете. Мисис Креншоу предвидливо остави две дупчици в плата, за да гледам. Много хубаво го направи: Джем каза, че съм приличала на същински бут с крака... Имаше обаче няколко неудобства: в костюма бе много горещо и тясно; ако ме засърбеше носа, не можех да се почеша и не можех да се измъкна от него без чужда помощ.

Мислех, че на празника цялото семейство ще дойде да ме види на сцената, но останах разочарована. Атикус много деликатно заяви, че тази вечер надали ще издържи на живата картина, защото бил много

уморен. Прекарал бил цяла седмица в Монтгомъри и се беше прибрал късно следобед. Мислеше, че ако помоли Джем, той би могъл да ме съпроводи.

Леля Александра пък каза, че трябвало да си легне рано, защото цял следобед украсявала сцената и била капнала — тя се спря насред изречението си. Затвори уста, отвори я наново да каже нещо, но не издаде нито звук.

— Какво има, лельо? — попитах аз.

— О, нищо, нищо — каза тя. — За миг имах лошо предчувствие.

Тя се отърси от лошото си предчувствие и предложи да направим предварителна репетиция във всекидневната. Джем ми нахлузи костюма, застана на вратата на всекидневната и извика „свинско“ също като мисис Мериуедър и аз влязох. Атикус и леля Александра останаха възхитени.

В кухнята повторих представлението за Калпурния и тя каза, че съм била прекрасна. Искях да прекося улицата, за да се покажа на мисис Моди, но Джем каза, че тя сигурно ще дойде в училището.

След това вече нямаше значение дали Атикус и леля ще дойдат или не. Джем каза, че ще ме заведе. Така започна най-дългото от нашите общи пътешествия.

---

[1] НАВИ — Национална администрация за възраждане на индустрията. — Б.пр. ↑

[2] Латински израз — „От мъките до звездите“. — Б.пр. ↑

Времето беше необичайно топло за последния ден на октомври. Дори нямахме нужда от жакети. Вятърът се засили и Джем каза, че може да завали, преди да се приберем. Нощта беше безлунна.

Уличният фенер на ъгъла хвърляше тъмни сенки върху къщата на Редли. Джем се изсмя тихичко.

— Обзалагам се, че тази вечер никой няма да ги безпокои — каза той.

Джем носеше моя костюм, а това не беше лесна работа, защото бе неудобен за носене. Помислих си, че постъпи много кавалерски.

— И все пак, това място си е страшно, нали? — казах аз. — Бу, разбира се, не желае никому зло, но все пак съм доволна, че си с мен.

— Знаеш, че Атикус нямаше да те остави да отидеш сама до училището — отвърна Джем.

— Не виждам защо. Трябва само да завия зад ъгъла и да пресека двора.

— Този двор е прекалено голям, за да го пресичат малки момичета посред нощ — закачи ме Джем. — Не те ли е страх от духове?

Изсмяхме се и двамата. През тия години, докато бяхме вече порасли, духовете, горещите течения, заклинанията и тайните знаци бяха изчезнали, както мъглата изчезва при изгрев слънце.

— Как беше онова заклинание! — припомни си Джем. — Ангеле, ангеле, жив в смъртта, махни се оттук, не смучи ми дъха!...

— Престани! — казах аз. Бяхме точно пред къщата на Редли.

— Бу сигурно не си е у тях. Слушай — подхвърли Джем.

Високо над нас в мрака самотен присмехулник изливаше целия си репертоар, щастлив и без да го е грижа на чие дърво е кацнал, започваше пронизителното „кийкий“ на синигера, минаваше през сърдитото „куик“ на сойката и стигаше до тъжните жалби на нощната лястовица.

Завихме зад ъгъла и аз се спънах в един корен, израснал на сред пътя. Джем се опита да ми помогне, но само изтърва костюма ми в

праха. Аз обаче се задържах и отново поехме пътя си.

Свърнахме от улицата в училищния двор. Беше тъмно като в катраница.

— Как познаваш къде сме, Джем? — попитах аз, след като извървахме няколко крачки.

— Зная, че сме под големия дъб, защото минаваме през похладно място. Внимавай сега да не паднеш пак!

Вървахме бавно, почти опипом, за да не се блъснем в дървото. Това дърво беше стар, самотен дъб; две деца не можеха да обгърнат стъблото му с ръце. Дъбът беше надалече от учителите, от техните шпиони и от любопитните съседи: беше близо до двора на Редли, но Редлиевци не бяха любопитни. Малка ивица земя под клоните му бе добре отъпкана от безбройните побоища и тайните игри на зарчета.

Светлините на училищната зала блестяха в далечината, но само ни заслепяваха.

— Не гледай напред, Скаут — каза Джем. — Гледай в земята и няма да паднеш.

— Трябваше да вземеш фенерчето, Джем.

— Не знаех, че е толкова тъмно. Преди да мръкне, съвсем не ми се струваше, че ще стане толкова тъмно. Много е облачно, затова е така. Ще продължи още доста.

Някой скочи върху нас.

— Олеле-е! — изкрещя Джем.

Сноп светлина блесна в очите ни и зад нас подскочи възхитен Сесил Джейкъбс.

— Хо-хо, напълнихте ли гащите? — викна той. — Така си и мислех, че ще минете оттук!

— Каква правиш тука сам, бе? Не те ли е страх от Бу Редли?

Сесил благополучно бе отишъл с родителите си до залата, но не ни видял там и се отправил към дъба, защото бил сигурен, че ще минем край него. Мислел само, че и мистър Финч ще бъде с нас.

— Глупости, ей го къде е училището, зад ъгъла! — каза Джем. — Какво страшно има да свърнеш зад ъгъла?

Но трябваше да признаем, че Сесил добре го беше измислил. Той ни изплаши и можеше да го разправя на цялото училище, това си беше негово право.

— Слушай — казах аз, — ти нали щеше да играеш крава тая вечер? Къде ти е костюмът?

— Гореще зад сцената е — отговори той. — Мисис Мериуедър казва, че имало още време до нашето представление. Ти, Скаут, можеш да сложиш своя костюм до моя зад сцената и ще отидем при другите.

Джем реши, че това е чудесна идея. Мислеше също, че е много добре, дето ще бъдем заедно със Сесил. По този начин Джем можеше да отиде при връстниците си.

Когато влязохме в залата, целият град се бе стекъл там. Липсваха само Атикус, дамите, които бяха изморени от украсяването на сцената, саможивците и градските отрепки. Изглежда, че бяха дошли хората от целия окръг: залата гъмжеше от издокарани фермери. Училищното здание имаше огромен хол на първия етаж; хората се трупаха край павилиончетата, наредени край стените.

— О, Джем, забравила съм си парите — въздъгнах аз, като ги видях.

— Атикус се сети — каза Джем. — Ето ти тридесет цента, ще ти стигнат за шест пъти. Довиждане.

— Добре — казах аз, доволна от тридесетте цента и Сесил. Дватама със Сесил пресякохме хола и през една врата отидохме зад сцената. Оставих свинския си костюм и побързах да се махна, защото мисис Мериуедър стоеше до една катедра пред първия ред места и припряно нанасяше поправки в своя текст.

— Колко пари имаш? — попитах Сесил. Сесил също имаше тридесет цента, двамата имахме по равно. Първите си петачета похарчихме в „Къщата на ужасите“, която никак не успя да ни уплаши: влязохме в затъмнената стая на седми клас, а този, който временно изпълняваше длъжността таласъм, ни поведе из нея и ни накара да докоснем няколко предмета, които уж би трябвало да са части от човешко тяло.

— Това са очите му — каза ни той и ние докоснахме две обелени гроздови зърна в една чиния. — Това е сърцето му — докато го пипах, заприлича ми на суров черен дроб. — А това са вътрешностите му — и той натика ръцете ни в чиния изстинали макарони.

Дватама със Сесил посетихме няколко павилиончета. Всеки от нас купи по едно пакетче от пресните сладки на мисис Тейлър. Поисках да опитам да хвана една — от ябълките, които плуваха в

петмез, но Сесил каза, че не било хигиенично, можело да се прихване нещо, понеже всички си потапяли устата в същия съд.

— Добре де, сега в града няма епидемии — запротестирах аз.

Но Сесил каза, че не било хигиенично да си топиш устата заедно с други хора. По-късно попитах леля Александра по този въпрос и тя отговори, че така разсъждавали само парвенютата.

Канехме се да си купим захарни петлета, но се появиха пратениците на мисис Мериуедър и ни казаха да вървим зад стената, защото било време да се подготвим. Залата се пълнеше с хора; пред сцената се беше събрал оркестърът на мейкомбското училище. Светлините на рампата бяха запалени и завесата се огъваше на вълни от суматохата зад нея.

Зад кулисите ние със Сесил попаднахме в тесен натъпкан коридор: имаше възрастни със саморъчно изработени тривърхи шапки, конфедератистки кепета, шапки от времето на испано-американската война и каски от Световната война. Децата, които представляваха селскостопански продукти, се тълпяха пред малко прозорче, облечени във всевъзможни костюми.

— Някой е смачкал костюма ми — жално извиках аз. Мисис Мериуедър изтича при мене, оправи формата на мрежата и ме натика вътре.

— Как се чувствуваш, Скаут? — попита Сесил. — Гласът ти идва, като че си под земята.

— И твоят глас не е по-наблизо — казах аз. Оркестърът засвири националния химн и ние чухме как публиката става на крака. После заби големият барабан. Мисис Мериуедър беше застанала зад катедрата си край оркестъра и каза:

— Окръг Мейкомб — ад астра пер аспера.

Барабанът отново задумка.

— Това значи — преведе за простолюдието мисис Мериуедър, — „от мъките към звездите!“ — И съвсем ненужно, според мен, добави:

— Жива картина.

— Нямаше да разберат какво е, ако не им кажеше — прошепна Сесил, но веднага му изшъткаха.

— Целият град го знае — прошепнах аз.

— Тук има и фермери — каза Сесил.

— Тихо там! — нареди някакъв мъжки глас и ние млъкнахме.

Барабанът подчертаваше всяко изречение на мисис Мериуедър. С меланхоличен глас тя разказа, че окръгът Мейкомб бил по-стар от самия щат, че първоначално бил част от териториите Мисисипи и Алабама, че първият бял човек, който стъпил в девствените му лесове, бил петият праядо на съдията по наследствата, който пропаднал безследно.

После дошъл безстрашният полковник Мейкомб, чието име носеше окръгът.

Генерал Андрю Джексън го назначил на ръководен пост, но неуместната самонадеяност на полковник Мейкомб, както и неумението му да се ориентира, навлекли нещастие върху всички, които участвали заедно с него във войната против индианците от речното племе. Полковник Мейкомб положил усилия да умиротвори този край и да го направи безопасен за демокрацията, но първият му поход бил и последен. По един пратеник от приятелско индианско племе той получил заповед да се придвижи на юг. Полковникът огледал мъха на едно дърво, за да разбере със сигурност накъде е юг, заповядал на подчинените си, които искали да поправят неговата грешка, да млъкнат, отправил се в поход, с твърдото намерение да прогони неприятеля, и така забъркал войските си сред горските дебри на северозапад, че едва след много време група поселници, които се придвижвали навътре, ги извели на верния път.

Тридесет минути мисис Мериуедър описва подвизите на полковник Мейкомб. Открих, че ако свия колена, ще мога някак да ги покрия с костюма си и да приседна. Седнах, заслушах се в бръмченето на мисис Мериуедър и думкането на барабана и скоро съм заспала.

После ми разправиха, че мисис Мериуедър вложила всичко във финала. Навременното появяване на боровите дървета и фасулите й придало увереност и тя извикала: „свинско“. Изчакала няколко секунди и пак извикала „свинско?“ Нищо не се появило и тя изкрещяла: „свинско“!

Сигурно съм я чула в съня си или ме е събудил оркестърът, който свиреше „Дикси“. Избрах да вляза на сцената, когато мисис Мериуедър тържествено развя националното знаме. Избрах не е точната дума. Просто реших да се присъединя към другите.

После ми разправяха, че съдията Тейлър излязъл от залата и толкова силно се пляскал по коленете, че мисис Тейлър му донесла

хапче и чаша вода.

Мисис Мериуедър изглежда беше пожънала успех, защото всички ѝ ръкопляскаха и викаха възторжено, но тя ме спря зад кулисите и ми каза, че съм развалила цялата ѝ жива картина. Накара ме да се почувствувам ужасно, но Джем дойде да ме вземе, пълен със съчувствие. Каза, че от мястото си не можал да види моя костюм. Не знам как е разбрал, че се чувствувам зле под костюма си, но ми каза, че съм изпълнила добре своята роля, само дето съм била закъсняла малко, това било всичко. Джем беше станал почти толкова добър в изкуството да утешава, колкото Атикус. Почти — защото дори и той не успя да ме накара да мина през тълпата. Джем се съгласи да почака с мен зад кулисите, докато публиката се изтегли.

— Искаш ли да свалиш костюма, Скаут? — попита той.

— Не, ще си остана с него — отговорих аз. Под него можех да скрия унижението си.

— Искате ли да ви закарам в къщи? — попита някой.

— Не, сър, благодаря ви — чух да казва Джем. — Ние сме наблизно.

— Пазете се от духове — добави гласът. — Или по-добре кажи на духовете да се пазят от Скаут.

— Не останаха много хора — каза ми Джем. — Да вървим.

Минахме през залата, през хола и се спуснахме през стъпалата. Навън беше все така тъмно. Няколкото останали автомобили бяха паркирани от другата страна на сградата и светлината на техните фарове не се виждаше.

— Ако някои тръгнаха в една посока с нас, щяхме да виждаме по-добре — каза Джем. — Чакай, Скаут, чакай да те хвана за... края на бута! Можеш да се спънеш.

— Виждам много добре.

— Да, но можеш да се спънеш.

Усетих лек натиск върху главата си и предположих, че Джем е хванал края на бута.

— Хвана ли ме?

— Да.

Тръгнахме да прекосяваме училищния двор. Напрягахме очи да видим къде стъпваме.

— Джем — казах аз, — забравих си обувката зад декорите.

— Да се върнем да ги приберем. — Но когато се обърнахме, светлините в залата угаснаха. — Ще си ги вземеш утре — предложи той.

— Но утре е неделя — запротестирах аз, понеже Джем ме извърна към къщи.

— Ще накараш пазача да те пусне... Скаут?

— А?

— Нищо.

Джем отдавна не беше правил така. Зачудих се какво ли мисли. Щеше да ми каже, когато той реши — навярно след като се приберем. Стори ми се, че стисна костюма ми твърде здраво. Разклатих глава.

— Джем, няма нужда да ме...

— Млъкни за миг, Скаут — каза той и ме ощипа.

Продължихме мълчаливо.

— Мигът мина — обадох се аз. — За какво мислиш? — Обърнах се да го погледна, но очертанията му едва се виждаха.

— Стори ми се, че чух нещо — отвърна той. — Спри за миг.

Спряхме.

— Чуваш ли нещо? — попита той.

— Не.

Не минахме и пет крачки и той пак ме накара да спра.

— Джем, ти какво искаш, да ме изплашиш ли? Знаеш, че съм достатъчно голяма за...

— Мълчи — каза той и разбрах, че не се шегува.

Ноцта беше тиха. Чувах дишането му. От време на време лек ветрец обвяваше босите ми крака и само това напомняше за бурята, която очаквахме рано вечерта. Затишие пред буря. Заслушахме се.

— Чух някакво куче, ей сега — казах аз.

— Не, не е това — отвърна Джем. — Чувам го, докато вървим, но щом спрем, и не чувам нищо.

— Костюмът ми шуми, това чуваш. Или може би ти е подействувал празникът...

Казах го, за да убедя по-скоро себе си, а не Джем, защото щом тръгнахме, и чух същото, за което говореше той. Не беше костюмът ми.

— Това е само Сесил — каза Джем след малко. — Втори път няма да ни хване. Да вървим по-бавно, за да не си помисли, че

бърза ме.

Тръгнахме като костенурки. Попитах Джем как Сесил успява да ни следи в такава тъмнина, защото ми се струваше, че ще се натъкне на гърбовете ни.

— Аз те виждам, Скаут — каза Джем.

— Как? Аз не те виждам.

— Ивиците сланина блестят. Мисис Креншоу ги е боядисала със светеща боя, за да изпъкват под светлината. Много добре те виждам и сигурно Сесил също те вижда добре, затова се държи на разстояние зад нас.

Исках да покажа на Сесил, че знаем кой се таи отзад и че няма да ни изненада. Обърнах се и изкрещях:

— Сесил Джейкъбс е мокра кокошка!

Спряхме. Отговори ни само ехото на „кокошка“, отразено от стената на училището.

— Аз ще го подхвана — каза Джем. — Хе-е-й!

— Хе-е-й, хе-е-й! — отвърна училищната стена.

Не приличаше на Сесил да издържа толкова дълго; щом успееше с някой фокус, той го повтаряше сто пъти. Вече би трябвало да скочи отгоре ни. Джем ми даде знак отново да спра. След това тихичко каза:

— Скаут, можеш ли да махнеш тая работа от себе си?

— Мога, но отдолу съм почти гола.

— Роклята ти е у мен.

— Не мога да я облека в тъмното.

— Добре — каза той, — няма значение.

— Джем, страх ли те е?

— Не. Струва ми се, че сме вече при дървото. А оттам има само няколко метра, докато излезем на улицата, при уличната лампа.

Джем говореше бавно, с безизразен глас. Запитах се докога ли ще се опитва да ме заблуждава със Сесил.

— Да запеем ли, Джем?

— Не. Пази пълна тишина, Скаут.

Продължавахме да вървим все така бавно. Джем знаеше не ползе от мен, че е трудно да вървиш бързо, без да си разкървавиш палеца, без да се спънеш в някой камък или да ти се случи друга неприятност, а пък аз, на всичко отгоре, боса. Може би вятърът шумеше в дърветата. Но нямаше вятър, нямаше и дървета освен големия дъб.

Нашият спътник вървеше с провлачени стъпки, сякаш бе обут в тежки обувки. Не знаех какъв е, но носеше панталони от груб памучен плат — това, което мислех за шум от листата, всъщност беше триенето на плата — „хък-хък-хък“ — на всяка негова крачка.

Усетих под краката си студен пясък и разбрах, че сме близо до големия дъб. Отново спряхме и се вслушахме.

Този път провлечените стъпки не спряха. Панталоните на непознатия продължаваха да шумят равномерно. После стихнаха. Тичаше, тичаше към нас — и това не бяха детски стъпки.

— Бягай, Скаут! Бягай! Бягай! — извика Джем.

Направих една огромна крачка и едва не паднах; ръцете ми бяха безпомощни и не можех да запазя равновесие в тъмнината.

— Джем, Джем, помогни ми, Джем!

Нещо смачка мрежата около мене. Желязото удари в желязо и аз паднах на земята, претърколих се, колкото може по-далече, като се стараех да се измъкна от костюма. Наблизо се разнесоха звуци от борба, ритници, скърцане на обувки, тела, които се въргалят по земята и сред корените. Някой се претърколи до мен. Усетих, че е Джем. Той се изправи светкавично и ме задърпа със себе си, но макар главата и раменете ми да бяха свободни, бях толкова заплетена в решетката, че не стигнахме далеч. Бяхме наближили улицата, когато усетих ръката на Джем да ме пуска, и той падна на земята. Отново се разнесе шум от борба, после нещо изхрущя и Джем извика пронизително.

Втурнах се в посоката, откъдето дойде гласът на Джем, и налетях на някакъв мъжки корем. Притежателят на корема възкликна „Уф!“ и се опита да хване ръцете ми, но те бяха под костюма. Коремът му беше мек, но ръцете като от стомана. Той бавно започна да ме притиска, докато не можех да си поема дъх. Не можех да мръдна. Внезапно някой го дръпна назад и свали на земята и аз едва не го последвах. Помислих си, че Джем е станал.

Понякога нашите мисли са много бавни. Бях замаяна и стоях като вдървена. Шумът на борбата затихваше; чух хриптене и пак стана тихо.

Долавях само, че някой диша тежко и се препъва. Стори ми се, че отиде до дървото и се облегна на него. Изкашля се силно, с хълцаща, разкъсваща кашлица.

— Джем?

Единственият отговор беше тежкото дишане на човека.

— Джем?

Джем не отговори.

Човекът се размърда, сякаш търсеше нещо. Чух го да въздъхва мъчително и да влачи нещо тежко по земята. И започнах да се досещам, че под дървото има четирима души.

— Атикус...?

Човекът пристъпваше тежко и неуверено по посока на улицата.

Отидох до мястото, където ми се струваше, че е бил, и опипах наоколо с пръстите на краката си. Докоснах някого.

— Джем?

Палците ми докоснаха панталони, тока на колан, копчета, нещо, което не разпознавах, яка и лице. Небръснатата брада по лицето, ми даде да разбере, че не е Джем. Замириса ми на уиски.

Тръгнах натам, накъдето мислех, че се намира улицата. Не бях сигурна, защото се въртях много. Но стигнах до нея и погледнах към уличната лампа. В същия миг под нея минаваше мъж. Той вървеше с неравномерни стъпки, като че носеше тежък товар. Зави зад ъгъла. Носеше Джем. Ръката на Джем се люлееше нелепо пред него.

Когато стигнах ъгъла, мъжът пресичаше нашия двор. За миг в светлината на отворената врата се появи фигурата на Атикус; той изтича по стъпалата и двамата с непознатия внесоха Джем.

Стигнах до вратата, когато те минаваха през хола. Насреща ми тичаше леля Александра.

— Извикай доктор Рейнолдс! — разнесе се от стаята на Джем острият глас на Атикус. — Къде е Скаут?

— Тук е — извика леля Александра и ме дръпна след себе си към телефона. Теглеше ме загрижено.

— Нищо ми няма, лельо — казах аз, — ти се обади по телефона.

Тя вдигна слушалката и каза:

— Юла Мей, дайте ми доктор Рейнолдс, бързо!

— Агнес, баща ти в къщи ли е? Боже мой, къде е? Моля те, кажи му да дойде у нас, веднага щом се върне. Моля те, случаят е спешен!

Нямаше нужда леля Александра да казва коя е; хората в Мейкомб познаваха гласовете си.

Атикус излезе от стаята на Джем. Но след като леля Александра прекъсна връзката, той взе слушалката от ръцете ѝ, почука по вилката

и каза:

— Юла Мей, дайте ми шерифа, моля!... Хек? Тук е Атикус Финч. Някой е нападнал децата ми. Джем е ранен. Между нас и училището. Не мога да оставя момчето. Изтичай заради мене и виж дали не е още там. Съмнявам се дали ще го намериш, но ако успееш, бих искал да го видя. Трябва да вървя. Благодаря, Хек.

— Атикус, умрял ли е Джем?

— Не, Скаут. Погрижи се за нея, сестро — викна той докато минаваше през хола.

С треперещи пръсти леля Александра ме освободи от изпомачканата мрежа.

— Как си, миличкото ми? Как си? — непрекъснато ме питаше тя, докато се опитваше да ме освободи.

Измъкнах се и усетих голямо облекчение. Ръцете ми бяха започнали да изтръпват, целите бяха белязани с червени шестоъгълници. Разтрих ги и ми помина.

— Лельо, умрял ли е Джем?

— Не... не, миличкото ми, в безсъзнание е. Ще разберем какво му е, като дойде доктор Рейнолдс. Какво стана, Джин-Луиза?

— Не зная.

Тя не ме разпитва повече. Донесе ми дрехи и ако се бях сетила тогава, винаги след това щях да ѝ напомням: леля беше толкова разстроена, че ми донесе панталоните.

— Облечи се, миличкото ми — каза тя и ми подаде дрехата, която мразеше най-много.

Тя се втурна към стаята на Джем, после дойде при мене в хола. Погали ме разсеяно и се върна в стаята на Джем.

Пред къщи спря кола. Познавах стъпките на доктор Рейнолдс почти толкова добре, колкото стъпките на Атикус. На нас с Джем той ни беше помогнал да се появим на бял свят и да минем през всички известни детски болести; лекува Джем, когато падна от къщичката на дървото, и винаги сме били приятели с него. Доктор Рейнолдс казваше, че ако не сме били такива луди глави, всичко щяло да бъде по-иначе, но ние се съмнявахме.

Той влезе през вратата и възкликна:

— Господи!

Тръгна към мене, каза:

— Ти си още на крак — и промени посоката. Знаеше всички стаи на къщата. Знаеше също, че ако аз изглеждам зле, Джем сигурно не е по-добре.

Минаха сякаш десет вечности, преди доктор Рейнолдс да се появи отново.

— Умрял ли е Джем? — попитах аз.

— Съвсем не е — каза той и приклепна до мене. — На главата си има цицина също като твоята и едната му ръка е счупена. Скаут, погледни нататък... не извъръщай глава, а само погледни! А сега виж на другата страна. Счупването е лошо и доколкото разбирам засега, сигурно е в рамото. Като че някой е искал да му откъсне ръката... А сега погледни към мене!...

— Значи не е умрял?

— Не е! — Доктор Рейнолдс се изправи. — Тази нощ не можем нищо да направим, освен да се погрижим да му бъде по-удобно. Ще трябва да видим ръката му на рентген... Сигурно ще поноси ръката си в гипс известно време. Но ти не се бой, ще го оправим като нов. На неговата възраст всичко нараства бързо.

Докато говореше, доктор Рейнолдс внимателно ме оглеждаше и лекичко опипа цицината, която се издуваше на челото ми.

— Усещаш ли да имаш някъде счупено?

Шегата на доктор Рейнолдс ме накара да се усмихна.

— Значи, не мислите, че е умрял, а?

Той сложи шапката на главата си.

— Не, може и да греша, разбира се, но ми се струва, че е напълно жив. Поне дава признаци на живот. Върви да го видиш и когато се върна, ще се съберем и ще вземем решение.

Походката на доктор Рейнолдс беше младежка и лека. А походката на мистър Хек Тейт не беше лека. От масивните му ботуши верандата болезнено изскърца и той несръчно отвори вратата, но при влизането си възкликна също като доктор Рейнолдс.

— Цяла ли си, Скаут? — прибави той.

— Да, сър, ще вляза да видя Джем; Атикус и другите са там.

— Ще дойда с тебе — каза мистър Тейт.

Леля Александра беше покрила с една кърпа нощната лампа на Джем и в стаята беше полутъмно. Джем лежеше на гръб. По едната страна на лицето му имаше грозна рана. Лявата му ръка стърчеше

встри от тялото: лакътят му беше леко сгънат, но в необичайна посока. Джем се мръщеше.

— Джем...

— Той не те чува, Скаут — обади се Атикус. — Сега са го изключили, също като че са угасили радиото. Беше почнал да се свестява, но доктор Рейнолдс го приспа отново.

— Да, сър...

Аз се отдръпнах. Стаята на Джем беше голяма и квадратна. Леля Александра седеше в люлеещия се стол до камината. Мъжът, който донесе Джем, стоеше облеган на стената в един ъгъл. Беше сигурно някой непознат фермер. Бил е на представлението и се е намирал наблизко, когато стана всичко. Чул е виковете ни и е дотичал.

Атикус стоеше край кревата на Джем.

Мистър Хек Тейт застана на прага. Държеше шапката си в ръце, а фенерчето му издуваше джоба на панталоните. Беше в работни дрехи.

— Влез, Хек — подкани го Атикус. — Намери ли нещо? Не мога да си представя, че има създаване което да е толкова низко, че да направи подобно нещо, но се надявам, че ще го намериш.

Мистър Тейт подсмъркна. Погледна остро към човека в ъгъла, кимна и след това погледът му обходи стаята — спря се на Джем, на леля Александра и накрая на Атикус.

— Седни, мистър Финч — каза той, с приятен глас.

— Да седнем всички, тогава — предложи Атикус. — Ето ти стол, Хек. Ще донеса още един от всекидневната.

Мистър Тейт седна на стола зад бюрото на Джем. Той почака, докато Атикус се върна, и се настани удобно. Зачудих се защо Атикус не донесе стол за човека в ъгъла, но Атикус познаваше много по-добре от мен навиците на фермерите. Някои от неговите клиенти, идвайки от полето, привързваха дългоухите си мулета под платана в задния двор и Атикус често водеше на прага разговорите си с тях. На този сигурно му беше по-удобно там, в ъгъла.

— Мистър Финч — каза мистър Тейт, — да ви кажа какво намерих. Намерих детска рокличка... в колата ми е. Твоя ли е, Скаут?

— Да, сър, ако е розова с везано — отговорих аз.

Мистър Тейт се държеше, сякаш даваше показания. Той обичаше да разказва всичко по своему и нито обвинението, нито защитата му

пречеха; понякога продължаваше доста дълго.

— Намерих няколко особени парчета плат в кален цвят...

— Те са от костюма ми, мистър Тейт.

Мистър Тейт отри ръце в бедрата си. Почеса се по лявата ръка и огледа полицата над камината, после се заинтересува от самата камина. Пръстите му се насочиха към дългия му нос.

— Какво има, Хек? — попита Атикус.

Мистър Тейт вдигна ръка и се почеса по врата.

— Под дървото лежи Боб Юел и в ребрата му е забит един кухненски нож. Мъртъв е, мистър Финч.

Леля Александра стана и се хвана за полицата над камината. Мистър Тейт се изправи, но тя се отказа от помощта му. За пръв път в живота си Атикус измени на обичайната си учтивост и остана седнал.

Не зная защо, но си спомних само едно — как мистър Боб Юел казал, че цял живот ще чака, но ще се разправи с Атикус. Мистър Юел едва не се разправи с Атикус и това беше последната му постъпка в живота.

— Сигурен ли си? — мрачно попита Атикус.

— Мъртъв е, това е сигурно — каза мистър Тейт. — Съвсем мъртъв. Няма вече да безпокои децата.

— Не това имах предвид.

Атикус сякаш говореше насън. Сега се видя колко е стар — това беше единственият външен израз на вълнението му: упоритата брадичка се посмекчи, бръчките по бузите му станаха по-дълбоки. Вече не изпъкваше гарваново черната му коса, а сивите ивици около слепите очи.

— По-добре да минем във всекидневната? — предложи най-после леля Александра.

— Ако нямате нищо против, бих предпочел да останем тук, стига да не безпокоим Джем — каза мистър Тейт. — Искам да прегледам раните му, докато Скаут... ни разкаже какво е станало.

— Ще ми разрешите ли да ви напусна? — попита леля. — Тук вече няма нужда от мен. Ако ти потрябвам, Атикус, ще бъда в стаята си. — Леля Александра отиде до вратата, но там спря и се обърна. — Атикус, аз тази вечер имах лошо предчувствие, че... Аз... Това е моя грешка — започна тя. — Трябваше...

Мистър Тейт вдигна ръка.

— Вървете, мисис Александра. Зная какво вълнение сте изпитали. И не се безпокойте, ами че ако всички вярвахме на предчувствието си, нали щяхме да приличаме на котки, които гонят опашките си? Мис Скаут, ти сега можеш ли да ни разправиш какво се е

случило, докато ти е още прясно в паметта? Мислиш ли, че ще можеш? Видя ли го да върви подире ви?

Отидох до Атикус и усетих, че ме обгръща с ръце. Зарових глава на гърдите му.

— Тръгнахме си за в къщи. Казах на Джем, че съм си забравила обувките. Щом се обърнахме да ги приберем, светлините изгаснаха. Джем каза, че мога и утре да си ги взема...

— Скаут, вдигни глава, за да те чува мистър Тейт — каза Атикус и аз се настаних в скута му.

— После Джем ми каза да млъкна за миг. Реших, че мисли нещо — той винаги ме кара да мълча, когато мисли, — после ми каза, че чул нещо. Помислихме, че е Сесил.

— Кой Сесил?

— Сесил Джейкъбс. Тази вечер той ни изплаши веднъж и помислихме, че е пак той. Беше се увил в чаршаф. На празника даваха двадесет и пет цента за най-добър маскараден костюм, само че не разбрах кой ги е получил...

— Къде бяхте, когато помислихте, че е Сесил?

— Съвсем близо до училището. Аз му викнах...

— Какво му викна?

— Сесил Джейкъбс е мокра кокошка, струва ми се. Не чухме нищо и Джем викна „ей“ или нещо подобно, и то из цяло гърло.

— Минутка, Скаут. Мистър Финч, вие чухте ли ги? — попита мистър Тейт.

Атикус каза, че не е чул. Радиото било пуснато, а в спалнята на леля Александра свирело нейното радио. Спомняше си, защото тя му казала да намали неговото, за да може и тя да слуша нейното. Атикус се усмихна.

— Винаги пускам радиото много силно.

— Интересно, дали съседите са чули нещо... — каза мистър Тейт.

— Съмнявам се, Хек. Повечето от тях или слушат радио, или си лягат съвсем рано. Може би Моди Аткинсън е била будна, но и това не вярвам.

— Продължавай, Скаут — подкани ме мистър Тейт.

— След като Джем извика, тръгнахме отново. Мистър Тейт, аз бях под костюма, но този път и аз ги чух. Стъпките, искам да кажа.

Тръгвах заедно с нас и спираха, когато и ние спирахме. Джем каза, че ме виждал, защото мисис Креншоу била боядисала костюма ми с блестяща боя. Аз представлявах свински бут.

— Какво значи това? — удиви се мистър Тейт.

Атикус описа на мистър Тейт моята роля и направата на костюма ми.

— Трябваше да я видиш как си дойде! — каза той. — Смачкана — на кайма.

Мистър Тейт се почеса по брадичката.

— Чудех се откъде са тези следи по него. Ръкавите му бяха целите на малки дупчици. И по ръцете му има няколко малки убождания, също като дупчиците по ръкавите. Може ли да видя това изобретение, сър?

Атикус донесе останките от моя костюм. Мистър Тейт го огъна и оправи мрежата, за да види как е изглеждала.

— По всяка вероятност тая работа е спасила живота й — каза той. — Погледнете!

Той посочи с дългия си показалец. Върху матовата мрежа личеше ярка драскотина.

— Боб Юел не се е шегувал — измърмори мистър Тейт.

— Той е бил полудял! — каза Атикус.

— Не искам да ти противореча, мистър Финч, но той никак не е бил полудял, ами е страшен подлец! Пропаднал мръсник, който се е напил и добил достатъчно смелост да убива деца. Никога нямаше да посмее да се изправи лице с лице срещу вас.

— Не мога да си представя, че може да има човек, който... — поклати глава Атикус.

— Мистър Финч, има такива хора, които трябва да се застрелват без никакви приказки. Дори и за куршумите ще бъде жалко! Юел беше такъв.

— Мислех, че си е изкарал яда, когато ме заплаши — каза Атикус: — Мислех, че дори и да ми има още зъб, ще се разправя с мене.

— Той имаше смелост, колкото да досажда на нещастната негърка, имаше смелост, колкото да безпокои съдията Тейлър, когато е смятал, че къщата е празна, а пък ти си мислил, че ще се изправи лице

с лице срещу теб, наред бял ден! — мистър Тейт въздъхна. — Да продължим. Значи, Скаут, ти го чу да върви зад вас.

— Да, сър. Когато стигнахме под дървото...

— Как разбра, че сте под дървото, като не се е виждало нищо.

— Бях боса, а Джем ми каза, че под дърветата земята е винаги по-студена.

— Май ще трябва да те направя мой помощник! Продължавай.

— После нещо ме сграбчи изведнъж и смачка костюма ми... Мисля, че се хвърлих на земята... Чух под дървото нещо като борба... Удряха се в дънера, така ми се стори. Джем ме намери и ме задърпа към улицата. Някой — предполагам, че е бил мистър Юел — го дръпна. Пак се сборичкаха, после се чу някакъв особен звук и Джем изкрещя... — аз млъкнах. Сетих се, че това е била ръката на Джем.

— Значи, Джем изкрещя и повече не го чух, а после... мистър Юел се опита да ме смачка до смърт... После някой го дръпна и хвърли на земята. Сигурно Джем се е надигнал. Това е всичко...

— А после? — Мистър Тейт ме изгледа проникателно.

— Някой се препъваше наоколо, задъхваше се и кашляше. Като че се късаше на парчета!... Отначало помислих, че е Джем, но не ми заприлича на него и взех да го търся по земята. После помислих, че Атикус е дошъл да ни помогне и се е уморил...

— И кой беше този човек?

— Ами че ето го, мистър Тейт, той може да ви каже името си.

Като изрекох това, аз понечих да посоча с ръка към човека в ъгъла, но бързо свалих ръка, за да не ми се скара Атикус, че соча. Не е прилично да се сочи човек с ръка.

Той продължаваше да подпира стената. Когато влязох в стаята, беше се вече подпрял и скръстил ръце на гърдите. Щом посочих към него и той свали ръце, притисна длани към стената. Китките му бяха бели, болезнено бели, никога не виждали слънце, толкова бели, че ярко изпъкваха в полумрака на стаята върху кремавата стена.

От ръцете му поместих поглед на изцапаните с пясък панталони; огледах слабото тяло и разкъсаната дочена риза. Лицето му беше бяло като ръцете и само изпъкналата брадичка леко се тъмнееше. Имаше изпити бузи, широка уста; и слепоочията бяха малко хлътнали, сивите очи толкова безцветни, че го помислих за сляп. А косата беше рядка, безцветна, също като пух.

Когато го посочих, дланите му се плъзнаха леко и оставиха следи от пот по стената; той тикна палци в колана си. Потрепера, сякаш някой бе изскърцал с нож по чиния, но докато го гледах учудено, напрежението изчезна от лицето му. Устните му се разтвориха в срамежлива усмивка, моите сълзи изведнъж бликнаха и замъглиха пред мен образа на нашия съсед.

— Здравсти, Бу — казах аз.

— Мистър Артър, миличка — поправи ме кротко Атикус. — Джин-Луиза, това е мистър Артър Редли. Струва ми се, че той те познава вече.

Щом Атикус в подобен миг можеше да ме представи най-учтиво на Бу Редли... то той наистина си беше Атикус!

Бу ме видя как инстинктивно изтичах до кревата, където спеше Джем, и пак се усмихна срамежливо. Изчервих се от неудобство и се помъчих да огледа работата, като оправя завивките на Джем.

— Хм, не го докосвай — каза Атикус.

Мистър Хек Тейт настойчиво гледаше Бу през роговите си очила. Щеше да каже нещо, но точно тогава доктор Рейнолдс се приближи през хола.

— Всички да излязат — каза той от вратата. — Добър вечер, Артър, не ви забелязах първия път.

Гласът на доктор Рейнолдс беше бодър като походката му, сякаш всяка вечер беше повтарял същите думи, нещо, което ме учуди повече от това, че бях в една стая с Бу Редли. „Разбира се... дори и Бу Редли понякога се е разболявал“ — помислих си аз. Но не бях съвсем сигурна.

Доктор Рейнолдс носеше голям пакет, увит във вестник. Постави го върху писалището на Джем и свали сакото си.

— Увери ли се, че е жив? Ще ти кажа как го разбрах. Като се опитах да го прегледам, той ме ритна. Трябваше да го приспя и тогава да се допра до него. А сега изчезвай — каза ми той.

— Е-е-е — заговори Атикус и погледна към Бу. — Хек, да излезем на предната веранда. Там има достатъчно столове и още не е студено.

Зачудих се защо Атикус ни кани на верандата, а не във всекидневната, но после разбрах. Лампите във всекидневната бяха ужасно силни.

Ние излязохме един след друг, най-отпред мистър Тейт — Атикус изчака на вратата Бу да тръгне пред него, но премисли и тръгна

след мистър Тейт.

Хората са навикнали да вършат обикновените делнични неща дори при най-чудновати обстоятелства. Аз не правех изключение.

— Елате, мистър Артър — чух се да казвам аз, — вие не познавате добре къщата. Ще ви заведа до верандата, сър.

Той ме погледна и кимна.

Преведох го през хола и край всекидневната.

— Няма ли да седнете, мистър Артър? Ето, този люлеещ се стол е много удобен.

Моята мъничка мечта оживя: той ще седи на верандата...

— Хубаво време нали, мистър Артър?

Да, времето беше прекрасно наистина. Отведох го като насън до стола, който бе най-отдалечен от Атикус и мистър Тейт. Той беше съвсем в сянка. На тъмно Бу щеше да се чувства по-удобно.

Атикус седна в люлеещия се стол, а мистър Тейт на друг стол до него. Върху тях от всекидневната падаше ярка светлина. Аз седнах до Бу.

— Е, Хек — каза Атикус, — струва ми се, че най-напред трябва... Господи, не мога да си събера мислите... — Атикус бутна очилата си нагоре и притисна очи с пръсти. — Джем не е навършил още тринадесет години... не, навършил е тринадесет... не си спомням. Независимо от това, случаят ще се разгледа от окръжния съд...

— Какъв случай, мистър Финч? — мистър Тейт свали кръстосаните си крака и се наведе напред.

— Разбира се, това е чиста самоотбрана, но ще трябва да отида до кантората да проверя...

— Мистър Финч, ти да не мислиш, че Джем е убил Боб Юел? Това ли си мислиш?

— Нали чу какво каза Скаут? Тя каза, че Джем е станал и го е отдръпнал от нея — сигурно в тъмното се е добрал някак до ножа на Юел... утре ще разберем.

— Почакай, мистър Финч — каза мистър Тейт. — Джем не е намушкарал Боб Юел.

Атикус помълча известно време. Той погледна мистър Тейт сякаш преценяваше думите му. Но Атикус поклати глава.

— Хек, това е много мило от твоя страна и знам, че го правиш от добро сърце, но недей заплита такива работи!

Мистър Тейт отиде до края на верандата. Изплю се в храстите, мушна ръце в джобовете и се обърна към Атикус.

— Каква по-точно работа? — попита той.

— Съжалявам, ако съм казал нещо рязко — продължи просто Атикус, — но няма да допусна тази история да се потули. Не мога да върша подобни неща.

— Никой нищо няма да потули, мистър Финч.

Гласът на мистър Тейт беше спокоен, но ботушите му бяха застанали толкова непоклатимо върху пода на верандата, сякаш бяха израснали от него. Между баща ми и шерифа се водеше някакъв чудноват, непонятен за мен двубой.

Доиде ред на Атикус да стане и да отиде до края на верандата. Той се изкашля и се изплю в двора. Мушна ръце в джобовете и се обърна към мистър Тейт.

— Хек, ти не казваш какво мислиш, но аз го зная. Благодаря ти, Джин-Луиза — той се обърна към мен, — ти каза, че Джем е отдръпнал мистър Юел от тебе, нали?

— Да, сър, така ми се стори... аз...

— Виждаш ли, Хек? Благодаря ти от все сърце, но не желая момчето ми да влезе в живота с подобен товар на съвестта си. Най-добрият начин да се прочисти атмосферата е да се изнесе цялата работа на открито. Нека хората от окръга дойдат и чуят всичко в съда. Не искам, като порасне, да шушукат зад гърба му, не искам да казват: „Джем Финч... баща му плати много пари, за да го отърве.“ И колкото по-скоро приключим цялата история, толкова по-добре.

— Мистър Финч — невъзмутимо каза мистър Тейт, — Боб Юел е паднал върху своя нож. Той сам се е убил.

Атикус отиде до ъгъла на верандата. Загледа се в глицинията. Помислих си, че и двамата бяха еднакво упорити по свой начин. Зачудих се кой пръв ще отстъпи. Упорството на Атикус беше тихо и почти никога не проличаваше, но в известен смисъл той беше упорит като Кънингамовци. Упорството на мистър Тейт беше бурно и естествено, но и той не отстъпваше на баща ми.

— Хек — Атикус стоеше гърбом, — ако тази история се потули, това значи сам да отрека начина, по който съм се старал да възпитам Джем. Понякога ми се струва, че не ме бива за баща, но освен мене те си нямат никого. Преди да погледне когото и да било, Джем гледа мене

и аз съм се мъчил да живея така, че винаги да мога да срещна погледа му... а пък ако се съглася на подобно нещо, не ще мога да срещна погледа му, ако стане това, ще знам, че съм го загубил. Не искам да ги загубя, него и Скаут, защото те са единственото ми богатство.

— Мистър Финч — мистър Тейт продължаваше да стои, като сраснал с пода, — Боб Юел е паднал върху собствения си нож. Мога да го докажа.

Атикус се обърна към него, ръцете му бръкнаха още по-надълбоко в джобовете.

— Хек, опитай се да го разбереш! Ти също имаш деца, но аз съм по-стар от теб. Когато моите деца пораснат, аз ще бъда стар човек, ако изобщо го доживея, но сега засега аз не съм... Ако нямат доверие в мене, няма да имат доверие в никого. Джем и Скаут знаят какво се е случило. Чуват ли ме да разправам из града, че се е случило нещо друго, Хек... ще ги загубя. Не мога да живея по един начин в града и по друг — в къщи.

Мистър Тейт се заклати на петите си и търпеливо каза:

— Той е съборил Джем на земята, спънал се е в един от корените на онова дърво и... вижте, мога да ви покажа.

Мистър Тейт бръкна в джоба си и извади дълъг сгъваем нож. В същия миг на вратата се показа доктор Рейнолдс.

— Кучият му син, искам да кажа покойникът, е под онова дърво, докторе, до оградата на училищния двор. Имаш ли фенерче? Вземи моето.

— Мога да вляза в двора и да насоча фаровете на колата — каза доктор Рейнолдс, но взе фенерчето на мистър Тейт. — Джем е наред. Надявам се, че през нощта няма да се събуди, така че не се безпокойте. С този нож ли е бил убит, Хек?

— Не, сър, онзи е още в него. По дръжката ми прилича на кухненски нож. Кен сигурно е вече там с носилката, докторе, лека нощ.

Мистър Тейт отвори ножа.

— Ето как е станало — каза той и се престори, че се спъва, като държеше ножа в ръка; наведе се напред и лявата му ръка мина пред него, — виждаш ли? Намушкал се е в мекото между ребрата. От собствената му тежест ножът се е забил дълбоко.

Мистър Тейт затвори ножа и го пъкна в джоба си.

— Скаут е едва на осем години и е била твърде уплашена, за да разбере какво точно се е случило.

— Съвсем не я познаваш — каза мрачно Атикус.

— Не казвам, че го е измислила, казвам само, че е била твърде уплашена, за да разбере какво се е случило. Там е било страшно тъмно, в очите да ти бръкнат, не можеш да видиш. В такова положение, за да бъде достоверен свидетел, човек трябва да вижда много добре в тъмнината...

— Не мога да се съглася — каза тихо Атикус.

— Дявол да го вземе, аз се грижа за Джем!

Ботушът на мистър Тейт толкова силно тресна по пода, че в спалнята на мис Моди светна. Светна и у мис Стефани Крауфорд. Атикус и мистър Тейт погледнаха към отсрещната страна на улицата и се спогледаха. Помълчаха.

Когато мистър Тейт заговори отново, гласът му едва се чуваше.

— Мистър Финч, никак не ми е приятно да споря с теб, когато си в подобно състояние. Тази нощ си прекарал такова напрежение, каквото не би пожелал на никого. Не зная как още се държиш на крака, но зная, че за първи път не можеш да сметнеш колко прави две и две, а ние трябва да уредим всичко още тази нощ, защото утре ще бъде късно. В ребрата на Боб Юел стърчи кухненски нож.

Атикус не би могъл да твърди, прибави мистър Тейт, че момче като Джем, и то със счупена ръка, ще има достатъчно сила да се пребори с възрастен мъж и да го убие при пълна тъмнина.

— Хек — прекъсна го ненадейно Атикус, — откъде се взе този сгъваем нож, дето го размахваш пред нас?

— Взех го от един пиан — хладнокръвно излъга мистър Тейт.

Мъчех се да си спомня. Мистър Юел се нахвърли върху мен... след това падна... Джем сигурно е станал. Поне така мислех...

— Хек?

— Казах вече, че го взех от един пиан в града. Юел сигурно е намерил кухненския нож някъде из сметището. Наточил го е и е чакал удобен случай... просто е чакал удобен случай.

Атикус отиде до люлеещия се стол и седна. Ръцете му бяха безсилно отпуснати между колената. Гледаше към пода. Също така бавно се беше движил и онази нощ пред затвора, когато ми се стори, че цяла вечност сгъва вестника и го оставя върху стола.

Мистър Тейт се разхождаше с тежки, но тихи стъпки по верандата.

— Не ти, а аз трябва да взема решение, мистър Финч, само аз. Аз ще взема решение и аз ще нося отговорността. За първи път, ако не си съгласен с мене, не ще можеш нищо да направиш. Ако се опиташ, ще те нарека лъжец в лицето. Твоят син не е намушкал Боб Юел — каза той бавно, — нищо подобно не е имало и ти го знаеш. Той е искал само по-скоро да се прибере със сестра си в къщи.

Мистър Тейт престана да се разхожда. Спря пред Атикус с гръб към нас.

— Аз не съм много добър човек, сър, но съм шерифът на окръга Мейкомб. Целия си живот съм живял в този град и скоро ще бъда на четиридесет и три години. Зная всичко, което се е случило в нашия край още от преди да се родя. Един негър умря напразно и човекът, който е отговорен за това, е мъртъв. Нека този път мъртъвците да погребат мъртъвците си, мистър Финч. Нека мъртъвците да погребат мъртъвците си.

Мистър Тейт се приближи до люлеещия се стол и взе шапката си. Тя лежеше до Атикус. Мистър Тейт приглади косата си назад и нахлупи шапката.

— Никога не съм чувал, че е противозаконно, когато някой гражданин полага всички усилия, за да предотврати престъпление, а той е направил точно това. Може би ще ми кажеш, че е мой дълг да не премълчавам и да разправам историята на целия град. Знаеш ли какво ще стане тогава? Всички дами в Мейкомб, включително и собствената ми жена, ще започнат да се редят пред неговата врата и да му носят сладкиши. Според мен, мистър Финч, да вземеш точно този човек, който е направил голяма услуга и на теб, и на целия град и какъвто си е срамежлив да го извлечеш на показ — такова нещо за мен е грях. Грях и не ща да ми тежи на съвестта. Ако беше друг човек, нямаше да е така. Но с него не може, мистър Финч.

С върха на ботуша си мистър Тейт се опитваше да изрови дупка в пода. Подръпна носа си и заразтрива лявата си ръка.

— Аз може да не съм кой знае какво, мистър Финч, но съм шериф на окръга Мейкомб и Боб Юел е паднал върху собствения си нож.

— Лека нощ, сър.

Мистър Тейт слезе от верандата и прекоси двора. Вратата на колата му тропна и той замина.

Атикус дълго седя загледан в пода. Накрая вдигна глава.

— Скаут — каза той, — мистър Юел е паднал на собствения си нож. Можеш ли да го разбереш?

Атикус имаше такъв вид, сякаш се нуждаеше от подкрепа. Изтичах при него, прегърнах го с все сила и го целунах.

— Да, сър, разбирам — успокоих го аз. — Мистър Тейт беше напълно прав.

Атикус се освободи от мене и ме погледна.

— Какво искаш да кажеш?

— Ами че ако постъпиш другояче, то би било все едно да убиеш присмехулник, нали?

Атикус зарови лице в косата ми и се потърка в нея. Когато стана и прекоси верандата до сенчестата ѝ част, той си беше възвърнал младежката походка. Преди да влезе в къщи, спря пред Бу Редли.

— Благодаря ви за децата си, Артър — каза той.

Бу Редли се вдигна на крака и светлината от всекидневната блесна върху челото му. Всяко негово движение бе несигурно, сякаш не беше уверен дали ръцете и краката му ще попаднат, където трябва. Закашля се с ужасната си кашлица и така се разтресе, че отново трябваше да приседне. Ръката му пипнешком намери задния джоб и извади носна кърпа. Той се изкашля в нея, после отри челото си.

Бях толкова привикнала с неговата вечна скритост и не можах да повярвам, че през цялото това време седи до мен. И нито веднъж не беше издал нито звук.

Той пак се изправи на крака. Обърна се към мене и кимна по посока на външната врата.

— Може би ще искате да кажете лека нощ на Джем, мистър Артър? Елате вътре.

Поведох го през хола. До кревата на Джем седеше леля Александра.

— Влезте, Артър — каза тя. — Той още спи. Доктор Рейнолдс му даде силно приспивателно. Джин-Луиза, баща ти във всекидневната ли е?

— Да, лельо, така ми се струва.

— Ще отида да му кажа нещо за минутка. Доктор Рейнолдс остави някакви... — гласът ѝ заглъхна.

Бу беше отишъл в ъгъла и отдалеч с вдигната брадичка гледаше към Джем. Хванах го за ръката — ръка, която беше учудващо топла за белотата си. Дръпнах го и той се остави да го отведе до кревата на Джем.

Над ръката на Джем доктор Рейнолдс беше направил нещо като палатка, за да не опира в завивките, Бу се наведе и погледна над нея. По лицето му беше изписан израз на леко любопитство, сякаш не беше никога досега виждал малко момче. Устата му беше разтворена и той огледа Джем от глава до пети. Вдигна ръка, но я отпусна пак.

— Можете да го помилвате, мистър Артър, той спи. Ако беше буден, нямаше да можете, защото нямаше да ви позволи... —

заобяснявах аз, — хайде.

Ръката на Бу застина над главата на Джем.

— Хайде, сър, той спи.

Ръката му се спусна леко върху косата на Джем.

Започнах да разбирам неговите знаци. Ръката му стисна моята и ми даде да разбере, че той иска да си отиде.

Заведох го до верандата, където неуверените му стъпки спряха. Продължаваше да ме държи за ръка и не проявяваше никакви признаци, че ще ме пусне.

— Ще ме заведеш ли у дома?

Той шепнеше почти с глас на дете, което се страхува от тъмното.

Стъпих на най-горното стъпало и спрях. Ще го преведа през нашата къща, но няма да го заведа до тях.

— Мистър Артър, свийте си ръката ей така. Точно така, сър.

Хванах го под ръка.

Той трябваше да се приведе малко за мое удобство, но ако мис Стефани Крауфорд погледнеше сега от прозореца на стаята си, щеше да види, че Артър Редли ме води по улицата, както би направил всеки истински джентълмен.

Стигнахме до уличния фенер и аз си спомних колко пъти Дил бе стоял там, прегърнал дебелия стълб, бе гледал, бе чакал и бе се надявал. Помислих си колко пъти сме минавали оттам с Джем, сега за втори път през живота си влизах през вратата на Редлиевци. Двамата с Бу се изкачихме по стъпалата до верандата. Пръстите му напипаха бравата. Той отпусна леко ръката ми, отвори вратата, влезе вътре и я затвори зад себе си. Никога вече не го видях.

При смъртен случай съседите занасят нещо за ядене, при болест — цветя, в други случаи — други работи. Бу беше наш съсед. Той ни подари две сапунени фигурки, строшен часовник с верижка, две монети, които да ни носят щастие, и живота на двама ни. Но съседите винаги даваха нещо в замяна. Ние никога не връщахме в неговото дърво, каквото вземахме оттам; ние нищо не му бяхме дали и това ме натъжи.

Обърнах се да си вървя в къщи. Надолу по улицата, чак до града, намигваха уличните светлини. Никога не бях виждала квартала оттук. Къщата на мисис Моди, на мис Стефани, нашата къща — виждаше се люлеещият се стол на верандата — зад нас беше къщата на мисис

Рейшъл и се виждаше ясно. Можех да видя дори къщата на мисис Дюбоуз.

Погледнах зад мен. Вляво от кафявата врата имаше дълъг затворен с капак прозорец. Отидох и заставах пред него; извърнах се. През деня сигурно се виждаше чак до ъгъла при пощата.

През деня... нощта отмина в мислите ми. Беше настъпил новият ден и всички съседни се занимаваха с нещо. Мис Стефани прекосяваше улицата, за да разправи най-новата клюка на мисис Рейшъл. Мисис Мод се навежда над азалиите си. Лято е и две деца подскочат по тротоара към един човек, който се приближава насреща им. Човекът им маха с ръка и децата хукват да се надбягват към него.

Лятото продължава и децата идват. Едно момче върви по тротоара и влачи зад себе си прът от въдица. Един мъж е застанал с ръце на кръста и чака. Лято е и децата му играят в предния двор с един техен приятел, представят малка драма, съчинена от самите тях.

Вече е есен и неговите деца се бият на тротоара пред къщата на мис Дюбоуз. Момчето помага на сестра си да се изправи и двамата си тръгват към къщи. Есен е и децата му се скриват зад ъгъла и се връщат, а по лицата им се изписват техните скърби и радости. Спираат пред дъба възхитени, зачудени, поизплашени.

Зима е и децата му треперят пред портата, силуетите им се открояват сред блясъка на пожара. Зима е, един мъж излиза насред улицата, изпуска очилата си и застрелва едно куче.

И пак е лято и той гледа как се късат сърцата на децата му. И пак е есен и децата на Бу се нуждаят от неговата помощ.

Атикус беше прав. Веднъж той каза, че никога не можеш да разбереш един човек, ако не влезеш в неговата кожа. Но за мен беше достатъчно да поседя малко върху верандата на Редли.

Уличните светлини бяха замъглени от ситния дъжд, който валеше. На път към къщи се почувствувах твърде стара, погледнах върха на носа си и видях дребни капчици, но от кривото гледане ми се замая главата и спрях. На път за къщи се замислих какво да кажа утре на Джем. Толкова щеше да се разгневи, задето е пропуснал всичко това, че дълго нямаше да ми проговори. На път за къщи си помислих, че ние с Джем ще пораснем, но ни остават много малко неща да научим, може би с изключение на алгебрата.

Изтичах по стъпалата и се втурнах в къщи. Леля Александра си беше легнала и в стаята на Атикус не светеше. Поисках да погледна дали Джем не идва в съзнание, Атикус беше в стаята на Джем, седеше на кревата. Четеше книга.

— Джем не се ли е събудил?

— Спи спокойно. Няма да се събуди до сутринта.

— А ти цяла нощ ли ще седиш до него?

— Един-два часа само. Върви да лягаш, Скаут. Днешният ден не беше никак лек за теб.

— Нека и аз да поседя малко с тебе.

— Както искаш — каза Атикус. Почти минаваше полунощ и аз се удивих на кроткото му съгласие. Но той беше по-хитър от мене: щом седнах, и ми се доспа.

— Какво четеш — попитах аз.

Атикус погледна корицата.

— Една книга на Джем. „Сивият призрак“. Моята сънливост веднага изчезна.

— Защо си взел точно тази книга?

— Не зная, миличка. Тя ми попадна. Една от малкото книги, които не съм чел — отвърна той многозначително.

— Моля ти се, почети на глас, Атикус. Много е страшна.

— Не — каза той. — Достатъчно страхове ти минаха през главата. Това е прекалено...

— Атикус, аз не съм бърза.

Той повдигна вежди и аз запротестирах:

— Поне не ме беше шубе, докато не почнах да разправам на мистър Тейт. Джем също — попитах го и той отвърна, че не го е било шубе. Освен това нищо не е наистина страшно. Страшни работи има само в книгите.

Атикус понечи да каже нещо, но затвори уста. Махна пръста си от средата на книгата и отвори на първа страница. Приближих се до него и облегнах глава на коленете му.

— Хм — започна той. — „Сивият призрак“ от Секатари Хоукинз... Първа глава...

Полагах всички усилия да не заспя, но дъждът падаше така тихо, в стаята беше толкова топло, гласът му — толкова дълбок и коляното му — толкова удобно, че заспах.

Стори ми се, че само след няколко секунди неговата обувка леко ме побутна в ребрата. Той ме изправи на крака и ме заведе в моята стая.

— Чух, всичко чух — измърморих аз — ... Не съм заспивала изобщо, нали беше за някакъв кораб и за Фред с трите пръста, и за момчето Стонър...

Той разкопча презрамките на панталона ми, облегна ме до себе си и го смъкна. С едната ръка ме държеше, а с другата посегна за пижамата ми.

— Да, да, и всички мислеха, че момчето Стонър разхвърля помещението на техния клуб и разлива мастило върху всичко, и...

Той ме заведе до леглото и ме сложи да седна. Вдигна ми краката и ме зави.

— А те го гонеха и все не можеха да го хванат, защото не знаеха как изглежда, и когато, Атикус, най-после го видели, той всъщност не бил правил тези неща... Атикус, той бил много добро момче...

Ръцете му издърпаха завивката до брадичката ми и я подвиха под мен.

— Почти всички хора са добри, Скаут, когато най-после ги видиш.

Той изгаси светлината и влезе в стаята на Джем. Щеше да седи там цялата нощ и когато Джем се събудеше на сутринта, пак щеше да бъде там.

Издание:

Харпър Ли. Да убиеш присмехулник
Издателство „Отечество“, София, 1981

Второ издание

Редактор: Лилия Рачева

Художник: Ани Бобева

Художествен редактор: Йова Чолакова

Технически редактор: Петър Стефанов

Коректор: Стефка Бръчкова

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.